

*A*TSIMINIMAI

Ma Biographie
depuis mon enfance jusqu'en 1788,
époque où commencent mes Mémoires

Je suis né le 25. Septembre 1765. à Guszow
campagne de ma patrie. Je suis dans le pays
latinat de Pologne. Je suis à Sochaczew
à la distance de 10 lieues de Varsovie.
Mon père est un gentilhomme de la cour
de Trocki. Je suis allé à la cour
l'époque de mon mariage. Je suis
Staroste d'Osztymianow, poste-général du grand duché
de Lithuanie. Je suis des ordres
de Pologne, avant de venir en Lithuanie
pour s'établir en Pologne en épousant
ma mère veuve de Potocki Staroste
de Guszow. —

Kunigaikštis, politinis veikėjas
Mykolas Kleopas Oginski (1765 09 25–1833 10 15).
Dailininkas Fransua Grenje (Grenier Francois, 1793–1867).
Portretas – iš Jono Kazimiero Vilčinskio
albumo „Vilniaus archeologijos muziejus“,
Paryžius, 1858–1859

Ma mère, Pauline née Comtesse Szembeki, avait épousé en premières nocces Lubioniski qui ne vécut que peu de tems; en secondes nocces

Potocki

Mykolas Kleopas Oginskis

APIE LENKIJĄ IR LENKUS
NUO 1788 IKI 1815 METŲ PABAIGOS

II–III TOMAI

Vilnius 2009

UDK 943.8.06/.07(093)
OG-13

MÉMOIRES DE MICHEL OGINSKI.
Sur la Pologne et les Polonais. Depuis 1788
Jusqu'à la fin de 1815. Tome Second. Paris,
Barbezat et Delarue, éditeurs, Rue des Grands-
Augustins, N° 18, Chez Ponthieu, Libraire,
Palais-Royal, Galerie de Bois. Geneve, Méme
Maison, Rue du Rhône, No 177, 1826;

MÉMOIRES DE MICHEL OGINSKI.
Sur la Pologne et les Polonais. Depuis 1788
Jusqu'à la fin de 1815. Tome Troisième. Paris,
Barbezat et Delarue, éditeurs, Rue des Grands-
Augustins, N° 18, Chez Ponthieu, Libraire,
Palais-Royal, Galerie de Bois. Geneve, Méme
Maison, Rue du Rhône, No 177, 1827

Iš prancūzų į lietuvių kalbą vertė
Virginijus Baranauskas

Knygos išleidimą parėmė:
*Lituanistikos tradicijų ir paveldo
įprasminimo komisija*

ISBN 978-9955-818-06-9

© Vertimas iš prancūzų į lietuvių kalbą
Virginijaus Baranausko
© Regionų kultūrinių iniciatyvų centras

Ma Biographie

depuis mon enfance jusqu'en 1788,
époque où commencent mes Mémoires.

Je suis né le 25. Septembre 1765 à Guzow
campagne de mes parents située dans le pa-
-latisat de Rawva, district de Sochaczew
à la distance de sept mille de Varsovic.

Mon père, André Oginski pala-
-tin de Troki sur la fin de ses jours, et à
l'époque de ma naissance Staroste d'Os-
-miana, porte-glaive du grand Duché
de Lithuanie et Chevalier des ordres
de Pologne, avait quitté la Lithuanie
pour s'établir en Pologne en épousant
ma mère veuve de Potocki Staroste
de Guzow. —

Ma mère, Pauline née Com-
-tesse Szembeki, avait épousé en pre-
-mières nocces Lubionski qui ne vécut
que peu de tems; en secondes nocces

Potocki

Potocki qui la laissa dans l'état de veuvage
au bout d'un an environ; et enfin mon
père Oginski. —

Par un hasard singulier il s'est
trouvé que le premier mari était ori-
-ginaire de la grande Pologne, le second
de la Petite Pologne, et le troisième de la
Lituanie; ce qui faisait qu'ayant eu
de chacun de ces maris un fils unique,
ma mère était souvent appelée dans la
société la mère des trois provinces, et
l'on se plaisait à raconter ~~qu'en~~
~~conversant~~ parlant de ses fils, et voulant
les distinguer, ^{elle} disait quelque fois; que
son fils Lubinski l'avait informé que
son fils Potocki s'était rendu à la cam-
pagne chez son fils Oginski. (a)

(a) Mes frères maternels étaient Félix
comte Lubinski, et Prate Potocki. —

Ma soeur Josephine Oginska épousa en
premières noces un Oginski (le père de
Gabriel) et en suite Lopacinski (Harbute de
Mscislaw) —

Mykolas Kleopas Oginskis

ATSIMINIMAI

APIE LENKIJĄ IR LENKUS
NUO 1788 IKI 1815 METŲ PABAIGOS

II TOMAS

TURINYS ARBA TRUMPA ANTRO TOMO SKYRIŲ APŽVALGA

II tomas

PENKTA KNYGA

I SKYRIUS

19–25 / Varšuvos apgultis prasideda liepos mėnesį. – To mėnesio 30–31 dienų įvykiai, taip pat rugpjūčio 1 ir 3 dienų įvykiai. – Prūsų generolo Šverino laiškas Varšuvos komendantui. – Frydricho Vilhelmo II laiškas Lenkijos karaliui. – Atsakymas. – Apgultis tęsiasi. – Aukščiausiosios tarybos veikla. – Prūsijos karalius nutraukia Varšuvos apgultį ir atsitraukia su kariuomene. – Priežastys, dėl kurių jis taip pasielgė. – Sukilimas Didžiojoje Lenkijoje.

II SKYRIUS

26–31 / Lenkijos karalius kviečia mane vakarienes. – Atsargumo priemonės, kurių ėmiausi prieš vykdamas pas jį. – Karalius klausinėja manęs apie sukilimą ir jo pasekmes. – Pokalbį nutraukia generalisimas¹, atvykęs su

¹ Generalisimas – lot. *generalissimus* – vyriausias, svarbiausias. Kai kurių kariuomenių aukščiausias karinis laipsnis, suteikiamas vyriausiajam karo vadui.

pranešimu. – Madalinskio ekspedicija. – Prūsų valdžios priemonės malšinant sukilimą Didžiojoje Lenkijoje. – Apverktina finansų būklė. – Kokiomis priemonėmis Aukščiausioji taryba bando gelbėti padėtį. – Generolo Dombrovskio sėkmė Didžiojoje Lenkijoje.

III SKYRIUS

32–37 / Rusai užima Lietuvą. – Suvorovas su kariuomene atsitraukia nuo Turkijos sienų ir žygiuoja į Varšuvą. – Krupežicų ir Bresto kautynės. – Kosciūška Sierakausko stovykloje. – Atsišaukimas. – Maciejovicų kautynės. – Liūdno to kruvino mūšio pasekmės. – Kosciūška nelaisvėje. – Šio garsaus tėvynainio biografija. – Visuotinis nusivylimas Varšuvoje.

IV SKYRIUS

38–45 / Vavžeckis paskiriamas vietoje Kosciūškos. – Jo atsišaukimas. – Tvirtinama Praga. – Nusiminimas Varšuvoje. – Generolo Ferseno laiškas Lenkijos karaliui. – Atsakymas. – Aukščiausios tarybos laiškas Kosciūškai. – Puolamos lenkų pozicijos Pragos apylinkėse. – Jie pasitraukia už savo įtvirtinimų. – Įtvirtinimų šturmas. – Siaubingos skerdynės. – Varšuva siunčia atstovus pas Suvorovą ir sutinka kapituliuoti. – Kapituliacijos sąlygos. – Kariuomenė, nepatekusi į apsuptį, pasitraukia į Radošicų. – Ji išsivaikšto. – Liūdna 1794 metų sukilimo atomazga. – Liūdno sukilimo pasekmės.

V SKYRIUS

46–50 / Kazokų daliniui artėjant prie kaimo, kuriame gyvenau, keliauju į Varšuvą. – Man gresia pavojus – galiu būti sugautas. – Padėtis Varšuvoje tomis dienomis. – Taryba susiskaldžiusi. – Skirtingos partijos grasina viena kitai. – Motyvai, dėl kurių ketinau išvykti iš Varšuvos. – Atvykstu į generolo Giedraičio stovyklą. – Joje gauname žinią apie kruviną Pragos mūšį. – Giedraitis gauna įsakymą žygiuoti į Varšuvą. – Prašau paso, nes ketinu išvykti iš šalies.

VI SKYRIUS

51–54 / Tomšicuose susitinku su generolu Dombrovskiu. – Planas, kurį jis pateikė generalisimui. – Varšuva atmeta jo planą. – Keliauju toliau. – Gaunu pasą kita pavarde ir atvykstu į Vieną. – Keliauju į Veneciją. – Pasiuntinys iš Varšuvos ragina mane grįžti. – Motyvai, dėl kurių negaliu sutikti su pasiūlymu.

ŠEŠTA KNYGA

I SKYRIUS

57–62 / Lenkų patriotai susirenka Venecijoje. – Prancūzijos pasiuntinys Lalmanas. – Keletas lenkų keliauja į Paryžių, kur juos gražiai priima vyriausybė. – Kreipimasis, kurį mes kartu su jais ir kitais tautiečiais skelbiame Lenkijoje. – Prancūzai užima Olandiją. – Prancūzų kariuomenės pergalės iki šių dienų. – Kokias viltis puoselėjo lenkai. – Lenkų viltys mažėja po to, kai ateina žinia, jog sudaryta dar viena taikos sutartis tarp Prancūzijos ir Prūsijos. – Mano mintys dėl tos sutarties. – Pasakau savo nuomonę lenkų atstovui Paryžiuje. – Jo atsakymas. – Kaip, prieš sudarant Bazelio sutartį. Per atsitiktinumą suartinau Prancūzijos ir Ispanijos pasiuntinius.

II SKYRIUS

63–71 / Verninakas paskiriamas Prancūzijos pasiuntiniu Konstantinopolyje. – Keliaudamas per Veneciją jis atveža mums labai raminančių naujienų. – Tautiečiai ragina mane keliauti į Konstantinopolį ir imtis pasiuntinio misijos. – Gaunu iš Paryžiaus laiškus su instrukcijomis, šifrą ir kitus būtinus priedus.

III SKYRIUS

72–75 / Išvykstu iš Venecijos. – Atvykstu į Romą. – Atvykstu į Neapolį. – Ketinu sėsti į laivą Manfredonijoje, o paskui sausuma keliauti iš Salonikų į Konstantinopolį. – Keliauju svetima pavarde. – Neapolyje mane demaskuoja. – Esu sekamas policijos šnipų. – Visi mano planai žlunga. – Grįžtu į Romą. – Livornas. – Sėdu į laivą, plaukiantį į Smirną. – Ilga ir varginanti kelionė. – Malta. – Viešnagė Smirnoje. – Sausuma keliauju į Mohaličą. – Sėdu į laivą, norėdamas perplaukti Marmuro jūrą ir pasiekti Konstantinopolį.

IV SKYRIUS

76–87 / Atvykstu į Konstantinopolį. – Pirmas pasimatymas su Prancūzijos pasiuntiniu. – Jis įteikia man adresuotus laiškus. – Lenkų vaidai Paryžiuje. – Rašau lenkų delegacijai. – Verninako audiencija. – Sutarties tarp Prancūzijos, Švedijos, Danijos ir Otomanų Portos projektas. – Gaunu įsakymą

derėtis dėl paskolos Lenkijai. – Prancūzijos vyriausybė siūlo organizuoti konfederaciją Lenkijoje. – Ji žada teikti ginklus ir artileriją. – Turkų pėstininkų, apmokytų pagal europiečių karo meną, manevrai. – Dekoršo laiškas Ignotui Potockiui.

V SKYRIUS

88–92 / Į Konstantinopolį atvyksta keli lenkų karininkai. – Verninako nuomonė apie juos. – Jis kalba Galicijos pasiuntiniams. – Jis pažada man išrūpinti audienciją pas reisefendį. – 1796 metų sausio 6 dieną Krokovoje paskelbiamas konfederacijos aktas.

VI SKYRIUS

93–98 / Man nurodoma, kurią valandą turiu prisistatyti kunigaikščiui Morucui, pirmajam Portos dragomanui. – Vykstu pas jį su Prancūzijos pasiuntiniu ir jo vertėju. – Pokalbis, užtrukęs nuo septintos valandos vakaro iki vidurnakčio.

VII SKYRIUS

99–105 / Naujienos iš Berlyno. – Kapotan-pašos ir Prancūzijos pasiuntinio vaidas. – Sulkovskio laiškas Kirkorui į Konstantinopolį, jame aprašomi Paryžiaus lenkai. – Mano dienoraščio, pradėto Konstantinopolyje, tęsinys. – Laiškas Verninakui, kuriame skundžiuosi kelių lenkų skriaudomis Moldovoje.

VIII SKYRIUS

106–112 / Sutinku prancūzą atsimetėlį, iš kurio gaunu labai įdomių žinių ir patarimų. – Atvyksta ponas de la Tiurbi, buvęs Sardinijos pasiuntinys Sankt Peterburge. – Jis neseniai pervažiavo visą Lenkiją. – Jis atveža mums labai svarbių žinių. – Tų naujienų įspūdis Verninakui. – Ketinu pasiųsti Jablonovskį į Galiciją. – Antrasis susitikimas su atsimetėliu Ibrahimu. – Jo naujienos. – Prancūzų karininkų, pasiųstų į persų kariuomenę, pranešimas. – Dideli pasikeitimai Osmanų Portos ministerijoje.

IX SKYRIUS

113–117 / Susirašinėjimas su generolo Bonaparto adjutantu Sulkovskiu. – Siunčiu laišką Italijos kariuomenės vyriausiajam vadui, piliečiui Bonapartui. – Dienoraščio tęsinys.

X SKYRIUS

118–126 / Atvyksta generolas Oberas diu Baje, Prancūzijos pasiuntinys. – Jo pirmieji žingsniai Portos valdose. – Jo išvaizda. – Jo būdas. – Jo palyda. – Pirmasis susitikimas su juo. – Jis sužadina manyje daug vilčių. – Jo veikla menksta. – Sulkovskio laiškas su smulkmenomis, kaip mano laišką įvertino generolas Bonapartas. – Naujienos iš Prancūzijos. – Pokalbis su Oberu diu Baje. – Rašau jam laišką. – Atsakymas. – Išvykstu iš Konstantinopolio.

SEPTINTA KNYGA

I SKYRIUS

129–135 / Keliauju per Romeliją ir Bulgariją. – Atvykstu į Bukareštą. – Lieku čia kelioms dienoms. – Kelyje sužinau, jog mirė Jekaterina II ir į sostą sėdo Pavelas I. – Pokalbis su rusų pasiuntiniu, pasiūstu į Konstantinopolį. – Keliauju per Moldovą. – Atvykstu prie Bukovinos sienos. – Ker-
tu Galicijos sieną.

II SKYRIUS

136–140 / Su keliais lenkų patriotais rengiame planą. – Nutariame, jog, prieš grįždamas į Konstantinopolį, privalau keliauti į Paryžių.

III SKYRIUS

141–148 / Lembergais. – Krokuva. – Drezdenas. – Berlynas. – Atvykstu į Paryžių. – Pokalbiai su užsienio reikalų ministru Šarliu de la Krua. – Jo projektas. – Jam pateikiamas planas, kaip įgyvendinti tą projektą. – Man su Mnievskiu nurodoma vykti į generolo Bonaparto štabą Italijoje. – Leobeno sutarties preliminarių sąlygų pasirašymas. – Projektas susaukti Lenkijos Seimą Milane.

IV SKYRIUS

149–153 / Kosciuška Hamburge. – Laiškai, kuriuos jam siunčia lenkų patriotai, susitelkę Paryžiuje. – Keliauju į Briuselį. – Liūdnos žinios. – Mane ragina vykti į Milaną. – Atsisakau. – Naujienos iš Italijos kariuomenės. – Kampoformijaus sutartis. – Frydricho Vilhelmo II-ojo mirtis. – Grįžtu į Paryžių.

V SKYRIUS

154–158 / Po pirmosios Italijos kampanijos generolas Bonapartas grįžta į Paryžių. – Jo sutikimas. – Taleirano pokylis. – Vyriausybės pokylis. – Mano veikla Paryžiuje. – Smulkmenos apie Bonapartą. – Mintys apie dabartinę Prancūzijos būklę. – Išvykstu iš Paryžiaus.

VI SKYRIUS

159–165 / Viešnage Hamburge. – Prancūzų ekspedicija į Egiptą. – Gaunu leidimą grįžti į Prūsiją. – Viešnage Berlyne. – Grafo Rostopčino laiškas imperatoriaus Pavelo I vardu. – Prancūzijos naujienų nuo Abukiro mūšio iki Liunevilio sutarties apžvalga. – Pasiruošimas išsodinti desantą Anglijoje. – Imperatoriaus Pavelo I mirtis. – Gaunu leidimą grįžti į Rusiją. – Vykstu į Sankt Peterburgą.

AŠTUNTA KNYGA

I SKYRIUS

169–174 / Motyvai, kodėl toliai rašau šiuos užrašus. – Atvykstu į Sankt Peterburgą 1802 metais. – Prisistatau imperatoriui Aleksandriui I. – Bekleševas. – Imperatorius keliauja į Minską ir Baltąją Rusiją. – Įdomios detalės apie tą kelionę. – Klausimai, susiję su manimi. – Pasitraukiu į kaimą. – 1802–1806 metų įvykių trumpa apžvalga. – Vykstu į Vilnių.

II SKYRIUS

175–180 / Kreipimasis į lenkų tautą Napoleono įsakymu. – Kosciuška atsisako lydėti Napoleoną. – Lenkų entuziazmas ir viltys. – 1806 m. prasidėjusi ir 1807 m. pasibaigusi kampanija. – Aleksandro I ir Napoleono susitikimas. – Tilžės sutartis. – Jos įspūdis lenkų provincijose, esančiose rusų valdose. – Varšuvos kunigaikštystės įkūrimas. – Jos Konstitucija. – Jos gyventojų padėtis.

III SKYRIUS

181–186 / Gaunu imperatoriaus Aleksandro I leidimą keliauti į Italiją. – Atvykstu į Veneciją. – Šventė sutinkant Napoleoną. – Prisistatau Napoleonui. – Vykstu į Florenciją. – Toskanos padėtis tuo metu. – Došy. – Menu. – Princesė Eliza. – Aleksandro I ir Napoleono susitikimas Erfurte. – 1809 metų

kampanija. – Varšuvos kapituliacija. – Kunigaikščio Juozapo Poniatovskio sėkmė Galicijoje. – Šenbruno taika. – Vykstu į Paryžių. – Plėšikų gaujos Apeninuose.

IV SKYRIUS

187–192 / Prisistatau Napoleonui Fontenblo. – Dvaras keliasi į Tiuilri rūmus. – Mintys apie Paryžių. – Pasikeitimai mieste. – Valdovų susirinkimas toje sostinėje. – Kariniai paradai. – Išvykstu iš Paryžiaus ir keliauju į Sankt Peterburgą. – Vilniaus gyventojai paveda man jiems atstovauti kalbantis su imperatoriumi Aleksandru I. – Kaip imperatorius nagrinėjo jų prašymus. – Imperatorius įsako greitai išspręsti prašymus. – Pono Speranskio laiškas. – Kodėl mane paskiria privačiu patarėju ir senatoriumi. – Visuotinis Lietuvos ir ypač Vilniaus gyventojų džiūgavimas dėl imperatoriaus Aleksandro I. – Grįžtu į Paryžių.

V SKYRIUS

193–198 / Mane priima Napoleonas. – Esu pristatomas imperatorei Marijai-Luizai. – Napoleono elgesys su Rusijos ambasadoriumi. – Viskas liudija, jog netrukus nutrūks santykiai su Peterburgo dvaru. – Lenkai vėl įgauna vilties dėl Napoleono dėmesio jiems. – Pamaštymai apie Varšuvos kunigaikštystę. – Teiraujamasi mano nuomonės. – Pokalbis su maršalu Diuroku. – Spėliojimai apie galimą Napoleono karą su Rusija.

MYKOLO KLEOPO
OGINSKIO
ATSIMINIMAI

Penkta knyga

I SKYRIUS

Atvykau į Varšuvą 1794 metų rugpjūčio mėnesį. Tęsiu savo paskutinėmis birželio mėnesio dienomis nutrauktą pasakojimą apie Kosciuškos vadovaujamos Lenkijos kariuomenės žygius. Pirmieji prieš kariuomenės būriai buvo pradėti telkti prie Varšuvos liepos antrąją, ketinta pradėti miesto apgultį. Liepos septintą įvyko keletas susidūrimų avanpostuose Blonių apylinkėse. Jie nebuvo lemiami, tačiau generalisimas suprato, kad priešas rengiasi pulti sostinę, ir turėjo tam ruoštis bei pradėti rengti Varšuvą gynybai.

Didžioji Kosciuškos kariuomenės dalis buvo sudaryta iš gerai apmokytų ir drausmingų kareivių. Kavalerija taip pat buvo gerai parengta ir ginkluota, artilerija puikiai organizuota. Dar buvo suformuoti gausūs savanorių pulkai, jeigu prireiktų pagalbos, surinkta vyrų, ginkluotų šakėmis ir dalgiais, galėjusių padėti pirmose linijose besikaunantiems kariams.

Gausi nacionalinė gvardija (ginkluota ir skirta vidaus tarnybai bei viešajai tvarkai palaikyti) buvo sudaryta iš miestiečių, valdančių turtą, ar jų vietoj savęs atsiųstų vyrų. Jei prireiktų, po pirmo signalo gvardija privalėtų stoti ginti įtvirtinimų.

Varšuvą apgulusi prieš kariuomenė turėjo penkiasdešimt tūkstančių vyrų: keturiasdešimt tūkstančių prūsų ir dešimt tūkstančių rusų. Rusai stovėjo dešinėje, prūsų stovykla buvo įsikūrusi Volios kaimo apylinkėse, viena lję¹ nuo Varšuvos, ir Mariemonte. Prūsijos karalius, asmeniškai vadovavęs kariuomenei, įsikūrė centre.

Liepos 27 dieną prasidėjo pirmosios rimtos atakos. Prūsų husarai išstūmė iš Volios kaimo mūsų šaulių avanpostus. Pirmosios sėkmės įkvėpti, pėsti-

¹ Prancūzijoje – senovinis kelio ilgio vienetas: sausumos lję prilygsta 4,452 km, jūros lję – 5,556 km, vidutinė lję – 5,009 km.

ninkai patraukė prieš generolo Zajončekio baterijas, tačiau buvo nublokšti atgal ir, patyrę nuostolių, pasitraukė. Kelias kitas dienas, ypač liepos 30 ir 31 bei rugpjūčio 1 ir 3 dienomis, prūsai iš visų turimų sunkiųjų pabūklų bombardavo Varšuvą, bet nuo to nenukentėjo nė vienas namas. Bandytas įveikti generolo leitenanto Mokronovskio artileriją taip pat nedavė rezultatų.

Rugpjūčio 2 dieną prūsų generolas Šverinas raštu griežtai pareikalavo Varšuvos komendanto Orlovskio atiduoti miestą ir pranešė, kad jei komendantas atsisakys, bus pradėtas puolimas. Komendantas atsakė, jog lenkų kariuomenė stovi tarp miesto ir priešų, todėl kreiptis reikia į jos vadą.

Tą pačią dieną Lenkijos karalius gavo iš Frydricho Vilhelmo tokį laišką:

„Pone mano broli, mes sėkmingai puolame jūsų kariuomenę, ginančią Varšuvą, ir ketiname ją sutriuškinti. Puolimas nesiliaus ir stiprės tol, kol bus beprasmiškai priešinamasi, tad Jūsų Didenybė turi suprasti, kad šio miesto dalia jau nulemta. Stengiuosi jo gyventojų likimą atiduoti į Jūsų Didenybės rankas. Greita Jūsų kapituliacija ir nepriekaištinga drausmė, kurios įsakyčiau laikytis savo būriams, garantuotų taikių miesto gyventojų gyvybę ir nuosavybę. Jei bus atmestas šis pirmas ir paskutinis reikalavimas, kurį generolas leitenantas fon Šverinas ką tik perdavė Varšuvos komendantui, neišvengiamai kils baisios, tačiau pateisinamos pasekmės, dėl kurių nukentės neįtvirtintas miestas, savo užsispyrimu pasmerkiantis apgulties siaubui ir dviejų kariuomenių savivalei.

Jei padėtis, kurioje esate, suteikia Jums galimybę informuoti Varšuvos gyventojus apie šią alternatyvą ir jei jiems bus leista patiems pasirūpinti savo likimu, iš anksto su didžiausiu malonumu įsivaizduoju Jūsų Didenybę kaip jų gelbėtoją. Jei ne, man bus labai gaila, jog šis žygis neduos naudos, bet nebegalėsiu pakartoti savo pasiūlymo antrą kartą, nors ir labai esu suinteresuotas išsaugoti Jūsų Didenybę ir tuos, kuriems kraujo ryšys arba ištikimybė neleidžia Jūsų palikti.

Bet kokių atveju teikitės priimti, Jūsų Didenybė, pone mano broli, didžiausią pagarbą to, kuris yra geras Jūsų brolis.

Frydrichas Vilhelmas

Volios stovykla, 1794 m. rugpjūčio 2 diena.“

Štai atsakymas, kurį Lenkijos karalius perdavė kitą dieną:

„Generalisimo Kosciuškos vadovaujama Lenkijos kariuomenė stovi tarp

Varšuvos ir Jūsų Didenybės stovyklos, todėl Varšuvos miestas negali savarankiškai spręsti, kapituliuoti ar ne. Šioje situacijoje niekas nepateisintų kraštutinumų, apie kuriuos įspėja Jūsų Didenybės laiškas. Šis miestas negali nei sutikti su generolo leitenanto Šverino Varšuvos komendantui perduotais reikalavimais, nei jų atmesti.

Mano likimas man nėra svarbesnis už kitų sostinės gyventojų likimą, tačiau kadangi Apvaizdos valia galiu reikšti Jums broliškus jausmus, tai į juos ir apeliuoju, tikėdamasis nukreipti Jus nuo minčių apie žiaurumą ir kerštą, tokių tolimų pavyzdžiui, kurių karaliai turi rodyti tautoms ir kurios, esu tuo nuoširdžiai įsitikinęs, Jums pačiam yra visiškai svetimos.

Stanislovas Augustas

Varšuva, 1794 m. rugpjūčio 3 diena.“

Tą dieną, kai generolas fon Šverinas nusiuntė Varšuvos miesto komendantui savo reikalavimus, generolas Dombrovskis, stovėjęs Černiakove, veržliai puolė rusus ir priverė juos palikti dvi įtvirtintas pozicijas. Rugpjūčio 16 dieną bandė pulti dar kartą; iš pradžių jam sekėsi, tačiau netrukus turėjo atsakyti savo ketinimų ir pasitraukti už Vilanovo, nes rusams buvo atsiųstas didelis pastiprinimas.

Priešas kovėsi aršiai, o lenkai, kovodami pavieniuose mūšiuose, kurie išpliekdavo kiekvieną dieną, rodė drąsą ir tikrą patriotizmą, o vyriausybei vadovavusi Aukščiausioji Taryba darė viską, kad palaikytų tvarką Varšuvos mieste ir priešų neužimtose Lenkijos provincijose.

Aukščiausiosios Tarybos vardu buvo rašomi atsišaukimai, kurie turėjo įkvėpti gyventojams drąsos ir paskatinti dėti dar daugiau pastangų. Žmonėms taip pat buvo primenama, kad svarbu kuo stropiau ir tiksliau vykdyti generalisimo įsakymus dėl mokesčių mokėjimo, naujokų šaukimo, maisto ar kitų reikalingų daiktų tiekimo kariuomenei.

Buvo akivaizdu, kad priminti gyventojams jų pareigas tiesiog būtina, nes išdas negaudavo tiek pajamų, kiek turėjo gauti, o kariuomenei nebuvo siunčiama visko tiek, kiek jai reikėjo.

Ignotas Potockis ir Kolontajus, kuriuos buvau keletą kartų susitikęs prieš atvykdamas į Varšuvą, skundėsi, jog provincijos gyventojai gana abejingi, todėl lėtai vykdo vyriausybės įsakymus.

Aš taip pat su liūdesiu pastebėjau, kad mūsų kariuomenės sėkmė nejaudina daugumos turtingų Varšuvos miestiečių. Jiems atsibodo kasdien siųsti savo

tarnus nacionalinei gvardijai, kartais patiems paimti į rankas karabiną, kad žmonės jų nenušvilptų, o aršūs patriotai nežiūrėtų į juos kaip į tautos priešus.

Tarp jų buvo ir tokių, kurie troško kovą su stipresne jėga baigti tuoju pat, nes neabejojo priešo kariuomenės sėkme. Jie tikėjosi daug pelningiau paspekuliuoti, į Varšuvą įžengus svetimai kariuomenei, nei tai buvo įmanoma valdant revoliucinei vyriausybei, kuria jie nepasitikėjo, nes ji dalino tik neaiškius pažadus ateičiai. Tačiau reikia pripažinti, kad šių individų, skatinamų veikiau egoizmo nei blogos valios, nebuvo daug ir jie nedarė jokios įtakos viešajai nuomonei. Beveik visi Varšuvos gyventojai su užsidegimu ir neblėstančiu entuziazmu dirbo pavestus darbus, nesiskųsdami dalijosi su kareiviais kasdieniais nepatogumais ir pavojais.

Po rugpjūčio 16 dienos vienas po kito įvyko keletas kruvinių susidūrimų, kuriuose generolas Dombrovskis, kunigaikštis Juozapas Poniatovskis, Poninskis ir daug kitų karininkų užsitarnavo šlovę, o paskutinis, pats kruviniusias, įvyko rugpjūčio 28-osios naktį. Priešakinės generolo Dombrovskio vadovaujamos kariuomenės dalys buvo užpultos žymiai gausesnių pajėgų tuo metu, kai generolas Zajončekas netikėtai ir veržliai užpuolė prūsų kariuomenę.

Lenkų pulkai, kaip jiems ir įprasta, parodė didžiausią narsą, bet reikia paminėti ir Varšuvos gyventojų, daug prisidėjusių prie šios atmintinos dienos sėkmės, entuziazmą ir uolumą.

Po šių kautynių, kurių liudininkas ir žiūrovas aš, kaip savanoris, buvau, visos priešo atakos baigėsi ir prūsai pradėjo rengtis atsitraukti. Rusų kariuomenė, vadovaujama generolo Ferseno, atsiskyrė nuo prūsų kariuomenės ir patraukė Liublino vaivadijos pusėn. Prūsai pasidalijo į tris kolonas. Viena jų pasuko Čenstakavos, kita Piotrkuvo link, o trečioji patraukė į Zakročymą. Jie traukėsi taip skubėdami, kad Rašine, trys lė nuo sostinės, paliko ligonius ir sužeistuosius, galėjusius apsinkinti žygi, bei didelę dalį savo gurguolių.

Rugsėjo 1-ąją, kelios dienos prieš Prūsijos karaliaus įsakymą galutinai pasitraukti (beje, mums apie tai nebuvo pranešta), karaliaus štabo adjutantą Manšteiną atsiuntė į generolo leitenanto Zajončeko štabą, čia jis paprašė leidimo pasimatyti su paimtu į nelaisvę pulkininku Trauenfeldu.

Zajončekas negalėjo duoti tokio sutikimo, nepranešęs generalisimui, todėl pastarąjį nusiuntė parnešti įsakymą. Belaukdamas Manšteinas užmezgė pokalbį apie politinius įvykius, pasėjusius nesantaiką tarp Prūsijos ir Lenkijos, ir užuolankomis paklausė, ar nebūtų įmanoma susitarti draugiškai.

Generolas Zajončekas, neturėjęs įgaliojimų atsakyti į tokį klausimą, iš

pradžią pabandė pakalbėti aptakiai, tačiau, kai Manšteinas nesiliovė pomastiškai girti savo valdovo kilniaširdiškumo ir tikinti, kad jis labai sąžiningas ir visada buvo draugiškai nusiteikęs lenkų tautos atžvilgiu, Zajončekas priminė jam sąjungos sutartį, kurią Prūsijos karalius sulaužė, ir paskutinįjį Lenkijos padalijimą. Manšteinas sumurmėjo keletą žodžių, bandydamas pasiaiškinti, tačiau nesugebėjo pateisinti savo šeimininko elgesio ir pasišalino, nebandęs daugiau derėtis dėl susitaikymo.

Netikėtas Prūsijos karaliaus ir jo keturiasdešimties tūkstančių vyrų atsitraukimas lenkų kariuomenėje sukėlė ir džiaugsmą, ir nuostabą, o Varšuvos gyventojų nuotaikas taip pat lengva nuspėti. Europa nustebo, o gausybė įvairiausių spėliojimų dėl tikrųjų atsitraukimo motyvų paslapties šydu apgaubė šio įvykio priežastis.

Atsirado žmonių, manančių, jog tai Rusijos imperatorės, nenorėjusios, kad Lenkijos sostinė atitektų Prūsijos karaliui, užmačios. Kiti kalbėjo, kad taip atsitiko dėl šios valdovės nepasitenkinimo Frydrichu Vilhelmu, vadovavusiu žymiai gausesnėms pajėgoms, tačiau nesugebėjusiu sutriuškinti sukilėlių kariuomenės, netgi buvo sakoma, kad šios aplinkybės supykde Peterburgo ir Berlyno dvarus. Treti spėjo, kad kareivių dezertyravimas iš prūsų kariuomenės, kilusios ilgos ir varginančios apsiausties metu, ir daugybės būtiniausių dalykų trūkumas privertė Prūsijos karalių nuspręsti trauktis nuo Varšuvos.

Visos šios prielaidos galbūt teisingos, tačiau jos buvo tik šalutinės, nes tikroji pasitraukimo priežastis buvo viena – prūsų kariuomenės užnugaryje, Lenkijos provincijose, po padalijimo atitekusiame Frydrichui Vilhelmui, prasidėjęs revoliucinis bruzdėjimas.

Lenkai, po padalijimo patekę Rusijos priespaudon, rusų jungą kentė kantriau, nes visuomet matė Rusiją elgiantis nedraugiškai, negalėjo priešintis tokiai galingai jėgai ir dėl savo nelaimių kaltino tik neteisingą likimą. Tačiau lenkai, patekę Prūsijos karaliaus valdžion, elgėsi visai kitaip: jie pažinojo šį valdovą kaip sąjungininką, kaip draugą ir gynėją nuo Rusijos, tačiau staiga pamatė jį kaip agresorių, jų žemių užkariautoją ir Rusijos sąjungininką, siekiantį padalyti jų tėvynę.

Šiems, ką tik Prūsijos valdžion patekusiems žmonėms, buvo sunku pamiršti savarankiškos Lenkijos egzistavimą, teisę siųsti savo atstovus į Seimą, turėti savo teismus ir lenkišką administraciją.

Prievarta tapę svetimos valstybės valdiniais, pasmerkti gėdingam vegetavimui, tapę niekuo, jie tik ir laukė palankaus meto sutraukti savo grandines.

Iškart po šių provincijų okupacijos visuose valstybės tarnybos postuose buvo įdarbinti vokiečiai, Lenkiją valdė vokiečių vyriausybė, reikalauta, kad lenkai būtų teisiama, remiantis vokišku civiliniu ir baudžiamuoju kodeksu, siekta milijonus žmonių, kalbančių tik savo tautos kalba, priversti išmokyti vokiškai, kad jie galėtų susikalbėti su užkariautojais.

Todėl šiose provincijose nepasitenkinimas virte virė. Rusenti jis pradėjo dar kovo mėnesį, kai prie pietinių Prūsijos sienų priartėjo Madalinskis, ketinantis žygiuoti į Krokuvą, o sukunkuliavo visa jėga tada, kai Kosciuška paskelbė savo atsišaukimą, Krokuvos gyventojai – sukilimo aktą, ir balandžio 17 dieną prasidėjo Varšuvos sukilimas.

Didžiosios Lenkijos gyventojai slapta siuntė į Varšuvą emisarus, siekdami su naująja vyriausybe suderinti veiksmus, rengiant sukilimą provincijose, nes ten stovinti prūsų kariuomenė buvo tvirtas valdžios ramstis.

Mnievskis, Niemojevskis, Vybickis ir kai kurie kiti Didžiosios Lenkijos gyventojai rado būdą užmegzti ryšį su piliečiais, atsidavusiais savo krašto interesams, ir parengti sukilimą taip, kad priešas nepastebėtų.

Jų populiarumas tarp bendrapiliečių padėjo jiems nuošaliose giriose sukaupti ir paslėpti didžiules ginklų, šaudmenų, maisto ir drabužių atsargas, nes ten jų niekas negalėjo aptikti.

Pasiruošimas užtruko penkis mėnesius, viskas buvo daroma taip atsargiai ir slapta, kad niekas nieko apie juos nesužinojo ir net prūsai nieko neįtarė.

Kai visa Prūsijos kariuomenė buvo sutelkta Varšuvos apgulčiai, o Poznańe, Kališe, Piotrkuve ir Sieradzėje liko tik keletas negausių įgulų, buvo nuspręsta, kad atėjo metas veikti ir sukilti, nes sukilimas negalės būti numalšintas tol, kol Prūsijos karalius užsiėmęs Varšuvos apsiaustimi.

Rugpjūčio 22-ąją buvo pasirašytas konfederacijos aktas¹. Rugpjūčio

¹ 160-ajame „Lenkijos revoliucijos istorijos“ puslapyje šio veikalo autorius taip rašo apie Didžiosios Lenkijos sukilimą: „Mnievskis, Kujavijos vaivadijos valdytojas, buvo šio sumanymo autorius ir sėkmingai jį įgyvendino. Šis žygis buvo tikrai drąsus, nes, nepaisant visų padėtų pastangų, į sąmokslą jis sugebėjo įtraukti tik aštuoniasdešimt devynis piliečius.“

Ir pridūrė: „Mnievskis su skaudančia širdim matė, kad sostinė bus užimta, vos tik prūsus pasieks transportas su šaudmenimis. Tuomet jis pasikvietė bendrininkus ir pasiūlė jiems sulaikyti šį transportą. Susitikimo laikas ir vieta buvo sutarti, visi susirinko, bet Mnievskis sulaukė tik trisdešimties lenkų, pasiryžusių sekti paskui jį...“

Šie faktai neperdėti. Iš paties Mnievskio ir kai kurių jo ginklo draugų sužinojau, kad pirmąjį Didžiosios Lenkijos sukilimo branduolį sudarė tik devyniolika asmenų. Visas smulkmenas, kurias įtraukiau į savo pasakojimą, ypač tą jo dalį, kur kalbama apie sukilimą, man papasakojo pagrindiniai tų dienų įvykių veikėjai – Mnievskis, Vybickis, Niemojevskis, Prusimskis ir kiti.

23 dieną būrelis Sieradzės vaivadijos gyventojų susirinko miške netoli Sieradzės miesto, užpuolė ten stovėjusią prūsų įgulą, paėmė belaisvių ir užgrobė sandėlius – tai buvo pirmas sukilėlių karo žygis.

Beveik tuo pat metu tūkstantis du šimtai Kališo vaivadijos gyventojų išblaškė ir privertė bėgti keletą prūsų kariuomenės būrių. Rugpjūčio 25 dieną Poznanės vaivadijos sukilėliai įsiveržė į Ravišą, užgrobė daug sandėlių ir paėmė nemažai belaisvių.

Mnievskis ir saujelė drąsuolių netikėtai užklupo ir sumušė prūsų įgulą, dislokuotą Kujavijos Breste, iš ten patraukė į Vroclavką, kur stovėjo trylika didelių, pilnų amunicijos laivų, skirtų Varšuvą apgulusiai Prūsijos kariuomenei, užgrobė juos, keletą paslėpė, o kitus, prikrautus bombų ir sviedinių, nuskandino.

Sukilimas greitai plėtėsi visoje pietų Prūsijoje, o revoliucinės nuotaikos ėmė reikštis ir Gdansko mieste.

II SKYRIUS

Frydrichas Vilhelmas sunerimo dėl tokių įvykių Prūsijos kariuomenės užnugaryje ir pagaliau nutarė skubiai trauktis nuo Varšuvos. Jis išardė savo stovyklą naktį iš 1794 m. rugsėjo 5-osios į 6-ąją, nors kariuomenė pradėjo trauktis dar prieš kelias dienas. Rugsėjo 6 dieną, auštant, generolo Zajončeko adjutantas Molochoviecas, kurį aš nuo vaikystės auklėjau ir mokiau, atbėgo pranešti man, kad Prūsijos kariuomenė netikėtai pasitraukė – iš keletą savaičių stovėjusios stovyklos liko tik negausūs jos pėdsakai. Smalsumo skatinamas šokau ant žirgo ir, šio jauno karininko lydimas, nujojau į Volią, kurią prieš kelias valandas buvo palikęs Prūsijos karalius; ten pastebėjome tik kokių trisdešimties kazokų grupelę, jie ėmė šuoliuoti mūsų pusėn, todėl teko skubiai trauktis į miestą.

Po kelių valandų generalisimas pasiuntė žvalgų būrį pasekti, kur juda Prūsijos kariuomenė. Jis nemanė, kad reikia siųsti visą kariuomenę ir pulti besitraukiančias prieš pajėgas, nes, nežinodamas tikrųjų pasitraukimo motyvų, įtarė, kad traukimasis gali būti apsimestinis.

Nuo atvykimo į Varšuvą dienos dar nebuvo matęs Lenkijos karaliaus. Praėjus dviem dienoms po apgulties nutraukimo, jis pakvietė mane vakarienės. Pasitariau su Ignotu Potockiu¹, kuris mane nuramino, sakydamas, kad nėra priežasčių nesutikti. Man pasirodė, kad karalius dabar atrodo geriau, nei Gardine, kai buvo susirinkęs Seimas. Buvo susimastęs, susirūpinęs ir kalbėjo mažiau, nei įprastai. Klausinėjo manęs apie viską, kas nutiko Lietuvoje nuo to laiko, kai sukilo Vilnius. Po vakarienės priėjome prie lango ir karalius paprašė manęs nuoširdžiai pasakyti, ką manau apie revoliuciją, ir kuo ji gali

¹ Šis atsargumas buvo būtinas, nes, nepaisant pagarbos karaliui, juo buvo nepasitikima ir visi jam artimi žmonės buvo atidžiai stebimi.

baigtis. Atsakiau, kad neviltsi privertė lenkus griebtis ginklų, kad tokiais atvejais, kaip šis, ne visuomet paisoma atsargumo ir ne visuomet įmanoma atiduoti duoklę politiniam išskaičiavimui, pabrėžiau, kad tikiu Apvaizda, globojančia pavergtuosius, mūsų karių drąsa bei visų šalies gyventojų vienybė ir atsidavimu. Karalius atsakė, kad ne to klausia. „Klausiu jūsų, nuoširdaus patrioto, bet kartu išmintingo ir atsargaus žmogaus, ar manote, jog būsime pajėgūs atlaikyti trijų prieš mus susivienijusių kaimynų galybę, nes nebėra abejonių, kad Austrija galvoja taip pat, kaip Rusija ir Prūsija, ir meldžiu pasakyti, kas, jūsų nuomone, atsitiks, jei mes pralaimėsime.“

Atsakiau, kad jei karalius ir tauta yra vieningi, jei užsienio dvarų intrigos nedaro įtakos karaliaus aplinkai ir bailiams, kuriems ramybė geriau nei jų šalies gerovė, jei visa tauta vieningai pakils prieš Lenkijos pavergėją, tuomet nereikės abejoti mūsų žygio sėkme ir po kruvinos kovos mes bent jau turėsime garbingą taiką. „Jei ne, – tariau, – Lenkija gali būti išbraukta iš didžiausių Europos valstybių sąrašo, o jūs, Sir, praradę karūną, galite atsidurti liūdnoje tremtyje, į kurią bus teiktasi Jus išsiųsti.“

Karalius puolė įtikinėti mus, kad jis nemato tokių didelių grėsmių jam ir Lenkijai, kaip aš įsivaizduoju, kad jis gerai žino kilnius Rusijos imperatorės jausmus, kad ji niekada nesutiks su trečiuoju, ir paskutiniu juo, Lenkijos padalijimu, ir kad jis pats jau pasidavė įvykių tėkmei.

Mus pertraukė miesto komendantas Orlovskis, atvykęs su Kosciuškos adjutantu. Jis atnešė karaliui generalisimo raportą apie Didžiosios Lenkijos sukilimo laimėjimus. Karalius atidžiai perskaitė ir liko patenkintas. Jis perdavė kuo meiliausią padėką generalisimui ir atleido mus įprastai mandagiai.

Tą dieną paskutinį kartą mačiau šį nelaimingą valdovą, kuris, kaip ir pranašavau, po dvejų metų buvo priverstas atsisakyti sosto ir, kęsdamas pažeminimus, savo liūdnas dienas baigė Rusijos sostinėje.

O Didžiosios Lenkijos sukilimas kas dieną buvo apvainikuojamas vis nauja sėkme. Sukilėliai žengė Torūnės link. Į jų gretas įsiliedavo naujokai ir savanoriai, spontaniškai stojantys po sukilėlių vėliavomis. Jie prisiekdavo ištikimybę Gegužės 3-osios konstitucijai. Vienas jų būrys nužygiavo iki Silezijos, ten sunaikino amunicijos atsargas ir pagrobė Prūsijos kariuomenei skirtą gyvulių bandą.

Sėkmės padrąsintas Kosciuška nusiuntė sukilėliams pastiprinimą – būrį, vadovaujamą Madalinskio, tačiau šis susivėlino, nes nepavyko sklandžiai persikelti per Narevo upę. Ši netikėta nesėkmė nepaprastai suerzino sukilėlius,

nes nepavyko išnaudoti įgyto pranašumo, juo labiau, kad Prūsijos karalius, atitraukęs kariuomenę nuo Varšuvos, metė visas jėgas prieš juos.

Didžiosios Lenkijos sukilėlių sėkmė sukėlė Frydrichui Vilhelmui didžiulį nerimą, juo labiau, kad Prancūzijos kariuomenė žengė per Vokietiją ir jo žemės atsidūrė tarp dviejų priešų, galinčių susitarti ir susivienyti prieš jį.

Frydrichui Vilhelmui buvo patarta griebtis griežčiausių priemonių ir priversti lenkus paklusti. Tokiomis aplinkybėmis, nors jis pats ir nebuvo linkęs į žiaurumą bei kerštą, jo valios vykdytojais, ypač pulkininkas Šekulis, galutinai nuteikė prieš juos sukilusių provincijų gyventojus.

Kol per Didžiąją Lenkiją šuoliavo Šekulio vadovaujamas lengvosios kavalerijos būrys, 1794 metų rugsėjo 1-ąją Piotrkuve pietų Prūsijos teismo įstaiga¹ išleido maždaug tokio turinio įsakymą:

1. Visi sukilėliai, pagauti su ginklu rankoje, nedelsiant ir be pasigailėjimo turi būti sušaudyti arba pakarti.

2. Jei aukštesniojo luomo asmenys, dvasiškiai arba kilmingieji pasauliečiai tiesiogiai dalyvauja sukilime, jie, nepaisant lyties, nedelsiant turi būti pakarti arba, priklausomai nuo nusikaltimo sunkumo, nuteisti iki gyvos galvos dirbti tvirtovėje, o jų nuosavybė turi būti konfiskuota.

3. Visi įtartini asmenys, nepriklausomai nuo jų luomo, turi būti sulaikyti ir uždaryti tvirtovėje.

4. Visi valdiniai, dvasiškiai ir civiliai, suteikę prieglobstį asmenims, įtariamams pasikėsinus į viešąją tvarką, nepranešę apie tai vyriausybei, turi būti nuteisti ir privalo savo lėšomis padengti nuostolius, kuriuos minėtieji atitinkamai pagal nusikaltimą gali būti padarę; jiems gali būti paskirta fizinė arba net mirties bausmė be jokių papildomų juridinių formalumų.

Dėl tokių griežtų priemonių pasipiktino Varšuvos vyriausybė. Rugsėjo 9 dieną ji paskelbė deklaraciją, kurioje buvo pateisinami Didžiosios Lenkijos gyventojai ir skundžiamasi Prūsijos vyriausybės taikomomis prievartos priemonėmis, grasinimais, kuriais ji nori suvaldyti gyventojus bei įteisinti represijas.

Sukilimas Didžiojoje Lenkijoje buvo nepaprastai svarbus naujai vyriausybei, kuri daug vilčių dėjo į galingą ginkluotą diversiją ir jautė pareigą daliai savo ginkluotųjų pajėgų pavesti padėti sukilėliams. Deja, apgailėtina finansinė padėtis sutrukdė įgyvendinti šį planą; tuo metu reikėjo tiesiog antžmogiškų pastangų pripildyti tuščią valstybės iždą.

¹ Die königl: Kriegs – und Domainen-Kammer inden süd-preussischen Provinzen.

Aukščiausioji Varšuvos Taryba be paliovos siuntinėjo gyventojams priminimus apie nesumokėtus mokesčius ir taikė griežtas priemones, siekdami juos surinkti. Į apyvartą buvo išleisti išdo garantuoti banknotai, tačiau grynųjų pinigų trūko ir vis sunkiau buvo surinkti mokesčius, o nepasitikėjimas popieriniais pinigais, kurių iki to laiko Lenkijoje niekas nebuvo matęs, diskreditavo naujuosius banknotus.

Lenkijos Vyriausybė buvo priversta atlikti vieną finansinę operaciją, kuriai leidimą 1972 metų balandžio 26 dieną jau buvo davęs Konstitucinis Seimas, bet atlikti sutrukdė susiklosčiusios nepalankios aplinkybės. Vykdamt šią operaciją, buvo leidžiama parduoti valstybės žemes, kurios Seimo paskaičiavimu apytikriai tuo metu galėjo kainuoti apie šešis šimtus milijonų Lenkijos auksinų.

Pirmasis pardavimo terminas buvo nustatytas 1794 metų gruodžio 1 dieną Lenkijoje ir 1795 metų kovo 1 dieną Lietuvoje.

Buvo nutarta, kad pirmais metais žemės bus parduota tik už dešimt milijonų ir kad galima parduoti tik tą, kuri yra Finansų rūmų žinioje. Už žemę gauti pinigai turėjo būti skirti banknotams išpirkti ir grynųjų pinigų cirkuliacijai atkurti. Vėlesniais metais operacija turėjo būti kartojama tol, kol visi banknotai bus išpirkti ir visos būtinos valstybės reikmės patenkintos. Tačiau gruodžio 1-osios terminas dar buvo toli, o pinigų reikėjo kasdien vis labiau, dėl to vyriausybė buvo priversta apeliuoti į gyventojų patriotizmą ir priversti juos skolinti.

Taip rugsėjo 11 dieną pasirodė deklaracija, kuria vyriausybė, paaiškindama šios priemonės būtinumą, paskelbė visų auksinių ir sidabrinių dirbinių, kur jie bebūtų laikomi ir kokioje šalies vietoje, bei visų grynųjų pinigų, esančių privačių asmenų rankose ar kur kitur, rekviziciją, šio įsakymo įvykdymui davė tik 7 dienas, įgaliojo išdą ir vaivadijose bei apskrityse įkurtas komisijas surinkti viską, kas bus atnešta. Už atneštus pinigus ar daiktus vyriausybė įsipareigojo išduoti banknotus arba 5 procentų obligacijas. Tokios pačios 5 procentų palūkanos buvo pažadėtos ir patriotams, kurie savanoriškai davė valstybės reikmėms pinigų ar aukso bei sidabro, monetų ar kitokių brangių daiktų, pasiimdami už tai banknotus.

Šios finansinės operacijos davė pageidaujamą efektą. Tai liudija ir rugsėjo 29 dienos Aukščiausiosios Tarybos atsišaukimas, kuriuo žmonės patikina mi, jog Krokuvos gyventojų sukilimo metu priimto reglamento pavyzdžiu įvesti mokesčiai ateityje nebus renkami, jog vyriausybė nerinks kitų mokes-

čių, tik nustatytus Konstitucinio Seimo, ir jie bus mokami grynaisiais pinigais, o dabar gyventojams leidžiama rugsėjo mėnesio mokesčius, tuos mokesčius, kurių terminas pasibaigęs birželį, ir kitus senus mokesčius, sumokėti banknotais.

Kosciuška nusiuntė tik vieną negausų būrį Prūsijos kariuomenės judėjimui sekti, bet įgaliojo generolą Dombrovskį su gausesnėmis pajėgom žygiuoti į Prūsiją ir padėti sukilėliams.

Rugsėjo 13 dieną Dombrovskis, padalijęs savo vadovaujamus būrius į tris kolonas, persikėlė per Bzurą, užpuolė prūsus iš kelių pusių, paėmė belaisvių, keletą didelių amunicijos sandėlių ir prisijungė prie generolo Madalinskio, kuris, atsigavęs po pirmųjų nesėkmių, laimėjo ne vieną pergalę Didžiojoje Lenkijoje, būrių. Kadangi prūsai traukėsi nuo lenkų pajėgų ir vengė lemiamos kovos, lenkai nužygiavo iki Gniezno ir rugsėjo 27 dieną jį užėmė, o sukilimas įgavo tokią jėgą, kad prūsai prarado viltį jį sustabdyti.

Pulkininkas Šekulis, įgaliotas imtis pačių griežčiausių priemonių sukilėliams pažaboti, viename sukilėlių perimtame laiške, rašytame karaliui, prisipažino, kad, vykdant gautus įsakymus, jam kyla galybė kliūčių ir neįveikiamų sunkumų.

Visų vietovių, kurias paliko prūsai, gyventojai iškart siūsdavo savo atstovus į Varšuvą pranešti Vyriausybei, kad jie prisijungia prie Krokuvos sukilimo ir trokšta veikti kartu su likusia tautos dalimi, vadovaujama generalismo Kosciuškos. Rugsėjo 17 dieną į vyriausiąjį štabą atvyko Sochačevo gyventojų delegacija ir įteikė pinigų – neatlygintą dovaną, pareikšdama visų dovanojančiųjų vardu, kad jie yra pasiryžę atiduoti ir savo kraują bei žemę tėvynės gerovei.

Visa Didžioji Lenkija, išskyrus prūsų okupuotus miestus – Poznanę, Čenstakavą, Piotrkuvą ir Lenčycą, buvo sukilusi: į sukilimą įsijungė daugybė ginkluotų vyrų, neturinčių nei sutartos susibūrimų vietos, nei laiko apmokymams.

Šen bei ten pasiekiamos pergalės atgaivindavo mūsų karių drąsą ir energiją. Generolas Karvovskis, niekieno nekliudomas, persikėlė per Narevą. Kunigaikštis Juozapas Poniatovskis, saugojęs Varšuvą iš Blonių pusės, pasiuntė kelis kavalerijos būrius, kurie pridarė prūsams daugybę nuostolių.

Lenkams užėmus Gnezną, generolas Dombrovskis patraukė tolyn ir pasiekė dar keletą pergalių. Prie Labyšino jį netikėtai užpuolė pulkininkas Šekulis, bet pastarasis buvo sumuštas ir turėjo trauktis į Brombergą. Generolai Dombrovskis ir Madalinskis Šekulį persekiojo, užpuolė, išblaškė jo vado-

vaujamą būrį ir užėmė Brombergą, Prūsijos miestą, kurio gyventojai prisiekė ištikimybę Lenkijai. Sunkiai sužeistas pulkininkas Šekulis buvo paimtas į nelaisvę ir po trijų dienų mirė.

Bromberge lenkai rado didžiules druskos, geležies, audinių ir ginklų atsargas. Apylinkėse pasisukiojo keletas būrių, užėmė Lukną, kur rado dideles maisto produktų atsargas ir užgrobė keletą Vysloje prisišvartavusių didelių laivų, į kuriuos buvo pakrauta šaudmenų.

Brombergas buvo užimtas pirmosiomis spalio dienomis. Kai ši naujiena pasiekė Berlyną, ji sukėlė visuotinę sumaištį, nes niekas nesitikėjo, kad Lenkijos sukilimas taip greitai plėsis ir turės tokių baisių pasekmių. Lenkijos pusėn patraukė keletas pulkų. Vienas, stovėjęs prie Reino, vadovaujamas paties kunigaikščio Hohenlojės, taip pat gavo įsakymą traukti šia kryptimi.

Svaiginanti generolo Dombrovskio vadovaujamos kariuomenės sėkmė kurį laiką palaikė lenkų, ypač Varšuvos gyventojų, drąsą ir energiją. Taryba smulkiai pranešdavo apie kiekvieną pergalę, leisdavo atsišaukimus pietų Prūsijos gyventojams, kuriuos skatino dėti dar daugiau pastangų ir aukotis savo šalies labui.

Kasdien į Varšuvą atsiųsdavo belaisvių ir daugybę užgrottų vilkstinių su gėrybėmis, atimtomis iš priešų, tačiau neilgai trukus dėl tam tikrų įvykių, apie kuriuos papasakosiu, to jau nebeužteko žmonių vilčiai ir dvasiai palaikyti.

III SKYRIUS

Užėmę Vilnių, netrukus rusai užėmė beveik visą Lietuvą. Vienas lietuvių būrys dar laikėsi Žemaitijoje, kitas Bresto vaivadijoje. Mokronovskis vadovavo keletui tūkstančių vyrų Gardine. Iš Kuršo pasitraukė negausios ten buvusios pajėgos. Tokiu būdu lietuvių kariuomenė buvo suskaidyta: daliniai stovėjo ten, kur nebuvo pasipriešinimo arba iš kur rusai jau buvo pasitraukę. Vienas būrys įsitvirtino Kaune, rusų kariuomenės užnugaryje, iš kur priešas nutarė jį iškraustyti, laivais iš Alytaus į Kauną pasiuntęs šešis šimtus pėstininkų, bet lenkų generolas Mejenas su penkiais šimtais vyrų įsitvirtino miškingose Nemuno pakrantėse ir, praleidęs pakrante laivus lydėjusius kazokus bei šaulius, paleido keletą bombų ir paskandino laivus bei jais plaukusius kareivius. Tai buvo paskutinė mūsų kariuomenės pergalė.

Nebebijodama Turkijos ir norėdama užgniaužti Lenkijos sukilimą, artėjant žiemai Rusijos imperatorė generolą Suvorovą bei iki tol Turkijos pasienyje stovėjusius pulkus išsiuntė į revoliucijos lopšiu laikomą Varšuvą.

Rugsėjo 18 dieną vienas generolo Sierakausko vadovaujamas lenkų būrys buvo užpultas prie Krupčicų ir po atkaklios kovos turėjo nusileisti gausioms pajėgoms ir pasitraukti į Lietuvos Brastą. Kitą dieną, rugsėjo 19-ąją, puolimas buvo dar smarkesnis, lenkų kariuomenė buvo išsekusi po vakarykštės kovos, atsitraukimas pakirto karių drąsą, todėl ji kovėsi nebe taip energingai ir prarado daug žmonių, o rusai paėmė daug belaisvių ir užgrobė beveik visą artileriją.

Šis pralaimėjimas atvėrė kelią į sostinę. Pragos priemiestis, nuo miesto atskirtas Vysla, nebuvo pasirengęs gintis, todėl tūkstančiai rankų buvo pasitelkti skubiai kasti apkasus, o generalisimas nutarė palikti savo stovyklą Mokotove ir žygiuoti pasitikti priešą – jį sustabdyti ir nugalėti arba garbingai mirti kaunantis už savo šalį.

Štai paskutinis atsišaukimas, kurį jis išleido prieš įsiliedamas į Sierakausko pulkus. Šis atsišaukimas labai gerai perteikia generalisimo jausmus, įkvėpusius jį tikros pražūties akivaizdoje, todėl negaliu jo nepacituoti:

„Laisvė – neįkainojama vertybė, dieviškoji Apvaizda ją suteikia tik toms tautoms, kurios pasirodo jos vertos savo elgesiu, drąsa ir neįveikiama tvirtybe net ir priešų apsuptyje. Šią tiesą įrodė daugybė laisvų tautų, po sunkios kovos ir ilgų kančių šiandien skinančių savo drąsos ir tvirtybės vaisius.

Lenkai, jūs, mylintys tėvynę ir laisvę taip pat stipriai, kaip ir šios tautos, bet patyrę daug daugiau negandų ir nelaimių, jūs, skatinami kilniausių jausmų, negalėję ilgiau pakęsti Lenkijai tekusio pažeminimo, pradėję ir garbingai tęsę kovą už despotų pavergtą tėvynę, maldauju, nepraraskite jus uždegančio uolumo, drąsos ir entuziazmo.

Nelygioje kovoje su pranašesniu priešu jūs kentėte vargą ir kančias, praradote savo turtą, tačiau primenu jums, kad gyvename tokiu metu, kai reikia labai aukotis, kad ko nors pasiektume, ir kęsti kančias, kad sulauktume garantuotos ilgalaikės gerovės.

Niekada nepamirškite, kad šios kančios (jei taip galima pavadinti aukojimąsi tėvynės labui) yra laikinos, o šalies laisvė ir nepriklausomybė, kurią tikrai iškovosime kentėdami, jums suteiks amžiną šlovę ir laimę. Jūsų prašome nedelsiant padvigubinti jėgas, kurių reikia tėvynei, o vyriausybė padarys viską, ką gali, kad palengvintų gyventojų kančias.

Todėl siūlau tvarką užtikrinančioms komisijoms garantuoti, kad gyventojų nuosavybė ne tik išliks nepaliesta, bet ir bus vyriausybės gerbiama bei saugoma, ir viskas, kas buvo rekvizuota, bus atlyginta, ir, kai karas baigsis, gyventojai nebemokės mokesčių, o tautos išrinktieji sudarys jūsų lūkesčius atitinkančią vyriausybę, gebėsiančią užtikrinti ramybę ir gerovę.

Stovykla prie Mokotovo, 1794 metų rugsėjo 24 diena.

Pasirašo T. Kosciuška.“

Atvykęs į Sierakausko stovyklą, generalisimas pirmiausia suskato nagrinėti rugsėjo 18 ir 19 dienos pralaimėjimo priežastis. Jis griežtai nubaudė tuos, kurie neatliko savo pareigų ir apdovanojo tuos, kurie nusipelnė.

Iš čia jis nuvyko į Gardiną ir, davęs reikalingus įsakymus, pavedė generolui Mokronovskiui vadovauti visai Lietuvos kariuomenei. Svarbiausias jo tikslas buvo sulaukyti generolą Suvorovą ir neleisti jam žygiuoti į Varšuvą,

todėl jis tuoj pat grįžo į Sierakausko stovyklą ir, kad sutrukdytų generolo Ferseno ir Suvorovo pulkams susijungti, spalio 10 dieną puolė prie Maciejovicų. Šioje kruvinoje kovoje lenkai pasirodė tiesiog stebuklingai. Norėdamas nulemti kovos baigtį, kuri darėsi neaiški, nesulaukęs skubios pagalbos, kurios tikėjosi, kartu su elitinės kavalerijos būriais ir geriausiais kariuomenės karininkais Kosciūška puolė tiesiai į priešų kariuomenės tirštumą. Šis akiplėšiškas ir beviltiškas žygis davė tik tiek naudos, kad vadui nereikėjo sielotis stebint, kaip pakrikai bėga jo pulkai, nes, sunkiai sužeistas į galvą ir patyręs kitų ne mažiau rimtų sužeidimų, jis su žirgu parkrito mūšio lauke, o paskui vadą į mūšį ėję drąsuoliai paaukojo savo brangią gyvybę arba laisvę.

Tarp rusų paimtų belaisvių buvo neatskiriami Kosciūškos ginklo draugai: sužeistas Julijonas Niemcevičius, adjutantas majoras Fišeris, generolai Sierakauskas, Kniazievičius, Kaminskis, pulkininkas Zaidlicas ir daug kitų talentingų karininkų, tikrų patriotų.

Kosciūšką atsitiktinai rado tarp mūšio lauką nuklojusių karių, kurie buvo laikomi mirusiais. Nors buvo visas žaizdotas, nors jo apdaras niekuo neišsiskyrė, jį atpažino, ir vos tik buvo ištartas jo vardas, kazokai, kraustę žuvusiųsius, nesusilaikė neparodę pagarbos šiam drąšiam ir nelaimingam vadui. Iš savo iečių jie padarė neštuvus ir nunešė jį generolui Fersenui, kuris įsakė gydyti Kosciūškos žaizdas jo akivaizdoje ir elgėsi su juo bei kitais belaisviais garbingai.

Taip baigėsi šlovinga Kosciūškos karjera, kartu išblėso ir paskutinė sukilėlių viltis. Visa Europa sužinojo apie šią katastrofą ir suprato, kokią nepataisomą klaidą padarė žmonija. Visa kariuomenė raudėjo savo vado, kiekvienas doras lenkas paskendo giliausiame sielvarte.

Žymiems žmonėms statomi paminklai karų ir revoliucijų sukuryje retai kada išlieka. Jie išnyksta bėgant visa griaušančiam laikui, bet Kosciūškos atminimas amžiams liks visų humanizmo išpažinėjų širdyse. Mūsų vaikaičiai nesiliaus jo laiminę, o ant jo kapo išlietos ašaros bus tikroji šiam žmogui atiduota pagarba.

Mano širdis perpildyta jausmų, kuriuos manyje pažadino šis žmogus, tad negaliu keliais žodžiais nepapasakoti, ką šis gerbiamas ir tiek titulų turintis žmogus nuveikė nuo 1792 metų žygio iki savo mirties, kuri jį aplankė praėjus 23 metams po Maciejovicų mūšio.

Tegul Kosciūškos ginklo draugai, drąsuoliai, kurie su juo dalijosi pavojais ir šlove, tie, kurie turėjo laimės būti šalia jo ir matyti smulkmenas, susi-

jusias su jo privačiu bei visuomeniniu gyvenimu, pasako visa tai, ką žino, istorikams, o šie teisingai parašo apie gerą žmogų, dorą pilietį ir bebaimį tėvynės laisvės ir nepriklausomybės gynėją. Aš pateiksiu tik keletą jo biografijos faktų, padėsiančių geriau suprasti entuziazmą, su kuriuo kalbu apie šį garsų savo tėvynainį.

Po 1792 metų žygio Rusijos kariuomenėje Kosciuškai buvo pasiūlytas aukštas postas, kurio jis nepanoro priimti. Jam buvo pasiūlyta ir pensija, kurios jis taip pat išdidžiai atsisakė kaip žmogus, norintis tarnauti tik savo šaliai. Jis paliko Lenkiją ir, būdamas neturtingas, gyveno iš draugų teikiamos pagalbos.

1794 metais be tuštybės ir ambicijų, vien tik skatinamas noro dirbti dėl tėvynės išlaisvinimo, jis sutiko priimti generalisimo laipsnį. Jis sekė savo mokytojo Vašingtono, ypač gerbusio įstatymus ir pasitelkdamasis savo autoritetą, kad įstatymus gerbtų ir kiti, pavyzdžiu. Jis turėjo aukščiausią valdžią ir vadovavo civilinėms ir karinėms valdžios institucijoms, tautos valia ir troškimu jam buvo pasiūlytas sostas, kurio jis atsisakė ir pareikalavo iš vyriausybės ir Varšuvos gyventojų, kad Stanislovas Augustas būtų gerbiamas kaip teisėtas Lenkijos karalius. Kosciuška būtų karalių paskyręs ir ką tik sudarytos vyriausybės vadovu, jei jam nebūtų patarę taip nesielgti tie, kurie nepasitikėjo karaliumi ir bijojo perdėtos dvaro įtakos.

Nors Ščekocinų kovos baigtis ir nebuvo palanki lenkams, Kosciuškos pralaimėjimas, patyrusių kariškių nuomone, buvo lygus pergalei, o Varšuvos, visiškai nepasiruošusios atlaikyti apgultį ir neturinčios jokių įtvirtinimų, gynyba atnešė jam šlovę.

Kavalerijos elitinių būrių lydimas, skindamasis kelią per priešų tirštumą Maciejovicų mūšyje, tėvynei žūstant, jis tikrai nesitikėjo likti gyvas ir pakliūti rusams į rankas. Belaisvis, visas žaizdotas, kantriai kentė likimo smūgius ir asmenines kančias, bet niekada iki pat savo mirties nesusitaikė su tėvynės pražūtimi.

Į sostą sėdus Pavelui I, Tadiui Kosciuškai buvo parodytas imperatoriaus didžiadvasiškumas: jį paleido iš kalėjimo kartu su kitais svarbiausiais revoliucijos veikėjais, kalintais Peterburge, bei dvylika tūkstančių lenkų, išsklaidytų po įvairias Rusijos provincijas. Tačiau jis atmetė visus pasiūlymus tapti aukščiausio rango karininku ir gauti didelę pensiją.

Jis negalėjo atsisakyti imperatoriaus Pavelo I dovanos – pinigų sumos, kurios būtų užtekę iki pat jo dienų pabaigos, tačiau grąžino ją vos išvažiuavęs

iš Rusijos, pagarbiai, tačiau oriai laiške paaiškines, kad yra be galo dėkingas, bet, jei nebeturi tėvynės, turtai jam nereikalingi, todėl yra apsisprendęs baigti gyvenimą vienuomoje ir nežinioje.

Neilgai pabuvęs Amerikoje ir Anglijoje, jis įsikūrė Prancūzijoje, netoli Fontenblo, ir gyveno iš nedidelės pensijos, kurią mokėjo Amerika už senus karinius nuopelnus. Jos užteko labai kukliems poreikiams patenkinti.

Šioje tremtyje, apsuptas nedidelio draugų būrelio, jis užsimiršdavo skaitydamas, piešdamas ir medžiodamas, o savo jautriai, giliausiame sielvarte paskendusiai sielai paguosti užsiimdavo labdara, padėdavo nelaimingiesiems ir dalindavo išmaldą vargšams.

Pašaliniams atrodė, kad jis abejingas daugybei Prancūzijoje įvykusių pasikeitimų, tačiau privačiuose pokalbiuose nuolat skųsdavosi, kad prancūzai abejingi Lenkijos likimui.

Napoleonas ketino pasinaudoti jo begaline meile tėvynei ir lenkų pasitikėjimu juo, todėl norėjo, kad šis kartu su juo trauktų į 1807 metų žygį. Jis pateikė nepaprastai viliojančių pasiūlymų ir prašė bent jau Kosciuškos ranka parašyto atsisaukimo, kuris pažadintų lenkų tautą ir jos entuziazmą.

Napoleonas stengėsi įtikinti jį, kad siekia atkurti Lenkiją, bet Kosciūška, kuris būtų atidavęs paskutinį kraujo lašą už tai, kad toks siekis būtų įgyvendintas, juo nepatikėjo ir nenorėjo apgaudinėti tėvynainių viltimis, kurių pats nedrįso puoselėti.

1814 metais jungtinėms pajėgoms įžengus į Paryžių, imperatorius Aleksandras panorą pasimatyti su Kosciūška, papasakojo jam apie savo planus atkurti Lenkiją ir skatino grįžti į savo šalį... Kosciūška padėkojo už tai, kaip imperatorius priėmė lenkų kariuomenės karininkus, prieš tai žygiavusius po Napoleono vėliavomis, o dabar trokštančius sugrįžti į savo namus, ir už jo kilnius tikslus atkurti Lenkiją, tačiau pats nė akimirkos neabejojo, kad jie nebus įgyvendinti. Jis pažadėjo grįžti į tėvynę, vos tik bus garantuotas šios egzistavimas ir sudaryta vyriausybė, tačiau neilgai trukus, 1817 metais, mirė Šveicarijoje, pas vieną iš draugų, kur buvo prisiglaudęs.

Visi dori abiejų Žemės pusrutulių žmonės gedėjo šio garbingo žmogaus, kurio vardas bus kartojamas tol, kol bus gerbiamos žmonijos pripažintos vertybės. Laisvės ir nepriklausomybės draugai neteko pavyzdžio, kariškiai – vieno drąsiausių ginklo draugų, lenkai – piliečio, išgarsinusio jų šalį ir iki paskutinio atodūsis troškusio jai laimės.

Žinia, kad Kosciuszka sužeistas ir paimtas į nelaisvę prie Maciejovicų, žai-
bo greičiu pasklido Varšuvoje ir pačiuose tolimiausiuose šalies pakraščiuose.
Aš atvykau į sostinę kaip tik tą dieną, kai pasklido ši naujiena, ir galiu patvir-
tinti, kad per visą savo gyvenimą nemačiau labiau jaudinančio ir širdį dras-
kančio vaizdo, kaip tas, kurį stebėjau kelias kitas dienas.

Visose gatvėse, visuomenės susibūrimuose, šeimose girdėjai tik viena: „Kos-
ciuškos nebėra!“ Šią visoje Lenkijoje kartojamą žinią lydėjo ašaros. Gal ir
sunku patikėti, bet aš pats daug ką mačiau savo akimis, daug ką man papasa-
kojo šių įvykių liudininkai: tomis dienomis sužinojusi tokią naujieną ne vie-
na nėščia moteris patyrė persileidimą, ne vienas ligonis patyrė smarkią karšti-
nę, kai kurie išprotėjo, o gatvės buvo pilnos žmonių, grąžančių rankas, dau-
žančių galva sieną ir kartojančių su didžiausia neviltim: „Kosciuškos nebėra!
Tėvynė žuvusi!“

Net ir žmogus, turintis kiečiausią širdį, kuri nevirpteltų skaitydamas šias
eilutes, susijaudintų ir negalėtų sulaikyti ašarų, jei tik būtų matęs sielvarto
kupinas scenas, netekus vado, nuo kurio priklausė daugelio milijonų liki-
mas, būtų jį apgailėjęs ir žavėjęsis juo, nes jis buvo to vertas.

Neketinu ginčytis su šaltais, griežtais žmonėmis, kurie prikišo Kosciuškai
jo akiplėšišką drąsą prie Maciejovicų bei troškimą geriau mirti, negu patirti
gėdą dėl pralaimėto mūšio. Kai kas norėjo, kad jis baigtų savo dienas kur
nors netoli Varšuvos, kur vien jo buvimas būtų prilygęs visai kariuomenei.

Yra ir tokių, kurie teigia, kad tarp jo ir Aukščiausiosios Tarybos tvyrojusi
įtampa, aplaidžiai vykdyti jo įsakymai, sunkumai, su kuriais jis susidūrė no-
rėdamas užbaigti revoliuciją, ir kelių prieš jį nusistačiusių žmonių, kuriems
nepatiko jo nuosaikumas ir kurie troško sudaryti demokratišką vyriausybę,
veikla jam įgriso ir išvargino tiek, kad gyvenimas pasidarė nebemielas ir jis
elgėsi kaip viltį praradęs žmogus... Bet šios spėlionės pasirodys nieko vertos
atidžiam stebėtojui, analizuojančiam jo elgesį praeityje ir vėliau. Jis supras,
kad Kosciuszka negailėjo savo kraujo ir net gyvybės, tarnaudamas tėvynei, ir
niekada nebūtų pasidavęs silpnumui išėiti iš gyvenimo, kad galėtų atsikratyti
asmeninio sielvarto ir nemalonumų.

IV SKYRIUS

Kadangi sukilimo aktas leido Aukščiausiai Tarybai nelaimės atveju pasirinkti Kosciuską pakeisiantį asmenį, balsų dauguma generalisimu buvo išrinktas Tomas Vavžeckis. Apie tai taryba paskelbė 1794 metų spalio 12 dieną.

Divizijų generolai pranešė šią naujieną savo daliniams. Kariuomenė prisiekė ištikimybę ir paklusnumą, žmonės atrodė patenkinti šiuo pasirinkimu, tačiau pats pasirinktasis prieš tai ilgai spyriojosi ir, būdamas kuklus, negalėjo patikėti, kad yra pakankamai gabus pakeisti tokį žymų, visos tautos mylimą vadą.

Galų gale jo draugų ir visų geros valios žmonių įtikinėjimai nugalėjo ir spalio 16 dieną jis davė generalisimo priesaiką. Spalio 23 dieną paskelbė atsisaukimą, kuriame pirmiausia labai emociškai paaiškino, kokia nepataisoma nelaimė ištiko tautą, praradus Kosciuską, padėkojo už parodytą pasitikėjimą, kurio nusipelnė tik savo stropumu ir begaliniu atsidavimu šalies interesams, ir įpareigojo kariuomenę atkeršyti už neseniai prarastą vadą, o tautą – padvigubinti pastangas ir viską paaukoti vaduojantis iš priešų jungo.

Jis labai jausmingai prisipažino, kad neturi talentų ir tinkamų savybių užimti tokį svarbų jam patiktą postą, ir paprašė Apvaizdos padėti nešti naujų pareigų našta, o baigdamas pareiškė, jog priėmė generalisimo titulą tik dėl to, kad kartu su kitais piliečiais kovodamas už savo šalies laisvę ir nepriklausomybę galėtų sutikti pavojus, kurie neišvengiami kovoje su daug stipresnėmis jėgomis.

Varšuvai jau grėsė nebe apgultis, o šturmas. Kad būtų galima jo išvengti, reikėjo sutelkti visas jėgas ten, kur pavojus buvo didžiausias.

Generolai Dombrovskis ir Madalinskis gavo įsakymą tuoj pat grįžti prie Varšuvos. Mokronovskis buvo atšauktas iš Lietuvos ir turėjo prisijungti prie generalisimo kariuomenės, generolas Zajončekas įsikūrė stovykloje prie Pragos, o kunigaikštis Poniatovskis – Vyslos kairiajame krante nuo Varšuvos pusės.

Visi be išimties gyventojai buvo sukviesti statyti įtvirtinimus Pragoje. Vadovauti karinėms operacijoms buvo įkurta karo taryba, pavaldi generalisimui, Varšuvos gyventojams buvo leista išsirinkti vadus, kuriais jie pasitiki, ir niekas nebuvo atleistas nuo pareigos ginti miestą.

Nusiminimas buvo visuotinis, baimė ir neviltis sostinėje augo kiekvieną dieną ir garsiai buvo kalbama, kad reikia atsiduoti prieš malonei, tik ne visi buvo vieningi: turtingiausi pirkliai ir turintieji nuosavybės norėjo pasiduoti prūsams, dvaro šalininkai linko į rusų pusę, o nieko iš ateities nesitikintys paprasti žmonės norėjo tik apsiginti.

Spalio 14 dieną pasiuntinys iš rusų stovyklos į Varšuvą atgabeno barono Ferseno laišką Lenkijos karaliui. Leidimą perduoti laišką pasirašė Kosciuška, štai jo turinys:

„Sir, spalio 10 dienos kampanijos rezultatai – beveik visiškai lenkų kariuomenės sutriuškinimas, daugybė kritusių, į nelaisvę paimtų karių bei įvairiausių laipsnių karininkų, kariuomenei vadovavusių generolų ir netgi tas, kuris vadovavo visiems – 1794-ųjų revoliucijos vadas.

Esu tikras, kad Jūsų Didenybė ir Lenkijos Respublika jau atgavo savo buvusias teises ir galias, todėl prašau teisėtos jūsų vyriausybės laisvės rusų generolams, karininkams, kareiviams ir civiliams bei su diplomatine atstovybe susijusiems abiejų lyčių asmenims, sulaikytiems pažeidžiant tautų teisę.

Norėčiau, kad šie asmenys būtų perduoti mano žinioje esančiai kariuomenei, o belaukdamas, kol šis pageidavimas bus įvykdytas, pažadu savo ruožtu padaryti viską, ką galiu ir kas nuo manęs priklauso.

Tikėdamasis, kad visi iki šiol nevaisingi žygiai šį kartą atneš Lenkijai išganingą, tvirtą taiką ir kad iki metų pabaigos galėsiu pats asmeniškai pareikšti Jūsų Didenybei savo pagarbą, jau dabar prašau priimti mano nuoširdžią pagarbą ir t. t., ir t. t.

Baronas fon Fersenas.“

Buvo nutarta, kad šis laiškas – tik bandymas išmėginti vyriausybę ir užmegzti susirašinėjimą, galintį duoti teigiamų rezultatų. Karalius pasitarė su tais, kuriais labiausiai pasitikėjo, ir nusiuntė tokį atsakymą:

„Pone, kad ir kaip būtų skaudu dėl dalies Lenkijos kariuomenės atsitraukimo spalio 10-ąją, dėl to, kad prarastas toks garbingas, pirmuosius tautos

nepriklausomybės pagrindus padėjęs vyras, tai nepalaužė užsispyrimo ir ryžto tų, kurie iškilmingai įsipareigojo nugalėti ar žūti kaunantis už laisvę.

Todėl, manau, nenustebsite, kad mes negalime sutikti su Jūsų pasiūlymu ir suteikti laisvę rusų belaisviams, kurie yra tarsi saugumo garantas jūsų rankose esantiems lenkams.

Jei norėtumėte iškeisti savo kalinius į mūsiškius, man būtų labai malonu bendradarbiauti su jumis patenkinant tokį norą.

Stanislovas Augustas.“

Savo ruožtu Taryba parašė Kosciūškai. Ji pareiškė, kad yra pasirengusi paleisti visus rusų kalinius mainais į jį vieną ir nenori praleisti jokios progos, kad jį išlaisvintų, nepakenkdama tėvynės interesams. Be to, Taryba rašė, kad ją labai sujaudino pagarus prieš elgesys su Kosciūška, todėl ir rusų kalinimo sąlygas bus pasistengta sušvelninti tiek, kiek tik įmanoma.

Tačiau lenkų kariuomenės drąsa vis mažėjo, jos pasipriešinimas silpo vis labiau, prūsų generolas Giunteris sutriuškino sukilėlių dalinį, šiam keliantis per Narevo upę. Spalio 24-ąją kitas dalinys, apsuptas prūsų, vadovaujamų kunigaikščio Holštein-Beko, sudėjo ginklus prie Ostrolenkos. Tik generolai Dombrowskis ir Madalinskis per priešų būrius prasiskverbė iki pat Varšuvos, neįsivėlę į kautynes ir nepatyrę nuostolių.

Lenkų kariuomenei pasitraukus, Didžiosios Lenkijos revoliucija nebekėlė nerimo Prūsijos karaliui ir jis atšaukė įsakymą daliniams prie Reino susijungti su Lenkijoje stovinčia kariuomene. Visiems jo žinioje esantiems pulkams įsakė žygiuoti į Varšuvą ir, jei dar nevelu, aplenkti rusus bei užimti šį miestą jo vardu.

Generolas Suvorovas nuspėjo šiuos ketinimus ir įsakė savo pulkams skubiai žygiuoti į Varšuvą, kur, susijungęs su generolų Ferseno ir Denisovo pulkais, spalio 26-ąją užpuolė lenkus prie Pragos ir privertė juos pasitraukti į įtvirtinimus. Jis ir toliau smarkiai spaudė lenkus ir spalio 29-ąją Varšuva išgirdo pirmuosius kanonados garsus.

Dešiniajame Vyslos krante, Pragos priemiestyje, buvo pridygę įtvirtinimų ir pabūklų – daugiau nei šimtas patrankų. Lenkų kariuomenės elitas, susijungęs su nacionaline gvardija ir padedamas narsiausių sostinės gyventojų, smarkiai pasipriešino. Lemiamai akimirksniui artėjant, vadus, karininkus ir kareivius įkvėpė tik neveltis ir jų gretose skambėjo vienintelis šūkis: „Nugalėti arba mirti!“

Lapkričio 3 dieną lenkai ėmė įnirtingai bombarduoti rusų stovyklą, po

pirmo pavojų skelbiančio signalo visi ginkluoti Varšuvos gyventojai susitelkė Pragos įtvirtinimuose. Kanonada truko visą dieną, tačiau didesnės žalos nepadarė.

Lapkričio 4-ąją, auštant, rusai ėmė atakuoti Pragos įtvirtinimus, ypač tuos, kurie buvo kairiajame krante, ir po kelių valandų, pradedę daugybę žmonių, paėmė juos šturmu.

Pirmąją sėkmę lydėjo ypač kruvinos scenos. Rusai ir lenkai susipynė bendroje sumaištyje. Kraujo upės tekėjo į visas puses. Su ginklu rankoje žuvo aštuoni tūkstančiai lenkų, jų artilerija atiteko rusams. Generolai Jasinskis ir Grabovskis krito nuo priešo rankos. Vyriausiasis vadas generolas Zajončekas buvo sužeistas. Generolas Mejenas ir dauguma kariuomenės štabo karininkų buvo paimti į nelaisvę.

Ši kova truko daug trumpiau, negu buvo galima tikėtis, ir pareikalavo daugybės lenkų aukų, nes rusai padegė Vyslos tiltą, jungiantį priemiestį su Varšuva, tad lenkų kariuomenės likučiams buvo beveik neįmanoma pasitraukti. Daugybė karininkų ir kareivių žuvo, bandydami perplaukti Vyslą. Dvylika tūkstančių vyrų ir moterų buvo išžudyta Pragos priemiestyje – nepasigailėta nei senelių, nei vaikų. Priemiestį, kurio dauguma namų buvo mediniai, padegė iš visų pusių, ir po keleto valandų čia stūksojo tik krosnių liekanos ir nuodėguliai.

Šis baisus vaizdas ir galutinis lenkų kariuomenės sutriuškinimas pasėjo siaubą sostinėje, nes jos gyventojai negalėjo tikėtis nieko geresnio negu sulaukė taikūs Pragos priemiesčio gyventojai. Į Varšuvą paleistos bombos padegė keletą namų ir Aukščiausioji Taryba pagaliau nusprendė kapituluoti. Ji nutarė savo vardu nusiųsti į rusų stovyklą Ignotą Potockį, bet Suvorovas atsisakė jį priimti pareikšdamas, kad nesiderės su jokia sukilimo vadu, ir pridūrė, kad jo valdovė kariauja su sukilėliais, o ne su lenkų tauta.

Ignotui Potockiui nepavyko pradėti derybų ir jis grįžo į Varšuvą. Tada buvo nutarta įgalioti pradėti derybas miesto tarybą, todėl jai nusiųstas toks laiškas:

„Aukščiausioji taryba mano, jog Varšuvos burmistras, gelbėdamas sostinę nuo kilusio pavojaus, miesto tarybos vardu turi pasiųsti pas rusų generolą keletą delegatų su trimtininku, kad gautų iškilmingą patvirtinimą, jog miesto gyventojų gyvybė ir nuosavybė bus gerbiama, o jei tokios garantijos negaus, miestas privalo pasiruošti atkakliai gynybai, pasitelkdamas visus be išimties gyventojus.

Varšuva, 1794 m. lapkričio 4 diena.
Kochanovskis, pirmininkas.“

Miesto taryba paskyrė tris deputatus, kuriems suteikė visus įgaliojimus, o derybose su rusų generolu karalių paprašė tarpininkauti, kad miestas būtų išgebėtas.

Lapkričio 5 dieną Suvorovas atsiuntė preliminarias kapituliacijos sąlygas:

1. Ginklai turi būti sudėti abiejų pusių sutartoje vietoje už miesto.
2. Visi pabūklai ir šaudmenys turi būti sudėti toje pačioje vietoje.
3. Tiltas turi būti sutaisytas kuo greičiau, kad rusų pulkai galėtų įžengti į miestą ir paimti jo gyventojus į savo globą.
4. Visiems kariškiams Jos Didenybės Imperatorės vardu pareiškama, kad rusų pulkams įžengus į Varšuvą, jie gali grįžti namo ar ten, kur nori, nebijodami prarasti savo nuosavybės.

5. Lenkijos karaliui bus reiškama visa jo rangui derama pagarba, kokia buvo reiškama iki šiol.

6. Jos Didenybės Rusijos Imperatorės vardu taip pat kuo iškilmingiausiai pareiškama, kad nieko neatsitiks jokiame gyventojui – nei jam kaip asmeniui, nei jo nuosavybei, o siekiant nuraminti gyventojus, garantuojama, jog bus užmiršta tai, kas įvyko praeityje.

7. Jos Didenybės Imperatorės pulkai įžengs į Varšuvą šiandien po pietų arba, jei tiltas nebus baigtas, rytoj rytą.

Surašyta stovykloje prie Pragos 1794 m. lapkričio 5 dieną.“

Aukščiausioji Taryba dar nebuvo paleista, bet dauguma jos narių jau buvo palikę sostinę. Ji sutiko beveik su visomis kapituliacijos sąlygomis ir nusiuntė tokį atsakymą miesto tarybai:

„Gavę rusų generolo pasiūlymus miesto tarybai, norėdami suderinti priemones, garantuojančias asmens laisvę, Varšuvos gyventojų nuosavybę ir mūsų įsipareigojimus tautos sukilimui, siekiančiam apsaugoti laisvę ir nepriklausomybę, nutarėme pareikšti miesto tarybai savo nuomonę apie generolo Suvorovo pasiūlymus.

Surašyta Varšuvoje, 1794 m. lapkričio 5 dieną, Tarybos posėdyje.

Ignotas Zakševskis.“

Štai kas buvo išdėstyta laiške miesto tarybai ir perduota generolui Suvorovui:

„1. Varšuvos miestas sudės ginklus sutartoje vietoje.

2. Varšuvos miestui nepriklauso nei pabūklai, nei šaudmenys.
 3. Tiltas bus atstatytas kaip galima greičiau ir rusų pulkai galės įžengti į miestą ir paimti jį beijo gyventojus savo globon.
 4. Miestas negali įvykdyti ketvirtos generolo Suvorovo sąlygos ir atitraukti lenkų pulkus nuo įtvirtinimų, nes neturi galių nei teisės įsakinėti Respublikos kariuomenei.
 5. Varšuvos miestas neabejoja, jog Lenkijos karaliui visur ir visada bus rodoma derama pagarba.
 6. Varšuvos miesto gyventojų ir jų nuosavybės saugumas bus laikoma svarbiausiu dalyku vykdant kitas sąlygas, su išlyga, kad Rusija garantuos, jog viskas, kas iki šiol vyko, bus užmiršta.
 7. Savaimė suprantama, kad pataisyti tilto per šią dieną ir rytojaus dieną neįmanoma. Rusų pulkai galės įžengti į miestą tada, kai lenkų pulkai bus iš jo išėję, tam prireiks aštuonių dienų. Per šias aštuonias dienas nutraukiama ugnis tarp rusų ir lenkų kariuomenių. Jei jos Didenybės Imperatorės pulkai norėtų pratęsti ugnies nutraukimo terminą, mes su tuo sutinkame. Varšuvos gyventojai prašo, kad popieriniai pinigai, banknotai bei išdo garantijos ir toliau cirkuliuotų nepraradę vertės.
- Ignotas Zakševskis“.

Generolas Suvorovas, perskaitęs Tarybos raštą, lapkričio 6 dieną parašė galutinį, visas diskusijas užbaigusį atsakymą:

- „1. Visi miesto gyventojų ginklai bus surinkti ir nugabenti laivais į Pragę. Sandėliuose laikomi ginklai turi būti perduoti miesto tarybos žinion.
2. Miestas turi pasirūpinti, kad Varšuvoje esantis arsenalas, parakas ir šaudmenys būtų perduoti rusams, vos tik jie įžengs į miestą.
3. Miestas turi priversti lenkų pulkus sudėti ginklus laikantis anksčiau išdėstytų sąlygų. Tie, kurie nenorės atiduoti ginklų, turės nedelsdami palikti miestą.
4. Galutinis tilto atstatymo ir ginklų atidavimo terminas yra lapkričio 8-osios rytas, rusų kariai prisidės prie atstatymo darbų.
5. Visi rusų karo belaisviai turi būti paleisti 7 dienos rytą, tą dieną bus paleisti ir Pragos priemiesčio, Varšuvos miesto ir kaimų gyventojai.
6. Varšuvos gyventojai įpareigojami prašyti J. D. Lenkijos karaliaus teiktis padėti miestui savo autoritetu ir įsakyti kariams sudėti ginklus arba išvyk-

ti iš miesto, likti gali tik pilyje tarnaujanti karaliaus gvardija, sudaryta iš šešių šimtų pėstininkų ir keturių šimtų raitelių.

7. Rusų pulkams žengiant į miestą, burmistras ir miesto taryba privalo būti ant tilto ir perduoti raktus, visi šalia gatvių esantys namai turi būti aklinai uždaryti.

8. Taryba privalo rasti Rusijos pasiuntinio archyvus bei visus su juo susijusius dokumentus.“

Kai visi klausimai buvo aptarti, o kapituliacijos sąlygos priimtos, generolas Suvorovas paskelbė tokį laišką:

„Man malonu buvo sužinoti, kad abi pusės susitarė ir priėmė kapituliacijos sąlygas. Prašau maloniai priimti mano gerosios valdovės pulkus, žengiančius per Varšuvą, bei užtikrinti, kad mieste dar galintys būti lenkų kariuomenės pulkai netrukdytų jiems žygiuoti.

Kuo iškilmingiausiai kartoju, kad miesto gyventojams nėra ko baimintis nei dėl savo gyvybės, nei dėl nuosavybės, o praeitis bus visiškai užmiršta, kaip paminėta šeštoje kapituliacijos sąlygoje.

Surašyta 1794 m. lapkričio 6 dieną.“

Netrukus buvo paleista Taryba, generolas Vavžeckis grąžino karaliui jam duotus įgaliojimus ir buvo atstatyta senoji, prieš sukilimą buvusi tvarka.

Revoliucijos vadai, generolai, kariškiai ir kareiviai, nepanorę sudėti ginklą, paliko miestą lapkričio 8 dieną ir per Piasečną patraukė Pilicos link, tačiau generolų Ferseno ir Denisovo vadovaujama rusų divizija ėmė persekioti ir lipo jiems ant kulnų, todėl dalis lenkų kareivių išsibarstė pakeliui, dar daugiau prie Opočno, o likučiai sudėjo ginklus lapkričio 18 dieną Radošicuose, 23 lįė nuo Varšuvos, ten paliko ir šaudmenis bei šimtą dvidešimt dvi patrankas.

Lapkričio 22 dieną generalisimą Vavžeckį ir generolus Dombrovskį, Giedraitį, Nesiolovskį ir Gelgudą nuvedė į Suvorovo štabą. Tuo metu generolas Madalinskis paleido savo vadovaujamą dalinį ir bandė bėgti, bet buvo sulaikytas prūsų.

Kancleris Kolontajus paspruko anksčiau nei iš Varšuvos pasitraukė kariuomenė, tačiau buvo sulaikytas Galicijoje ir uždarytas Olomouco tvirtovėje. Ignotas Potockis, Zakševskis, Mostovskis ir Mokronovskis pasiliko Varšuvoje ir atsidavė nugalėtojo malonei.

Kunigaikščio Juozapo Poniatovskio vadovaujama kariuomenė ir kai ku-

rie pavieniai, prieš prūsus kariavę pulkai taip pat sudėjo ginklus, kareiviai iškriko ir išsivaikščiojo namo. Nesulaukęs pagalbos ir pastiprinimo, Didžiosios Lenkijos sukilimas netrukus buvo numalšintas. Rusijos Imperatorė sušaukė savo valdžią Lenkijoje ir, jai tiek nerimo sukėlusiai revoliucijai pasibaigus, pasitenkino išsiųsdama į Peterburgo kalėjimus ir Sibiro gilumą tuos, kurie pakliuvo jai į rankas ir kėlė įtarimų, o kalbant apie kitus, ji ištesėjo pažadą pamiršti praeitį, ir niekas nebuvo persekiojamas asmeniškai nei Varšuvoje, nei šalies gilumoje.

Prūsijoje viskas buvo kitaip: atstačius valdžią jai pavaldžiose lenkų provincijose, buvo paskirta speciali komisija teisti ir bausti tuos, kurie dalyvavo sukilime.

1795 m. spalio 24 dieną Lenkijos padalijimo sutartis buvo sudaryta, tačiau prūsai užėmė Varšuvą tik 1796 m. sausio 1 dieną, o galutinis susitarimas tarp Prūsijos ir Austrijos dėl Krokuvos vaivadijos buvo pasiektas tik 1796 m. spalio 21 dieną.

Po trečiojo, paskutiniojo, padalijimo Austrija gavo didžiąją dalį Krokuvos vaivadijos, Sandomiro ir Liublino vaivadijas, dalį Chelmo pavieto ir dalį Brastos, Palenkės ir Mozūrų vaivadijų kairiajame Bugo krante. Visos šios žemės užėmė maždaug aštuonis šimtus trisdešimt keturias kvadratinės lė.

Prūsijai atiteko dalis Mozūrų ir Palenkės vaivadijų dešiniajame Bugo krante, Lietuvoje – Trakų vaivadija ir Žemaitijos vaivadijos dalis kairiajame Nemuno krante bei vienas Mažosios Lenkijos pavietas Krokuvos vaivadijoje – iš viso apie tūkstantį kvadratinę lė.

Rusijai atiteko visa likusi Lenkijai priklausiusios Lietuvos dalis iki Nemuno bei Brastos ir Naugarduko vaivadijų ribos, nuo ten iki Bugo, taip pat didžioji Žemaitijos dalis. Mažojoje Lenkijoje – Chelmo dalis Bugo dešinėje ir Voluinės likutis – iš viso apie du tūkstančiai kvadratinę lė, kartu su Kuršu ir Žiemgala.

Kol buvo deramasi ir tariamasi dėl paskutiniojo Lenkijos padalijimo, Rusija inicijavo Stanislovo Augusto karūnos atsisakymo procedūrą. Stanislovas Augustas, visuomet buvęs nuolankus Jekaterinai, 1795 m. lapkričio 25 dieną atsisakė karūnos ir sutiko su metine dviejų šimtų tūkstančių dukatų renta, bendrai mokama trijų dvarų, sutiko ir su pažadu, kad jo skolos bus apmokėtos. Po to pirmiausia apsistojo Gardine, o į sostą sėdus Pavelui, Peterburge, kur 1798 m. vasario 12 dieną baigė savo dienas.

V SKYRIUS

Kai rusai užėmė Vilnių, rugpjūčio 18 dieną grįžau į Varšuvą ir nieko neveikiau tol, kol nuo miesto pasitraukė Prūsijos karalius. Man reikėjo pailsėti po intensyvios veiklos, prie kurios nebuvo įpratęs. Ateitis nekėlė nei vilties, nei paguodos. Atsipalaiduodavau beveik kiekvieną dieną po kelias valandas praleisdamas mūsų stovykloje, kur iki pat Varšuvos apsiausties pabaigos virė gyvenimas.

Prūsijos karaliaus pasitraukimas naktį iš rugsėjo 5 į 6-ąją man buvo netikėtas, tačiau aš nepritariau tiems, kurie apsimetė ar iš tikrųjų tikėjo, jog šis pasitraukimas reiškia santykių tarp Prūsijos ir Rusijos nutraukimą ir vylėsi naudos Lenkijai.

Praleidęs apie dvi savaites Varšuvoje, kad galėčiau pamatyti, kas bus pasibaigus apsiausčiai, aš galiausiai paprašiau generalisimo leidimo grįžti į savo Sokolovo kaimą, esantį pakeliui į Gardiną, keturiolika lėšų nuo Varšuvos. Leidimą gavau labai lengvai, nes buvau tik savanoris, o Lietuvos kariuomenė stovėjo visiškai paralyžiuota tarp Gardino ir Baltstogės.

Kaime ilsėjaisi labai trumpai. Ten sužinojau apie generolo Sierakausko vadovaujamų pulkų pralaimėjimą prie Krupčicos ir netrukus po to prie Brastos, bet nežinojau, kad Kosciuška pats perėmė vadovavimą Sierakausko kariuomenei, juo labiau nežinojau, kad Suvorovas su didelėmis pajėgomis priartėjo prie Varšuvos.

Spalio 12 dieną kelių lėšų spinduliu pasklido gandas apie pavojų ir aš sužinojau, kad penkių šimtų kazokų būrys traukia Sokolovo link, norėdamas užgrobti kasą ir atsargas, suvežtas iš Drohičino, to paties pavadinimo pavieto centro, bei sučiupti mane, pas mane susirinkusius tvarkos palaikymo komisijos narius ir jaunąjį Izidorių Krasinskį, dar nepagijusį po sužeidimo ir įsikūrusį trys lėšų nuo mano kaimo.

Iš pradžių maniau, kad pavojus netikras, tačiau komisija, gavusi oficialų pranešimą, kad kazokai jau tik už dviejų lję, skubiai paliko Sokolovą ir, pasiėmusi tiek atsargų, kiek galėjo, pasitraukė už dviejų lję, į Vengrovą, kur po kelių valandų nuvykau ir aš. Tą pačią naktį iš spalio 13 į 14 miestas sujudo – sąmyšį sukėlė iš visų pusių besirenkantys, nuo kazokų bandantys pasprukti bėgliai.

Komisijos nariai vos spėjo pabėgti. Aš nebūčiau išsigelbėjęs, jei ne pašto viršininko Meisnerio, rizikavusio savo turtu ir gyvybe, atsidavimas. Jis padėjo pabėgti iš namų ir nepakliūti priešui į rankas: liepė pašto išvežiotojui mane palydėti nuošaliais keliais per mišką iki Varšuvos kelio. Be jo nebūčiau išvengęs pavojaus, nes visi keliai iš miesto buvo saugomi kazokų, vienas kazokų būrys nujojo net į Livą, viena lję prieš Vengrovą, ketindamas užimti tiltą, kurį reikia pravažiuoti keliaujant didžiuoju keliu.

Nakties tamsa ir greitas žirgas padėjo man prasmukti nepastebėtam pro miestą apsupusius patrulių būrelius. Tačiau kai vienu atsikvėpimu nujojęs penkias lję pamaniau, kad jau galiu sustoti, pamačiau, jog man iš paskos važiuoja daugybė vežimų su moterimis ir vaikais, bėgančiais nuo kazokų būrio, pasiūsto gaudyti manęs. Todėl turėjau tęsti savo kelionę iki Kobilkos, esančios trys lję nuo Varšuvos, kur gavau kelias valandas pailsėti.

Spalio 15 dieną buvau prie Pragos užkardos, kur iš brigados generolo Laznickio sužinojau apie mūsų pulkų pralaimėjimą Maciejovicuose, ir tai mane nuliūdino kur kas labiau, negu pavojus, nuo kurio bėgau.

Nebepiešiu dar kartą to liūdno paveikslo, atsivėrusio prieš mano akis važiuojant Varšuvos gatvėmis, nes pateikiau jo eskizą ankstesniame skyriuje, pasakodamas apie tai, ką jautė Varšuvos gyventojai, sužinoję, kad Kosciuška pakliuvo į nelaisvę, tačiau negaliu nepapasakoti apie sujudimą, kilusį tarp įvairių partijų, ir pražūtį lemiančius ženklus.

Tarybos narių susiskaldymas nepaliko jokios vilties suderinti nuomones ir sutelkti visus bendram energingam darbui, kuris buvo reikalingas neišvengiamo pavojaus akivaizdoje.

Vieni pasisakė už švelnias priemones, kaip vieninteles, galinčias išgelbėti tėvynę ir palaikyti visų gyventojų sluoksnių santarvę. Egzaltuotesni manė, kad revoliucija nepavyko kaip tik dėl šių švelnių priemonių ir kad be kraujo praliejimo ji negali būti sėkminga. Jie kalbėjo tik apie tai, kad reikia nuverstti karalių, panaikinti titulus, pavesti tautai rūpintis savo reikalais ir imtis bet kokių kraštutinių priemonių tautos dvasiai pakelti. Savo ruožtu karalius,

sužinojęs apie kraštutinių revoliucionierių planus ir numatęs jam iškilusius pavojus, siekė gausinti ir stiprinti savo šalininkų gretas.

Taryboje tvyrojęs susiskaldymas atsispindėjo visuomenėje, persidavė ir kariuomenės vadams – visa tai pranašavo artėjančią krizę, kurios padarinius sunku numatyti.

Buvau šios revoliucijos agonijos liudininkas, tačiau nepriklausiau jokiai partijai, nes nė viena jų, mano nuomone, nebuvo pajėgi suvienyti jėgas ir veikti, kad priešas būtų nugalėtas, nors tai buvo vienintelis tikslas, apie kurį reikėjo galvoti.

Nors tikrai laikiausi atokiai nuo įvairių partijų, mano nuomonės teiraudavosi kasdien ir prašydavo ją išdėstyti kuo skubiau. Generolas Jasinskis, geras patriotas, bebaimis, bet labai arogantiškas, keletą kartų atėjo pas mane pavakarieniauti *tęte-a-tęte*. Vieną dieną pasiūlė man įstoti į jakobinų klubą. Jis nuogaštavo, kad jei nesutiksiu, galiu būti pakartas, o jam tai nepatiktų... Atsakaiu, kad žinau tik vieną klubą – visų šalies gyventojų klubą, susibūrusį ginti tėvynės, ir man garbė būti jo nariu, kad esu pasiryžęs pralieti paskutinį kraujo lašą už savo šalį, bet joks grasinimas man niekada nedarė įspūdžio ir niekas manęs neišgašdins. Kitą kartą jis bandė įrodyti, kad Lenkiją gali išgelbėti tik diduomenės panaikinimas. Atsakaiu šypsodamasis, kad mudu su juo abu kilmingi ir, pritardami tokiai nuomonei, abu nukentėtume, o jis turbūt siekia ne to. Pasakaiu jam, kad juokinga kaltinti vieną luomą, bet jei tarp kokiam nors luomui priklausančių žmonių atsirastų tokių, kuriuos reikia bausti, tai iš tiesų juos reikėtų atiduoti teisingumui, ir nesvarbu nei jų rangas, nei kilmė.

Praėjus kelioms dienoms, Jasinskis atėjo pas mane liūdnas, susimąstęs ir pasiūlė kartu pėsčiomis keliauti į Paryžių, nes, anot jo, Lenkijoje liko tik išdavikai ir silpni, išglebę žmogeliai, su kuriais nieko nebepadarysi. Pasakaiu, kad jei yra taip, kaip jis sako, tai nėra ko leisti į tokią ilgą ir varginančią kelionę, jo nuomone, nevertų tautiečių labui, o dar geriau būtų žūti su ginklu rankoje, o ne palikti savo šalį, rūpinantis tik savo asmeniniu saugumu.

– Jūs teisus, – atsakė šaltai, – paklausysiu jūsų patarimo, – ir išėjo, daugiau netaręs nė žodžio... Praėjus aštuonioms dienoms jis žuvo stovykloje prie Pragos, savo paties vadovaujamoje baterijoje.

Be to, ne vienas karaliui artimas asmuo buvo slapta atėjęs mane perspėti, kad spalio 28 dieną jakobinų partija bandys sukurstyti liaudį nuversti karalių ir išžudyti tuos, kurie laikomi jo šalininkais. Manęs prašė atvykti su kelių

ginkluotų, visiškai ištikimų žmonių palyda ginti karaliaus ir užkirsti kelią kraujo praliejimui, kuris gali sukelti pačias liūdniausias pasekmes ir neišgelbėti nei Varšuvos, nei Lenkijos.

Visi šie įvykiai privertė mane primygtinai prašyti generalisimo Vavžekio, kad jis įsakytų paskirti mane į pulkus, kariaujančius su prūsais, nes naučiau, kad po kelių dienų Varšuvos miestas kris nuo priešų galybės. Bijojau pakliūti rusams į nelaisvę, nes po žygio į Dineburgą¹ sužinojau, kad už mano galvą paskirta premija ir mane ketinama ištremti į Sibirą.

Vavžekis noriai išpildė mano prašymą ir įsakė man vykti į generolo Giedraičio stovyklą Tarčyne, 5 lję už Varšuvos. Tuoju pat išvykau ir kitą dieną mes pasitraukėme kelias lję, iki Staravieso, kur prisijungėme prie generolo Dombrovskio vadovaujamo šešių tūkstančių vyrų dalinio, gavusio įsakymą atvykti iš Didžiosios Lenkijos. Generolas Giedraitis patikėjo man vadovauti maždaug trims šimtams penkiasdešimčiai vyrų, pašauktų iš diduomenės, tarp jų buvo pulkininkų, majorų ir t. t., kurių būriai buvo paleisti ar inkorporuoti į reguliariosios kariuomenės pulkus ir laukė paskyrimų.

Lapkričio 4-ąją, prieš aušrą, kai atvykau inspektuoti šio naujai suformuoto būrio, išgirdau intensyvią kanonadą, trukusią apie tris valandas, kaip įtariau, lenkų ir rusų kovos, vykusios už kelių lję, atgarsį, tačiau apie antrą valandą po pietų kurjeris iš Varšuvos atnešė naujieną, kad mūsų pulkai turėjo pasitraukti iš sutvirtinimų prie Pragos, nes įtvirtinimai buvo apgulti ir paimti šturmu, kad rusai padegė tiltą ir sutrukdė atsitraukti mūsų kariuomenei ir kad Pragos priemiestį pasiglemžė liepsnos. Šis kurjeris atnešė ir įsakymą generolui Giedraičiui grįžti į Tarčyną, arčiau Varšuvos, o Dombrovskiui – sustoti Staraviese ir leisti pailsėti kariuomenei, kol ateis naujas įsakymas.

Išvykome tą patį vakarą. Liūdnaiėjau kolonos priekyje kartu su generolu Frankovskiu, nes kiti trys generolai – Giedraitis, Niesiolovskis ir Gelgudas – buvo iškeliavę anksčiau.

Kelyje sutikome daugybę šeimų, pabėgusių iš sostinės ir palikusių savo namus bei turtą. Kelias buvo pilnas pėsčiųjų, raitelių ir visokiausių vežimų. Niūrią tylą, karaliaujančią šioje nykioje vilkstinėje, pertraukdavo tik moterų ir vaikų raudos.

Temstant išgirdau, kaip kažkas taria mano vardą ir teiraujasi, ar aš keliauju su Giedraičio vilkstine. Prisiartinęs pažinau keletą Aukščiausiosios Tary-

¹ Daugpilį.

bos narių, kurių dauguma buvo lietuviai. Jie trumpai papasakojo, kas atsitiko Pragoje, ir pridūrė, kad viskas baigta ir kad Varšuva turės kapituluoti. Jie primygtinai prašė manęs nesirodyti Varšuvoje ir keliauti su jais, nors ir patys nežinojo, kur eina ir kas jų laukia.

Negalėjau palikti kariuomenės, neperspėjęs Giedraičio, todėl nuvykau pas jį į Tarčyną ir paprašiau paso, kurį jis tuoj pat man išrašė ir pridėjo įsakymą visiems kariškiams, kuriuos galėjau sutikti savo kelyje, leisti man laisvai keliauti į Sandomiro vaivadiją, kur jis tariamai siuntė mane su slapta užduotimi.

VI SKYRIUS

Išvykau iš Tarčyno tą pačią naktį; vienas, ant žirgo, be tarno, leidausi į kelionę su brigados generolu Laznickiu, kitą naktį Tomčicuose prisijungėme prie Dombrovskio dalinio.

Dombrovskį labai nuliūdino ir sukretė iš Varšuvos gautos naujienos, bet jis kol kas dar nebuvo praradęs vilties dėl tėvynės likimo. Jis supažindino mus su savo planu, kurį nusiuntė ir generalisimui. Jo planas turėjo duoti teigiamų rezultatų, jei mums užtektų drąsos jį įgyvendinti.

Dombrovskio paskaičiavimu, visos mūsų pajėgos, sutelktos vienoje vietoje, galėtų siekti apie keturiasdešimt tūkstančių vyrų, mes dar turime du šimtus patrankų ir dešimt milijonų Lenkijos auksinų izardo kasoje. Jis siūlė generalisimui nepalikti priešui šių išteklių ir tęsti karą, kiek leidžia mūsų jėgos, pasitraukti iš Varšuvos, pasiėmus viską, ką įmanoma, ir įkurdinti vyriausybę mūsų stovykloje.

Jis siūlė įpareigoti Lenkijos karalių vykti kartu su kariuomene ir atsisakyti minties, jog visos šalies ir tautos likimas priklauso nuo Varšuvos gynybos.

Dombrovskis norėjo, kad šios suvienytos pajėgos bandytų pereiti Prūsiją ir susijungti su Prancūzijos kariuomene, jis net nupiešė žemėlapi, kuriame pažymėjo kelią, kuriuo reikėtų žygiuoti, ir sudarė karinių operacijų planą įvairioms situacijoms, kuriose galėtume atsidurti. Jo manymu, rusai negalėtų mesti paskui mus visų pajėgų, nes privalėtų palikti gana gausius dalinius sukilėliams provincijoje ir ypač sostinėje, kur didžioji gyventojų dalis vis dar buvo nerami, numalšinti. Jis buvo įsitikinęs, kad dvidešimties – trisdešimties tūkstančių rusų kariuomenė, pasiūsta mums pavymui, nesutrukdytų mūsų žygio, ir nemanė, kad prūsai galėtų sutrukdyti mums trauktis arčiau Prancūzijos kariuomenės, kuri, vos tik sužinojusi apie drąsų ir netikėtą mūsų vy-

riausybės sprendimą, suteiktų mums visokeriopą pagalbą, nes Prancūzija suinteresuota mums padėti ir veikti su mumis išvien. Dombrovskis suprato, kad sujungti mūsų pulkų su Prancūzijos kariuomene greičiausiai nepasisektų dėl didelio mus skiriančio atstumo, bet tuomet gali būti, kad Rusija ir Prūsija, matydamos, jog jų sėkmė nėra garantuota, ir siekdamos atkurti Lenkijoje ramybę, nutartų derėtis su mumis ir pasirašyti sutartį. Buvo įsitikinęs, kad keturiasdešimties tūkstančių lenkų kariuomenė su karaliumi ir vyriausybės vadovais būtų verti tautos atstovai, kuriems galima būtų pasiūlyti tik garbingas sąlygas, ir nė kiek neabejojo, kad, turint tikslą išgelbėti tik Varšuvos miestą, negalima išsiderėti taikos palankiomis sąlygomis, ir tai atvestų į gėdingą kapituliaciją.

Mes taip entuziastingai išklausėme šio plano, kurį aptarinėjome iki ryto, kad aš net nebenorėjau išvykti iš šalies, jei Dombrovskio pasiūlymai būtų priimti. Tačiau lapkričio septintos dienos rytą Vavžeckio kurjeris atnešė atsakymą, kad Dombrovskio planas buvo aptartas karo taryboje, kuri pritarė jo nuomonei, bet jis negali būti įgyvendintas, nes karalius nesutinka išvykti iš Varšuvos, kadangi liaudis laiko apsupusi pilį, saugo visus išėjimus ir grasina visuotiniu sukilimu, jei bus bandoma karalių išvežti iš sostinės jėga, be to, jau nebegalima tikėtis karininkų ir kareivių ryžto, nes kariuomenę persekioja nesėkmės, kariai prarado drąsą bei nebepasitiki savo vadais. Laiško pabaigoje Vavžeckis perspėjo, kad ketina palikti Varšuvą kartu su visais kariais, kurie norės paskui jį sekti, ir davė Dombrovskiui įsakymą prisijungti prie jo nurodytoje vietoje.

Aname skyriuje matėme, kaip buvo pasitraukta iš Varšuvos, apie Vavžeckio pulkų susijungimą ir lenkų kariuomenės paleidimą Radošicuose.

Atsakymas Dombrovskį sugniuždė. Jis patarė man nedelsti ir pasistengti pereiti sieną. Jis davė man pasą Galicijoje gyvenančio Michalovskio vardu; su juo galėjau įvažiuoti į Austriją. Išsiskyrėme labai susijaudinę, nes žinojome, kad tikriausiai išsiskiriame visam laikui. Dombrovskis užtikrino mane, kad vis dar tikisi, jog tėvynė bus išgelbėta, kad jis vis dar laiko savo pareigą jai tarnauti, kad kelias į Prancūziją ieškoti būdų jai tarnauti ir kad anksčiau ar vėliau Lenkijos valstybė bus atkurta.

Toliau keliavome su Laznickiu Radomo pusėn. Trys lėję iki pasienio palikome arklius ir karines uniformas bei persirengėme senais redingotais, taip ir pasiekėme pirmuosius austrų postus, iš ten buvome nukreipti į Liubliną. Atvykęs į šį miestą, tuojau pat susiradau generolą-komendantą, kuris, perskaitęs įrašą mano pase, pasakė, kad Galicijoje, kur aš keliauju, nepažįsta

jokio Michalovskio ir kad apskritai jis gali duoti leidimą keliauti per Austriją tik tiems, kurie turi rusiškus pasus. Jis įsakė man nedelsiant palikti Liubliną ir keliauti į Tarnogurą, Lenkijos–Rusijos pasienį.

Gavęs tokį atsakymą, sugrižau į užėigą, kur manęs laukė bendrakeleivis. Jį radau apsuptą kelių tėvynainių, atsidūrusių panašioje padėtyje, kaip ir mes. Jie, kaip ir mes, buvo sunerimę ir išsigandę, nes mums visiems mažų mažiausiai grėšė areštas ir išsiuntimas su ginkluota palyda į pasienį. Viena ponia, jos pavardės iš dėkingumo negaliu nutylėti, tai ponia Soltan, važiavo į Galiciją su gausia palyda ir tvarkingu pasu, tad pasisiūlė padėti trims iš mūsų, pasiimdama mus kaip savo tarnus. Karolis Prozoras, Lazinskis ir aš pakeitėme tris tarnus, kurie buvo išsiųsti namo, kad mes išsigelbėtume nuo neišvengiamo pavojaus.

Persirengę kirtome griežtai saugomą Galicijos sieną ir atvykome į Jaroslava, kur aš apsimečiau esąs ponios Soltan sekretorius. Šios puikios tėvynainės ir draugės dėka aš ir abu mano bendrakeiviai gavome pasus, kuriuos patikimas pasiuntinys atgabeno iš Lembergo. Išbuvę Jaroslave tris savaites, išsiskirstėme. Prozoras išvyko į Paryžių, Lazinskis pasuko į Veneciją, o aš, prieš iškeliaudamas į Italiją, nuvykau į Vieną pasiimti žmonos.

Dešimt dienų praleidau Vienoje, prisidengęs Michalovskio pavarde. Mano žmona be jokių kliūčių gavo pasą vykti į Veneciją, kur iškeliauvome kartu ir atvykome 1794 metų gruodžio viduryje. Iš viso mūsų turto mums buvo likę tik keli šimtai aukso dukatų, kuriuos galėjome pasiimti su savimi, ir su kuriais reikėjo išgyventi nieko nesitikint iš ateities, tačiau aš bent jau buvau ten, kur man niekas negrėšė.

Gruodžio 20 dieną atvyko kurjeris, kurį mano draugai atsiuntė iš Varšuvos, ir jam buvo įsakyta nesustoti tol, kol mane suras. Jis atgabeno man kelis laiškus, kuriuose buvo reikalaujama nedelsiant sugrižti į tėvynę. Juose buvau tikinamas, kad man negresia joks pavojus, kurio bijojau, man atsiuntė pasą ir generolo anšefo Suvorovo laišką. Buvau sujaudintas to, ką dvi moterys, mano draugės, dėl manęs padarė; jos asmeniškai nuvyko į generolo Suvorovo štabą ir išgavo iškilmingą pažadą, kad nebūsiu persekiojamas. Tačiau nediršau šiuo pažadu tikėti, nes, būdamas Vienoje, sužinojau, jog Vavžeckį, Ignotą Potockį, Niemcevičių, Mostovskį ir daugelį kitų įkalino Peterburge jau po to, kai Varšuvoje buvo pasirašytas kapituliacijos aktas, o tūkstančius kitų lenkų ištremė į Sibiro glūdumą.

Man siūlė grįžti ir garantavo, kad galiu nieko nebijoti, be to, dar žadino viltį, kad galėsiu susigrąžinti savo valdas. Vaivada Chominskis, kuriuo pasi-

tikėjo Lietuvoje stovėjusios rusų kariuomenės vyriausiasis vadas kunigaikštis Repninas, turėjęs neribotą valdžią šioje provincijoje, atsiuntė man laišką. Jis atkakliai kvietė nepraleisti pasitaikiusios progos gauti Jos Didenybės visos Rusijos Imperatorės didžiadvasiškumo ir prakilnumo įrodymą bei atgauti visas prarastas valdas. Jis maldavo žodis žodinė perrašyti ir nusiųsti imperatorei laišką, kurį neva padiktavo kunigaikštis Repninas.

Pirmiausia pajutau dėkingumą, tačiau netrukus nustebau ir pasijutau pažemintas, pamatęs, kaip parašytas tas laiškas, kurį man reikėjo nusiųsti. Iš manęs buvo reikalaujama, jog prisipažinčiau, kad nusikaltau imperatorei kaip maištaujantis pavaldinys, kad buvau suklaidintas revoliucinių idėjų ir vos nepaaukojau dėl jų savo tėvynės interesų, kad pripažįstu savo kaltes, kad gailiuosi visko, ką padariau, kad pažadu, jog elgsiuosi taip, kad mano padaryti rimti nusižengimai ateityje būtų pamiršti ir kad baigdamas pareikščiau, jog nors ir nesu vertas atleidimo, vis dėlto atsiduodu kilniosios ir didingosios imperatorės malonei, prašau leisti grįžti į šalį ir pasitikėdamas atsiduodu likimui, kurį malonės skirti mano valdovė.

Neabejojau, kad vaivada Chominskis, bandydamas sugrąžinti mane į Lenkiją, parodė perdėtą uolumą, tačiau negalėjau patikėti, kad kunigaikštis Repninas ar juo labiau imperatorė galėjo reikalauti iš manęs tokio garbingą žmogų žeminančio pareiškimo. Taigi atsakiau Chominskiui, kad tikrai nesu sužadintas tokio jo parodyto draugiškumo ženklo, įpareigojančio mane pasielgti taip, kad galėčiau tik susikompromituoti, negaudamas iš to jokios naudos, kad jaučiuosi įžeistas; jei galėčiau patikėti, kad kunigaikštis Repninas buvo nelabai mandagus ir pareikalavo iš manęs tokio žeminančio pareiškimo, tai kodėl turėčiau patikėti, jog jis tesės žodį ir įvykdys pažadus. Pagaliau aš manau, jog Rusijos imperatorė sugeba kilniai atleisti žmogui, kuris gal ir pasielgė netinkamai jos atžvilgiu, bet kuris, kita vertus, dėl savo nepriekaištingo elgesio neprarado teisės į jos pagarbą bei globą, ir ji galėtų tik niekinti tokį, kuris žemintųsi ir dėl jos aukotų savo garbę ir pareigą.

Išsiunčiau kurjerį su atsakymais ir likau Venecijoje be pragyvenimui reikalingų lėšų, be vilčių jų gauti ar netrukus grįžti į savo šalį; prieš akis buvo tik liūdna perspektyva, kad mano žemės bus konfiskuotos, kad aš pats ir mano šeimos nariai jas amžiams praras, taip iš tikrųjų ir atsitiko. Tačiau viltis, kad dėl politinių įvykių, kuriuos nujaučiau, Lenkijos likimas pasikeis, ir žinojimas, kad būčiau sulaikytas, jei grįžčiau į tėvynę, suteikė man drąsos, kantrybės ir nuolankumo.

MYKOLO KLEOPO
OGINSKIO
ATSIMINIMAI

Šešta knyga

I SKYRIUS

Venecijoje radau susirinkusius: buvusį Lenkijos ambasadorių Konstantinopolyje Petrą Potockį, Stanislovą Soltyką, brolius Vyškovskius, Lazninskį, Pranciškų Dmochovskį, Kolysko, Tadą Vysogierdą, Kajetoną Nagurskį, Karolį Prozorą ir kitus lenkus. Kai kurie jų vėliau išvyko į Paryžių ir Drezdeną, o į jų vietą atvyko kiti, emigravę ir negalėję ar nedrįsę grįžti į savo šalį.

Prancūzijos pasiuntinys Lalmanas Venecijoje buvo labai gerbiamas ir darė didelę įtaką vyriausybei, kol kas dar išlaikiusiai ankstesnę struktūrą. Į jį besikreipiantiems lenkams Lalmanas pareiškė, kad žino apie Venecijoje susirinkusius lenkų pabėgėlius: jie gali kreiptis į jį, kai tik jiems ko nors prireiks, už kiekvieno jų saugumą jis atsako su sąlyga, kad jie gerbs šalies, kurioje svečiuojasi, įstatymus bei papročius ir savo neapgalvotu elgesiu neužsitrauks Venecijos vyriausybės nemalonės.

Taigi, gavę Prancūzijos pasiuntinio leidimą, dažnai rengėme susirinkimus, nes norėjome užmegzti nuolatinį ryšį su tėvynainiais Paryžiuje. Netrukus įsitikinome, kad Prancūzijos vyriausybė juos priėmė labai šiltai. Ji suteikė mums vilties, kad Prancūzija aktyviai stengsis atkurti Lenkiją, kad nepakęs, jog tokia šalis išnyko iš didžiųjų Europos valstybių gretų, kad įkalbės Prūsijos karalių atsisakyti koalicijos su Rusija ir Austrija ir privers Švediją bei Turkiją veikti prieš Rusiją. Jis mums taip pat pasakė, kad Prancūzija prašo lenkų pabėgėlių tik vieno – likti tvirtiems ir ištvermingiems nelaimės akivaizdoje bei pasitikėti ir kantriai laukti tinkamo meto veikti.

Būdami arčiau Lenkijos sienų nei mūsų tėvynainiai Paryžiuje, mes slaptais, patikimais keliais persiūsdavome pranešimus, dažniausiai per Triesto pirklius, nieko neįtariančius apie mūsų susirašinėjimo turinį. Taip mūsų laišškai greitai kirsdavo Galiciją ir nukeliaudavo iki Lenkijos gilumos, o ten

gaivino viltį bei teikė paguodos tiems, kuriems nepavyko pabėgti su mumis.

Pirmieji 1795 metų mėnesiai praėjo ramiai, mūsų susirinkimai niekam nesukėlė įtarimo, mūsų korespondencija taip pat nebuvo sulaukyta ir niekam neužkliuvo. Tačiau netrukus pasklido gandas, jog Venecijos policija ėmė mus sekti, patys ėmėme vaidytis dėl tolesnių veiksmų, todėl nutarėme nusiųsti delegaciją pas Prancūzijos pasiuntinį, pasidalyti nerimu dėl gandų bei paklausti jo nuomonės dėl tolimesnių veiksmų. Soltykas, Dmochovskis ir aš turėjom atlikti tokią misiją: atvykę pas pasiuntinį, trumpai paaiškinti jam mūsų vizito tikslą. Jis atsakė, kad dėl pirmo klausimo jis kuo ramiausia širdimi gali mus patikinti, jog Venecijos vyriausybė nesiima jokių veiksmų ir tikrai neketina trukdyti mūsų patriotinėms sueigoms, jei mes, nepaisydami šių patikinimų, vis dar nerimaujame, jis sutinka skirti saloną savo rezidencijoje, kur galėtume rinktis tiek kartų, kiek tik mums reikės. Dėl antro klausimo jis pareiškė neturįs jokie įsakymo kištis į tarp mūsų kylančias diskusijas dėl priemonių, reikalingų Lenkijai atstatyti. „Nes, – sakė jis, – Prancūzijos vyriausybei nesvarbu, kas bus naujosios valstybės pagrindas, Gegužės 3-osios konstitucija ar 1794 metų sukilimo aktas. Jei norite, galite nors ir Didįjį Turką¹ pasodinti į sostą, kad tik Lenkija egzistuotų, nes tai vienintelis Prancūzijos troškimas, ir aš tikiuosi, kas jis išsipildys.“ Patitikėjimas prancūzų parama ir pagalba stiprėjo kartu su didėjančia jų kariuomenės sėkme. Atrodė, kad baisus Lenkijos pavyzdys staiga suartino beveik visus kitaip manančius, kad įkvėpė kiekvienam prancūzui dar daugiau pykčio priešui ir noro verčiau mirti, negu paklusti svetimšalių įsakymams. Nepabūgę rūsčios tų metų žiemos, prancūzai pasinaudojo šalčiu ir įsiveržė į Olandiją. Jie išblaškė austrus, anglus ir štathalterio būrius. 1794 metų pabaigoje prancūzai užgrobė Mastrichtą ir Nimegą, 1795 metų sausio mėnesį, vadovaujami Pišegriu, puolė sąjungininkus visais frontais, nuo vandenyno iki Reino, ir visur juos nugalėjo. Jie perėjo upes ir kanalus ledu (kitu metų laiku jiems nebūtų pavykę taip lengvai to padaryti), užėmė Olandiją, iš nuostabos apstulbusio priešų, negalėjusio to nei numatyti, nei tam pasipriešinti, akyse; dar nematytas reiškinys buvo kavalerija, puolanti ir užgrobianti linijinius laivus. Nors daugelis Olandijos provincijų norėjo baigti karą, štathalteris išsigando, kad taika su Prancūzija sustiprins patriotų partiją, o jis pats labiau linko į anglų pusę, tad nepaisė tautos valios ir ragino visus gyventojus sukilti ir atremti priešą,

¹ Taip anksčiau krikščionys vadino otomanų valdovus (vert. past.).

bet jo norų nelabai kas paisė. Pirmiausia jis pasiūlė užkirsti prancūzams kelią: atverti šliuzus ir užtvindyti kraštą, bet šis planas buvo atmestas, o vėliau dėl šalčio tapo neįgyvendinamas. Pišegriu pasinaudojo užsitęsusiais šalčiais ir perėjo visas upes, galėjusias būti sunkiai įveikiamomis kliūtimis. Makdonaldas pirmasis perėjo priešų apleistos Vahalos ledu. Šis narsus žygis buvo lemiamas Olandijai. Respublikos kariuomenė užėmė Utrechtą ir Roterdamą. Iš kitos pusės generolas Klerfe, sumuštas, dar kartą persikėlė per Reiną, nuo to laiko jokia kliūtis nebesulaikė prancūzų. Kunigaikštis Oranietis su šeima pasitraukė į Angliją. Bergeną Op Zumas atvėrė savo vartus nugalėtojams, o husarų būrys užėmė Amsterdamą. Visi patriotai, nusimetę juos slegiantį jungą, prisijungė prie Respublikos šalininkų. Anglai, atstumti, matydami, kad tauta, kurią jie norėjo apginti, atsisuko prieš juos, pasitraukė į Brėmeną, čia sėdo į laivus ir Olandijos revoliucija nugalėjo. Štathalteris buvo nušalintas ir Prancūzijos vyriausybė grąžino Jungtinėms provincijoms nepriklausomybę, pasilikdama tik keletą įtvirtinimų, reikalingų kaip garantija, jei kartais koalicija sugalvotų pulti.

Tokia staigi pergalė neutralioms valstybėms sukėlė nuostabą ir susižavėjimą, o priešiška nusiteikusius dvarus nuliūdino. Liaudis, kurios mes gailėjomės, kaip besikankinančios vergovėje, 9 termidoro¹ mėnesio dieną sunaikino savo tironus, tauta, kurią manėme sutriuškinę, nugalėjo visuose mūšiuose, šalis, kurią norėjome suskaldyti, išsiplėtė į visas puses ir, atrodo, net nelabai džiaugiasi dėl to, ką užkariavo².

Šiais žygiais prancūzai užėmė septynias štathalteriui priklausiusias provincijas, dešimt imperatoriaus provincijų, vyskupams priklausiusius Trevą, Kelną, Majenčą, Liežą, Spirą ir Vormsą, dalį Pfalco, Klevo ir Žiulje kunigaikštystes, Eks la Šapel, De Pon kunigaikštystę, Savojos kunigaikštystę, Nicos grafystę ir didžiąją dalį Biskajos bei Katalonijos provincijų. Jie laimėjo 29 didelius ir daugiau nei šimtą menkesnių mūšių, užėmė 152 miestus, atėmė 3 800 patrankų, 90 vėliavų, 70 000 šautuvų, nukovė 80 000 karių ir 90 000 paėmė į nelaisvę. Karo su Prancūzija išvargintas Ispanijos karalius svajojo apie taiką, o Prūsijos karalius derėjosi su visuomenės gelbėjimo komitetu ir žerminalio³ mėnesį susitarė dėl ugnies nutraukimo. Imperijos kunigaikščiai, iš kurių nebuvo atimtas turtas, pavargo nuo visa griaušančio karo, veikiau kursčiusio nei slopinusio demokratinę dvasią, pagaliau baigėsi Imperatoriaus pinigai.

¹ Vienuoliktasis Prancūzijos revoliucinio (1794 metų) kalendoriaus mėnuo.

² Segiuras.

³ Septintasis Prancūzijos revoliucinio (1794 metų) kalendoriaus mėnuo.

Pridėkime prie Prancūzijos kariuomenės sėkmės bei koalicinių jėgų problemų santūrų Respublikos elgesį Olandijos atžvilgiu, pažvelkime, su kokia energija ji ėmėsi kovoti su anarchija, norėdama, kad nepasikartotų Prancūzija suteršęs smurtas, duoti šaliai išmintingą Konstituciją bei stabilią, tačiau nuosaikią vyriausybę, ir suprasime, kodėl priespaudą kenčiančios tautos tiek daug vilčių dėjo į Prancūzijos Respublikos galios didėjimą ir kodėl lenkai tikėjosi, kad vieną dieną Prancūzijos vyriausybė panaudos savo įtaką, kad jie galėtų grįžti į laisvą ir nepriklausomą tėvynę. Jie baisėjosi tais nusikaltimais, kuriais susitėpė anarchistai, jie drebėjo, kai Prancūzija buvo permirkusi krauju, valdoma baimės, tačiau, vos sužinojo, kad Respublikos šalininkai nugalėjo anarchistus, o Robespjero nebėra ir kad naujoji konstitucinė santvarka bei kariuomenės pergalės gražino ramybę Prancūzijai, sustiprino jos galią ir taikių derybų keliu suartino ją net su aršiausiais priešais, jie buvo tikri, kad nepaprasta šios vyriausybės įtaka prisidės prie Lenkijos atstatymo.

Šias viltis stiprino šiltas priėmimas, kurį Paryžius surengė lenkų pabėgėliams tuo metu, kai dar egzistavo Visuomenės gelbėjimo komitetas ir nebuvo Direktorijos; visur, kur Prancūzijos Respublika turėjo savo atstovą, lenkų pabėgėliai buvo tikri, kad ras prieglobstį, paramą ir pagalbą.

1795 m. balandžio 5 dieną Bazelyje pilietis Bartelemy ir baronas fon Hardenbergas pasirašė taikos sutartį tarp Prancūzijos Respublikos ir Prūsijos karaliaus. Tie patys įgaliojėji pasiuntiniai gegužės 17 dieną pasirašė ir konvenciją tarp šių šalių, taigi Prancūzija, turėdama vienu galingu priešu mažiau, atrodė dar nuostabesnė Europos akyse. Tačiau Anglija, Rusija ir Vienos duras pasmerkė Prūsijos karaliaus, paaukojusio savo žemių ramybės ir gerovės vardan koalicijos interesus, elgesį, o lenkai, dėję visas viltis tik į Prancūzijos Respubliką, turėjo sunerinti dėl šio suartėjimo, nors dar ir negalėjo numatyti jo pasekmių.

Aš buvau vienas iš nedaugelio lenkų, kurie pastebėjo, kad Prancūzijos ir Prūsijos sutartyje, garantuojančioje šių valstybių valdų neliečiamybę, net neužsiminta apie užkariautas Lenkijos provincijas, kurių okupacija po paskutiniojo šalies padalijimo tapo *ipso facto*¹, o šalis, kurią manėme esant mūsų vieninteliu ramsčiu, tam nepasipriešino.

Vos sužinojęs naujieną apie derybas, prasidėjusias tarp Prūsijos karaliaus ir Prancūzijos, aš kelis kartus parašiau piliečiui Barsui, lenkų atstovui Pary-

¹ Faktų, lot. (vert. past.).

žiuje, skubindamas jį priminti Prancūzijos vyriausybei, kad atsirado palanki proga veikti lenkų labui ir primesti Prūsijos karaliui sąlygą atsisakyti Lenkijos žemių ir kartu su Prancūzijos vyriausybe veikti šalies, kurios padalijimas suardė Europos politinę pusiausvyrą, atstatymo labui. Atrodė, kad priversti Berlyno dvarą sutikti su tokia sąlyga turėtų būti paprasta, nes Prūsijos karalius pats prašė taikos, be to, nerimavo, kad Rusija, užėmusi didesnę Lenkijos dalį, įgijo pranašumo.

Barsas manė, kad mano pastabos teisingos, ir galvojo taip, kaip ir aš, todėl pasidalijo šiomis mintimis su vyriausybės nariais, palankiais lenkams, tačiau jam buvo atsakyta, kad jo siūloma sąlyga negali būti keliami derybose su Prūsijos karaliumi, nes gali sulėtinti arba visai sustabdyti šias derybas, o Prancūzijai reikia taikos taip pat, kaip ir Prūsijos karaliui, kad dabar svarbiausia yra išsigydyti anarchijos ir baimės režimo padarytas žaizdas, kad reikia atkurti finansus ir laikinai nutraukti pergalių seriją, nes kariai turi pailsėti, be to, reikia laiko sutvarkyti valstybės valdymą. Taip pat buvo pažymėta, kad sutartyje nekalbama apie Lenkiją, vadinasi, nepripažįstama, kad šalies užgrobimas yra teisėtas. Taip pat buvo pastebėta, kad taika su Prūsija vis tiek negalės būti ilgalaikė, kad kitų valstybių koalicija vis dar gyva, kad šios valstybės vis tiek bandys susigrąžinti Prūsijos karalių, o Respublikos šalininkai, kurių drąsos ir energijos niekam nepavyks pakirsti, atsilaikys prieš visas su jais kovojančias galybes ir sugebės jėga išplėsti Lenkiją iš uzurpatorių nagų, jei nepavyks jos taikiai grąžinti Europai. Barsas buvo įgaliotas pranešti šią naujieną tėvynainiams ir pasakyti, kad jie neprarastų kantrybės ir rengtųsi tam, jog laisvės ir tėvynės labui, gali prireikti visų jų pastangų.

Pirmosiomis 1795 metų liepos mėnesio dienomis į Veneciją atvyko donas Domingo d'Yriarte, buvęs nepaprastasis ir įgaliotasis J. D. Ispanijos karaliaus pasiuntinys Lenkijos dvare, kurį gerai pažinojau tuo metu, kai jis gyveno Varšuvoje. Jis išvyko iš Varšuvos į ją įžengus rusams ir dabar laukė savo dvaro įsakymų, kuriuos nešąs kurjeris apsilankė Vienoje, Drezdene ir Berlyne, kol pagaliau rado jį Venecijoje.

Dar prieš gaudamas kurjerio atgabentas depešas, šis ministras aplinkiniais keliais sužinojo, kad yra Madrido dvaro įpareigotas vykti į Bazelį ir pradėti taikos derybas su piliečiu Bartelemu, Prancūzijos ambasadoriumi, todėl patyrė visas nekantrumo kančias, nedrįsdamas pasikalbėti su piliečiu Lalmanu, Prancūzijos Respublikos pasiuntiniu Venecijoje. Pastarasis, oficialiai sužinojęs, kad pilietis Bartelemas yra įpareigotas derėtis su d'Yriarte, taip pat maty-

damas, kad d'Yriarte vis dar tęsia savo viešnagę Venecijoje, bet nežinodamas kodėl ir negalėdamas jo apie tai paklausti, savo ruožtu, jautėsi nejaukiai.

Nei aš, nei grafas Soltykas nesitikėjome, kad tapsime tarpininkais, padėsiančiais suartėti šiems dviems ministrams, ir kad šio suartėjimo rezultatas bus d'Yriarte išvykimas iš Venecijos bei Bazelio sutarties pasirašymas.

Su abiem pasiuntiniais, prancūzu ir ispanu, palaikėme glaudžius ryšius, todėl jie paprašė mūsų padėti tarsi netyčia susitikti neutralioje vietoje, kad neatrodytų, jog kuris nors iš jų pirmasis siekė šio susitikimo. Susitikimui pasirinkome Soltyko namus, susitarėme dėl laiko. Aš savo gondola atplukdžiau Prancūzijos ministrą, Soltykas atlydėjo ševalje d'Yriarte. Palikome juos trims valandoms. Jie aptarė sutarties sąlygas, kurias Lalmanas jau žinojo, ir susitarė dėl svarbiausių jos punktų. Tą pačią dieną d'Yriarte išvyko į Bazelį ir 1795 m. liepos 22 dieną su piliečiu Bartelemy pasirašė galutinę sutartį tarp Prancūzijos ir Ispanijos.

II SKYRIUS

Dėl paskutiniųjų įvykių Prancūzijoje Respublikos ministrus ir tarnautojus pradėta keisti naujais, pritariančiais naujosios sistemos principams. Taigi Dekoršas, Prancūzijos pasiuntinys Lenkijoje Konstitucinio Seimo laikais, pastaruoju metu ambasadorius Konstantinopolyje, buvo atšauktas dėl savo demokratinių principų, pakišusių jam koją derybų su Otomanų sultono taryba metu. Į jo vietą buvo atsiųstas pilietis Verninakas. Jis užsuko į Veneciją ir atvežė mums paguodžiančių naujienų apie tai, kad Prancūzija žada imtis priemonių, kad būtų atkurta Lenkija. Visuomenės gelbėjimo komitetas nurodė pranešti lenkams, jog Prancūzijos vyriausybė, kuriai nebereikia kovoti su anarchistais ir vidaus priešais, pavojingesniais negu didžiųjų Europos valstybių koalicija, dabar ypač rūpinasi padėti drąsioms tautoms, kurios trokšta nusiimti svetimšalių jungą, todėl ji visomis jėgomis sieks jėga arba derybomis atkurti Lenkijos valstybę, nes tai garantuos visos Europos ramybę.

Verninakas mums pranešė, kad Prancūzijos vyriausybei reikia, jog mes turėtume vieną patriotų atstovą Konstantinopolyje ir vieną Stokholme. Savo ruožtu ji žadėjo ginti lenkų tautos, kovojančios už laisvę ir nepriklausomybę, interesus Otomanų Portoje, nes lenkų interesai neatsiejami nuo Prancūzijos interesų. Mus informavo, jog Visuomenės gelbėjimo komitetas pranešė apie šiuos ketinimus mūsų tėvynainiams Paryžiuje, jog lenkų atstovų paskyrimas į Turkiją ir Švediją yra būtina sąlyga, kad prancūzų pastangas mūsų labai vainikuotų sėkmė. Mes pranešėme lenkų patriotams Paryžiuje apie šį oficialų piliečio Verninako pranešimą bei informavome, jog aš, spaudžiamas iš visų pusių, sutikau imtis patriotinės misijos Konstantinopolyje, o 1795 m. rugpjūčio 20 dieną gavome iš piliečio Barso tokį laišką:

„Piliečiai, kaip rašiau jums šio mėnesio 11 dienos laiške, jūsų ir mūsų

siekiai sutampa, tad aš išsiunčiau vyriausybei dvi notas. Pirmojoje prašiau, kad sąjungininkų valdovų dvaruose reziduojantys Prancūzijos pasiuntiniai globotų slaptus Lenkijos emisarus, jei jie ten yra (ar bus pasiųsti) ir akcentavau abipusę naudą, kurią galėjo duoti bendravimas tarp Prancūzijos pasiuntinių ar jų patikėtinių su minėtais emisarais, nes per šiuos agentus galima palaikyti ryšį su patriotais Lenkijoje ir užsienyje. Antrojoje informavau apie piliečio Oginskio išvykimą į Konstantinopolį. Štai atsakymas, kurį gavau.

„Pilieti, Respublikos pasiuntiniai užsienio dvaruose yra įpareigoti (toks jų darbo pobūdis) rinkti reikalingą informaciją visur, kur jie bebūtų. O dėl informacijos apie jūsų tėvynę, kurios likimas Respublikai visuomet rūpėjo, tai minėtiems pasiuntiniams būtų ypač malonu ją gauti iš jūsų bendrapiliečių, pasižymėjusių savo talentais, meile laisvei ir nusipelnusių tėvynainių, išvengusių persekiojimo, pasitikėjimą. Todėl mums nėra reikalo duoti savo atstovams ypatingų instrukcijų. Instrukcijos, kurios jiems buvo duotos dėl jūsų tėvynės reikalų atitinka laisvos vyriausybės, vertos visų pavergtųjų pasitikėjimo, principus ir interesus.“

Šis atsakymas man buvo pateiktas raštu bei pranešta, kad į Konstantinopolį piliečiui Verninakui išsiųsti laišakai dėl piliečio Oginskio.

„Pilietis Oginskis gaus iš piliečio Lalmeno laišką, kuriame bus išdėstyta nuomonė apie jo kelionę. Šis atviras laiškas buvo įteiktas vyriausybei, pažadėjusiai persiųsti jį į Veneciją. Taigi nebeliko kliūčių, todėl minėtas pilietis gali leistis į kelionę, kuri bus labai naudinga, nes visi žinome Oginskio atsidaivismą, talentus ir pasiaukojimą tėvynės interesams. Liko tik sureguliuoti mūsų susirašinėjimą per Veneciją ir perduoti piliečiui Oginskiui susirašinėjimo su mumis ir lenkų atstovais šifrą bei visus šiai misijai reikalingus dokumentus, kuriuos perduosime netrukus per Prancūzijos ministrą Venecijoje.

Pasirašo Barsas“.

Tą pačią dieną, 1795 m. rugpjūčio 20-ąją, Paryžiuje susirinkę lenkų patriotai parašė man tokį laišką:

„Pilieti, malonu sužinoti, kad tuo metu, kai mūsų tėvynės tokia liūdna padėtis, tokie kaip jūs piliečiai, tiek daug paaukoję kad ji būtų išgelbėta, nenuleidžia rankų ir deda visas įmanomas pastangas, kad ją dar kartą prikeltų. Pasitaręs su mūsų tėvynainiais Venecijoje ir pranešęs mums apie jūsų

pasiryžimą vykti į Konstantinopolį rūpintis Lenkijos reikalais bei tai, kad jūs pageidaujate prieš išvykdamas užsitikrinti Prancūzijos Respublikos ambasadoriaus Otomanų Portoje paramą, pilietis Barsas skubiai išdėstė vyriausybei šį pageidavimą, beje, reiškiamą ir visų jūsų tėvynainių.

Visuomenės gelbėjimo komiteto nuomone, naudinga gauti informaciją apie Lenkiją, kurios likimas visuomet domino Prancūzijos Respubliką, būtent iš tų mūsų tėvynainių, kurie pasižymėjo kaip laisvę mylintys, kurie igijo brolių pabėgėlių pasitikėjimą.

Taigi jūs tikrai įsitikinsite, kad Respublikos ambasadorius Konstantinopolyje priims jus didžiai susidomėjęs, kaip ir pranešama. Be to, mes esame tikri, kad, įsigilinęs į jūsų veiklą, atsargią ir aktyvią, įsitikinęs jūsų buvimo Konstantinopolyje nauda, jis, priklausomai nuo aplinkybių ir galbūt nuo savo vyriausybės pageidavimų, nurodys jums imtis tam tikrų priemonių, reikalingų jūsų misijai atlikti. Siunčiame jums informaciją apie mūsų šalies ir Turkijos santykius, taip pat keletą patarimų:

1. Atvykęs į Konstantinopolį niekam nekalbėkite apie savo misijos tikslą, išskyrus Prancūzijos Respublikos ambasadorių ir asmenis, kuriuos jis nurodys. Atvirkščiai, turite pasitelkti visą savo išmonę, kad apgautumėte priešų agentus ir nuslėptumėte tikruosius mūsų ryšius su tais, kurie mums padeda.

2. Šiuo metu, kai Lenkija pakrikusi, kai priešo priespaudoje tauta negali nei laisvai pareikšti savo valios, nei valdyti krašto taip, kaip nori, mes negalime turėti kitų gairių sugrąžinti jai laisvę ir nepriklausomybę – tik mūsų garbę, sąžinę ir rūpinimąsi, kad vieną dieną pamatytume ją vėl pilnateisę. Todėl šie tautos Tarybos narių ir kitų jūsų tėvynainių parašai, surinkti prisiglaudusių Paryžiuje mūsų brolių, yra tikras vieningai rodomo pasitikėjimo jumis įrodymas.

Be to, jūsų patriotizmas, atsidavimas, apsišvietimas bei darbai tėvynės labui, ypač paskutiniosios revoliucijos metu, mums yra pakankama garantija, o jūsų misija pasitarnaus tam, kad jūsų tėvynainiai imtų dar labiau jus gerbti ir nelaiminga jūsų tauta būtų jums dėkinga.

Trokštame prisidėti prie jūsų veiklos, todėl išipareigojame padėti jums kuo tik galėsime, padės ir mums pritariantys tautiečiai, kurių vienintelis siekis – mūsų tėvynės laisvė ir nepriklausomybė.

Pasirašo: Gabrielius Tašyckis, Pranciškus Dmochovskis, D. Mnievskis, P. Niemojevskis, Tomas Maruševskis, Klementas Liberadzki, Kazimiras Larošas, Juozapas Vybickis, Jonas Dembovskis, Karolis Prozoras, Adamas

Broniecas, Romualdas Giedraitis, Ksaveras Dombrovskis, Juozapas Vielhorskis, E. Zablockis, Ignotas Jasinskis, Pranciškus Barsas, Jonas Mejeris.
Paryžius, 1795 rugpjūčio 20 d.“

Šis laiškas man buvo įteiktas Venecijoje su tokiu priedašu:

„Pridėdami mūsų linkėjimus ir paliudydami, jog palaikome žemiau išvardytus tautiečius Paryžiuje, tvirtiname šio dokumento, išduoto piliečio Lalmano, Prancūzijos pasiuntinio kanceliarijos, autentiškumą bei tai, kad laiško originalą Paryžiuje susirinkę tautiečiai perdavė visuomenės gelbėjimo komitetui.

Pasirašo: Prusimskis, F. S. Lazninskis, K. Nagurskis, J. Vysogierdas, K. Jezierskis, J. VenglenskiS, K. Kolysko.
Venecija, 1795 rugsėjo 23 d.“

Man taip pat įteikė instrukcijas, pasirašytas tų pačių žmonių, jas pilietis Barsas perdavė Visuomenės gelbėjimo komitetui.

Informacija piliečiui Oginskiui, jo tėvynainių pageidavimu išvykstančiam į misiją Konstantinopolyje

„Paryžiuje susirinkę lenkų patriotai, trokštantys veikti savo tėvynės labui taip, kaip ir visi jų tėvynainiai, išpažįstantys laisvės ir nepriklausomybės principus, įsitikinę, kad Otomanų Portoje reikia turėti savo atstovą, pasižymintį puikia reputacija, talentais ir atsargumu, vienbalsiai sutarė dėl Mykolo Oginskio. Pastarasis, vykdamas su paskyrimu ten, kur tėvynės gerovė, jo tėvynainių valia ir nacijos garbė jį šaukia, priima šias instrukcijas. Tai ne įsakymas ir ne primetama pareiga, to nereikia, nes Oginskio pilietinė pozicija ir jausmai visiems žinomi, tai – stebėjimo duomenys ir rezultatai, padiktuoti tėvynės meilės sklidinų širdžių, gerai pamatuoti, nes remiasi Lenkijai draugiškų šalių suteikta informacija apie Europos reikalus ir priemones, kurių, dirbdama mūsų šalies išlaisvinimo labui, ėmėsi Prancūzijos Respublika. Šios instrukcijos padeda orientuotis trijose situacijose, į kurias gali pakliūti įgaliotas asmuo, ir skirstomos į bendrąsias, slaptąsias ir ypatingąsias.

Bendrosios instrukcijos

1. Atsižvelgiant į esamas aplinkybes, visi žygiai, veiksmai, insinuacijos ir

ryšiai su sultono taryba bus tik konfidencialūs tol, kol darbas bus paruošiamasis, o oficialūs jie taps tik tada, kai šios veiklos rezultatai duos laukiamą efektą.

2. Visi žygiai bus atliekami kartu su Prancūzijos atstovais Lenkijos Respublikos, atstovaujamos nepriklausomybės laikais pripažintos valdžios, vardu.

3. Tikslai ir priemonės jiems įgyvendinti yra tokie:

I. Otomanų Porta pripažįsta lenkų tautą kaip draugišką tautą sąjungininkę.

II. Kovodami su savo priešais, lenkai kovoja ir su Otomanų Portos priešais ir tokiu būdu prisideda prie šios imperijos saugumo ir stiprinimo.

III. Abi valstybės kovos prieš bendrus priešus tol, kol šių galia sumenks tiek, jog jie nebekels pavojaus ramybei ir nesikėsins į valstybių vientisumą bei nepriklausomybę.

IV. Susijungusios karui, abi šalys bendrai derės ir dėl taikos, dėl kurios negalės būti tariamasi atskirai, o sultono taryba bei lenkų pripažinta jų šalies valdžia įsipareigoja dėti visas pastangas ir įtikinti Prancūzijos Respubliką, Švediją ir Daniją padėti pasiekti trokštamų rezultatų.

4. Apie šią veiklą bus rašomos politinės ataskaitos bei notos, duomenų bus gauta iš Prancūzijos vyriausybės, dalis planų šiuo metu jau yra įgyvendinama. Šiuose dokumentuose bus ypač stengiamasi pabrėžti esamus ir būsimus privalumus, kuriuos Lenkijos nepriklausomybė suteiks Otomanų Portai. Bus stengiamasi pabrėžti Prancūzijos Respublikos, abiejų suinteresuotų šalių bendros sąjungininkės, kurios rankose yra politinis Europos balansas, galybė. Bus pažymėta, kokias pastangas dėjo ir kokiomis priemonėmis prancūzų tauta pasiekė šių rezultatų bei kaip lenkų tauta kovojo už savo nepriklausomybę, bus bandoma įrodyti, kad paskutinioji lenkų revoliucija žlugo tik dėl to, jog Lenkiją paliko tos valstybės, kurios turėjo būti labiausiai suinteresuotos ją palaikyti, bus pažymima, koks pavojus kyla Turkijai, bei pridėdama, kad sultono Tarybai, žinančiai apie praeities žygius, būtų išmintinga paremti Lenkijos pastangas, įkvėptas drąsos ir tėvynės meilės, ir bus baigiama pareiškimu, kad pagrindinis šios misijos tikslas yra sutvirtinti abiejų šalių ryšius, nes jų interesai bendri ir jos kovoja prieš tą patį priešą.

5. Visos pastangos bus nukreiptos pasiekti, kad Otomanų Porta pareikštų Europos valstybėms norą, jog Lenkija kuo greičiau atgautų laisvę ir savo teritorijos vientisumą bei nepriklausomybę Europos gerovės ir ramybės labui, kad ji kviečia visas tris valstybes sąjungininkes atsižvelgti į šią deklaraciją ir, laukdama ją tenkinančio atsakymo, mano, jog yra

būtina padvigubinti savo sausumos ir jūrų ginkluotę saugumui užtikrinti.

6. Šalys susitaria ir užmezga abipusius santykius laikinai, kol padėtis pasikeis ir lenkų tauta galės sutvirtinti sąjungos ir prekybinėmis sutartimis bendrystę, kurios siekia abi šalys.

Slaptosios instrukcijos

1. Su sultono Taryba bus pradėtos slaptos derybos dėl tautos valdžios atstovų prieglobsčio kurioje nors Moldovos srityje. Tinkamiausia būtų Chocimo Raja arba Botosanų Kadilija, esančios tarp Boukovinos ir Podolės. Tokiu būdu lenkai būtų dviguboje, Moldovos kunigaikščio ir Chocimo pašos, jurisdikcijoje. Taigi, jei Porta nenorėtų akivaizdžiai nepaisyti Rusijos, šie atstovai galėtų keliauti iš vieno regiono į kitą, atsižvelgiant į tai, ko iš Jasų arba Chocimo, protestuodamas prieš lenkų veiklą, reikalautų Kameniece esantis rusų komendantas.

2. Pasiuntinys Konstantinopolyje turėtų įrodyti Otomanų Portai, kad jai naudinga suteikti šį prieglobstį. Pirmiausia čia atvyktų lenkų kariškiai, kurie netrukus sudarytų gana gausų karių korpusą. Šiems kariškiams iš anksto būtų parengtas prieglobtis ir paruošta maisto atsargų.

3. Jei abu aukščiau išvardyti punktai būtų priimti, tai

I. Portos būtų paprašyta pranešti prancūzų atstovams, kad ji sutinka įsileisti artileriją bei šautuvų ir šaudmenų siuntas, kurias Prancūzijos Respublika siūlo Lenkijai.

II. Tai turi galioti ir artileristams, turintiems prisistatyti prie Dnepro.

4. Pilietis M. O. turi susitarti su Albertu Turskiu, Prancūzijos Respublikos siūstu vyriausiuoju turkų kavalerijos vadu, dėl būdų, kaip paveikti Otomanų ministeriją ir išgauti jų sprendimą dėl šiam tėvynainiui įteiktos instrukcijos toliau išdėstytų punktų:

I. Pasiiekti, kad būtų duoti įsakymai Moldovos ir Valakijos kunigaikščiams priimti pabėgusius lenkų kariškius, leisti jiems laisvai čia apsigyventi ir netrukdyti burtis.

II. Rasti būstinę šioms būriams – paprašyti suteikti jiems vietą kuo arčiau Šocim tvirtovės, kad būtų kuo patogiau pirmiausia pulti Kameniečą.

III. Patarti, kad pagrindinės turkų pajėgos būtų nusiųstos į Ošakovą, taip pat pereitų Gruziją ir užimtų Krymą iš užnugario, kol šis pusiasalis užblokuotas laivyno. Šis planas – vienintelis, galintis grąžinti Otomanų Portai neseniai rusų užgrobtas žemes, jį labai lengva įgyvendinti, nes lenkai pultų rusų pajėgas

prie Dnepro ir turkams nereikėtų mesti į kovos lauką didelių savų pajėgų.

5. Kai čia išvardytos priemonės bus įgyvendintos, toliau abiejų šalių karinės operacijos ir derybos su valstybėmis sąjungininkėmis klostysis pagal jau sudarytas sutartis: Lenkija ir Turkija kartu rengs karines operacijas prieš bendrą priešą, kad sumažintų jo karinę galią, ir panaudos visas politines priemones, kad sustiprintų ryšius ir atvestų į pergalę visą penketuką – Prancūziją, Turkiją, Švediją, Daniją ir Lenkiją.

6. Šiuose punktuose išvardytų veiksmų rezultatas – būsimų sąjungininkų karinių, gynybinių ir prekybos sutarčių pagrindas; laikina garantija bus slapta abiejų vyriausybių susitarimas, esant reikalui, informaciją bus galima perduoti kitiems sąjungininkams.

7. Visa tai bus atliekama suderinus su sultono Taryba [...].

8. Otomanų Porta turi būti nuteikiama *priešišškai* Rusijos ir taikingai Austrijos atžvilgiu, jei pastaroji nutars nebesiūsti savo karių rusams pagal galiojančias *sutartis* ir niekaip nesikiš į karines Lenkijos operacijas. Priešingu atveju, šios valstybės atžvilgiu bus veikama priešišškai ir svarbiausios Turkijos pajėgos bus nukreipiamos (žinoma, nepakenkiant toms, kurios kovos su Rusija) į Navi, Gradiską ir Temešvaro banatą¹ ir iš čia smogs austrų pajėgoms Boukovinoje ir Galicijoje, prieš kurias savo ruožtu kovos ir Lenkija.

9. Pasiuntinys Konstantinopolyje perdavinės savo raportus Moldovoje įsikūrusiems valdžios atstovams, o jų kopijas siųs lenkų agentūrai Paryžiuje, atsakingai už bendrą politinių veiksmų koordinavimą. Jis taip pat aktyviai susirašinės su kitais lenkų agentais Kopenhagoje, Stokholme ir t. t., kad jo gaunamos instrukcijos būtų suderintos su jų gaunamomis.

Ypatingosios instrukcijos

1. Kruta, Lenkijos vyriausybės siunčiamas į Konstantinopolį, bus Lenkijos atstovybės atašė ir turės dragomano rangą.

2. Pilietis Oginskis bus išmintingas, jei sugebės pasinaudoti Mariono, anksčiau dirbusio užsienio reikalų skyriuje Varšuvoje, dabar esančiu Konstantinopolyje, informacija iš prancūzų pasiuntinybės.

3. Lenkais bus laikomi ir prieglobstį gaus tik tie asmenys, kurie garbingai dalyvavo dviejose paskutiniuosiose revoliucijose. Jei prireiks bendram labui, galima net kreiptis į vietinę policiją ir prašyti užtarimo prieš tuos, kurie

¹ Čia – Vengrijos sritis, rajonas (vert. past.).

sieks kenkti dabartiniams ar būsimiems ryšiams tarp dviejų šalių. P. Aksakas gali atsidurti įtariamąjo vaidmenyje dėl savo ryšių su Rusijos atstovybe.

4. Lenkų pabėgėliai įsipareigoja broliškai bendrauti ir gyventi santarvėje, kaip dera geriems savo šalies piliečiams.

5. Bus dedamos visos pastangos palaikyti susirašinėjimą ne tik su valdžios atstovais per Moldovos ir Valakijos kunigaikščių kurjerius ar ypatinguosius pasiuntinius, bet ir su Paryžiumi per mūsų tautiečius Venecijoje, taip pat su Stokholmu ir Kopenhaga per šių valstybių atstovus.

Jei atsiras šiame tekste nepaminėtų aplinkybių, spręs tas, kuriam dėl jo patriotizmo, gebėjimų, išsilavinimo ir patirties patikėjome šią misiją.

Mūsų pasitikėjimas viskuo, ką darys pilietis Oginskis, yra ir nuoširdus, ir neribotas.

Pastaba. Šios instrukcijos buvo rašomos tuo metu, kai Prūsija derėjosi dėl dalinės taikos su Prancūzijos Respublika, jos buvo baigtos tuo metu, kai ši taika buvo sudaryta ir paskelbta. Svarbu pabrėžti, kad ši aplinkybė nekeičia nė vieno čia paminėto punkto ir gali būti traktuojama tik kaip dar viena paskata stengtis įtikinti Portugalą, Švediją ir Daniją sujungti jėgas prieš Rusiją.

Prie šių instrukcijų pridedame keletą autentiškų dokumentų, padėsiančių suprasti politines Europos nuostatas dėl paskutiniųjų įvykių Lenkijoje.¹

Įteikdamas šias instrukcijas pilietis Lalmanas man pasakė, kad jos buvo perskaitytos ir patvirtintos trečiųjų Respublikos metų termidoro mėnesio 29 dieną Visuomenės gelbėjimo komitete, kuris lenkų patriotams rekomendavo paskubinti jų atstovo kelionę į Konstantinopolį.

Šifrą, žemėlapius, Prancūzijos vyriausybės laiškus jų atstovams Rytuose ir visus mano misijai reikalingus dokumentus gavau tik rugsėjo 23 dieną kartu su daugybe laišku iš savo tėvynainių, džiūgaujančių, kad sutikau imtis misijos Konstantinopolyje ir skubinusį išvykti. Jų pasitikėjimą manimi liudijo daugiau nei trys šimtai parašų, tačiau buvo pamirštas svarbiausias dalykas – neturėdamas pinigų negalėjau leisti į tokią ilgą ir pražūtingą kelionę. Pasiunčiau į Lenkiją patikimą žmogų atvežti pinigų, kuriuos buvau patikėjęs dviem draugams, patikimiems patriotams ir garbingiems žmonėms. Tai buvo vieninteliai ir paskutiniai mano ištekliai. Sunkumai, su kuriais manasis pasiuntinys susidūrė keliaudamas į Varšuvą, bei dar didesnės kliūtys, su ku-

¹ Šios instrukcijos, pasirašytos visų Paryžiuje gyvenusių lenkų, buvo nusiųstos į Veneciją piliečiui Lalmanui, Prancūzijos Respublikos pasiuntiniui, su prašymu perduoti man. Originalas liko atstovybėje. Kopija buvo perduota man ir yra saugoma Konstantinopolio atstovybėje.

riomis susidurta išvykstant iš Lenkijos, uždelsė jo kelionę ir jis atvyko pas mane į Veneciją tik lapkričio 1 dieną. Jis pranešė man, kad visos mano žemės konfiskuotos, o man visiems laikams uždrausta grįžti į Lenkiją. Jis taip pat sužinojo, kad iš manęs atimta metinė apytikriai milijono Lenkijos auksinų renta bei visa mano kilnojamoji ir nekilnojamoji nuosavybė. Pasiuntinys atvežė man du tūkstančius auksinų. Tai buvo viskas, kas liko iš mano turtų, tačiau aš nedvejodamas išleidau juos tėvynės labui – kelionei į Konstantinopolį.

III SKYRIUS

Išvykau iš Venecijos 1795 m. lapkričio 4 dieną, lydimas tik brigados generolo Kolysko. Mes apsirūpinome angliškais pasais (vardai pakeisti), nes tuo metu lenkų emigrantams keliauti nebuvo saugu. Tačiau šios atsargumo priemonės nepadėjo mums išvengti daugybės nepatogumų ir pavojų. Planavau trumpiausiu keliu atvykti į Neapolį, iš ten keliauti į Manfredoniją ir sėsti į laivą, plaukiantį per Adrijos jūrą, o iš Tesalonikų į Konstantinopolį vykti sausuma. Kadangi nemaniau, jog kokios nors kliūtys galėtų suvėlinti mano kelionę, parašiau tėvynainiams į Paryžių, kad metų pabaigoje atsiųsiu jiems naujienų iš Konstantinopolio.

Per Raveną, Ansoną, Loretą ir Viterbą atkeliavau į Romą. Kamuojamas karštinės, šiame mieste turėjau praleisti kelias savaites. Į Neapolį galima buvo vykti tik turint ministro Aktono leidimą, o jis šį leidimą duodavo tik asmenims, turintiems ypatingas Romos gubernatoriaus arba keleto ministrų rekomendacijas. Viena mano tėvynainė giminaitė, Radvilienė, mergautinė pavardė Chodkevičiūtė, neminėdama mano vardo, užtarė mane Anglijos princui, šis parašė Aktonui ir po trijų dienų aš ir mano bendrakeleivis gavome pasus.

Atvykęs į Neapolį, tą patį vakarą nuėjau į Šventojo Karolio teatrą. Pirmasis asmuo, kurį ten sutikau, buvo grafas Rusijos pasiuntinys Golovkinas. Būdamas trumparegis, minioje jo nepažinau, bet jis mane pažino. Jis tuoj pat nuėjo į Danijos pasiuntinio Burko, kurį žinojo esant mano draugą, ložę perspėti, kad esu čia ir kad jis turės apie tai informuoti Sankt Peterburgą. Taip pat pridūrė, kad neturi savo vyriausybės įsakymo mane sulaikyti, bet veikiausiai jį gaus, kai tik paaiškės, jog aš Neapolyje, todėl draugiškai patarė man čia neužsibūti.

Kitą dieną nustebau gavęs perspėjimą laišku, adresuotu grafui Oginskiui

ir įdėtu į baltą voką be adreso. Rašė viena Burko draugė, pažįstama iš Varšuvos laikų. Ji kvietė susitikti ir perspėjo mane apie gresiantį pavojų.

Pirma man į galvą šovusi mintis buvo tuoj pat bėgti iš Neapolio, keliauti prie Adrijos jūros ir sėsti į laivą, tačiau sužinojau, kad prieš kelias dienas vyriausybė davė kuo griežčiausią įsakymą neleisti į jos uostuose stovinčius laivus jokių užsieniečių, nebent jie keliautų į Veneciją ar Triestą, o tai prieštaravo mano planams. Praėjus kelioms dienoms, užėigos, kurioje buvau apsi-stojęs, šeiminkė atėjo pas mane ir paslaptinai paklausė, ar nepažįstu grafo Oginskio, kurį policija įtaria esant Neapolyje. Atsakiau jai, kad pažįstu, bet man visai nesvarbu, ar jo ieško, ar ne, nes pats prisistačiau policijai ir parodžiau pasą. Ši garbinga moteris, prancūzė, kurią gyriau iki pat savo išvykimo iš Neapolio, užsiminė, jog žino, kas aš toks ir, nieko daugiau neklausinėdama, patarė būti atsargiam, nes policija labai budri ir griežta. Ji pridūrė, kad galiu jos nebijoti, nes jai pačiai labai gaila visų nelaimėlių, perpildžiusių miesto kalėjimą. Kai ji išėjo, sudeginau didelę dalį su savim turėtų dokumentų ir, pasilikęs tik būtinus mano misijai Konstantinopolyje, paslėpiau juos po palto pamušalu. Tokiu būdu praradau labai daug užrašų apie 1794 metų revoliuciją, dienoraštį ir tėvynainių laiškus, rašytus man į Veneciją.

Netrukus pastebėjau, kad mane ir mano bendrakeleivį seka keturi šnipai – nepalieka mūsų net išėjusių pasivaikščioti. Šis nuolatinis nepatogumas, nerimas, kad aplinkybės gali susiklostyti ypač nepalankiai, bei fizinės kančios, trukdžiusios leisti į kelią, labai apkartino mano dienas. Kol būdavau namuose (dažniausiai gulėdavau lovoje), atrodė, kad niekam aš nerūpiu, tačiau vos tik išvykdavau karieta pasivažinėti po apylinkes, tuoj pat pastebėdavau mane sekantį kabrioletą ir vyrą, kuris niekur nuo manęs nesitraukdavo. Vieną dieną, kai pėsčiomisėjau į kitą Toledo gatvės pusę, o vienas mane sekusių policininkų sustojo ties posūkiu į kitą gatvę, prie manęs priėjo pagyvenęs vyras, paspaudė ranką ir pasakė: „Bėkite iš čia, palikite Neapolį kaip galima greičiau – jau nutarta jus sulaikyti ir perduoti rusams...“ Neturėjau laiko net jam padėkoti, taip greit jis dingo, ir tučtuojau nuėjau pas poną Rajolą, buvusį Lenkijos karaliaus pasiuntinį, maldaudamas vizos pase, kad galėčiau išvykti į Romą. Nors ir ligotas, išvykau iš Neapolio tą pačią naktį, praleidęs čia šešias savaites.

Gydytojas Čerilo, apie kurio tragišką likimą po to, kai prancūzai įžengė į Neapolį, visi žino, man labai padėjo, tačiau jam nepavyko išgydyti mano karštinės; neatsikračiau jos iki pat Konstantinopolio, visai pasveikau tik po keturiolikos mėnesių.

Išvykau iš Neapolio draskomas širdgėlos, nujausdamas sunkumus, su kuriais dar susidursiu ieškodamas saugaus laivo. Man ypač skaudu buvo dėl to, jog negalėjau pranešti tėvynainiams, kur esu, kokius pavojus patiriu ir kokios kliūtys trukdo pasiekti tikslą.

Atvykęs į Romą jaučiausi taip blogai, kad turėjau apsistoti čia kelioms dienoms. Vėliau čia palikau savo bendrakeleivį Kolisko, dar labiau pasiligojusį nei aš, vienas atvykau į Florenciją, kur generolas Miotas, Prancūzijos pasiuntinys Toskanos dvare, mane labai draugiškai priėmė, kiek galėdamas paguodė ir papasakojo visas naujienas apie Prancūzijos padėtį ir gerus jos vyriausybės ketinimus Lenkijos atžvilgiu. Jis užtikrino mane, kad, atvykęs į Livorną, lengvai rasiu laivą, plaukiantį į Konstantinopolį ar bent jau į Smirną, o iš ten tikrai nebebus jokių kliūčių pasiekti kelionės tikslą.

Turėjau piliečio Lalmano, Prancūzijos pasiuntinio Venecijoje, aplinkraštinį, vyriausybės vardu įsakantį visiems Prancūzijos Respublikos atstovams padėti man įsėsti į laivą. Be to, generolas Miotas parašė Prancūzijos konsului Livorne ir paprašė padėti man susirasti laivą; pagaliau 1796 m. vasario 5 dieną šiame uoste sėdau į fregatą, kurią venecijietis kapitonas nusipirko, keitindamas paversti transporto laivu.

Pirmosios kelionės dienos buvo mums palankios, praplaukėme Elbos ir Sardinijos salas, o po kelių dienų ir Sicilija liko už mūsų, tačiau priešiniai vėjai ir netrukus stojęs štilis trukdė plaukti pirmyn, todėl Maltą pasiekėme pavėlavę daugiau nei tris savaites, ten kapitonas turėjo sustoti ir pasipildyti laivo išteklius.

Po dvidešimties dienų vėl leidomės į kelią, Viduržemio jūrą praplaukėme per keturias dienas, tačiau, praplaukus Serigo salą, prieš pasiekiant Archipelagą, keletą dienų mus talžė baisiausios audros, o vėjas buvo toks nepastovus, kad turėjome praleisti visą savaitę mažoje Specijos salelėje, sutvarkyti bures ir paruošti laivą tolimesnei kelionei. Man šis vėlavimas buvo labai nemalonus, nes kapitonas pareiškė, jog negalės nuplukdyti manęs iki Konstantinopolio – prasta laivo būklė verčia jį sustoti Smirnoje. Praplaukėme Archipelagą, kur mūsų tykojo didžiausi pavojai, kur turėjome nuolat saugotis piratų. Penkiasdešimt penkias dienas praleidęs jūroje, pagaliau išlipau Smirnoje.

Italų gydytojo Toretos dėka, kol viešėjau šiame mieste, mano sveikata kiek pagerėjo, o draugiškas prancūzų pirklių ir Olandijos konsulo priėmimas suteikė man paguodos ir padėjo atnaujinti išteklius.

Kitą dieną po mano atvykimo į Smirną, čia kilo gaisras, per septynias

valandas prarijęs daugiau nei du tūkstančius įvairiausio dydžio namų ir parduotuvėlių; tai buvo pirmoji mano pažintis su nerūpestingumu, kuris karaliauja Rytuose gėsinant gaisrus. Aš pirmą kartą patyriau, kaip sparčiai ugnis sunaikina medinius, vienas prie kito prisispaudusius statinius.

Nedelsdamas pranešiau piliečiui Verninakui, Prancūzijos ambasadoriui Konstantinopolyje, jog atvykau į Smirną. Belaukdamas atsakymo ir patogios progos sėsti į laivą, vos tik palengvėdavo mane kankinusi karštinė, lan-kydavau Smirnos apylinkes ir Dianos šventovę Efese.

Ištisas valandas leisdavau ant Karavanų tilto, kur kupranugarių vedliai sustodavo pailsėti ir išrūkyti pypkę ir kur, gerbdamas senas tradicijas, Homeras ateidavo pašlovinti graikų žygdarbių prie Trojos sienų ir giesmėmis tiesti sau kelią į nemirtingumą.

Po trijų savaičių gavau laišką iš Prancūzijos pasiuntinio Verninako. Jis rašė, kad labai dėl manęs nerimavo, nes, negaudamas jokios žinios, nežinojo, kas man atsitiko, juk laukė manęs atvykstant į Konstantinopolį dar prieš tris mėnesius. Jis pranešė, kad mano vardu prieš kelias savaites iš Paryžiaus ir Venecijos gavo keletą ryšulėlių laiškų ir paprašė, atvykus į Konstantinopolį, prisistatyti jam Žano Rjedelio vardu (šiuo vardu vadinausi kelionės metu ir juo turėjau vadintis tol, kol gyvensiu Konstantinopolyje). Jis perspėjo, kad galės mane priimti ir bendrauti tik kaip su Prancūzijos piliečiu, nes Otomanų Portoje reziduojantys užsienio šalių pasiuntiniai būtų pastatyti į nepatogią padėtį, jei sužinotų tikrąjį mano vardą ir tai, kad atstovauju lenkams patriotams.

Nedelsdamas išvykau iš Smirnos. Neradęs laivo, nutariau joti žirgu per Mažąją Aziją iki Mohalico. Vienas, be tarnų, lydimas tik Prancūzijos konsulatui priskirto janyčaro ir keleto turkų, kurie prie mūsų prisijungė, nes jiems buvo pakeliui ir su mumis saugiau. Keliavome per Manaksijos miestą. Pamatėme gana menkavertį paminklą, sakoma, jog tai Temistoklio kapas, trečiąją kelionės dieną sutikau Karaiman-Oglu vertėją ir keletą jo palydos žmonių, kurie pakvietė mane vakarienės pas savo šeimnininką. Teko kelioms valandoms išsukti iš kelio. Graniką perplaukiau, nes upė buvo smarkiai išsiliejusi. Pagaliau po šešių dienų, kelyje praleidęs šimtą valandų, atvykau į Mohalicą.

Sėdau į varganą turkų laivelį. Po dvidešimt keturių valandų, perplaukęs Marmuro jūrą, palikęs už savęs Princų salas, pamačiau seralio viršūnę ir šis vaizdas bei nuostabus peizažas, atsivėręs prieš mano akis įplaukus į Konstantinopolio uostą, padėjo bent akimirką pamiršti liūdną padėtį, karštinės keliamas kančias ir džiaugtis pasiekus kelionės tikslą.

IV SKYRIUS

Pilietis Dantanas, Prancūzijos atstovybės dragomanas, tuo metu, kai atvykau, atsitiktinai buvo uoste. Jis nedelsdamas palydėjo mane į Prancūzijos rezidenciją pas ambasadorių Verninaką, kuris paprašė, kol rasiu namus Perroje, šalia jo rezidencijos, apsistoti keletą dienų užėjoje. Jis pranešė, kad gavo kuo palankiausią vyriausybės įsakymą mane globoti ir tartis su manimi visais klausimais dėl Lenkijos reikalų. Dar kartą pakartojo, kaip buvo minėjęs laiške, kad būtinai turiu prisistatyti kaip Prancūzijos pilietis.

Patarė, kokių atsargumo priemonių turėčiau imtis bendraudamas su kai kuriais neaiškių pažiūrų prancūzais. Patarė užmegzti kuo mažiau pažinčių, ypač su užsienio šalių pasiuntiniais ar užsienio atstovybių atašė. Pagaliau pareiškė, kad dažnai su manimi matysis, kad jam bus malonu atlikti savo pareigą ir pranešinėti visas naujienas, kurias, jo nuomone, turėčiau perduoti tiems, kurie mane įgaliojo.

Man nederėjo pirmajam pradėti klausinėti apie Otomanų Portos nuostatas dėl Lenkijos nelaimių, tačiau iš menkų užuominų supratau, kad vilties yra ne daugiau, nei jos buvo prieš devynis mėnesius, kai jis buvo atvykęs į Veneciją. Verninakas skundėsi, kaip šaltai išklausomi jo pasiūlymai, kaip lėtai veikia sultono Taryba, kaip užsienio pasiuntiniai rezga intrigas, mėgindami sumažinti įtaką, kurios Prancūzijos vyriausybė siekė Otomanų Portoje, beje, jis tikėjosi, kad viltims išsipildyti padės laikas ir kintanti situacija.

Šis pokalbis mane sutrikdė dar labiau ir aš sugniužau, kai, grįžęs į Mesnaro užėigą, kurioje buvau apsistojęs, perskaičiau Verninako įteiktus laiškus. Iš jų supratau, jog tarp tėvynainių Paryžiuje įsivyravo nesantaika. Viena vertus, pilietis Barsas, paskirtas Lenkijos karaliaus bei Respublikos pasiuntiniu dar Konstitucinio Seimo laikais ir nuo to laiko niekur neišvykęs iš Paryžiaus,

prašė manęs susirašinėti su juo ir perspėjo, kad įsigijo asmeninių priešų, siekiančių pakirsti jo įgytą įtaką Prancūzijos vyriausybėje, be abejo, priešai stengsis sukurstyti mano nepasitikėjimą jo asmeniu. Kita vertus, gavau visų Paryžiuje gyvenančių lenkų pasirašytą laišką, pranešantį, kad jie išsirinko penkių narių delegaciją, įgaliotą kalbėtis su Prancūzijos vyriausybe ir susirašinėti su lenkų patriotais.

Nuogaustavau, kad nesantaika tarp mano tėvynainių suformuos Prancūzijos vyriausybės neigiamą nuomonę apie juos, nuliūdins visus tikrus patriotus, kurie visas viltis dėl tėvynės ateities siejo su piliečių, veikiančių tėvynės labui, vienybe. Tačiau nebuvo galima trokšti neįmanomo. Suprantama, tėvynės netekę žmonės, nelaimių suezinti, netikri dėl savo ateities, prisiklausę įvairiausių nuomonių, nežino, koks būdas yra geriausias Lenkijai atkurti, todėl blaškosi nerasdami žmogaus, kuriuo galėtų visiškai pasitikėti.

Aišku, keletas asmenų, tiesa, nedaug, ir jie visi buvo žinomi, kurie šnipinėdavo patriotus ir už atitinkamą mokesį pranešinėdavo užsienio pasiuntiniams, kėlė nesantaiką klaidingais pranešimais, intrigomis, šmeižė tuos, kurie iš tiesų troško tėvynės išgelbėjimo, tačiau visi kiti, išskyrus mažą būrelį visuomenės atmatų, troško tik būti naudingi savo šaliai ir turėjo tik vieną tikslą – kuo sėkmingiau dirbti jos atkūrimo labui.

Nors Lenkijos priešai ir plyšavo apie lenkų gretose vyraujančią nesantaiką, tačiau galiu patvirtinti, kad iš tiesų buvo tik dvi stovyklos: tai revoliucionieriai (jie manė, kad bet koks kelias ir priemonės yra tinkami, jei tik padės atkurti Lenkiją) ir nuosaikieji, Gegužės 3-iosios Konstitucijos šalininkai (juos gąsdino revoliucionierių įkarštis ir liūdno pasekmės), kurias galėjo sukelti pastarųjų įtaka Prancūzijos vyriausybei.

Aš pats nepriklausiau jokiai stovyklai ir turėjau tik vieną tikslą – atlikti savo pareigą, todėl, būdamas Konstantinopolyje, džiaugiausi abiejų pusių pasitikėjimu (tai įrodo laišakai, mane pasiekę iš Paryžiaus). Tačiau pirmasis oficialus laiškas, kurį gavau, buvo pasirašytas penkių tėvynainių, sudarančių Prancūzijos vyriausybės pripažintą delegaciją, kuri turėjo šifrą. Jo kopiją gavau kartu su instrukcijomis, todėl negaišau laiko tuščiai svarstydamas, kodėl mano tėvynainiai Paryžiuje nesutaria, ir užmezgiau susirašinėjimą su delegacija.

Ėmiausi darbo; įrodymas – dvidešimt trys depešos (kopijas išsaugojau), jas dauginau ir, patogiai progai pasitaikius, siunčiau iš Konstantinopolio į Paryžių. Šis darbas užėmė daug laiko, nes vienas pats turėjau šifruoti ir dešifruoti visą korespondenciją bei daryti kopijas.

Čia neketinu pateikti šių depešų turinio, nes net jei jis ir pasirodytų įdomus, tai skaitymas labai išvargintų dėl nuolatinių pasikartojimų. Sudėjau šių dokumentų originalus ir priedus prie jų į savo šeimos archyvą, o čia pateiksiu tik Konstantinopolio užrašus, kurių užteks, kad suprastumėte, koks buvo mano darbas ir kokie politiniai įvykiai anuomet dėjosi Europoje.

Balandžio 6 dieną iš Paryžiaus gavau pirmą laišką, rašytą 1796 m. sausio 6 dieną ir pasirašytą posėdžiavusios lenkų delegacijos: Manievskio, Tašyckio, Dmochovskio, Prozoro ir Giedraičio. Šiuo laišku man buvo pranešta, kad minėtieji penki nariai, kuriuos pavyko įkalbinti, vienbalsiai tėvynainių išrinkti į delegaciją, jų kandidatūras patvirtino Prancūzijos vyriausybė, įsakiusi pasiuntiniui aptarinėti Lenkijos reikalus tik su šia delegacija; pasiuntinys suteikė delegacijai vilčių dėl palankaus Otomanų Portos nusiteikimo ir ketinimo pradėti karo veiksmus prieš Rusiją tuo metu, kai Švedija puls iš Šiaurės.

Ministras žadėjo lenkams ginklų ir įsipareigojo tarpininkauti derybose su Otomanų Porta dėl penkiasdešimties milijonų piastrų, reikalingų Lenkijai apginkluoti, be to, jis pranešė, kad Verninakas netrukus gaus instrukcijas ir įsakymą tartis su lenkų patriotų atstovu Konstantinopolyje visais Lenkijai svarbiais klausimais.

Delegacija įgaliojo mane bendradarbiauti su Turkijos vyriausybe ir pasistengti gauti patrankų šimto tūkstančių vyrų kariuomenei, taip pat garantavo, kad šiose derybose mane rems Prancūzijos pasiuntinys. Delegacija taip pat informavo, kad Prancūzijos vyriausybė ją įpareigojo parengti Lenkijos konfederacijos planą ir perdavė man naujienas iš tėvynės: už mano galvą pažadėtas užmokestis, visos mano žemės konfiskuotos, vilčių grįžti į tėvynę nedaug, nebent pasikeistų aplinkybės, kaip to tikimasi Lenkijoje. Delegacija patarė neprarasti vilčių bei toliau vadovautis jausmais, kurie mane iki šiol vedė, ir baigdama pranešė, kad vos tik derybos su Otomanų Porta pasistūmės, ji pati atvyks į Konstantinopolį, nes, jos nuomone, Lenkijos konfederacijos projektas ir kariuomenė turėtų būti sudaryti Turkijoje.

Laiško pabaigoje buvo prierašas, draudžiantis bet kokius kontaktus su piliečiu Barsu bei įpareigojantis visus laiškus siųsti delegacijos pirmininkui Mnievskiui.

Balandžio 10 dieną parašiau atsakymą – pranešiau apie kliūtis, sutrukdžiusias man atvykti į Konstantinopolį, apie pirmąjį pokalbį su Verninaku ir pridūriau, kad dviejų kitų pokalbių metu šis pasiuntinys pranešė, jog oficiali

jo audiencija pas sultoną numatyta po kelių dienų, jog netrukus jis bus atšauktas, tad per tokį trumpą laiką Konstantinopolyje negali padaryti ypatingų žygių, jį pakeisias generolas Oberas diu Baje, kuris galėsias daugiau padėti Lenkijai, nes tai pasižymėjęs kariškis, galėsiantis, jei prireiks, vadovauti kariuomenės operacijoms ir įtikinti turkus veikti prieš Rusiją.

Balandžio 28 dieną parašiau delegacijai ir pranešiau, kad 26 dieną įvyko oficiali piliečio Verninako audiencija pas Didįjį valdovą; aprašiau, kaip iškilmingai ir didingai viskas vyko ir kaip aiškiai visa tai įrodo, jog Prancūzijos Respublikos pasiuntinys yra gerbiamas, nes Didysis sultonas net paspartino Verninako prašytą audienciją ir priėmė ją anksčiau, nei iš Paryžiaus buvo gautas atleidimo raštas.

Taip pat pranešiau delegacijai, kad kitą dieną po audiencijos ilgai kalbėjau su Verninaku, jis mane informavo, kad gavo Visuomenės gelbėjimo komiteto instrukcijas dėl Lenkijos, tokias pačias, kaip ir aš buvau gavęs. Jis užtikrino mane, kad jau padarė ir ateityje darys viską, ką galės, kad jų laikytųsi, kad jam jau teko susidurti su daugybe kliūčių ir dėl turkų vyriausybės neišmanymo bei neveiklumo, ir dėl Prancūzijos priešų intrigų bei piktų kėslų, Prancūzijos Respublikos ir Prūsijos karaliaus pasirašyta sutartis padarė sultono Tarybai itin blogą įspūdį, nes jie pareiškė, kad jei Prancūzija nesugebėjo nieko pasiekti Lenkijos labui, derėdamasi su Berlyno dvaru, tai vieni patys turkai tikrai nieko negalės padaryti lenkų labui, o jei ir bandytų, tai tik įsigytų naują priešą – Prūsijos karalių, kuris susitartų su rusais, kad tik išsaugotų Lenkijoje įgytas žemes. Tačiau Verninakas neprarado vilties ir labai pasitikėjo jį pakeisiančio asmens derybiniais sugebėjimais. Jis kalbėjo apie gynybinę ir puolimo sąjungos sutartį tarp Prancūzijos, Švedijos, Danijos ir Osmanų Portos, skirtą kartu veikti prieš Rusiją, tuo metu turėjusią pasiūsti keturiasdešimties tūkstančių vyrų kariuomenę, vadovaujamą Velerijono Zubovo, prieš dviejų šimtų tūkstančių karių persų kariuomenę. Verninakas leido man suprasti, kad yra gavęs keletą pasiūlymų sukurstyti Lenkijos gyventojus sukilti, tačiau jis šiam planui nepritarė, nes tai išprovokuotų didelį kraujo praliejimą ir neduotų jokių apčiuopiamų rezultatų tol, kol turkai pasakys savo žodį. Pasiskundė keliais lenkais, atėjusiais ieškoti jo pagalbos, ir kažkokiu Zdanovskiu, kuris, įkyrėjęs Prancūzijos atstovybei ir net jai grasinęs, pasirodė besąs Rusijos šnipas. Jis taip pat pareiškė savo nuomonę apie buvusius Konstantinopolyje Turskį, pravarde Sarmatas, ir Aksaką, baigdamas pareiškė siūsiąs pas mane visus lenkus, kurie ateis pas jį, ir Prancūzijos vyriausybės

globą suteiks tik tiems, kuriuos aš nurodysiu, ir tiems, kurie turės mano išduotą pažymėjimą.

Gegužės 4 dieną parašiau delegacijai, kad Verninakas negavo įsakymo dėtis dėl paskolos Lenkijai ir spėlioja, kad ši misija bus pavesta Oberui diu Baje. Jis taip pat manė, kad Didžiojo valdovo kasoje likę ne daugiau kaip aštuoniasdešimt ar šimtas milijonų piastrų grynais, todėl Porta tikriausiai atsisakytų skolinti, nes jai pačiai reikia pinigų karui pradėti. Pranešiau, kad gegužės 1 dieną turkų laivynas, kurį sudarė septyni linijiniai laivai, šešios fregatos ir du kuteriai, pakėlė bures plaukti į Archipelagą, beje, užsieniečių, mačiusių jį išplaukiant ankstesniaisiais metais, nuomone, dar niekada šis laivynas nebuvo taip gerai ginkluotas ir toks manevringas.

Prieš kelias dienas visų uoste stovintys laivai patrankų šūviais pranešė, kad sulaukyti ir atplukdyti du Maltos laivai, kuriuos Didysis valdovas asmeniškai apžiūrėjo.

Gegužės 10 dieną gavau du delegacijos laiškus. Pirmasis – vasario 23-iosios dienos, antrasis – 1796 m. kovo 12-osios. Pirmajame pakartota tai, kas parašyta sausio 6 dieną išsiųstame laiške, ir pridėta, kad užsienio reikalų ministras Direktorijos vardu davė delegacijai *Respublikos garbės žodį*, jog, veikdama Lenkijos labui, Prancūzija pasitelkė visą įtaką Berlyne, Stokholme ir Konstantinopolyje. Manęs klausė, ar glaudūs Prancūzijos ministro Konstantinopolyje ir turkų ministro santykiai, taip pat pranešė, kad pilietis Oberas diu Baje, karo ministras, paskirtas nepaprastuoju Prancūzijos ambasadoriumi Konstantinopolyje ir kad delegacija susitiks su juo prieš jam paliekant Paryžių. Man taip pat buvo pranešta, kad, Paryžiaus nuomone, karas tarp Turkijos ir Rusijos yra neišvengiamas ir kad Prancūzijos Respublikos vyriausybė primygtinai siūlo sukurti Lenkijoje konfederaciją, tam žada ginklą šešiasdešimčiai tūkstančių pėstininkų ir dvidešimčiai tūkstančių kavaleristų. Mane perspėjo nesinaudoti vertėjo Kruta¹, Kosciuskos ir Ignoto Potockio atsiųsto į Konstantinopolį Lenkijos revoliucijos laikais ir laikyto įtartinu, paslaugomis ir kreiptis į Kirkorą, kažkada gyvenusį Lenkijoje ir visiškai patikimą.

Antrajame laiške buvo įdėtos ankstesnių laiškų kopijos. Aš buvau supa-

¹ Įtarimai, mesti Krutai, nepasitvirtino. Įrodymas – Verninako laiškas, rašytas IV metų termido-ro 4 d., kuriame sakoma: „Prašėte mano nuomonės apie vertėją Krutą. Perskaičius Venecijos Respublikos ministro pateiktas ataskaitas, kilo įtarimų, tačiau vėliau supratau, kad grafas Potockis perskaitė viename jam atsiųstame laiške daugiau, nei ten buvo parašyta, todėl nematau jokių priežasčių, kodėl turėtumėte atsisakyti šio vertėjo paslaugų.“

žindintas su Obero diu Baje būdu, kad žinočiau, kaip su juo elgtis. Buvau perspėtas, kad jis turi susidaręs išankstinę neigiamą nuomonę apie lenkus, tačiau pasistengta nuteikti jį palankiau – paglostyta jo tuštybė ir pakurstytos ambicijos, kad, dirbant Lenkijos atkūrimo labui, laisvės draugų dėkingumas pelnys jam didžiulę šlovę ir titulus. Taip pat buvau patikintas, kad iš savo vyriausybės jis gavo aiškias instrukcijas, įpareigojančias nuteikti turkus prieš rusus ir dirbti ranka rankon su lenkais, kaip nutarta Direktorijos¹ patvirtintame konfederacijos akte. Man buvo pranešta, kad vasario 26 d. generolas Giedraitis buvo išsiųstas į Lietuvą parengti gyventojų naujai konfederacijai, tą pačią dieną į Galiciją pas Dziedušinskį buvo išsiųstas pasiuntinys pranešti apie Paryžiaus sprendimus ir perspėti jį, kad kuriama nauja konfederacija. Sužinojau, kad kovo 6 dieną delegacija nusiuntė notą Prancūzijos vyriausybei, prašydama, kad visi lenkų karo belaisviai ir austrų kariuomenės dezertyrai būtų išsiųsti prie Turkijos sienos, kur turėtų suformuoti naujosios konfederacijos ginkluotųjų pajėgų branduolį. Man taip pat buvo pranešta, kad pilietis Stematis ką tik paskirtas Prancūzijos konsulu Moldovoje ir Valakijoje bei jau įsakyta globoti ten susirinkusius lenkų kariškius. Delegacija užmezgė su juo ryšius ir, nors įsitikino jo uolumu ir gerais ketinimais, vis dėlto ketino nusiųsti į tuos kraštus lenkų atstovą, kuriuo būtų galima labiau pasitikėti. Mane perspėjo, kad pilietis Turskis buvo apskųstas Direktorijai, kad parašė du laiškus: vieną – Feliksui Potockiui, svarbiausiam Targovicos konfederacijos įkvėpėjui, kitą – Petruui Potockiui į Veneciją. Delegacija neabejojo Turskio ketinimų tyrumu, tačiau įpareigojo mane jam patarti nerašyti laišku, kurie galėtų būti klaidingai suprasti².

Gegužės 12 dieną parašiau atsakymą delegacijai ir patvirtinau, kad gavau vasario 23 ir kovo 12 dienos laiškus. Skundžiausi, kad iki šiol turiu prisistatinti Konstantinopolyje kaip Prancūzijos pilietis ir negaliu viešai atstovauti

¹ Direktoriją pakeitė sukilimo aktą konfederacijos aktu, nes turkai nepasitikėjo sukilėliais ir visada buvo lenkų konfederatų draugai.

² Turskio, pravarde Sarmatas, kaip patrioto, reputacija buvo ideali. Jo laiško Feliksui Potockiui tikslas buvo tik pažadinti pastarojo garbės ir meilės tėvynei jausmus, labai energingai rodytus prieš suteršiant savo, kaip Targovicos konfederacijos vado, reputaciją, bei paskatinti išpirkti jam primateamas nuodėmes – bendradarbiauti su lenkų patriotais ir paaukoti dalį turto Lenkijos atkūrimui. Šio laiško kopiją Turskis pats persiuntė visuomenės gelbėjimo komitetui, todėl laiškas negalėjo jo sukompromituoti. Antrasis laiškas, rašytas Petruui Potockiui, vienam iš lenkų pabėgėlių Venecijoje, nemaniusiam, kad Turskis kuo nors kaltas, liudijo apie Turskio patriotinius jausmus, kurių jis niekada nebuvo išsižadėjęs.

lenkų patriotams, nes taip nori Prancūzijos pasiuntinys. Pakartojau visus Verninako argumentus, kuriuos jis man nuolat pateikdavo, įrodinėdamas, kad neįmanoma pažadinti sultono Tarybos iš apatijos, tačiau pastebėjau, kad jis prieštarauja pats sau, pranešdamas oficialias naujienas, kad visoje turkų imperijoje ruošiamasi karui ir kad Andrianopolio seraskyras gavo įsakymą ir visišką laisvę formuoti naujus būrius. Pranešiau paskutines pasienio naujienas – didžiuliai rusų kariuomenės pulkai, vadovaujami generolo, artinasi nuo Dnepro pusės. Taip pat aprašiau visas smulkmenas, kaip šnipinėjama Konstantinopolyje ir kokias pastangas deda Prancūzijai priešišku valstybių pasiuntiniai, kad sukompromituotų Respubliką Otomanų Portos akyse. Pasakiau, o tai buvo gryna teisybė, kad turkai mėgsta prancūzus, laiko juos savo draugais ir labai šiltai sveikinas su visais, nešiojančiais Respublikos kokardą, bet jie bijo rusų tiek pat, kiek ir nekenčia, ir kad, mano nuomone, nepaisant viso pasirėngimo karui, jie jo nepradės, kol Archipelage nepasirodys prancūzų laivynas ir neįkvėps jiems drąsos bei ryžto pradėti priešiškus veiksmus. Pranešiau, kad reisefendis pasiskundė Verninakui dėl Buasi d'Angla viešai pasakytos pagiriamosios kalbos Jekaterinai ir stebėjosi, kaip Paryžius gali girti šią valdovę, žavėtis ja ir tuo pat metu raginti turkus ginkluotis prieš ją. Verninakui buvo labai sunku paaiškinti, kodėl vieno ar net kelių asmenų, galvojančių taip, kaip Buasi d'Angla, nuomonė neturi nieko bendra su Prancūzijos vyriausybei, negalinčiai ramiai žiūrėti į Rusijos galybę ir ieškančiai jai priešų ne tik Konstantinopolyje, bet ir Stokholme bei Berlyne, nuomone. Baigiau savo laišką ragindamas delegacijos narius dirbti darniai ir palaikyti gerus santykius su visais tėvynainiais bei rodyti pavyzdį, nes mes galime tikėtis pelnyti mus globojančių ir mūsų likimu besirūpinančių valstybių pasitikėjimą tik savo elgesiu, o tikėtis sėkmės galime tik visiškai sutardami dėl principų, nuomonių ir veiklos.

Gegužės 14 dieną dalyvavau kariuomenės, kuri, kaip buvo manoma, aprengeta ir apmokyta europietišškai, apžiūroje. Jau seniai visuose laikraščiuose buvo gausu pranešimų apie turkų kariuomenėje diegiamas naujoves. Buvo tikinama, kad šiuos pokyčius įdiegė daugybė užsienio karininkų, Didžiojo sultono pakviestų suformuoti pėstininkų būrius, kavaleriją ir artileriją Europos kariuomenių pavyzdžiu, beje, ši naujoji kariuomenė buvo labai gausi. Iš tiesų, daugybė prancūzų karininkų buvo atsiųsta į Konstantinopolį, kai kuriuos aš labai gerai pažinojau, turkų artilerija buvo šiek tiek pagerinta,

bet kavalerija nepatyrė jokių pasikeitimų¹ ir tik septyni šimtai aštuoniasdešimt pėstininkų buvo aprenkti pusiau turkiškai, pusiau europietišškai.

Mačiau juos, vadovaujamus kelių prancūzų karininkų, nerangiai žygiuojančius ir manevruojančius Didžiojo valdovo ir didžiojo Vizirio akivaizdoje. Mačiau, kaip, išvarginti ilgo parado, kai kurie kareiviai tiesė rankas, prašydami išmaldos iš karininkų, o vienas vyriškis, nešiojęs vandenį odiniame maiše, pilstė jį per vamzdelį pavargusiems kareiviams į burnas, jie tuo metu stovėjo rikiuotėje ir laikė kaip laikę ginklus.

Vienintelis svarbus pokytis, įvykęs Turkijoje dėl diegiamų naujovių, buvo laivynas. Laivų statybai vadovavo prancūzų ir švedų specialistai, mažiau nei per dešimt metų turkų laivynas apsirūpino keliais karo ir daugybe transporto laivų, nė kiek nenusileidžiančių savo savybėmis kitų galingų jūrinių valstybių laivams.

Gegužės 15 dieną Kruta atnešė man instrukcijas, kurias, 1794 m. liepos 3 dieną išsiųstas iš Varšuvos į Konstantinopolį, gavo iš Kosciuškos ir Ignoto Potockio. Tai buvo bendro pobūdžio instrukcijos, įgaliojančios supažindinti su Lenkijos įvykiais nuo sukilimo pradžios bei pristatančios Krutą piliečiui Dekoršui, Prancūzijos pasiuntiniui Konstantinopolyje, misijos Varšuvoje metu įrodžiusiam savo uolumą ir atsidavimą lenkams. Kruta perdavė man ir šifrą, naudojamą susirašinėjimui, bei du Dekoršo ir Ignoto Potockio laiškus, kurių negalėjo išsiųsti. Kadangi šie laišškai yra vieninteliai Varšuvos ir Konstantinopolio ryšių įrodymai, nutariau, jog derėtų pateikti skaitytojui tikslias jų kopijas (originalus turiu aš).

PIRMASIS LAIŠKAS

„Konstantinopolis, II Prancūzijos Respublikos metų termidoro 28 diena (1794 m. rugpjūčio 15 d.).

Ponui Ignotui Potockiui, Lenkijos Respublikos Aukščiausiosios tarybos nariui.

Pone, nėra reikalo pasakoti, ką jaučiu, ką galvoju ir ką darau. Jums gerai žinomi tvirti mano principai ir jausmai, jie liudija, kas vyksta mano sieloje ir mano širdyje žvelgiant į jūsų šauniųjų tėvynainių pradėtą žygį ir svarbias pasekmes. Šie jausmai taip pat liudija, kad nuolatos stengiuosi padėti tautiečiams. Šie jausmai ir principai yra ir visada bus tokie, kokių gali norėti tik

¹ Turkis buvo lenkų karininkas, atsiųstas iš Paryžiaus parengti turkų kavaleriją. Jis gaudavo septynis tūkstančius piastrų per metus (maždaug tūkstantį dukatų) ir visiškai nieko neveikė, todėl kavalerijoje nebuvo nė vieno „europietiško“ raitelio.

uoliausi lenkų patriotai. Norėčiau pasakyti tą patį ir apie rezultatus. O jie patenkinami, jeigu atsižvelgsime į tai, kokioje padėtyje radau visus reikalus ir kiek daug reikėjo padaryti. Vis dėlto žingsniai lėti, judesiai suglebę, nes širdį ėda vėžys ir ji silpnai plaka. Tačiau, siekdami tikslo, lenkai ėmėsi tokios veiklos, kokios dar niekas nei žemėje, nei jūroje nėra matęs, ir visuomenė juos vertina labai palankiai. Vadas¹ trokšta gero ir stengiasi padėti veikdamas netiesiogiai. Prieš kelias savaites buvo ištremita nemažai gana žymių asmenų, todėl galime viltis, kad prasidės valymai. Pranešama, kad jų bus dar daugiau – reikia stebėti. Mūsų sėkmė sukėlė tikrą sensaciją, bet reikia dar pasistengti Viduržemio jūroje.

Ne kartą priminiau apie jūsų reikalus ir ne kartą girdėjau nuoširdžiai linkint jums sėkmės. Jums stengiamasi padėti, tačiau kol kas nemanoma, kad šalis galėtų kliautis karo sėkme. Išsilaikykite šiemet, kitąmet tikriausiai bus kalbama kitaip. Garantuoti galiu tik dėl mūsų gerų ketinimų, nes, būdamas čia, išmokau tikėti tik tuo, ką matau savo akimis. Dar turėtumėte žinoti, kad jie apie mane yra geros nuomonės, gal dėl to, kad esu Respublikos atstovas, o gal dėl manęs paties.

Norėčiau, pone, dar apie daug ką parašyti, bet nežinau, koks likimas ištiks šį laišką. Nors ir bendraujame, mus dar skiria tiek kliūčių, kad net nežinau, ar tas, kuriam pavedama šį laišką nugabenti², sugebės jas įveikti. Nuo pirmųjų jūsų sukilimo akimirkų vis sukau galvą, kaip susisiekti su jumis ir užmegzti tokį svarbų susirašinėjimą, bet niekaip nesugebėjau. Kaip galėjo atsitiko, kad niekas iš jūsiškių neatvyko čia? Porta vis siuntinėja graikų kunigaikščiams žinias apie tai, kas pas jus vyksta, ir vis skundžiasi neturinti patikimos informacijos, o priešas seka pasakas, kurių mes niekaip negalime paneigti ir padaryti taip, kad melas jiems atsirūgtų. Jais netikima, bet abejojama, dvejojama, ir nerimas dažniausiai nustelbia simpatijas, kurių mums taip reikia.

Ta pačia proga rašau generolui³ ir prašau dėl bendro reikalo žūtbūt užmegzti susirašinėjimą. Siunčiu jam adresus Bukarešte, Ismaile ir Chocime, taip pat pranešu, kad mačiau užsimaskavusį veidmainį – jūsų tėvynainį Aksaką, kuris šiuo metu yra čia.

¹ Kalbama apie sultoną Selimą III (aut. past.).

² Tai Sulkovskis, generolo Bonaparto adjutantas, kuriam buvo pavesta imtis šios ekspedicijos.

³ Generalisimas Kosciūška.

Tikiu, kad mūsų draugų pagarba, kurios, viliuosi, aš niekada neprarasiu, visada suteiks man teisę į pasitikėjimą. Visiems mano sveikinimai.
Sveikinu, linkiu brolybės ir sėkmės,
Mari Dekoršas.

Post-scriptum

III Respublikos metų vandemjero¹ 8 d. (1794 m. rugsėjo 29 d.).

Sulkovskis² išvyksta, gavęs iš mūsų draugų kelionpinigių, bet tai didžiausia paslaptis – aš daviau žodį, o žodis pasiuntinio lūpose turi aukso vertę. Pokytis, galintis turėti didelę įtaką, yra ministro, buvusiojo reisefendžio ir jo ištikimo dragomano Morucio atsistatydinimas. Tai dar nereiškia visiškos nemalonės, bet vis dėlto reikšminga. Sausumoje ir vandenyje veikla dvigubai aktyvesnė, vyksta rimti pasirengimai. Kaip suprantate, niekdariai ir intrigantai irgi nemiega, bet jiems nepavyks – viskas klostysis mūsų naudai, triumfuos teisybė, protas ir netrukus sulauksime trokštamų rezultatų. Dar keletas savaitių darbo bei rūpesčių ir jūsų, šaunių ir brangių lenkų, likimas pakryps laukta linkme!“

ANTRAS LAIŠKAS

„Konstantinopolis, III Respublikos metų frimero³ 2 d. (1794 m. lapkričio 22 d.).

Mari Dekoršas, Prancūzijos Respublikos nepaprastasis pasiuntinys prie Osmanų Portos

Ponui Ignotui Potockiui, Lenkijos Respublikos Aukščiausiosios tarybos nariui

Pilieti ir drauge, tik tau ir tiems, kurie pažįsta mano širdį, galiu pasakyti, ką jutau, sulaukęs tavo emisaro Petro Krutos ir ypač gavęs rugsėjo 29 dienos laišką. Sutapimas, kurio nelaikyčiau keistu (juk sielų ryšys gali sukelti tokius reiškinius), – tą dieną kaip tik rašiau tau laišką. Tikiuosi, savo rankose laikai to, ką sakau, įrodymą⁴. Pasinaudojau tuo, kad jaunas Sulkovskis, gana ilgai čia buvęs, išvyko pas Kosciuską. Jo likimas man nežinomas dar nuo Bukarešto laikų. Todėl siunčiu tau savo ankstesnio pranešimo kopiją. Tu, pilieti, prašai mano nuomonės apie lenkų misiją. Būdamas mandagus, turėčiau pa-

¹ Pirmasis revoliucinio Prancūzijos Respublikos kalendoriaus mėnuo.

² Visas *post-scriptum* šifruotas.

³ Trečiasis revoliucinio Prancūzijos Respublikos kalendoriaus mėnuo.

⁴ Visas italiku parašytas tekstas originale buvo užšifruotas.

sakyti, kad viskas gerai; patikėk, aš pats taip manau. Tiesa, mano pavyzdys drąsos neįkvepia, tačiau negalima sakyti ir kad mano buvimas čia neatnešė ar neatneša naudos. Dėl mano veiklos rezultatų būtų galima ginčytis, tačiau nemanau, kad jie būtų buvę geresni, net jei aplinkybės būtų kitaip susiklosčiusios ir aš būčiau turėjęs tas priemones, kurias tu manei mane turint, tačiau kurių iš tiesų nė akyse neregėjau. Be to, kalbame apie sistemą, kurią reikia sukurti, o ne apie intrigą, kurią reikia sėkmingai užmegzti. Todėl gerai dirbti yra svarbiau, negu greitai dirbti. Patikėk, čia nėra nei inercijos, nei bejėgiškumo. Yra nežinojimas bei drovumas, kuris visada lydi nelaimės, yra natūralus nepasitikėjimas, kurį jaučia dažnai išduodami žmonės (o nepasitikėjimą stiprina mūsų draugų polinkis viską vilkinti). Pagaliau yra ir vėžio apimtų kūno dalių, kai kurios jau gangrenavo ir nukrito, liko šaknys, tačiau visuomenės nuomonė mūsų pusėje, mus palaiko. Visi ženklai rodo, kad naujojo vado širdis linkusi būti su jais. Lieka laukti ir žiūrėti, ar jam užteks ryžto nutraukti giją intrigų, trukdančių pasiekti aukštumas, prie kurių jie artėja... Netrukus pats viską suprasite... Vienas dalykas aiškus – sausumoje ir jūroje vyksta pasirengimai. Tačiau ne mažiau aišku ir tai, kad mūsų paskatos pačios geriausios, geresnių negalėtumėte norėti. Neseniai aš oficialiai pranešiau (tokiais pat žodžiais, kokiais ir man buvo kalbėta), kad pozicija, kurios laikysis Osmanų Porta lenkų atžvilgiu, bus išbandymas ir t. t., ir t. t., kol pamatysime įvairius parengiamuosius darbus sausumoje ir jūroje, kol mums darbais bus įrodyta, kad imamasi konkrečių priemonių dėl dominuoti trokštančių Peterburgo ir Vienos ministrų kabinetų įžeidinėjimų ir įžūlumo ir t. t., ir t. t.; tik tada Respublika galės būti tikra, kad nesuklydo dėl savo planų. Tuo metu ir atvyko Petras Kruta; tinkamesnio meto net negalėjo būti. Nedelsdamas apie jį pranešiau, ši naujiena, kaip ir tikėjaisi, buvo sutikta vangiai. Paprašiau, kad jį priimtų, prašymui pritarta, tačiau sistema nepasikeitusi, vis dar elgiamasi ypatingai atsargiai, norima saugoti paslaptį, tačiau man jau pavyko žengti pirmąjį žingsnį – šiuo metu jis jau pas Portos dragomaną. Jis pats tau papasakos, kaip viskas vyko. Skubu pasakyti, kad apie jį ir jo šlovę girdėjau daug kuo geriausių atsiliepimų. Mano nuomonė apie misijos naudą nepasikeitė, tačiau pasiuntinys turi atvykti persirengęs paprastu keliautoju, geriausiai užsieniečiu, tai prisidėtų prie sumanymo sėkmės ir palengvintų susirašinėjimą.

Be to, svarbu, kad žinotum, brangus pilieti, jog Švedijos pasiuntinybė yra nusiteikusi palankiai, bet tik tiek. Tačiau jos pagalba mums labai pravers. Jei

gali, pasidaruok ir paskatink ją veikti aktyviau. Atrodo, kad danas taip pat pasirengęs atstatyti petį, į kurią galėtume atsiremti, nors jo nepaleidžia gerbiamas derybininkas, labai nuolankus surusėjęs baronas H... Jei turėsi receptą, pagalvok, kaip įsigyti šį vaistą.

Pirmai progai pasitaikius, pasinaudojau vienu tavo laiško paragrafu, ta pačia proga kalbėjau ir apie jus. Tu pasirinkai varganą bankininką, jis stengiasi įveikti daugybę sunkumų. Tačiau, norėdamas įrodyti savo draugiškumą tau ir tavo šauniesiems tėvynainiams, jis gali padaryti stebuklą. Taigi jūs vertėjas neliks skurde, kur aš bebūčiau, tol, kol aš neatsidursiu didesniame skurde, negu jis.

Aš jam jau įteikiau du tūkstančius piastrų, skirtų asmeniniams poreikiams. Linkėjimai visiems piliečiams ir pilietėms, sėkmės svarbiausiame žygyje, mano draugiškiausi jausmai tau, pilietei ir drauge.

Mari Dekoršas.“

Gegužės 20 dieną iš Venecijos gavau laišką, kuriuose man pranešė paskutines Lenkijos naujienas: generolas Suvorovas, vadovaujantis didžiulei kariuomenei, pasistūmėjo iki Dniepro, ketina persikelti per upę ir užimti Chocimą ir Benderus. Pranešiau šią naujieną Verninakui, o jis informavo turkų vyriausybę. Jam buvo padėkota už naujienas ir pasakyta, kad turkai žinojo Suvorovą neseniai buvus Podolėje, tačiau neilgai trukus jis pasitraukė nuo sienos. Jam taip pat buvo pasakyta, kad Rusija visai nėra nusiteikusi priešišškai, atvirksčiai, ji pasirengusi labiau nei bet kada demonstruoti draugišką nusiteikimą Otomanų Portos atžvilgiu. Verninakas informavo mane, kad gavo ypatingų laiškų, pranešančių, jog Ukrainoje ir Kamenieco apylinkėse prasidėjo sukilimas: Kolisko, Liberadzko ir Domeikos vadovaujami aštuoni tūkstančiai sukilėlių laimėjo svarių pergalių prieš Rusiją bei pagrobė karinį išdą. Jis pridūrė, kad Hamburgo ir Erlangenio laikraščiai, nusirašę šias naujienas iš balandžio 9 dienos Torūnės laikraščio, pranešė, kad žinia apie sukilimą Prūsijos karaliui buvo perduota laišku, atsiųstu į Berlyną. Verninakas nebuvo tikras, kad šios naujienos patikimos, tačiau pareiškė, kad jei jos tikros, tai jam gaila lenkų, pradėjusių sukilimą per anksti. Mane įgaliojusiems asmenims Paryžiuje nusiunčiau tikslią ataskaitą apie mūsų pokalbį.

V SKYRIUS

Gegužės 22 dieną į Konstantinopolį atvyko piliečiai Rimkievičius, Jablonovskis, broliai Šumlanskiai ir Bliumas. Du pirmieji – deleguoti Galicijos gyventojų. Jie atvežė Verninakui laišką ir provincijos gyventojų konfederacijos aktą. Su šiais dokumentais supažindino ir mane. Tačiau, sužinoję, kad Verninakas atšauktas ir į jo vietą turi atvykti Oberas diu Baje, nutarė jo palaukti ir įteikti šiuos svarbius raštus asmeniškai pasiuntiniui. Kiti trys tėvynainiai buvo šaunūs karininkai, norėję pasitarnauti savo tėvynei. Tuo pat parašiau Verninakui – pranešiau apie Galicijos delegatų atvykimą. Jis panorė tuoj pat su jais susitikti, o dėl kitų karininkų man taip parašė: „Atsakydamas į jūsų laišką, pilieti, ir į tai, ką daug kartų man sakėte žodžiu apie į Konstantinopolį atvykstančius ar į Prancūziją trokštančius nukeliauti lenkų kariškius, patvirtinu, kad, mano nuomone, visi lenkai, trokštantys pasitarnauti savo tėvynei, neturi palikti Lenkijos. Jie turi būti pasirengę bet kurią akimirką padėti ją atkurti. Sveikinimai ir linkėjimai. R. Verninakas.“

Gegužės 23 dieną pristačiau Verninakui piliečius Rimkievičių ir Jablonovskį, Galicijos delegatus, kurie perdavė jam minėtą laišką bei užsiminė apie konfederacijos aktą, tačiau kopijos neįteikė. Buvo matyti, kad Verninakas jautėsi pamalonintas tokio pasitikėjimo. Atrodė, jog jis nustebo, kad Lenkijos atstatymu suinteresuoti ne tik Galicijos gyventojai, buvę Austrijos imperatoriaus pavaldiniai, bet ir kitų trijų naujai užgrobtų provincijų gyventojai. Jis daug klausinėjo abu pasiuntinius apie padėtį Galicijoje, apie jos išteklius, Austrijos karines pajėgas, apie tai, kokią įspūdį gyventojams daro sėkmingi Prancūzijos kariuomenės žygiai, apie galimybę surengti Lenkijoje sukilimą, apie Galicijos ir naujai padalintų Lenkijos provincijų ryšius ir baigdamas pareiškė, kad aš esu vienintelis lenkų patriotų įgaliotas atlikti misiją Kon-

stantinopolyje, kad jis gavo įsakymą iš savo vyriausybės kalbėti apie Lenkijos reikalus tik su manimi ir kad tik per mane gali atsakyti į visus jam teikiamus prašymus.

Birželio 5 dieną Verninako susitikimas su Galicijos pasiuntiniais, naujienos, nors ir abejotinos, apie Lenkijoje prasidėjusį sukilimą bei iš Paryžiaus gautos žinios, jog Direktorija patvirtino Lenkijos delegacijos pasiūlytą konfederacijos aktą, visiškai pakeitė jo nuomonę. Jis ėmė puoselėti idėją, kad prie Turkijos sienų pradėję judėti lenkai (čia susirinko pabėgę kariškiai) galėtų pabudinti turkus ir padėti jiems apsispręsti imtis veiksmų. Jis paprašė reisefendžio susitikti su juo ir kalbėjosi nuo devynių vakaro iki keturių valandų ryto, o po to pranešė:

1. Reisefendis pažadėjo suteikti man audienciją ir išklausti mano turimas žinias apie Lenkiją;

2. Jis skundžiasi, jog Turkijos vyriausybė iš įvairiausių lenkų, gyvenančių Vienoje, Galicijoje ir kitose vietovėse, dažnai gauna laiškų, ir neaišku, ko tie lenkai nori ir ko jie siekia, nes jų nuomonės dažnai nesutampa;

3. Jis, Verninakas, mano, jog Prancūzijos kariuomenės sėkmė Italijoje netruks atnešti taiką su Vienos dvaru, ir ši taika bus palanki Lenkijai, kadangi taikos sutarties sąlygos bus aptariamoms su Prancūzija;

4. Jau, atrodo, nebelikę abejonių, jog Švedija aktyviai veiks prieš Rusiją ir tuo atveju turkai taip pat pradės iš savo pusės priešiškus veiksmus;

5. Lenkų kariškiams nedera rinktis Konstantinopolyje, nes jų buvimas čia sukompromituotų turkų vyriausybę, labiau pakenktų, o ne padėtų jų reikalui, tačiau jie turėtų stengtis suburti ginkluotas pajėgas prie Turkijos sienų.

Verninakas baigė savo laišką patikindamas mane, kad niekada dar reisefendis nebuvo taip gerai nusiteikęs Lenkijos atžvilgiu, kaip šio paskutiniojo pokalbio metu, todėl reikia nedelsiant tuo pasinaudoti. Jis taip pat nutarė, kad turiau atgaline data parašyti laišką ir keliais žodžiais paaiškinti Verninakui motyvus, verčiančius mane prašyti audiencijos; šį laišką Verninakas slapta pristatytų reisefendžiui, kad galėtų prieš man su juo susitinkant išsiaiškinti, kokie jo ketinimai. Išpildžiau jo prašymą ir išsiunčiau laišką, datuotą gegužės 21 dienos data:

„Pilieti ministre, naujiena, kurią man pranešėte apie sukilimą Lenkijoje, Kamenieco apylinkėse, sukėlė man rimtų apmąstymų. Pasikalbėjau dėl šio reikalo su piliečiu Turskiu ir nutarėme, jog tai visai įmanoma, tačiau

galbūt neatsargu ir šiek tiek per anksti. Nelaimių sukelta neviltis, nežmoniškas rusų elgesys, vergijos baimė, viltis sulaukti pagalbos iš tų, kurie gina laisvę, ir tų, kurie negali likti abejingi nelaimingam Lenkijos likimui, – visa tai kelia lenkams norą nusikratyti jungo. Nustekentoje, griuvėsiais virtusioje šalyje, kurios žemė dar garuoja nuo tėvynei pasiaukojusių šaunių piliečių kraujo, lenkai, išgyvenę savo šalies žlugimą ir negalintys palikti gimtosios žemės, ne tik kenčia patys, bet ir verkia dėl tūkstančių tėvynainių, dejuojančių Peterburgo kalėjimuose ar išsiųstų gyventi į šaltojo Sibiro platybes, sielojasi dėl nelaimingų aukų, pasmerktų varginančiai egzistencijai užsienio šalyse, praradus tėvynę, žemes, ryšius su šeimomis ir draugais. Šios skausmingos mintys primena jiems kilnias paskutiniojo sukilimo vadų pastangas. Jos budina energiją, grąžina drąsą, neapykantą ir norą keršyti Lenkijos engėjams.

Kančios sunkios ir trunka ilgai, pilieti ministre, ir niekada nepagalvotum, kad galima būtų greitai jų atsikratyti. Todėl nebūtų ko stebėtis, jei lenkai, nelaukdami Europos politinės sistemos pokyčių, būtų patikėję įnoringam likimui savo ateitį ir surengę naują sukilimą. Galų gale, kas gi jiems beliko? Perduoti ateities kartoms vergijos skurdą arba krauju nuplauti juos kaustančių grandinių gėdą.

Manau, kad sukilimas, apie kurį jums pasakojo, yra visiškai įmanomas ir jei jis dar neįvyko, tai įrodo, kad sproginas yra atidėtas. Jei taip yra, juo blogiau man, nes aš, apimtas tų pačių jausmų, kurie veda į priekį mano tėvynainius, negalėjau jiems padėti, prie jų pastangų galiu prisidėti tik vykdydamas jų atstovų man duotus įsakymus.

Jūs skaitėte, pilieti ministre, laišką, kurį gavau iš Lenkijos delegacijos Paryžiuje, aš jums taip pat pranešiau, dėl ko derėtis buvau įpareigotas vėlesniuose laiškuose, atsiželgiant į atskiras instrukcijas, kurios man buvo patikėtos Venecijoje. Tokiu būdu jūs buvote informuotas apie mano kelionę į Konstantinopolį tikslą bei mano pareigas. Norėdamas pateikti jums ataskaitą, šiandien, pilieti ministre, rašau apie tai, kaip svarbu lenkams kuo skubiau sužinoti, ar jų pradėtą žygį parems Turkijos vyriausybė, ar jie gali tikėtis šios vyriausybės pagalbos ir piniginės paramos. Jūs žinote, kad apgaulingos viltys, sukeltos klaidingų idėjų, veda prie neapgalvotų veiksmų, o vilties stoka užgesina patriotizmo jausmą net tų, kurie turi geriausių keitinimų, širdyse. Nenorėčiau pamatyti savo tėvynainių nei vienoje, nei kitoje padėtyje, tačiau norėčiau, kad tiksli informacija apie dabartinę politi-

nių reikalų padėti ir Lenkijos atžvilgiu draugiškai nusiteikusių valstybių ketinimus darytų įtaką jos veiksmams. Tuo atveju, jei sukilimas jau prasidėjo arba jei jis turi prasidėti vėliau, lenkams būtina žinoti, kaip turkai traktuos šį žygį... Ar nesutiktumėte, pilieti ministre, išsiaiškinti Turkijos vyriausybės nuomonę šiuo klausimu, kaip pretekstu pasinaudodamas ką tik sužinota naujiena? Ar nemanote, jog būtų geriau, jei reisefendis žinotų, kad esu jūsų globojamas, bei mane pažintų, kad ateityje, jei aplinkybės pareikalaus, galėčiau lengvai supažindinti jį su Lenkijos reikalais? Toks mano prašymas nepasirodys jums nediskretiškas, jei prisiminsime, kad prašau dėl savo brangiosios tėvynės, kad mano maldos yra mano tėvynainių, kuriems atstovaudamas didžiuojuosi, maldos, kad mūsų viltys sudėtos į Prancūzijos rūpinimąsi mūsų likimu, o manosios – į jūsų uolumą, pilieti ministre, tarnaujant laisvės bylai, į jūsų apsukrumą tvarkyti reikalus, meilę žmonijai ir nuolat rodomą dėmesį toms nelaimėms, kurias patyrė Lenkija.

M. O.“

Tą pačią dieną nusiunčiau delegacijai laiško kopiją ir perdaviau visą informaciją, kurią gavau iš Verninako. Galicijos pasiuntiniai jai nusiuntė konfederacijos akto, sudaryto Krokuvoje 1796 m. sausio 6 dieną ir pasirašyto daugybės lenkų, patvirtintą kopiją, kad Paryžiuje gyvenantys lenkų patriotai su ja galėtų susipažinti bei pranešti apie ją Direktorijai.

1796 M. SAUSIO 6 D. KROKUVOJE SUDARYTAS KONFEDERACIJOS AKTAS

„Mes, žemiau pasirašę Lenkijos Respublikos piliečiai, visiškai pasitikime prancūzų tautos sąžiningumu, nes ši tauta vienintelė pelnė šlovę visomis jėgomis palaikydama tautas, žinančias laisvės kainą ir besistengiančias ją atgauti.

Didžiuojamės, kad Prancūzijos tauta įvertino mūsų pastarojo meto pastangas surengti diversiją, priversiančią Prancūzijos priešus suskaldyti savo pajėgas, ir mūsų pasiryžimą nebijoti galingų kaimyninių valstybių koalicijos, ketinančios mus sunaikinti.

Nors mūsų sumanymų nevainikavo sėkmė, tačiau mes nenuleidome rankų ir darbais pelnėme prancūzų tautos paramą. Būdami tikri, kad Prancūzija neras geresnio sąjungininko negu tauta, įkvėpta laisvės troškimo, lenkų tau-

tos bei visų tautiečių, kurių nutildytas balsas jūsų nepasiekia, bet kurių jausmus gerai žinome, vardu pareiškiamo:

1. Mūsų laisvės viltis kyla iš tikėjimo mūsų tiesa, iš mūsų drąsos ir pasitikėjimo, kurį įkvėpė prancūzų tautos kilnumas ir galingųjų valstybių, kurios tiesiogiai neprisidėjo prie pasikėsینimo į mūsų egzistenciją, teisingumas.

2. Nuo šiol mes kiekvienas atskirai ir visi, pasirašę šį dokumentą, jaučiamės sujungti neišardomais ryšiais. Vos kilni tauta pašauks, mes pasiryžę paaukoti viską: turtus, gyvybę ir visa, kas tik mūsų galioje. Pasžadame veikti išvien ar asmeniškai visur, kur mūsų pririks ir kaip nuspręs dauguma.

3. Taip pat pareiškiamo, kad pripažįstame teisėta delegaciją Paryžiuje ir jos labai veikiančius asmenis.

4. Aplinkybės bei atsargumo priemonės, kurių turime imtis, lemia, jog šio dokumento negali pasirašyti daug žmonių, jog negalime jo skelbti viešai kaip tautos valios išraiškos, tačiau, pasikeitus aplinkybėms, šis dokumentas bus tučiuojau paskelbtas viešai.

5. Be to, kol kas susilaikome ir neskelbiame kitos deklaracijos, visos Europos akyse parodančios, kaip mus engia mūsų priešai ir kaip klastingai jie pažeidinėja ir laužo savo sutartis.

6. Taip pat prašome, kad mus paremtų visos tautos, kurioms gresia toks pat likimas dėl kai kurių valstybių neribotų ambicijų, nes tų valstybių politika leidžia negerbti švenčiausių sutarčių.

Tikėdami tuo, ką čia išdėstėme, pasirašome šį manifestą. Pirmasis egzempliorius bus mūsų protokolas, kiti bus siunčiami visur, kur tik reikės... Pasirašo daug asmenų.

Atitinka originalą.

Pasirašo Galicijos pasiuntiniai: generolas Rimkievičius, pulkininkas Jablonovskis.“

Birželio 12 dieną Prancūzijos pasiuntinys pranešė man, kad perdavė laišką tiems, kam reikia, ir kad turėjo ilgai aiškinti apie tai, kas ten parašyta, tačiau negali man apie tai papasakoti raštu, bet netrukus bus paskirta audienacija, kurios metu galėsiu pats viską sužinoti apie turkų vyriausybės požiūrį į Lenkijos reikalus.

VI SKYRIUS

Birželio 13 dieną Prancūzijos pasiuntinys, lydimas vertėjo Ventiuro, pristatė mane kunigaikščiui Moruciui, Valakijos hospodariaus broliui, pirmajam Portos dragomanui, kurį reisefendis kviečia derybų su užsienio šalių pasiuntiniais. Šis maždaug dvidešimt aštuonerių metų jaunuolis buvo labai apsišvietęs, gerai kalbėjo įvairiomis užsienio kalbomis, buvo priešišškai nusiteikęs Rusijos atžvilgiu ir atsidavęs Prancūzijos interesams. Mes atvykome pas jį septintą valandą vakaro, o išvykome vidurnaktį. Po pristatymo ceremonijos, kurios metu buvo ir kava, pypkės bei šerbetas, kunigaikštis Morucis pranešė man, kad turkų vyriausybė žinojo apie mano atvykimą ir viešnagę Konstantinopolyje, kad dėkinga už tai, jog gyvenu *incognito*, svetimu vardu, apsimesdamas Prancūzijos piliečiu, nes, jei mano tikrasis vardas ir tikslas būtų tapę žinomi, tai Austrijos, Rusijos ir Prūsijos pasiuntiniai būtų netrukę pareikšti Turkijos vyriausybei savo pretenzijas. Jis pagyrė mano išmintingą elgesį, pasiūlė ir toliau, kaip iki šiol, gyventi kukliai, nekompromituojant nei turkų vyriausybės, nei tėvynainių, kurių reikalų ginti čia atvykau. Pareiškė, kad turėjo nusileisti Prancūzijos pasiuntinio prašymui, todėl sutiko mane priimti, taip pat turi Turkijos vyriausybės nurodymą supažindinti mane su jos nuomone apie Lenkiją ir lenkus, tačiau prašo kuo giliausioje paslapyje laikyti mano priėmimą, ir tai, ką jo metu išgirsiu.

Jis pradėjo kalbą liaupsindamas Gegužės 3-iosios konstituciją ir tuos, kurie prisidėjo prie jos parengimo bei pademonstravo, kokios tikslios žinios pasiekdavo Konstantinopolį, ne tik žinios apie Lenkijos reikalus, bet ir duomenys apie svarbiausius šalies asmenis. Jis visiškai tiksliai apibūdino karaliaus, Ignoto Potockio, Kolontajaus ir Kosciuškos amenybes bei visus Targovicos konfederacijos įkvėpėjus, ypač brolius Kosakovskius, kuriuos cha-

rakterizavo nepaprastai tiksliai. Apgailestavo, kad vos susirinkęs Konstitucinis Seimas, užuot siuntęs į Konstantinopolį aktyvų žmogų, pasiuntė ambasadorių, kuris, keliaudamas iš Varšuvos į Konstantinopolį užtruko metus, ir atsitempė su savimi keletą šimtų jo misijai visiškai nereikalingų veikėjų, įsikūrė su iki tol neregėta azijietiška prabanga, rašinėdamas niekus netruko susipykti su didžiuoju Viziriu ir kapitonu-paša, o jo išlaikymas Otomanų Portai kainavo apie tris milijonus piastrų – man tai buvo įrodyta pateikus išdo sąskaitų originalus. Kunigaikštis Morucis pridūrė, kad šios didžiulės išlaidos nepatiko sultono Tarybai, kad išdidus ir įžūlus ambasadoriaus elgesys šokiravo imperijos didikus, kad nerimtas kai kurių jo palydos asmenų elgesys paliko Konstantinopolyje prastą nuomonę apie lenkus, todėl rusų vyriausybės emisarai nepraleido progos dar labiau juos apjuodinti ir pakurstyti turkų nepasitikėjimą naująja lenkų vyriausybe. Kunigaikštis Morucis pabrėžė, kokią nedovanotiną klaidą padarė Seimas, atsisakydamas perleisti Torūnę ir Gdanską Prūsijos karaliui, kad visiems laikams sudarytų sąjungos, draugystės ir prekybos sutartį ne tik su Berlyno, bet ir su Anglijos bei Olandijos dvarais. Jis kaltino Seimo narius, jog šie labiau rūpinosi neįpareigojančiomis diskusijomis apie tai, kaip geriau formuoti pulkus ir kaip aprenkti karininkus, negu finansiniais ištekliais bei šimto tūkstančių vyrų kariuomenės mokymais, nes, neturint kariuomenės, beprasmiška kalbėtis su Rusija ir ją erzinti. Jis patikino mane, kad turkų vyriausybė buvo nusiuntusi į pasienį ir net į Varšuvą slaptus pasiuntinius, iš jų gaudavo tikslią informaciją apie tai, kas vyko Seime. Moldovos ir Valakijos hospodarai buvo įpareigoti persiųsti iš jų gaunamus raportus, nes, prieš atvykstant ambasadoriui, lenkai nepasirūpino užmegzti susirašinėjimo su Konstantinopolium, o kai ambasadorius atvyko, lenkų reikalai jau buvo pakrypę nepalankia vaga, taika tarp Švedijos ir Rusijos jau buvo sudaryta, o Prūsijos karalius, visą dėmesį sutelkęs į revoliuciją Prancūzijoje, jau pamiršęs lenkų reikalus. Rusija pasitelkė visas įmanomas priemones taikai su Turkija sudaryti, o nepatenkinti lenkai, susibūrę paskelbus Targovicos konfederaciją, prašė Rusijos pagalbos ir paramos sugriauti Gegužės 3-iosios konstitucijos suręstą statinį.

Kunigaikštis Morucis teisingai Otomanų Portą, priverstą sudaryti taikos sutartį su Rusija, bet pripažino, kad ši aplinkybė, be abejonės, palengvino Rusijos skverbimąsi į Lenkiją bei prisidėjo prie 1792 m. kampanijos sėkmės ir padėjo sugriauti visus konstituciją priėmusio Seimo planus priversti karalių ir Lenkijos gyventojus prisijungti prie Targovicos konfederacijos bei grą-

žinti Rusijos pasiuntiniams valdžią ir įtaką, kurią šie kitados turėjo Lenkijoje. Kunigaikštis Morucis pridūrė, kad niekados rusų nemėgę turkai nuoširdžiai gailėjosi lenkų, negalėjo jiems padėti, niekuo jų nekaltino, nes matė, jog pastarieji negali pasipriešinti tokiai daugybei prieš juos susivienijusių jėgų, tačiau negalėjo suvokti, kodėl tie patys šaunūs lenkai, sumanę beprotišką, bet šlovę pelniusių žygi, sukilimą Lenkijoje pradėjo, neperspėję Prancūzijos Respublikos ir Konstantinopolio, kad būtų sutelktos visos jėgos tikslui pasiekti ir parengtas bendras veiksmų planas, kuris vėliau būtų buvęs vainikuotas lenkų sėkme ir net būtų galėjęs pakeisti Europos veidą.

Atsisukęs į Prancūzijos pasiuntinį, Morucis paklausė, ar 1794 metų revoliucijos vadai kreipėsi į Prancūzijos vyriausybę, supažindindami ją su savo planais, ir, iš Verninako¹ gavęs neigiamą atsakymą, pareiškė galįs patikinti, kad Turkijos vyriausybei taip pat nieko nebuvo pranešta. Jis pridūrė, kad, nepaisant to, sultono Taryba buvo tiek pat nustebusi, kiek ir patenkinta dėl lenkų ryžto ir entuziazmo stoti prieš bendrą priešą, todėl dėjo visas pastangas gauti kuo tikslesnių žinių apie revoliucijos eigą. Moruciui nereikėjo įrodinėti, kad žino, ką kalba, nes jis pasakojo apie visas Kosciuškos kovas, apie liaudies bruzdėjimus Varšuvoje ir Vilniuje, apie Aukščiausiosios tarybos sukūrimą ir jos narių asmenybes taip tiksliai, jog net savo akimis tuos įvykius matęs žmogus nebūtų geriau papasakojęs.

Jis pridūrė, kad, nepaisant nedovanotino lenkų tylėjimo (pasiuntinys Kruta pirmąsias žinias apie sukilėlių žygius atvežė likus vos kelioms dienoms iki to laiko, kai Konstantinopolį pasiekė žinia apie Maciejovicų kampaniją), Otomanų Porta, nors ir netiesiogiai, bandė padėti lenkų sukilėliams ir būtent jai lenkai turi būti dėkingi, jog sukilimas užsitęsė ir rusai negalėjo jo numalšinti anksčiau. Kadangi mane nustebino šios naujienos, kunigaikštis Morucis paaiškino, kad Turkijos vyriausybė, dažniausiai išsiunčianti savo laivyną į Archipelagą pavasarį, nutarė palikti jį Konstantinopolyje visą 1794 m. vasarą, kad galėtų bet kada jį panaudoti ir kad sukeltų problemų Rusijai dėl manevrų Dunojuje ir neatskleistų tikrųjų savo ketinimų. Kad geriau paaiškintų savo tikslus ir priemonių, kurių buvo imtasi, veiksmingumą, Morucis pabrėžė, jog generolas Suvorovas pasitraukė su savo kariuomene nuo Turkijos sienų žygiui į Lenkiją tik artėjant ruden-

¹ Verninakas galėjo nežinoti apie 1794 m. revoliucijos vadų veiksmus, kurių buvo imtasi palaikant ryšius su Prancūzijos vyriausybe. Šie žygiai nedavė laukto rezultato, tačiau neabejotina, kad lenkų atstovas buvo įpareigotas pranešti Paryžiui žinią apie Lenkijos sukilimą.

niui, kai jokie priešiški Turkijos veiksmai jau nebegrėsė. Morucis pridūrė, jog anuomet lenkų sukilimas buvo prikaustęs ne tik Turkijos vyriausybės, bet ir tautos dėmesį, nes atrodė, kad ateina palankus metas pakirsti Rusijos puikybę. Jis buvo įsitikinęs, kad lenkai veikė pernelyg skubotai ir be reikalo pradėjo sukilimą, nesuderinę veiksmų su Prancūzija ir Turkija, tačiau gyrė jų drąsą ir veiklumą, nors ir nepritare kai kurių individų pasirinktai revoliucinei veiksmų taktikai, nes šie veiksmai galėjo turėti itin liūdnų padarinių Lenkijai, nors ji ir nebebuvo savarankiška. Jis paminėjo du generolus ir vieną buvusį ministrą, kuriuos laikė jakobiniais ir kurie, anot jo, padarė tiek pat žalos savo patrakėliškomis idėjomis, kiek karalius ir jo šalininkai, skatinami visai priešingų idėjų ir intrigų, siekdami sunaikinti gerus rezultatus, kuriuos galėjo duoti 1794 m. revoliucija. Jis itin pagarbiai kalbėjo apie Kosciušką, kurį manė esant Dievo pasiuntiniu Lenkijai išgelbėti, bei labai gyrė asmenines Ignoto Potockio savybes ir jo gabumus. Tačiau jam nepatiko, kad lenkai buvo tokie nevieningi net tuo metu, apie kurį buvo kalbama. Tai buvo bloga lemiantis ženklas ateičiai, nes Lenkijos atkūrimo buvo galima tikėtis tik visoms partijoms susivienijus. Lenkijos žmonės galėjo įgyti pasitikėjimą tik veikdami, tų pačių idėjų suvienyti ir kalbėdami viena kalba. Norėdamas įrodyti kaltinimų pagrįstumą, jis parodė man krūvą laiškų, notų, prisiminimų ir projektų, siųstų jam iš įvairiausių vietų ir nurodančių tiek daug vienas kitam prieštaraujančių būdų veikti Lenkijos labui, kad, jais remiantis, ne tik nebuvo įmanoma sudaryti plano, bet buvo galima labai lengva susipainioti tarp spėlionių, netikrumo ir neryžtingumo. Jis suprato, kad, lenkams atsidūrus tokioje liūdnoje padėtyje, nuomonių įvairovė – natūralus dalykas, ir tikėjo, kad lenkų ketinimai geri, o tikslas vienas – atkurti tėvynę, bet manė, kad pilietis Bartelemys, Prancūzijos pasiuntinys Bazelyje, buvo teisus teigdamas, jog dėl lenkų reikia padaryti viską, tačiau be lenkų.

Po tokios ilgos įžangos kunigaikštis Morucis pareiškė, kad kalbėjo su manimi taip nuoširdžiai tik norėdamas įrodyti, kaip manimi pasitiki, nes aš to nusipelniau savo elgesiu Konstantinopolyje, ir remiasi tuo, ką apie mane kalbėjo Prancūzijos pasiuntinys Verninakas. Jis stengėsi įtikinti mane, kad turkai be reikalo kaltinami dėl abejingumo Lenkijos nelaimėms, kad šis priekaištas veikiau turįs būti adresuotas Prancūzijos Respublikai, kasdien dėl pergalingų kariuomenės žygių ir diplomatinių manevrų įgyjančiai vis daugiau įtakos Europoje. Jei jos vyriausybė, baigusi karą su Prūsija ir Bazelyje pasira-

šiusi taikos sutartį, pamiršo lenkus ir neįrašė į taikos sutartį jiems palankių sąlygų, nors galėjo tai padaryti, remdamasi taisykle, kad nugalėtojas diktuoja sąlygas nugalėtajam, tai „Kaip gi jūs galite norėti,– kalbėjo jis, – kad turkai vieni pradėtų karą dėl jūsų ir stotų prieš trijų susivienijusių dvarų kariuomenes? Tačiau pernelyg nesijaudinkite, dabar reikia tik laiko, kantrybės ir ypač lenkų atsargumo.“

Pakalbėjęs apie dabartinę padėtį Europoje, naujas Prancūzijos kariuomenės pergales Italijoje ir Vokietijoje, turėjusias netrukus atnešti taiką su Vienos dvaru, bei pabrėžęs, kad ši taika padarytų teigiamą įtaką ir Lenkijos likimui, užbaigdamas kunigaikštis Morucis patikino mane, kad šios šalies interesai labai rūpi Otomanų Portai, kad Turkija nuolat ruošiasi karui ir kad jei galima būtų tikėtis veiksmingos diversijos iš Švedijos pusės, tai Turkija netruks pradėtų priešiškus veiksmus iš savo pusės ir būtų sužavėta, jei jai padėtų Turkijoje prieglobstį, paramą ir apsaugą gavę šaunieji lenkų kariškiai, tačiau prisipykęs prašė, kad nebūtų daromi skuboti veiksmai, kurių pasekmės galėtų būti tik apgailėtinos.

Portos dragomanas išvadavo mane iš pareigos smulkiai pasakoti apie svarbiausius įvykius, nes išmanė Lenkijos reikalus beveik taip pat gerai, kaip ir aš... Turėjau ką pasakyti ir pateisindamas lenkų veiksmus įvairiu metu, kai jie čia buvo pasirodę, ir jų dabartinį elgesį, tačiau nenorėjau jo nutraukti ir veltis į diskusijas, neduosiančias jokios naudos. Verčiau nutariau palaukti, kol jis baigs, ir išsakyti padėką už tuos jausmus, kuriuos Otomanų Porta puoselėjo savo senai sąjungininkei Lenkijai. Pasakiau, kad buvau labai sujau-dintas šilto priėmimo ir dėkingas už lenkams Turkijoje suteiktą prieglobstį, paramą ir apsaugą. Neslėpiau nuostabos dėl kunigaikščio Morucio žinių apie pastaruosius įvykius Lenkijoje tikslumo, tačiau pridūriau, kad taip pat labai stebiuosi, kaip menkai paveikė Turkijos vyriausybę paskutinysis Lenkijos padalijimas, nes jau aptarinėjamos priemonės, kurios padėtų užtikrinti Turkijai tokį patį likimą, kokį patyrė Lenkija. Taip pat pastebėjau, kad Turkijos vyriausybė jau praleido puikią progą susikurti užuovėją nuo bet kokio užpuolimo ir atgauti Krymą per 1794 metų lenkų sukilimą, kurio metu, užuot laikiusi savo laivyną Konstantinopolyje, o Rusiją nežinioje dėl savo planų bei trukdžiusi laivybą Dunojuje, ji galėjo paskelbti karą, kol lenkai kovojo už savo nepriklausomybę. Tuomet Lenkija būtų triumfavusi, susigrąžinusi savo ankstesnes sienas ir tapusi puikiausiu keliu Turkijai į Rusiją, kuri niekada nepaliks jos ramybėje. Priminiau, kad Jekaterinos planas pasodinti į Turki-

jos sostą savo anūką buvo sugalvotas seniai ir kad dabar, kai Lenkija jau padalinta, niekas netrukdo Rusijos kariuomenei ją įgyvendinti, nebent bus pasinaudota dabartine proga Lenkijai atkurti bei Turkijos galybei visose jos valdose užtikrinti ir pakeisti Rusijos sienas, sumažinti jos pergalingos kariuomenės puikybę ir atstatyti politinę pusiausvyrą Europoje, kad ilgam įsivyratų taika ir ramybė. Baigiau iškilmingu tonu pareikšdamas, kad, jei nebus pasinaudota neramumais Lenkijoje, jos vis dar turimomis materialinėmis priemonėmis, Prancūzijos kariuomenės sėkme ir Švedijos priešišku, tai padaryti po kelių metų bus per vėlu, Otomanų Porta pasigailės dėl savo neryžtingumo, kai Rusija užims Moldovą ir Valakiją, pakels graikus, sustiprins Juodosios jūros laivyną ir atneš siaubą bei terorą iki Konstantinopolio vartų.

Kunigaikštis Morucis nei nustebo, nei susijaudino, išgirdęs mano pranašystes, tačiau atsakė šypsodamasis, kad daug vandens nutekės Dunojumi, kol šie baisūs pranašavimai išsipildys, ir kad bus dar daug įvykių, kurie išbalansuos Rusijos galybę bei pasitarnaus Lenkijos atkūrimui, nes jos padalijimas buvo neteisingas, o egzistavimas yra būtinas Europos ramybei. Dėl viso kito – Otomanų Portos valdos Europoje ir Azijoje tokios didelės, jų ištekliai tokie neriboti, kad turkai galės pasipriešinti suvienytoms visos Rusijos pajėgoms ir patys vieni.

VII SKYRIUS

Birželio 14 dieną Verninakas perdavė man Berlyne reziduojančio Prancūzijos pasiuntinio laišką, pranešantį, kad tarp Prancūzijos Respublikos ir Berlyno dvaro vėl sudaryta taika, kad Prūsijos karalius susigriebė, jog jo valdose esanti Varšuva labiau trukdo, negu duoda naudos, nes tarnautojų ir stiprios įgulos išlaikymas mieste labai daug kainuoja, o nuolat bruzdantys lenkai kelia daug rūpesčių. Jis net pareiškė, kad Lenkijos atkūrimas būtų mažiau žalingas jo interesams, nes dalį po paskutiniojo padalijimo gautų žemių teko atiduoti Rusijai ir Austrijos imperatoriui. Prancūzijos pasiuntinys pridūrė, kad generolai Madalinskis ir Dombrovskis buvo pristatyti Prūsijos karaliaus dvare ir sutikti su didele pagarba, kad Dombrovskis buvo apsirengęs lenkų generolo uniforma, karalius jo paklausė, ar lenkai patenkinti ir ką galvoja apie jį... Dombrovskis atsakė, kad lenkams nieko netrūksta ir karalius gali neabejoti jų atsidavimu, jei tik sutiks pasodinti į Lenkijos sostą vieną savo sūnų ir atkurti konstitucinę vyriausybę. Išgirdęs šį netikėtą pasiūlymą, karalius nutilo, o prabilęs gyrė lenkų tautos drąsą ir veiklumą.

Birželio 15 dieną išsiunčiau delegacijai ilgą ataskaitą ir pateikiau smulkmenas iš savo pokalbio su Portos vertėju bei Prancūzijos pasiuntinio perduotas žinias. Taip pat papasakojau apie vieną įvykį, jau keletą dienų intensyviai aptarinėjamą Konstantinopolyje ir nepelnytai privertusį suabejoti Otomanų Portos lojalumu Prancūzijos Respublikai.

Tą dieną, kai Didysis valdovas apžiūrinėjo laivyną, pasirengusį pakelti bures Archipelago link, kapitonas-paša, kurio vadovaujamas admirolo laivas buvo išpuoštas visų Europos valstybių vėliavomis, neiškėlė Prancūzijos vėliavos, o kituose laivuose šiai vėliavai nebuvo skirta svarbiausioji vieta, kaip tai būdavo iki šiol. Kai Prancūzijos pasiuntinys pasiskundė, kapitonas-paša nusiuntė pas jį savo vertėją, atsiprašė už nepagarbą, parodytą dėl aplaidumo, pakvietė į

savo laivą ir užtikrino, kad priims pasiuntinį su visa aukščiausio rango valstybės atstovui derama pagarba. Verninakas atvyko rytojaus dieną ir buvo pasveikintas dvidešimt viena patrankų salve, tačiau admirolo laive Prancūzijos vėliava taip ir nebuvo iškelta, ir tai sukėlė įvairiausių kalbų, beje, tai labai patiko Prancūzijai priešišku dvarų pasiuntiniams. Tačiau džiūgavimas truko neilgai, nes tą dieną, kai laivynas paliko uostą, kapitonas-paša pirmiausia liepė iškelti Prancūzijos vėliavą, o tik paskui Anglijos, Ispanijos, Švedijos, Olandijos ir Venecijos. Uoste stovėjusi Prancūzijos fregata savo ruožtu iškėlė Turkijos vėliavą ir pasveikino išplaukiantį laivyną dvidešimt viena patrankų salve, admirolo laivas atsakė tuo pačiu, ir kapitonas-paša atsiprašydamas Prancūzijos pasiuntiniui per vertėją tučiuojau nusiuntė daugybę dovanų: porceliano vazų, pilnų šerbetu, šautuvų ir t. t.

Niekada nesužinojau, kodėl įvyko Verninaką sujaudinęs incidentas, bet viena aišku – kapitonas-paša nebuvo prancūzų šalininkas.

Liepos 1 dieną pasiskundžiau delegacijai, kad jau septynias savaites negaunu naujienų iš Paryžiaus. Pranešiau, kad Andrianopolio seraskyras, kuriam buvo duotas įsakymas vesti kariuomenę pasienio link, likus dviem dienoms iki žygio pradžios, gavo įsakymą laukti, bet niekas nežino, kodėl.

Liepos 11 dieną iš Paryžiaus gavau kovo 23 d. rašytą laišką, kurį perdavė pilietis Konstantinas Stematis, ką tik paskirtas Prancūzijos Respublikos generaliniu konsulu Moldovai ir Valakijai. Delegacija pristatė jį kaip uolų ir aktyvų Respublikos šalininką, karštai atsidavusį lenkų reikalui ir galintį būti labai naudingą dėl užimamo posto, nes lenkų konfederacijos šalininkai turėjo būti telkiami Galicijoje ir Podolėje. Buvau įpareigotas artimai su juo susipažinti ir išsiaiškinti jo nuostatas. Man pranešė, jog generolas Bopualis, atlydėjęs naująją Prancūzijos ambasadorių į Konstantinopolį, yra žmogus, kuriam delegacija patikėjo karinių operacijų planus. Jis savo ruožtu pasižadėjo kruopščiai patikrinti pasienyje susitelkusius lenkų karininkus. Tą pačią dieną ta pačia tema gavau dar vieną laišką iš Paryžiaus, rašytą kovo 27 dieną ir pasirašytą piliečio Barso. Jis pranešė, kad Paryžiuje susirinkę lenkai į Konstantinopolį su svarbiais man skirtais dokumentais nutarė siųsti pilietį Dombrovskį, kad turėčiau smulkia ataskaitą apie iki šiol delegacijos padarytus žygius Prancūzijos vyriausybėje. Laiške taip pat buvo rašoma, kad prieš kelias savaites Paryžiuje pasirodė Sulkovskis¹ ir pranešė nelabai džiugią naujieną

¹ Tai tas pats asmuo, apie kurį Dekoršas pasakojo savo laiškuose Ignotui Potockiui. Jis buvo generolo Bonaparto adjutantas ir lydėjo jį visose kampanijose, žuvo Egipte. Šis jaunuolis buvo labai mokytas, apsiskaitęs, drąsus, atsidavęs laisvės reikalui bei tikras lenkas.

apie nesantaiką, įsivyravusią tarp lenkų. Barsas smulkiai aprašė Prancūzijos vyriausybei pateiktus planus, kaip suformuoti lenkų legionus. Jame buvo ir išmintingų pastabų apie dabartinę padėtį Europoje, apie Prancūzijos santykius su Švedija ir Turkija, apie tai, kaip lenkai turėtų elgtis su šiomis trimis valstybėmis ir kaip jie turėtų nušviesti pastangas atkurti savo šalį. Šias pastabas pasirašė Barsas, Wybickis, Prozoras, Vojčinskis, Kochanovskis, Juozapas Vielhorskis ir daugelis kitų.

Liepos 13 dieną Verninakas perspėjo mane, kad iš Paryžiaus gavo laišką, adresuotą jaunam graikui, vardu Kirkoras, kuris, ilgai išbuvęs Varšuvoje, neseniai grįžo į Konstantinopolį pas artimuosius pataisyti sveikatos. Šis jaunuolis mirė prieš keletą dienų, todėl jam skirtas laiškas buvo atplėštas, tikintis naujienų apie Lenkiją, juo labiau, kad labai šiai šaliai atsidavęs Kirkoras palaikė ryšius su keletu lenkų ir visuomet suteikdavo Prancūzijos pasiuntinybei naudingų žinių. Minėtas keturių puslapių laiškas buvo pasirašytas Sulkovskio ir rašytas Paryžiuje 1796 m. vasario 7 dieną. Verninakas paprašė laišką išversti. Atidaviau jam vertimą, o sau pasilikau originalą – įrodymą, kaip Sulkovskis kiekviena pasitaikiusia proga rūpinasi šalies reikalais. Naujienos apie Prancūzijos vyriausybės ketinimus atkurti Lenkiją labai paguodė mane, bet Sulkovskis nupiešė itin liūdną paveikslą apie nesantaiką, vyraujančią tarp lenkų patriotų. Išvardijo visus, buvusius Paryžiuje, aprašė kiekvieno charakterį bei suklasifikavo juos pagal savo sugalvotą sistemą ir partijas, į kurias jie buvo susijungę. Pranešė, kad negavo žinių apie mano atvykimą į Konstantinopolį¹, todėl nieko nesitikėjo iš mano derybų, taigi ir nutarė su dokumentais ir instrukcijomis siųsti Dembovskį, kuris dokumentus turėtų perduoti man, jei mane rastų, o po to apie tai, ką sužinojo, turėtų parašyti ataskaitą į Paryžių. Sulkovskio manymu, Paryžiuje susirinkę lenkai buvo rojalistai, Gegužės 3-iosios konstitucijos šalininkai, 1794 metų revoliucijos šalininkai, nuosaikūs respublikonai ir net jakobinai bei demagogai. Jis žinojo visų jų vardus, tačiau tikino, kad tarp jų nebuvo nė vieno, atsidavusio Rusijai, Austrijai ar Prūsijai, ir baigė pareikšdamas, kad, vos gavę ženklą, jie visi iki vieno, nepaisydami partijos, kuriai priklauso, ar nuomonės, kurios laikosi, būtų pasiryžę pralieti kraują. Sulkovskis patarė Kirkorui perduoti Verninakui žinias, kurios tik jam pasirodys svarbios, bet nekenkti lenkų reikalui ir nekompromituoti tų, kuriuos minėjo savo laiške. Jis įsakė jam pra-

¹ Kaip žinome, atvykau tik pirmomis balandžio mėnesio dienomis, taigi, praėjus dviem mėnesiams po to, kai buvo išsiųstas šis laiškas.

nešti, vos tik aš atvyksiu į Konstantinopolį, ir įpareigojo suartėti su manimi bei kiek įmanoma labiau manimi pasitikėti, nes buvo tikras, kad nepriklausau jokiai partijai, kad turiu savo nuomonę, kuriai niekas negali daryti įtakos, kad veiksiu tik remdamasis savo įsitikinimais bei pareigos diktuojamais garbingais principais ir visada padarysiu visa, ką galiu, kad pasitarnaučiau tėvynainių gerovei.

Liepos 17 dieną jau buvau gavęs visus laiškus, galėjusius pakirsti ryžtingiausio žmogaus drąsą, tačiau įsitikinimas, kad nėra tokios aukos, kurios negalima būtų padaryti tėvynės labui, suteikė man naujų jėgų iškęsti užplūdusį sielvartą. Mano sveikata buvo pašlijusi, pinigai baigėsi, nes dalinausi jais su tėvynainiais, atvykusiais į Konstantinopolį be skatiko kišenėje ir gaunančiais iš Prancūzijos pasiuntinio tik menką paramą. Buvau pavargęs dėl neaiškių Verninako pažadų, išsekęs dėl dviprasmiško Turkijos vyriausybės elgesio, nusiminęs, išstisęs savaitės negaudamas naujienų iš Paryžiaus, ir nusivylęs dėl šioje sostinėje susirinkusių tautiečių nesantaikos. Gavęs daug laiškų iš skirtingų žmonių, kurių laiką nežinojau, kam rašyti, nes iš penkių asmenų, kurie iš pradžių pasirašinėjo delegacijos depešas, paskutiniojoje buvo likęs tik vieno jų parašas, tuo tarpu tarp asmenų, pasirašiusių minėtas pastabas, kurias atsiuntė Barso, šalia kitų žymių veikėjų radau ir Prozoro, kurių visuomet gerbiau kaip tvirtos moralės patriotą ir maniau, kad jis vis dar delegacijos narys, parašą.

Šioje sumaištyje, maniau, bus geriausia, jei ir toliau susirašinėsiu su delegacija, tikėdamasis, kad ji mano teikiamas naujienas perduos tikriems patriotams ir nekreips dėmesio į partijas, kurioms jie priklauso. Parašiau delegacijai tą pačią dieną, paminėjau ankstesnes ataskaitas, kurių kopijas persiunčiau vėliau, pasitaikius saugiai progai. Pranešiau, kad Stematis ir Parendjė atvyko į Konstantinopolį, kad pirmasis buvo paskirtas Prancūzijos konsulu Valakijoje, antrasis – Moldovoje, tačiau jie abu matė, kad nuo jų paskyrimo Paryžiuje dienos viskas labai pasikeitė ir Turkijos ministerija jau nebe taip lengvai vykdo Prancūzijos pasiuntinio prašymus, be to, pareiškiau, kad Stematis, būdamas graikas, susidurs su rimtais sunkumais, norėdamas tapti konsulu. Taip pat pranešiau, kad prieš kelias dienas keletas lenkų kariškių atvyko į Konstantinopolį: tai Žodkevičius, Ulatovskis, Košusckis ir Dzimirskis. Jie, sužinoję apie Valakijoje besirenkančius pabėgėlius lenkų kariškius, norėdami pasiekti ginklo draugus, kirto visą Lenkiją ir Galiciją ir nepatyrė jokių didesnių kliūčių ir pavojų. Daugelis pasekė jų pėdomis, nepaisydami laiškų, kuriuos

išsiuntinėjome į Galiciją, įpareigodami buvusius kariškius nepalikti namų ir laukti progos pasitarnauti tėvynei. Pranešiau, kad paskutiniai laišakai iš Lenkijos, siųsti per slaptus pasiuntinius, mane informavo, jog Varšuvos miestas atsisakė pareikšti pagarbą Prūsijos karaliaus deleguotam pasiuntiniui ir pridūrė štai ką: Varšuva visuomet buvo Lenkijos sostinė ir jos valdovų rezidencija, tad jie gali reikšti pagarbą ir ištikimybę tik pačiam karaliui, kaip tik todėl karalius į Berlyną atšaukė Hoimą ir sugrąžino namo tarnautojus, siųstus administruoti Varšuvos, pakeitęs juos lenkais, o Bucholcas išvyko iš Lenkijos į Vroclavą.

Tuose pačiuose laiškuose buvo rašoma, kad kelias iš Krokuvos iki Rusijos sienos visiškai laisvas ir niekur nematyti kareivių. Susirašinėjimas tarp Galicijos, Voluinės ir Lietuvos atnaujintas, tačiau birželio 3 dieną dar nebuvo susirašinėjama su Didžiąja Lenkija. Perspėjau delegaciją, kad, kaip rodo iš Vienos gautos naujausios žinios, taika su Prancūzijos Respublika labai abejotina. Paprašiau imtis visų įmanomų žygių Prancūzijos vyriausybėje ir pasiekti, kad tuo atveju, jei su Vienos dvaru bus sudaroma taika, į taikos sutartį būtų įrašyta keletas straipsnių, naudingų lenkams ir Lenkijos atkūrimui. Baigdamas pranešiau, kad gavau laišką iš Barso bei visus Stemačiui patikėtus dokumentus, raginau visus būti vieningus ir sutarti, nes be šito mūsų sumanymas gali žlugti, o pastangos bus bevaisės.

Tos pačios liepos 17-osios vakarą gavau žinią, kad kai kuriems lenkų kariškiams ne taip gerai pasisekė, kaip anksčiau minėtiems jų draugams. Jie buvo sulaikyti kertant Turkijos sieną, iškratyti, iš jų atimti tie menki pinigai, kuriuos jie vežėsi, drabužiai, be to, Rusijos konsului reikalaujant, devyni lenkų kariškiai ką tik buvo sulaikyti Jasuose, sukaustyti grandinėmis ir perduoti rusams, o Emilis Godenas, Prancūzijos Respublikos atstovas Valakijoje ir Moldovoje, į tuos reikalus nesikišo. Dėl šio atsitikimo parašiau laišką Verninakui – Prancūzijos ambasadoriui Otomanų Portoje.

„Pilieti pasiuntiny, daugybė lenkų kariškių, kuriems paskutiniojo sukilimo metu pavyko išvengti mirties ir vergijos, paspruko nuo priešų ir rado prieglobstį užsienyje. Jie tikėjosi Prancūzijos vyriausybės bei valstybių, kurias laiko tikromis Lenkijos sąjungininkėmis, globos ir pagalbos ketinant pakeisti liūdną tėvynės likimą ir užbaigti jų vargus. Kai kuriuos Rusija ir Prūsija gundė įsilieti į jų karių gretas, tačiau lenkai atmetė šiuos pasiūlymus, nes toks pasirinkimas būtų pareikalavęs per didelį širdies auką. Lenkai atsi-

sakė tarnauti tėvynės pavergėjams bei priimti jiems siūlomas malones ir nepabūgo gresiančių nemalonumų, ieškojo paguodos ir nusiramino savo širdyse ir liko patriotai. Jie žavisi prancūzų tauta, nes ja žavisi visi, kurie myli laisvę. Jie tiki, kad tik Prancūzija gali padėti atkurti Lenkiją, bei kaip paprasti kareiviai trokšta kautis Respublikos kariuomenės gretose, nes jos pergalės žemina mūsų priešus, neša šlovę Prancūzijos tautai ir suteikia daugiau galimybių ginti silpnuosius ir pavergtuosius. Tokie, pilieti pasiuntiny, yra lenkų kariškių jausmai. Jų likimu norėčiau jus sudominti ir įkvėpti pagarba, kurios jie verti. Nekalbėsiu nei apie tuos, kurie jau turėjo laimės įsilieti į Prancūzijos kariuomenės gretas, nei apie tuos, kurie dar turi vilties ten patekti, ir dar mažiau apie tuos, kurie gali išgyventi be užsienio šalių pagalbos. Norėčiau atkreipti jūsų dėmesį į tuos lenkų kariškius, kurie, negalėdami prasiskverbti iki Prancūzijos sienos, dejuoja, patekę į skurdą Turkijos pasienyje, negaudami saugaus prieglobsčio ir globos, nesulaukdami, kad jiems kas nors ištiestų iš vargo gelbstinčią ranką. Jie tikėjosi Turkijos provincijose rasti prieglobstį nuo visų pavojų. Jie manė esą nusipelnę tokio svetingumo, kurio lenkai niekada nešykštėjo turkams. Varšuvoje po paskutiniosios kampanijos lenkai turkams rodė išskirtinį dėmesį ir dosnumą. Jie neabejojo gera valia vyriausybės, kuri turėtų bendradarbiauti su lenkais ir išvengti gresiančio pavojaus. Jis akivaizdus, kai matai, kaip auga mūsų bendro priešo galybė. Jie net yra įsitikinę, kad ši vyriausybė neliks abejinga ir kurčia jų likimui ir prašymams, tačiau sunku rasti balsą, kuris būtų išgirstas. Jūs, pilieti pasiuntiny, šios didingos ir dosnios tautos, parbloškiančios nekaltųjų pavergėjus ir ginančios pavergtuosius, atstovas, jūs, kurio kilni siela moka užjausti kenčiančius, turite būti tų šaunių kariškių, prašančių jūsų pagalbos, ramstis. Teikitės, pilieti pasiuntiny, pranešti Turkijos vyriausybei, kad jai būtų garbė ir nauda atverti savo sienas ir padėti tiems vargšams karininkams, kurie vieną dieną galėtų ją apginti savo krauju. Praneškite jai, kaip svarbu yra nurodyti vietą, kur šie kariškiai galėtų rinktis ir būti pasirengę veikti, vos tik prireiks. Pasakykite, kad jos pačios interesai turėtų nulemti tokį žingsnį. Netiesa, kad šį planą įgyvendinti trukdo baimė užsitraukti kaimyninės valstybės kerštą. Tokiam priešui niekada nereikia preteksto, kad paskelbtų karą ir užkariautų valstybes. Esu tvirtai įsitikinęs, kad Osmanų vyriausybė neturi likti abejinga Lenkijos likimui. Tikiuosi, kad prieglobsčio prašančių lenkų karininkų nelaimės neliks be atsako. Prancūzija visuomet buvo lenkų tautos draugė ir visuomet gynė mano tėvynainius emigrantus, prašančius paramos. Visos drau-

giškos valstybės, netgi tos, kurios liko neutralios paskutiniųjų Lenkijos įvykių atžvilgiu, po paskutiniosios lenkų revoliucijos suteikė jiems prieglobstį ir pagalbą. Kodėl turkai negalėtų padėti tautos, kurią visuomet matė tarp savo draugų ir sąjungininkų, atstovams? Dėl šio reikalo kreipiuosi į jus antrą kartą, pilieti pasiuntiny. Nebijau jums įkyrėti, kalbėdamas šių karininkų, maldaujančių jūsų užtarimo, ir mane įgaliojusių tautiečių vardu. Teikitės nors trumpai man atsakyti, kad įrodyčiau mane įgaliojusiems asmenims, jog nedelsdamas vykdau savo pareigą, ir suteikite man vilties, kad galėsiu nuraminti šiuos šaunius kariškius, laukiančius jūsų pagalbos bei tikinčius jūsų įtaka Otomanų Portai.

Mykolas Oginskis.“

VIII SKYRIUS

Liepos 20-ąją, kaip ir kasdien, išėjau pasivaikščioti al Campo dei Morti ir, kaip įprasta šioje šalyje, atsisėdau ant pievutės surūkyti pypkę ir išgerti kavos. Staiga mane prancūziškai užkalbino maždaug penkiasdešimties metų turkas. Jis pareiškė, kad jau kelios savaitės mane seka ir įdėmiai stebi, bet tik prieš keletą dienų iš piliečio Rufeno, Prancūzijos ambasadoriaus Konstantinopolyje sekretoriaus, sužinojo, kad esu lenkas, todėl išdrįso užkalbinti, nes turėjo kai ką svarbaus pasakyti. Jis papasakojo, kad yra prancūzas, o būdamas dvidešimties metų atsivertė. Jo turkiškas vardas esąs Ibrahimas. Iš jo kalbos galėjai suprasti, kad yra daug keliavęs ir apsišvietęs žmogus. Papasakojo, kad rusai jį nelaisvę jį paėmė priešpaskutiniajame kare, kad jam pavyko pabėgti su trimis turkais ir teko keliauti per Lenkiją. Varšuvoje visi keturi buvo labai draugiškai sutikti, o jis, kalbėjęs prancūziškai, buvo priimtas taip šiltai ir maloniai, kad iki šiol negali pamiršti savo kelionės per Lenkiją. Jis kalbėjo apie Lenkijos karalių ir jo brolius, keletą valstybės vyrų, kuriuos pažinojo ir gana tiksliai apibūdino. Gyvai papasakojo apie keletą damų, kurioms buvo pristatytas, ir gyrėsi visur vadintas gražiuoju turku. Tikino, kad jį įkalbinėjo likti Lenkijoje, bet aplinkybės, kurių jis nenorįs aiškinti, vertė jį grįžti į antrąją tėvynę, kur jis buvo gana žymus asmuo, čia, susigiminiavęs su buvusio didžiojo Vizirio šeima, susikrovė kapitalą. Pareiškė, kad dėkingumas, kurį jaučia dėl tokio šilto priėmimo Varšuvoje, pažadino itin didelį susidomėjimą lenkų tauta, todėl jis visada domėjosi ir žinojo, kas vyksta Lenkijoje. Kadangi manė, jog atvykau dėl tėvynės reikalų, nutarė perspėti mane, jog, nepaisant pagarbos, rodomos Prancūzijos Respublikos pasiuntiniui, sultono Taryboje Rusijos ambasadorius veikia žymiai sėkmingiau, nes yra protingas žmogus ir elgiasi labai išmintingai, negailėdamas pinigų Rusi-

jos šalininkų gretoms gausinti, tuo tarpu Verninakas mano, kad pakanka manipuliuoti Prancūzijos kariuomenės sėkme, tad su turkų ministru kalba įsakmiai, net nebando ieškoti draugų, rodydamas dosnumą. Jis patikino mane, kad Didysis valdovas yra vienintelis, kurio jausmais prancūzams nereikia abejoti, o ministerijoje gal ir yra keletas asmenų, vaizduojančių, kad pritaria Prancūzijos politikai, tačiau jie yra tik pataikūnai – iš baimės ar norėdami įtikti apsimeta, jog pritaria savo ponui ir remia jo palankią nuomonę apie Prancūzijos pokyčius, kurie Turkijoje nėra populiarūs. Jis tvirtino, kad turkai myli prancūzus ir nekenčia rusų; jo nuomone, to priežastis paprasta – pastarieji visada darė turkams daug blogo, o Prancūzijoje turkai tikisi rasti draugų ir sąjungininkų, kurie kovotų jų pusėje prieš Rusiją. „Bet, – kalbėjo Ibrahimas, – mūsų šalyje liaudis yra niekas, o vyriausybė – viskas, laimė, ši vyriausybė gali būti veikiamą baimės ar aukso.“ Jis papasakojo man, kad Dekoršas, buvęs Prancūzijos pasiuntinys Konstantinopolyje prieš Verninaką, mėgo apsisiausti kailiais ir, rytietišku papročiu užsidėjęs kepurę, išsisis valandas sėdėdėdavo kavinėje, kur pasakodavo naujienas apie stebuklingą prancūzų sėkmę ir sudarė tokį gerą įspūdį apie savo tautą, labai nekenčiančią rusų ir atsidavusią turkams, kad kavinės, kuriose pasirodydavo Dekoršas, būdavo pilnos klausytojų, tikinčių, jog Prancūzijos pasiuntinio asmenyje regi antrąjį pranašą. Bet kol tauta Dekoršu žavėjosi, vyriausybė darė viską, kad jis būtų atšauktas. „Dažnai matydavau šį pasiuntinį, – kalbėjo Ibrahimas, – ir sekiodavau paskui jį, kad pamatyčiau, kokią įspūdį jis daro, nes, nors ir apsirengęs turkiškai, aš visada turėjau prancūzo širdį ir linkėjau gero savo šaliai.“ Ibrahimas pažinojo Verninaką, bet retai su juo susitikdavo, nes manė, jog pastarasis pasipūtęs, pagyrūnas ir neveiklus. Jo nuomone, Verninakas Konstantinopolyje nieko nenuveiks, nes nesugeba prisiversti meiliai elgtis ir nedalina dovanų nuo savo vyriausybės. Besiartinanti naktis mus išskyrė, bet Ibrahimas pažadėjo bendrauti su manimi ir kartais suteikti reikalingų žinių, tik turėtume susitarti, kur susitiksim, nes, lankydamasis mano namuose, jis gali būti įtartas ir sekamas užsienio pasiuntinybių agentų. Prieš atsisveikindamas perspėjo, kad man tarnaujantis jaunuolis graikas Dmitrijus yra šnipas, kas rytą ir vakarą einantis į Rusijos atstovybę pranešinėti apie mano elgesį, apie tai, su kuo susitinku bei kokius laiškus rašau ir gaunu. Pridūrė pastebėjęs keletą graikų, kurie sekdamo ir šnipinėdavo mane, kai išeidavau į Peros gatves. Galiausiai jis patikino mane, kad Rusijos ambasadorius gerai žino, kas vyksta Verninako kabine-

te, ir visi mano žygiai taip pat yra žinomi¹. Liepos 30 dieną parašiau delegacijai – pranešiau, kad iš Bukarešto atvyksta pilietis Emilis Godenas, lydimas lenko Denisko. Dekoršo laikais Godenas buvo pirmasis ambasados Konstantinopolyje sekretorius, o šiam išvykus, liko Prancūzijos Respublikos reikalų patikėtiniu. Atvykus Verninakui, Godenas tapo vyriausybės atstovu Valakijoje ir Moldovoje, kur uoliai ir atsidavęs dirbo Respublikai bei pasirodė esąs nuoširdus lenkų draugas. Pranešiau delegacijai, kad Verninakas gavo žinių apie tai, jog rusai įžengė į Galiciją, bet nebuvo įsitikinęs, kad jos teisingos. Kaip ir kai kurie kiti, jis manė, kad persų kariuomenei patyrus keletą pralaimėjimų prieš rusus, persų vyriausybė paprašė Otomanų Portos pagalbos, nes taip buvo suderėta abiejų valstybių sutartyje, dėl to buvo pakelta dvidešimties tūkstančių vyrų kariuomenė, jau išžygiavusi iš Adrianopolio į Filipopolį, tačiau neaišku, ar ši kariuomenė žygiuos toliau.

Pranešiau delegacijai, kad prieš keletą dienų Verninakas pasiūlė man persikelti per kanalą į Aziją, kur jis kviečia mane vakarienės su vienu itin gerai pažįstamu asmeniu, suteiksiančiu labai įdomių naujienų apie mano šalį. Nelabai nustebau, pamatęs poną de la Turbi, su kuriuo dažnai susitikdavau Peterburge 1793 metais, kai jis buvo Sardinijos karaliaus pasiuntinys. Kadangi ėjo šias pareigas septynerius metus, gerai pažinojo Rusiją, taigi viskas, ką papasakojo apie šią šalį, mums buvo labai įdomu. Jis itin smulkiai papasakojo, kokį įspūdį Peterburgui padarė 1794 metų Lenkijos sukilimas, kaip išsiskyrė nuomonės apie jį, kiek jis sukėlė nerimo, kokias klaidas padarė sukilimo vadai ir dėl kokių priežasčių pralaimėjo. Pridūrė, kad su Peterburge laikomais lenkų kaliniais elgiamasi gerai, tačiau daugelis išsiųsti į Sibirą, kad vieta, kur Kosciuška uždarytas, gana patogi gyventi, kad jis daugiausia tai skaito, tai piešia, tai dirba, kad su Ignotu Potockiu taip pat elgiamasi gerai, o patalpos, kurioje jis kalinamas, langai išeina į gatvę ir jį gali matyti praeiviai. Jis pranešė mums, kad Zubovas vis dar svarbiausias asmuo, kad jo sekretorius Altestis buvo patekęs į nemalonę, tačiau ką tik vėl grąžintas į pareigas ir vėl malonėje, ir kad sakoma, jog Rusijos kariuomenė Lenkijoje sudaryta iš šimto aštuoniasdešimties tūkstančių vyrų ir išsidėsčiusi nuo Liepojos iki Tur-

¹ Graikas Dmitrijus, vienintelis mano tarnas, labai man atsidavęs, net neklausiamas prisipažino, kad yra gavęs įsakymą kiekvieną rytą ir vakarą eiti į Rusijos atstovybę ir papasakoti, ką aš veikiu. Praėjus keliems metams po to, kai 1802 m. grįžau namo, iš grafo Kočubėjaus, tuo metu, kai aš ten viešėjau, buvusio Rusijos ambasadoriaus Konstantinopolyje, sužinojau, kad Dmitrijus gaudavo visas mano laiškus ir memuarų apie Lenkijos reikalus, rašytų Verninakui ir Oberui diu Baje, kopijas.

kijos sienos, kad kunigaikštis Repninas vadovauja keturiasdešimčiai tūkstančių vyrų, Romancevas – šešiasdešimčiai tūkstančių, o Suvorovui patikėta aštuoniasdešimt tūkstančių vyrų, saugančių pietinę sieną. De la Turbi vis dėlto manė, kad šis karių skaičius perdėtas, kad Suvorovas teturi šešiasdešimt tūkstančių vyrų, kuriuos nuolat mankština ir perdislokuoja iš vienos vietos į kitą. Pasakė, kad, sumušus švedus, rusai, atrodo, ketina grasinti Turkijai. De la Turbi ką tik buvo pervaziavęs visą Lenkiją ir Vitebske bei Baltojoje Rusijoje praleidęs dešimt dienų. Jis nepavargdamas liaupsino lenkų entuziazmą, energiją ir patriotizmą, sakė, jog jie pralaimėjo tik dėl susiklosčiusių aplinkybių, pabrėžė jų neapykantą rusams, rusenančią netgi tose provincijose, kurios atiteko Rusijai po pirmojo padalijimo 1773 metais. Ši kalba padarė keistą įspūdį Verninakui, kuris ne tik parašė pranešimą Prancūzijos vyriausybei, bet ir pateikė planą, pagal kurį neva būtų galima leisti lenkams veikti, kai tik Valakijoje ir Moldovoje susirinks pakankamas skaičius karių. Verninakas perdavė man šį planą. Jis man pasirodė neprieštaraujantis tam planui, kurį Lenkijos delegacija anksčiau buvo pateikusi Paryžiuje, tačiau žinojau, jog Stokholmo ir Sankt Peterburgo dvarai suartėjo, ir abejojau, ar dabar bus galima priversti veikti turkus, nebent jie neturėtų kaip paaiškinti lenkų kariškių judėjimo savo pasienyje arba įgytų drąsos dėl Archipelage stovinčio prancūzų laivyno. Baigiau savo pranešimą delegacijai informuodamas ją, kad Turkijos ministerija, dariusi daugybę kliūčių priimti Stematį į Prancūzijos konsulo Valakijoje vietą dėl to, kad jis yra graikas, pagaliau nusileido, prispausta grėsmingų ir neatremiamų Prancūzijos pasiuntinio argumentų. Rugpjūčio 8 dieną Galicijos pasiuntiniai Rimkievičius ir Jablonovskis gavo laišką iš savo vadovybės, kuri priekaištavo jiems dėl neatleistino neveiklumo tokiu metu, kai reikia nedelsti, ir skundėsi, kad šiedu dėl nesuprantamų priežasčių tyli. Panašūs skundai mane pasiekė ir iš Drezdeno bei Venecijos. Matėsi, kad tarp mūsų tėvynainių Lenkijoje įsivyrąja netikrumas ir nepasitikėjimas. Dėl šventos ramybės ir norėdamas pranešti tiesą, nutariau nusiųsti pulkininką Jablonovskį¹ į Galiciją, įpareigojęs jį informuoti gyventojus, prisijungusius prie Krokuvos konfederacijos, apie visus mano iki šiol Konstantinopolyje nuveiktus

¹ Šis šaunus karininkas garbingai tarnavo tėvynei per 1794-ųjų sukilimą. Jis buvo ejęs karo mokslus Prancūzijoje, Brieno karo mokykloje tuo pat metu, kaip ir Bonapartas, ir kartą, patikrinęs tvarką, turėjo uždaryti Bonapartą į areštinę dvidešimt keturioms valandoms. Šis incidentas nė kiek jam nepakenkė, atvirkščiai, pelnė konsulo palankumą, kai prašėsi priimamas į kariuomenę. Jį priėmė į lenkų legioną ir išsiuntė į San Domingo salą, kur jis, kaip ir daugelis jo tėvynainių, išvykusių į tą nelaimingą misiją, tapo klimato auka.

darbus. Jis turėjo keliauti per Lenkiją ir Varšuvą, jei bus įmanoma, susitikti su mūsų draugais, kuriuos jam nurodžiau, ir perduoti jiems tą informaciją. Po to jis turėjo pasiekti Paryžių ir perduoti visas Galicijoje ir Lenkijoje surinktas žinias. Taip pat įdaviau jam detalią ataskaitą, skirtą lenkų delegacijai, bei keletą asmeniškų laiškų Barsui, Wybickiui, Prozorui ir kitiems, kuriuos įpareigojau atkurti santarvę tarp tėvynainių Paryžiuje. Rugpjūčio 10 dieną Jablonovskio kelionė buvo atidėta iki to laiko, kol gausime laišką su naujienomis iš Paryžiaus, nes jau seniai nebuvau jų gavęs. Lenkas Denisko, Verninako pasiuntinys Galicijoje ir Lenkijoje, vykęs šias užduotis prieš man atvykstant į Konstantinopolį, kai patikėjau šią misiją Jablonovskiui, grįžo su Emiliu Godenu iš Bukarešto, neįvykdę jiems pavestos užduoties. Verninakas patarė dar kartą pasiųsti Denisko į Bukareštą, kartu su juo visus naujai atvykusius lenkus, nes jų išlaikymas brangiai kainuoja, o buvimas čia kelias nepatogumų Turkijos ministerijai. Teko pavargti, kol įkalbėjau palikti su manimi Denisko ir Žodkevičių, pažadėjęs išlaikyti juos savo lėšomis. Tą pačią dieną, rugpjūčio 10-ąją, visi Konstantinopolyje buvę prancūzai, apie du šimtai asmenų, susirinko pasiuntinio rezidencijos kieme švęsti tautinės šventės. Puikių ir džiaugsmingų vaišių metu buvo keliami įvairūs tostai, taip pat ir už Lenkijos Respubliką. Pirmą kartą po Dekoršo išvykimo išdrįsta tai padaryti, ir visi prancūzai entuziastingai kėlė taures už lenkų reikalą.

Rugpjūčio 12 dieną iš Bukarešto gavau piliečio Ksavero Dombrovskio rašytą laišką. Jis pranešė man, jog atvyko, gavęs lenkų delegacijos įsakymą ir instrukcijas atstovauti jai Valakijoje ir Moldovoje. Kadangi nebuvau perspėtas dėl šio paskyrimo, atsakiau labai glaustai.

Tą pačią dieną *al Campo dei Morti* susitikau su turku Ibrahimu, kurį po paskutiniojo mūsų pokalbio ne kartą mačiau, tačiau jis nepranešdavo nieko nauja. Tačiau šį kartą tvirtai pasakė, jog Verninako pastangos Turkijos vyriausybėje padaryti Stematį konsulu nevaisingos, nes egzistuoja seniai išleistas firmanas, draudžiantis priimti į šį postą užsienio vyriausybėse dirbančius graikus. Kaip paslaptį pasakė, kad Turkijos ministerijoje bus didelių Rusijai palankių permainų. Pridūrė, kad sultono motinos favoritas pasidavė Rusijai – jis labiausiai nepritaria karui bei pokyčiams ir turi didžiulę įtaką sultono Taryboje.

Rugpjūčio 17 dieną parašiau ataskaitą delegacijai – pranešiau, kad kariškiai prancūzai, Verninako siųsti į persų kariuomenę, jau yra dvidešimties dienų atstumu nuo karo veiksmų teatro. Jiems prireikė keturių savaičių atvykti į

Bagdadą ir septyniolikos dienų nuo ten iki vietos, iš kurios buvo išsiųstas pirmasis pranešimas. Pasienyje jie buvo sutikti su didele pagarba. Žygiuodami toliau, visur buvo draugiškai sutinkami ir gaudavo viską, ko tik reikėdavo. Buvo garantuota, kad juos puikiai sutiks trijų šimtų penkiasdešimties tūkstančių vyrų kariuomenės, traukiančios prieš Rusiją, vadas Mehmedas Hanas. Pranešiau delegacijai, kad maždaug dvidešimt dienų tarp Verninako ir Turkijos ministro tvyrojo įtampa dėl kai kurių neišklaustų Prancūzijos pasiuntinio pasiūlymų. Verninakas ne tik leido suprasti, kad yra nepatenkintas, bet ir tai, kad išvyks iš Konstantinopolio, jei nebebus atsiželgiama į jo prašymus, teikiamus Prancūzijos Respublikos vardu. Šio pareiškimo išgašdintas, didysis Viziris nusiuntė pas jį savo žentą ir patikėtinį pareikšti, kad jis visada nuoširdžiai atsidavęs Prancūzijos interesams ir, jei buvo uždelsta patenkinti kokį nors prašymą ar duotas neišsamus atsakymas į kokį nors užklausimą, dėl to reiktų kaltinti tik vieną Tarybos asmenį, ir šis asmuo nedelsiant bus pakeistas. Jis taip pat pareiškė, kad santykiai tarp Turkijos ir Rusijos šiuo metu yra tokie įtempti, jog trūksta tik formalaus karo paskelbimo ir būtų galima pradėti kovos veiksmus. Aš dalyvavau šiame pokalbyje ir Verninakas įpareigojo mane pranešti delegacijai viską, ką girdėjau, bei pridūrė, kad netiki, jog karas galėtų prasidėti anksčiau negu metų pabaigoje, nes dalis Azijoje esančių būrių jau gavo įsakymą grįžti namo, tačiau ateinantį pavasarį karas tikriausiai bus neišvengiamas. Verninakas prašė perduoti lenkams, kad jie neprarastų kantrybės ir drąsos, išsaugotų energiją ir t. t.

Baigdamas savo pranešimą, pridūriau ką tik sužinotą naujieną, kad reisefendis ir Portos dragomanas jau pakeisti. Pirmąjį pakeitė Askiras Efendis, kažkada buvęs ambasadoriumi Sankt Peterburge, o antrąjį – princas Ypsilantis, buvusio Valakijos hospodariaus sūnus.

Rugpjūčio 20 dieną susitikau turką Ibrahimą, kuriuo vis labiau pasitikėjau, nes jis iš anksto tiksliai apibūdino pasikeitimus ministerijoje. Jis papasakojo man, kad naujasis reisefendis nieko nesugeba, kad Ypsilantis atrodo malonus ir daug išmanantis žmogus, ir kad abu atsidavę Rusijai. Jis vėl pasiskundė, kad Prancūzijos vyriausybė atsiuntė į Konstantinopolį tokį pasiuntinį, kaip Verninakas, tinginį ir neveiklų, nesugebantį atsverti Rusijos ambasadoriaus sultono Taryboje įgytos įtakos.

Jis pranešė man, kad senasis reisefendis ir kunigaikštis Morucis ištremti, kad pastarasis turėjo būti išsiųstas į Kipro salą, tačiau už pinigus išsirūpino leidimą apsigyventi Scio saloje, kad jo brolis, Valakijos hospodarius, nuvers-

tas ir jį pakeitė kunigaikštis Ypsilantis, naujojo dragomano tėvas, kad veikiausiai Moldovos hospodarius Kalimakis taip pat bus atstatydintas, o jo vietą užims kunigaikštis Suca.

Ibrahimas turėjo naujienų ir apie tai, jog didysis viziris taip pat bus pakeistas, o jo vietą užims Haki-Paša, iki šiol vadovavęs kariuomenės daliniams, kovojusiems su maištininkais Romelijoje. Iš patikimo šaltinio sužinojo, jog buvęs didysis viziris Jusufas-Paša, išgarsėjęs karinėmis pergalėmis, ką tik atšauktas iš kariuomenės ir jau kelyje į Konstantinopolį. Manoma, jog jam bus pavestos didžiojo vizirio pareigos, ar jis bent jau gaus seraskyro titulą ir vadovaus kariuomenei.

IX SKYRIUS

Rugpjūčio 21 dieną delegacija įpareigojo mane pradėti susirašinėjimą su Sulkovskiu, generolo Bonaparto adjutantu per Italijos kampaniją.

Nelengva buvo užmegzti ryšį, bet du laišškai adresatą pasiekė. Sulkovskis parašė keletą žodžių ir laišką perdavė per prancūzų karininką, kuris į Persiją keliavo per Konstantinopolį. Rašė, kad pats negali kalbėtis apie Lenkijos reikalus su Bonapartu tokiu metu, kai generolas užsiėmęs karinėmis operacijomis Italijoje, bet pataria man tėvynainių vardu parašyti jam laišką ir užtikrinti, jog jis tikrai bus perskaitytas. Dar pridūrė, kad, jei sugebėsime patraukti savo pusėn generolą Bonapartą, mūsų viltys atkurti Lenkiją taps realios, nes šis generolas jau yra įgijęs visų prancūzų pasitikėjimą ir netrukus ateis diena, kai jis taps vyriausybės galva.

Paklausęs to patarimo, 1796 metų rugpjūčio 10 dieną parašiau šį laišką ir 21 dieną perdaviau pasiuntiniui, kurį Verninakas pasiuntė tiesiai į Bonaparto štabą kartu su pačiais svarbiausiais savo pranešimais:

„Piliečiui Bonapartui, vyriausiajam kariuomenės vadui Italijoje.

Pilieti generole, jei pakaktų pergalėmis ir nukariavimais išgarsinti prancūzų tautą, jei pakaktų pasakyti, jog jūs pelnėte labai tėvynei pasitarnavusio gynėjo ir piliečio vardą, ir jei jūsų ambicijos, pilieti generole, apsiribotų tik noru sutriuškinti priešą ir priversti visą Europą jus garbinti ir gerbti, jau dabar galėtumėte baigti savo žygdarbius ir ilsėtis tarp užsitarnautų laurų. Jūsų puiki, pavojų kupina karjera jau dabar garantuotą deramą vietą tarp garsių žmonių, kurių vardus mums paliko istorija. Tėvynė bei šeima tikrai jus įvertins kaip didvyrį, kuris kovėsi tik dėl to, kad norėjo garantuoti Europai taiką, o Prancūzijai – gerovę, šlovę bei galią.

Be to, pilieti generole, jūs turite ir kitų nuopelnų: savo širdį, kuri dėl

patirtos sėkmės netapo kurčia kenčiančios žmonijos šauksmui, kuri, be abejo, suvirpa vien tik prisiminus daugybę nelaimingųjų, dar laukiančių, kol Prancūzija juos išgelbės.

Penkiolika milijonų lenkų, kurie kadaise buvo nepriklausomi, o šiandien tapo susiklosčiusių aplinkybių aukomis, kreipia į jus savo žvilgsnius. Jie norėtų įveikti kliūtis, kurios skiria nuo jūsų, ir kartu pasidalyti pavojais, apvainikuoti jus naujais laurais ir prie pelnytų titulų pridurti „Engiamųjų tėvo“ titulą.

Pilieti generole, nepamirškite tautos, išgarsėjusios savo nelaimėmis ir kenčiančios tik dėl to, jog norėjo likti laisva ir nepriklausoma. Jūs vienas iš tų žmonių, nuo kurių priklauso, ar lenkai galės atsikratyti gėdingo ir žeminančio, nepakenčiamo jungo. Būdamas Prancūzijos pilietis, jūs tikrai suprasite, kad juos būtina išvaduoti iš priespaudos, jūsų karštas patriotizmas, pridėjus karinius talentus, siekiant šio tikslo, įveiks bet kokias kliūtis.

Ne, niekas nepasakys, kad lenkai pasmerkti nešioti vergų grandines tol, kol gyvuos Prancūzija!.. Jei abiejų tautų viena kitai puoselėjami jausmai nėra pakankamas pagrindas vilčiai, tai ar mūsų draugiškumas ir pasitikėjimas, kuriuos jaučiame prancūzams, nepelno mums jų broliško rūpesčio ir galingos paramos?

Paskubėkite, pilieti generole, skelbti visam pasauliui, jog Prancūzija pelnys šlovę, globodama silpnuosius, nešdama jos globos prašančioms tautoms laimę; paskubėkite išpildyti mūsų lūkesčius ir viltis, atkurkite Europoje pusiausvyrą ir gražinkite laisvę bei nepriklausomybę tautoms, kurios jų neteko. Padarykite taip, kad nuo centrinės Italijos iki Boristeno¹ ištakų tautos, atgavusios savo teises, vertintų jus kaip žmonijos draugą ir gerbtų kaip karį nugalėtoją.

Mykolas Oginskis.^{“2}

¹ Dniepras (vert. past.).

² Šio laiško respublikoniškas ir empatiškas stilius, labai kontrastuojantis su stiliumi, kurį pradėta naudoti po to, kai revoliucija pasibaigė, nenustebins nė vieno, kurie žino, kokiu metu jis parašytas ir kokioje beviltiškoje padėtyje buvo lenkai, kurie galėjo tikėtis paramos tik iš Prancūzijos. Prisipažįstu, kad 1796 metais aš kartu su kitais žavėjausi Bonapartu, kuris to susižavėjimo nusipelnė dėl savo karinių talentų vadovaudamas Italijos kampanijai kaip vyriausiasis kariuomenės vadas. Net jo priešai buvo tos pačios nuomonės. Mano entuziazmas, o ypač viltis, kad jis ims ginti lenkus, ėmė blėsti tada, kai jis pasiskelbė konsulu iki gyvos galvos, ir visiškai išnyko, kai pasiskelbė Prancūzijos imperatoriumi. Pasitikėjau generolu Bonapartu, kai jis Italijoje vadovavo tik prancūzams ir lenkams bei kovėsi tik už tautų laisvę ir nepriklausomybę, nepasiklioviau viltimis, kurias Napoleonas sužadino mums 1812 metais; apie tai smulkiau papasakosiu „Atsiminimuose“, kai rašysiu apie tą garsiąją kampaniją. Čia tik pastebėsiu, jog užsitraukiau Napoleono nemalonę ir jis nelaikė manęs savo šalininku, nes niekada netikėjau jo ketinimais atkurti Lenkiją, o tai, kad 1812 metais jis apginklavo prieš Rusiją beveik visą Europą, man atrodė tik sėkmės lydimo nukariautojo, trokštančio naujų laurų ir norinčio patenkinti savo ambicijas, gigantiškas planas. Tolesni įvykiai parodė, jog nesuklydau.

Napoleonas, apakintas savo pirmųjų sėkmių, suskubo žygiuoti į Maskvą, užuot mąstęs, kaip atkurti penkiolikos milijonų gyventojų šalį, kurios egzistavimas būtinas Europos ramybei. Prie senosios Rusijos sostinės vartų jį ištiško fatalinė lemtis, kartu nusinešusi ir šlovę, nors jis, sustodamas prie Dauguvos ir sugrąžindamas lenkams jų tėvynę, o krauju užtvindytai Europai taiką ir ramybę, galėjo viską užbaigti (*pastaba parašyta 1813 metais*).

Rugpjūčio 31-ąją diena iš dienos pradėjome laukti, kada atvyks jau seniai iš Paryžiaus iškeliavęs Oberas diu Baje. Paskutinės žinios buvo, kad jis jau Bosnijoje. Turkijos vyriausybė nedelsdama pasiuntė keletą pasiuntinių su įsakymu visoms civilinėms ir karinėms valdžioms parodyti naujam Prancūzijos ambasadoriui jo rangui deramą pagarbą. Jo pasitikti prancūzų pasiuntinybė pasiuntė dragomaną¹ Puzicą.

Neskubrus Verninakas ėmė suktis daug sparčiau, kai tik sužinojo, kad jį turįs pakeisti žmogus jau Bosnijoje. Visiems, besikreipiantiems į Prancūzijos pasiuntinybę, jis siūlė palaukti Obero diu Baje.

Dažnai lydėdavau Verninaką kasdieniuose plaukiojimuose po Konstantinopolio kanalą, nes ieškojau progos pasikalbėti apie savo tautiečius. Jis tvirtino, kad lenkai nusipelnė teisingumo, o jis pats ketina padėti Lenkijai, bet tuo viskas ir baigdavosi.

Vieną dieną Verninakas man pasakė, jog naujasis Portos dragomanas, kunigaikštis Ypsilantis, daug klausinėjo apie mane ir pareiškė norą susitikti. Pasiuntinys manė, jog tai geras ženklas, įrodantis, kad Ypsilantis domisi lenkų likimu. Aš maniau kitaip, nes buvau gavęs informaciją iš Ibrahimo, be to turėjau ir daugiau žinių apie jo charakterį bei ištikimybę Rusijai.

Rugsėjo 15 dieną aš ir Prancūzijos pasiuntinys Konstantinopolyje, į kurį dėjome visas viltis, vis dar laukėme. Net praleidau progą gauti informaciją iš Ibrahimo, taip pat iš vieno labai informuoto graiko, atsidavusio prancūzams (bendraudamas su juo daug sužinodavau apie Turkiją, taip pat gaudavau paguodžiančių žinių apie Lenkijos likimą). Pirmasis išvyko iš Konstantinopolio į kelionę po Archipelago salas, antrasis išlydėjo kunigaikštį Morucį, pasitraukusį nuo valstybės reikalų į Scio salą.

Žinių iš Paryžiaus gaudavome vis rečiau. Iš Venecijos nuolat plaukė informacija apie Bonaparto pergales. Iš Lenkijos sklido gandai apie visuotinį nepasitenkinimą ir bruzdėjimą. Tačiau nežinojome, kokie planai rengiami,

¹ Oficialus diplomatinių atstovybių ir konsulatų vertėjas Rytų šalyse (vert. past.).

kokių veiksmų galima tikėtis, nes korespondencija keliaudavo ilgai, mano tautiečiai visiškai pasikliovė delegacijos Paryžiuje derybomis, taip pat savo agentų Konstantinopolyje ir Stokholme uolumu.

Po to, kai Rusija ir Švedija suartėjo, nebebuvo galima ir galvoti apie pastarosios valstybės paramą, o viltis, kad mus rimtai parems turkai, blėso kiekvieną dieną. Tačiau nelauktas įvykis atgaivino tokią viltį. Po Dombrovskio atvykimo į Bukareštą maždaug du tūkstančiai įvairius laipsnius turėjusių lenkų kariškių susitelkė Valakijoje ir Moldovoje, laisvai apsigyveno netoli sienos ar net centriniuose šalies rajonuose. Šie kariškiai bijojo, kad juos gali netikėtai išvyti iš šalies arba net perduoti rusams, tad ryžosi pasiųsti pas mane pasiuntinius ir įteikti Memorandumą, prašydami išrūpinti jiems sultono firmaną, garantuojantį turkų vyriausybės globą šalyje, kurią jie pasirinko kaip prieglobstį. Atidaviau jų kreipimąsi Verninakui. Pastarasis po kelių dienų žodžiu atsakė, jog negali gauti prašomo firmano, bet garantavo, jog Valakijos ir Moldovos hospodariams išsiųstas įsakymas neliesti tose provincijose susitelkusių lenkų kariškių, juos palankiai sutikti ir, jei iškils būtinybė, globoti, svarbu, jog jie elgtųsi ramiai, netrikdytų gyventojų ramybės ir nekompromituotų turkų vyriausybės prieš Rusiją.

Rugsėjo 24 dieną dėl kelių priežasčių užvilkinau Jablonovskio išvykimą: svarbiausia dėl to, jog jis negalėtų išvengti karantino ir nepasiektų Paryžiaus taip greitai, kaip to norėjau. Dėl tos priežasties visus dokumentus, kuriuos jis turėjo gabenti, atidaviau piliečiui Verninakui, o pastarasis juos išsiuntė per savo pasiuntinį į Veneciją.

Šis būdas susirašinėti tarp Konstantinopolio ir Paryžiaus buvo labai patogus, nes, kol iš Konstantinopolio atvykęs pasiuntinys būdavo karantine Venecijoje, kitas pasiuntinys, prancūzų atstovybės pasiųstas iš to miesto, nugabendavo pranešimus į Paryžių. Tad Verninako Direktorijai siunčiami pranešimai dažniausiai pasiekdavo adresatą per dvidešimt, dvidešimt keturias dienas.

Nors buvau labai atsargus, keletas mano laiškų, adresuotų pasiuntinybei, dingo, tad parašiau šifruotą laišką ir paskubėjau jį išsiųsti su Vienos paštu (kaip adresatą nurodžiau pirklį, kuriuo galėjau pasitikėti). Pasiuntinybei paaiškinau, kodėl taip pasielgiau. Kartu keliais žodžiais pakartojau tai, ką maniau turįs jai pranešti apie lenkų karių susitelkimą Valakijoje ir Moldovoje. Pranešiau, jog Ali-Efendis ką tik paskirtas ambasadoriumi Paryžiuje, tad Berlyne jį pakeis Našili-Efendis. Informavau, jog turkų eskadra įplaukė į uostą su dviem pagrobtais maltiečių laivais. Perspėjau, jog Oberas diu Baje jau

Andrianopolyje ir jo laukiame atvykstant po kelių dienų. Baigdamas paprašiau, kad visi man siunčiami laišakai būtų adresuojami Oberui diu Baje ir perduodami kartu su piliečio Lalmano, Prancūzijos Respublikos pasiuntinio Venecijoje, korespondencija.

Spalio 1 dieną prancūzų dragomanas Puzicas, kuris rugsėjo 30 dieną pasitiko Oberą diu Baje, sugrįžo į Konstantinopolį, kad padėtų pasirengti sutikti naująjį Prancūzijos ambasadorių. Tad visi susirinko Prancūzijos rūmuose ir nutarė, kad pasitikti Obero diu Baje tris mylias jos žirgais. Dragomaną iš Adrianopolio pasiuntė ambasadorius. Kelionėje jį visur sutikdavo nuoširdžiai, pagarbiai, kaip ir dera jo rangui.

Kai jis pasiekė Romeliją, Haki-Paša pasitiko jį su kariuomene ir skyrė dviejų ar trijų tūkstančių vyrų eskortą.

Nemaniau, jog privalau kartu su kitais prancūzais pasitikti Oberą diu Baje ir pasitenkinau tuo, kad per dragomaną Puzicą pranešiau, ką veikiu Konstantinopolyje.

Tą pačią dieną pasklido naujiena, jog grafas Kočiubėjus, Rusijos pasiuntinys prie Otomanų Portos, ką tik paskirtas nepaprastuoju ambasadoriumi prie Londono dvaro.

Tą pačią dieną gavau iš Bukarešto per Dombrovskį perduotą Memorandumą, kurį pasirašė keletas lenkų karininkų, besiskundžiančių Moldovos hospodariumi ir Chocimo paša dėl įvairių priekabiavimų. Įteikiau notą Verninakui ir gavau atsakymą, jog joje išdėstyti reikalavimai bus greitai patenkinti.

X SKYRIUS

Sekmadienį, spalio 2 dieną, baigdamas ruošti pranešimą komisijai, sužinojau, jog atvyko Oberas diu Baje ir septintą valandą vakaro įsikūrė Prancūzijos rūmuose. Tą pačią dieną mane jam pristatė pilietis Verninakas, tad buvau priimtas labai pagarbiai. Man buvo pasakyta, jog jis sužavėtas, matydamas mane kaip atstovą tautos, kurios interesus jis įpareigotas ginti.

Vos tik įvažiavęs į otomanams priklausančias žemes, Oberas diu Baje nesikuklindamas ėmė skelbti, kad jo misijos tikslas yra atimti Krymą iš rusų ir atkurti Lenkiją. Ši žinia pasklido kelios dienos prieš jam atvykstant į Konstantinopolį.

Spalio 19 dieną sukako dvi savaitės nuo to laiko, kai aš nepasiunčiau lenkų delegacijai Paryžiuje jokios žinios. Tačiau tuo metu tyrinėju naujojo Prancūzijos Respublikos pasiuntinio charakterį ir ketinimus, taip pat bandžiau išsiaiškinti, kokias instrukcijas jis yra gavęs Lenkijos klausimu.

Oberas diu Baje iš pat pradžių tikėjosi prašmatnaus sutikimo Konstantinopolyje, ketino triumfuodamas įžengti į miestą, pasipuikuoti prieš užsienio pasiuntinius ir parodyti liaudžiai, kad jo misija turės įtakos sultonui ir Turkijos vadovybei. Bet Verninakas, nepaisant pastangų ir žygių, nesugebėjo gauti „Pagarbos rašto“, kurį kartais teikdavosi skirti užsienio pasiuntiniams; jį turintis ambasadorius galėjo su visa gausia, puošnia palyda žygiuoti Peros gatvėmis iki Prancūzijos namų. Kadangi Verninako pastangos buvo bevaisės, Oberas diu Baje atvyko vakare *incognito*, lydimas tik jį pasitikusių prancūzų.

Naująjį ambasadorių, su kuriuo atvyko ir daug prancūzų, lydėjo generolas Kara Sen Siras ir pulkininkas Kolenkuras. Oberas diu Baje buvo kilnus ir dėmesingas, garsėjo ne tik kariška išvaizda, bet ir aukštuomenės, kurioje jam

tekdavo būti, žmogaus laikysena. Iš pirmo žvilgsnio atrodė išdidus, bet buvo šnekus, mėgo bendrauti ir pritapdavo draugijoje. Buvo labai iškalbus, o įgimta energija jo kalboms suteikdavo daug jėgos ir gyvybės. Mačiau, kaip jis priėmė atvykusį jo pasveikinti Portos dragomaną ir kapitoną-pašą: buvo kilnus kaip Prancūzijos ambasadorius, mandagus, o tokie dalykai malonūs ir užkariauja žmonių simpatijas. Mačiau, kaip savo rūmuose ar vaikštinėdamas priėina prie įvairių luomų turkų ir kalbasi su jais, padedamas dragomano. Labai stengėsi susikurti palankią apie save nuomonę ir netrukus turkai ėmė labai žavėtis jo kalba ir manieromis; nei prancūzai, nei vietos gyventojai nesigailėjo, jog Verninakas išvyko. Pirmąsias dvi savaites po Obero diu Baje atvykimo ir aš juo žavėjausi. Spalio 5 dieną jis pakvietė mane vakarienės ir mes šnekučiavomės daugiau nei dvi valandas. Jis apžvelgė įvairius pasikeitimus prancūzų vyriausybėje, kalbėjo apie išgyventus pavojus ir savo nuopelnus tėvynei. Aiškino, jog Prancūzijoje viešpatavusi anarchija neleido šaliai rūpintis Lenkijos reikalais tuo metu, kai pastaroji buvo nugalėta. Patikino mane, jog situacija Prancūzijoje pasikeitė iš esmės; išmintinga ir nuosaiki Respublikos vyriausybė įveikė demagogus ir sugebėjo atsižvelgti į visų nuomones; prancūzų kariuomenių pergalingi žygiai iškelė Respubliką į pirmą vietą tarp visų Europos valstybių, tad atsiras galingų sąjungininkų, nes vyksta derybos, sudarinėjamos taikos sutartys, naudingos ir garbingos šaliai.

Man papasakojo, jog jo vyriausybė turi planą, kaip sumenkinti priešo, galinčio kelti pavojų, galybę ir pridūrė, jog po prancūzų kariuomenės sėkmės Italijoje nebebijoma Vienos dvaro, o dėl Rusijos tai jis ketina sukelti turkus ir tuo pat metu išjudinti lenkus. Buvo įsitikinęs, jog prancūzų vyriausybės pastangos Stokholme ir Kopenhagoje, taip pat Berlyne pradėtos derybos nesumažins Rusijos priešų skaičiaus, – jai grės rimtas pavojus iš šiaurės ir turkams bus lengviau atsiimti Krymą, o lenkams išplėsti savo šalį iš grobikų rankų.

Naujasis ambasadorius prisipažino, jog gautose instrukcijose atvirai apie Lenkijos reikalus nekalbama, tik primygtinai siūloma pasirūpinti lenkų bėgliais, prisiglaudusiais Konstantinopolyje ir Otomanų Portos valdose, bet Direktorija žodžiu perdavė jam, kad *jo rankos laisvos* ir jis gali elgtis pagal aplinkybes, be to, jam pažadėta, jei iškils būtinybė, atsiųsti trisdešimties tūkstančių vyrų kariuomenę, kuriai pats vadovautų ir kartu su turkais bei lenkais kovotų prieš Rusiją.

Pabaigoje jis daug pasakojo apie šuanų¹ kovas ir kovos būdus, apie proble-

¹ Karaliaus šalininkai, per Didžiąją Prancūzijos revoliuciją Bretanėje ir Normandijoje kovoje partizaninį karą (vert. past.).

mas, iškilusias kovojant su jais, kad būtų baigtas tas kruvinas karas. Pridūrė, jog lenkai turėtų pasimokyti iš šuanų, kaip reikia kovoti, nes tai vienintelis jiems tinkamas kovos būdas, tuo labiau, jog jie turi patirties iš Baro konfederacijos laikų ir tą patirtį labai gerai įvertino daugelis lenkų karininkų.

Buvau labai patenkintas, mane nustebino tai, ką išgirdau tuo metu, kai buvau beveik beprarandantis bet kokią viltį ir nedrįsau pertraukti ambasadoriaus, bet pagaliau paklausiau, ką apie mūsų pirmojo susitikimo rezultatus galiu perduoti mane įgaliojusiems... Jis primygtinai patarė garantuoti jiems, jog tikrai neapleis lenkų reikalų. „Bet, – kalbėjo, – teks palaukti pirmųjų mano derybų su Turkijos vyriausybe rezultatų, nes nuo jų sėkmės arba nesėkmės priklausys jūsų tėvynainių likimas.“

Beveik kiekvieną dieną lankiau Oberą diu Baje, bet nedrįsau jo skubinti ir klausinėti. Spalio 14 dieną, mudviem vaikštinėjant, paklausiau, ar jis patenkintas tuo, jog esu Konstantinopolyje, ir kaip vertina mano veiklą. Atsakė neaiškiai, tik pabrėžė, jog nepakenčia žodžio *bakalym*¹, nes girdi jį kasdien; taip atsakoma į kiekvieną pasiūlymą.

Kai kitomis dienomis susitikdavau Oberą diu Baje, jis šypsodamasis nuolat kartodavo, kad nereikia prarasti vilties, kad jis turi tvirtų argumentų ir atves turkus į protą.

Spalio 21-osios ryte nutiko įvykis, apie jį man papasakojo, kuris man parodė, koks audringas Obero diu Baje charakteris ir jo protas. Uoste išsilai-pino maždaug trys šimtai prancūzų. Dauguma buvo įvairių sričių amatininkai ir darbininkai, kuriuos sultonas ketino įdarbinti laivyne. Keletas tų prancūzų, išlipę iš laivo, ėmė elgtis netinkamai ir buvo apskūsti prancūzų pasiuntinybei. Ambasadorius liepė atvesti pas jį visus naujai atvykusiuosius, labai griežtai juos išbarė, vartodamas gana šiurkščią leksiką bei grasindamas, ir užbaigė pareikšdamas, jog liepsias pakarti visus nusikaltusius, prieš kuriuos dar kartą bus paduotas skundas. Respublikos piliečiai, neseniai išvykę iš tėvynės, kurioje buvo atpratę girdėti tokias kalbas, ėmė garsiai piktintis ir pageidavo tuoj pat grįžti į Prancūziją, bet Oberas diu Baje susivaldė po savo išsišokimo ir toliau kalbėjo taip: „Nesistebėkite, piliečiai, dėl mano tono. Vieta, kurią užimu, įpareigoja mane prižiūrėti, kad joks prancūzas šioje šalyje neterštų tautos garbės. Nė vienas Respublikos pilietis neturi teisės nusižengti, nė vienas negali užtraukti gėdos savo tėvynei blogu elgesiu ir nė vienas neišvengs pelnytos bausmės. Mano žodžiai neskiriami tiems iš jūsų, kurie nenori būti prancūzai, arba nėra verti jų vardo. Jei yra tokių, kurie nesugeba suvokti, kad

¹ Turkiškai – *pažiūrėsime* (vert. past.).

turi garbę būti laisvos ir galingos Respublikos piliečiai, tegul jie pyksta!.. Bet jūs, geri Respublikos piliečiai, suprantantys, kodėl aš taip kalbu ir man pritariantys, nepamirškite, jog kiekvienas gabus ir nusipelnęs prancūzas gali užimti mano vietą ir tada jis privalės elgtis taip, kaip šiandien pasielgiau aš.“

Visi išsiskirstė kartodami: „Tegyvuoja Respublika!“

Tos pačios dienos vakare nuėjome pasivaikščioti į Campo dei Morti¹. Oberas diu Baje atsiliko nuo savo palydos, paėmė mane už parankės, atidžiai apžiūrino turkų ir armėnų kapų antkapines plokštes ir pasakė, jog ieško vietos palaidoti, nes yra įsitikinęs, jog baigs gyvenimą Konstantinopolyje. Vaikščiojome ilgai, jis pridūrė, kad šiose kapinėse nemato tinkamos vietos savo kūnui ir pageidautų būti palaidotas Prancūzijos rūmų kieme, greta ten pasodinto Laisvės medžio. Sakiau jam, kad tai tik emocijos, bet jis nesiliovė kartojęs, jog mirs Konstantinopolyje ir gyventi jam liko ne daugiau kaip metai².

Spalio 23 dieną gavau Sulkovskio laišką, parašytą 1796 metų rugsėjo 15 dieną Italijos kariuomenės štabe, netoli Legnano. Jis man pranešė, jog rugsėjo 8 dieną prie Basano įvyko lemtingos kautynės, kuriose keli tūkstančiai austrų pateko į nelaisvę, o jų kariuomenė prarado trisdešimt penkias patrankas. Paaiškino, jog po šių ir kelių kitų smulkesnių kautynių, Legnanas netrukus bus užimtas prancūzų, kad trečioji austrų armija, pasiūsta ginti Italijos, išblaškyta, o įvairių korpusų likučiai, susitelkę apie Vurmserį, turi vienintelę išeitį, – pasislėpti už Mantujos sienų.

Sulkovskis rašė, jog generolas Bonapartas, perskaitęs mano laišką, kurį laiką mąstė, paskui pasakė: „Ką aš galiu atsakyti?.. Ką galiu pažadėti?.. Parašykite savo tėvynainiui, kad myliu lenkus ir jų nepamirštu. Lenkijos padalijimas yra neteisėtas aktas ir negali būti toleruojamas... Baigęs karą Italijoje, aš pats vadovausiu prancūzams ir priversiu Rusiją atkurti Lenkiją. Bet perduokite jam ir tai, jog lenkai neturi kliautis užsienio pagalba, jie privalo patys ginkluotis, neduoti rusams ramybės, palaikyti šalyje ryšius vieni su kitais. Visi jiems sakomi gražūs žodžiai nieko verti. Žinau, kas yra diplomatinė kalba ir kas yra turkų lengvabūdiškumas. Kaimynų sutriuškinta tauta gali atsitiesti tik paėmusi į ranką ginklą.“

¹ Kapinės – itališkai (vert. past.).

² Nuojauda pasitvirtino. Apie tai sužinojau vėliau iš kelių prancūzų karininkų, kuriuos pažinojau Konstantinopolyje. Manau, jog Oberas diu Baje mirė vos praėjus metams nuo tos dienos, apie kurią pasakojau. Man buvo patvirtinta, jog jis pasiprašė būti palaidotas greta Laisvės medžio Prancūzijos rūmų kiemo viduryje.

Tą pačią dieną, spalio 23-iąją, parašiau laišką Dombrovskiui ir pranešiau, jog generolas Kara Sen Siras paskirtas Prancūzijos generaliniu konsulu Valakijoje ir Moldovoje ir jau rytoj išvyksta į Bukareštą.

Naujienos, kurias gavome spalio 24 dieną, tikrai nebuvo geros. Vyriausybėje kilo nesutarimų, prancūzų kariuomenės vadai ėmė pavydėti vieni kitiems. Direktorija sunerimusi stebėjo, kaip Bonapartas tampa vis populiaresnis tarp kareivių, o jo šlovė auga visoje Prancūzijoje. Buvo laukiama neramumų šalies viduje, ryšiai su užsieniu silpo.

Oberas diu Baje buvo susimąstęs, jis jaudinosi, jog negauna iš Direktorijos jokio atsakymo į savo raštus, išsiųstus po to, kai atvyko į Turkiją.

Keletas prancūzų neseniai buvo gavę laiškų iš Paryžiaus. Juose buvo teigiama, kad Prūsijos karalius pasiryžęs sudaryti sąjunginę gynybos ir puolimo sutartį su Prancūzija prieš Rusiją ir Austriją, kad jam siūloma tinkamai atlyginti, jei jis grąžins Lenkijos provincijas, pakliuvusias į dalybas, ir iš jų bus sukurta konstitucinė Lenkijos karalystė. Kad Prūsijos karalių paragintų priimti pasiūlymą, buvo žadama Lenkijos karūną uždėti vienam iš jo šeimos princų. Laiškai kartojo kai kurių brošiūrų, platinamų visuomenėje, mintis, raginusias paremti šį projektą. Tarp kitų buvo minima „Politinė apžvalga“, manyta, jog jos autorius lenkas.

Ir lenkų atstovai Paryžiuje, ir kiti tautiečiai rašė labai skubius laiškus ir kvietė išvykti iš Konstantinopolio, kol turkai nepradėjo karo. Manęs primygtinai prašė keliauti į Paryžių bent jau kelioms savaitėms ir pabandyti suvienyti tautiečius bei parengti veiksmų planą kitam pavasariui.

Gaudavau nerimą keliančių žinių apie lenkus, susibūrusius Valakijoje ir Moldovoje. Jų ten buvo daugiau nei du tūkstančiai ir jie nerimavo dėl lėtų derybų Konstantinopolyje, todėl ketino traukti į Galiciją ir pradėti karą Lenkijos teritorijoje.

Veltui rašiau Dombrovskiui, tėvynės vardu prašydamas nuraminti besikarščiuojančius ir užkirsti kelią jų nederamiems poelgiams, kompromituojantiems mūsų reikalą ir galintiems mus pražudyti. Jo atsakymai manęs neguodė ir netgi buvau tikras, jog būtent jis yra plano, kurio liūdnuj pasekmių labai bijojau, pagrindinis iniciatorius.

Spalio 25 dieną Obero diu Baje raštu paprašiau nurodyti valandą, kada galėčiau jį aplankyti ir aptarti labai svarbų dalyką. Jis man atsakė ir aš papasakojau jam apie savo susirašinėjimą bei išsakiau, dėl ko nerimauju.

Užuot nustebeš, jis pasakė, jog Valakijoje ir Moldovoje susitelkę lenkai

greičiausiai palaiko artimus ryšius su Galicija bei centrinių Lenkijos provincijų gyventojais ir šis jų drąsus, rizikingas sumanymas galbūt daug geriau pasitarnautų lenkams nei visos ligšiolinės nevaisingos derybos.

Tęsdamas pokalbį šia tema, jis, atrodo, jaudinosi. Manė, jog turkai susikompromituotų, suteikdami prieglobstį lenkų pabėgėliams. Jiems iki kito pavasario kampanijos teks laikytis gynybos taktikos. Jo nuomone, generolas Kara Sen Siras galėtų stoti vadovauti lenkams tuo atveju, jei jų būtų pakankamai, kad galėtų suformuoti reikiamo dydžio dalinį. Įsiveržimas į Galiciją, jo manymu, būtų labai naudinga prancūzų kariuomenėms diversija, nes Vienos dvaras būtų priverstas tuoj pat sudaryti taiką ir Direktorija, negaišdama laiko, taip, kaip buvo žadėjusi, pasiųstų trisdešimties tūkstančių vyrų kariuomenę, kuriai vadovautų jis pats, Oberas diu Baje. Kariuomenė kautųsi už lenkus su Rusija, o tada turkai, be abejo, norom nenorom turėtų prabusti iš letargo miego. Ambasadorius, kurio niekada nebuvo matęs linksmesnio ir guvesnio, užbaigė pacituodamas Volterą: „Laimingas drąsuolis veikia, o abejojantis stebisi.“

Toks jo požiūris, mano nuomone, nesiderino su tautiečių planais, ir nemaniau, jog bus pasiektas Obero diu Baje pranašaujamas greitas ir mums palankus rezultatas. Tačiau jis buvo vienintelis orakulas, su kuriuo galėjau tartis, tad kai jis paprašė pateikti jam raštu tai, ką pasakiau žodžiu, kad galėtų geriau viską apsvarstyti ir pranešti Direktorijai, spalio 26 dieną nusiunčiau jam tokį laišką:

„Pilietai ambasadoriau, Paryžiuje susirinkę lenkų pabėgėliai, norėdami padaryti viską, kad galėtų atkurti savo nelaimingą šalį, nutarė, jog Konstantinopolyje jiems reikalingas atstovas, kuris išsakytų tikrų patriotų jausmus ir, perduodamas informaciją Prancūzijos ministerijai apie gyventojų nuotaikas Lenkijoje, taip pat pranešinėdamas savo tautiečiams apie turkų vyriausybės ketinimus, galėtų palaikyti naudingus ryšius tarp Lenkijos, Konstantinopolio ir Paryžiaus.

Pagerbtas bendrapiliečių pasitikėjimo, mielai sutikau atlikti šią užduotį.

Praleidęs septynis mėnesius šioje sostinėje, supratau, jog prancūzų vyriausybės ketinimai Lenkijos atžvilgiu visada buvo draugiški, o ministerija uoliai stengėsi padėti, bet vyriausybė aklaipais tik savo interesų arba buvo per silpna, kad bandytų įveikti jai gresiančius pavojus, todėl ir rezultatai buvo menki.

Prieš keturis mėnesius dar drįsau guostis, kad, piliečio Verninako tvirtini-

mu, netrukus gali prasidėti karas, ir ta mintis gaivino mano viltis. Palanki Švedijos laikysena, lenkų energija, kurią skatino Prancūzijos globa, turkų kariuomenės sutelkimas prie sienų žadėjo gerus rezultatus, bet nuo to laiko reikalai gerokai pasikeitė.

Švedijai pasitraukus iš žaidimo, turkai prarado bet kokią norą kariauti. Jie tai pranešė piliečiui Verninakui, nesvyravo pranešdami jums, pilieti ambasadoriau. Jie atvirai paaiškino, jog yra silpni ir bejėgiai, jog jaučia draugiškus jausmus lenkams, bet negali jiems padėti, kalbėjo apie neapykantą Rusijai ir baimę tai parodyti.

Tik jūs, pilieti ambasadoriau, turintis derybininko ir kario savybių, galite pakeisti turkų vyriausybės politines ir karines nuostatas ir, taip sakant, pastūmėti ją domėtis tikraisiais otomanų imperijos interesais. Dėl jūsų įtakos ir darbų taip nutiks greitai, arba nenutiks niekada.

Tikiuosi sėkmės ir manau, jog ji, be abejo, lenkams atneš labai daug naudos, nes iki šiol jie pasitikėjo iliuziniais sąjungininkų pažadais ir pamiršo kelius, kuriuos jiems turėjo nurodyti energija ir patriotizmas. Belaukdamas išganingų pasikeitimų turkų vyriausybėje, kurie greičiausiai įvyks jūsų uolumo ir veiklos dėka (jūs tai ir demonstruojate per derybas), manau, jog būtina Jus supažindinti su keliomis mintimis ir pasiūlyti sprendimo būdus. Tos mintys kilo po mūsų pokalbių apie Lenkijos reikalus.

1. Manau, jog per artimiausius šešis mėnesius mano buvimas Konstantinopolyje bus visiškai nenaudingas, nes, be abejo, negali būti nė kalbos, kad tokiu vėlyvu metų laiku prasidės karo veiksmai prieš Rusiją. Tad lenkai gali išsiversti be atstovo, nes šalyje jie turi draugą ir globėją – jus, pilieti generole.

2. Manau, jog prancūzų vyriausybei, jums, jos atstovui, ir iš tėvynės pasitraukusiems mano tautiečiams, būtinai reikia tiksliai, su visomis detalėmis žinoti, kokios dabar nuotaikos, kokios šalyje likusių lenkų jėgos ir lėšos, kad, turint šias žinias, būtų galima pasirengti vėlesniems veiksams.

3. Būtina tiesiogiai susisiekti su lenkų delegacijos Paryžiuje atstovais ir su jais derinti karinių operacijų planą, nes, mūsų duomenimis, tai vienintelis būdas šiuo metu spręsti Lenkijos problemas.

4. Atidžiai išnagrinėję dabartinę padėtį Lenkijoje ir pasidomėję, kokios gyventojų nuotaikos, galime teigti, jog būtina suaktyvinti ryžtingą veiklą, kuri gal ir per ankstyva, bet, jūsų nuomone, vienintelė gali išgelbėti Lenkiją ir paskatinti Turkiją prisidėti prie bendro reikalo.

Viską apmąstęs, nutariau pats vykti į Austrijos ir Prūsijos valdomą Lenkijos teritoriją.

Jei matysiu, jog visi morališkai pasirengę pradėti veikti ir neketina laukti bei nereikalauja pagalbos, grįšiu prie sienos ir lauksiu nurodymų, kuriuos jūs teiksėtės man duoti. Priešingu atveju atsiųsiu jums išsamią ataskaitą apie padėtį Lenkijoje, o pats keliausiu į Paryžių ir susitiksiu su lenkų delegacija.

Aš užmegsiu ryšį tarp Galicijos ir Bukarešto, ir jūs, pilieti ambasadoriau, gausite tikslią informaciją apie Lenkiją iš vieno mano tėvynainio, kuris mielai sutiks susirašinėti su jumis.

Be kita ko, turiu garbės jums pranešti, kad savo vietoje Konstantinopolyje palieku generolą Rymkievičių, šaunų karį, itin nusipelnusį tėvynei žmogų; jį gerbė ir juo pasitikėjo visi garbingi žmonės. Jis nedelsdamas praneš jums visas naujienas, kurias tik sužinos, nesvarbu, ar iš lenkų delegacijos Paryžiuje, ar tiesiai iš Lenkijos.

Pilieti ambasadoriau, jūs pats nuspręsite, kaip turite pasielgti. Jūsų atsakymas man bus nurodymas.

Pasirašo Mykolas Oginskis.“

Spalio 27 dieną, praėjus dvidešimt keturioms valandoms po to, kai įteikiau laišką ambasadoriui, gavau iš jo atsakymą, kuriame jis pagyrė mano uolumą, skatinantį vykti pačiam į Lenkiją, bet perspėjo dėl galimų pavojų ir rizikos, kurie man grės. Beje, ir mano sukurtam drąsiam projektui, ir lenkų reikalui jis nuoširdžiai pritarė, taip pat pridūrė, jog jam bus labai skaudu, jei man kas nors atsitiks.

Raštu jis daug atsargiau nei kalbėdamas dėstė apie lenkų kariškių, susirinkusių Valakijoje ir Moldovoje, ketinimus. Jis pastebėjo, kad „drąsa, entuziazmas ir energija duos didelių rezultatų tik tada, kai elgsimės išmintingai ir atsargiai. Nors numatyti projektai gali nepavykti, bet dorybė tikrai suteiks nusiramintą tiems, kurie vykdo savo pareigą.“

Laišką užbaigė pripažindamas, jog visi mano pastebėjimai pasitvirtino. Gailėjosi, jog aš išvykstu, ir tikėjosi, jog jo būgštavimai nepasitvirtins, taip pat prašė manęs rašyti kiekviena pasitaikiusia proga.

Supratau, kad mano ketinimai drąsūs, bet buvau įsitikinęs, jog žiemą mano viešnagė Konstantinopolyje nenaudinga, o jei imčiausi įgyvendinti savo planą, tai galėčiau tikėtis vienokios ar kitokios sėkmės. Galų gale, buvau toli nuo šeimos ir draugų, tad niekas negalėjo manęs paremti pinigais, o turimus teko pasidalinti su draugais, atsidūrusiais visiškame skurde. Man pačiam liko ne daugiau kaip tūkstantis frankų. Pusę jų turėjau palikti

generolui Rimkievičiui, kuris iki šiol iš Galicijos nebuvo gavęs nei pinigų, nei žinių.

Spalio 30 dieną su Oberu diu Baje sutariau, jog iškeliausiu tuoj pat, pasivadinsiu Marteno, prancūzo pirklio, pavarde. Pasiuntinys duos man sultono firmaną, kad galėčiau keliauti per otomanų valdomas provincijas iki sienos, o Prancūzijos ambasadai paskirtas janyčaras lydės mane iki jos. Pagaliau prieš išvykdamas pristatysiu Oberui diu Baje generolą Rimkievičių, perduosiu pastarajam paliekamų nurodymų kopijas.

Lapkričio 2 dieną paskutinį kartą vakarieniau su ambasadoriumi. Jau nuo pat savo atvykimo pradžios jis keletą kartų atskleidė mano *incognito*, kurį iki tol kruopščiai maskavau ir prisistatydavau tai kaip *pilietis generolas*, tai kaip *ponas grafas*. Teko ilgai jį įtikinėti, kad tai gali turėti blogų pasekmių. Tačiau tą dieną, pats to nenorėdamas, užėjus gyvumo priepuoliui, jis atskleidė tai, ko iki šiol nežinojo dauguma prancūzų, manusių, jog esu jų tėvynainis, ir vadinusį mane Žanu Rjedeliu. Prie stalo Oberas diu Baje prancūzų pasiuntinybės dragomanui Dantanui pasakė, jog nekantriai laukia vėluojančio firmano grafui Oginskiui, kurio išvykimo negalima atidėlioti. Visų žvilgsniai nukrypo į mane, susijaudinau ir buvau sukrėstas, nes pasekmės man ir mūsų reikalui galėjo būti liūdnos, jei į mano išvykimą dėmesį būtų atkreipę užsieniečiai pasiuntiniai. Bet žodis išrūko ir paslaptis buvo paviešinta, man dar nespėjus išvykti iš Konstantinopolio.

Po vakarienės Oberas diu Baje atrodė labai susisielojęs dėl savo lengvabūdiškumo ir skundėsi, kad jo labai gyvas būdas, bet dabar buvo ne laikas apie tai kalbėti. Jis patarė man išvykti kuo greičiau, kai tik gausiu firmaną. Įteikė man laišką generolui Kara Sen Sirui, kuris tuo metu buvo Bukarešte. Davė dar keletą laiškų į Paryžių, jei ten nukakčiau, pagaliau dar slaptas instrukcijas, kurias parašė savo ranka ir kuriomis galėjau pasinaudoti, jei prireiktų, bet apie tai kalbėsiu kitoje knygoje.

PRIEDAS PRIE 200 PUSLAPIO 9 EILUTĖS

Privalau taip pat papasakoti apie pilietį Ortolaną, turtingą prancūzą pirklių Adrianopolyje; jis buvo Godeno, Prancūzijos Respublikos atstovo Jasuose, pirmtakas. Rūpindamasis lenkų pabėgėliais, negailėdavo laiko ir net savo pinigų, tikrai buvo kilnumo ir dosnumo pavyzdys, jam dėkingas kiekvienas doras lenkas, nes Ortolanas nusipelnė draugystės ir liko tautos atstovų, kurie jį tuo metu pažinojo, atmintyje.

MYKOLO KLEOPO
OGINSKIO
ATSIMINIMAI

Septinta knyga

I SKYRIUS

1796 metų lapkričio 4 dieną išvykau iš Konstantinopolio. Su manimi keliavo Denisko, apie kurį jau kalbėjau, Lenkijos kavalerijos leitenantas Žodkievičius, lydėjo janyčaras, nesuprantantis nė žodžio prancūziškai; laimė, buvau pakankamai išmokęs turkiškai, tad galėjau susikalbėti.

Lapkričio 10 dieną įveikėme Balkanus (Hoemus viršukalnė), labai skardingų, išdžiūvusių kalnų grandinę, kurią galima įveikti tik pėsčiomis arba įpratintais tokiems keliams žirgais¹. Pravažiavome Romeliją ir Bulgariją, kur neseniai siautėjo maras. Keleivių nesutikdavome, nes užkratas buvo paplitęs visur, kelyje, kuriuo važiavome, jo išvengė tik nedaugelis kaimų. Kai artėdavome prie kokios nors gyvenvietės, mūsų janyčaras jau iš toli (kiek galėdavo siekti balsas) imdavo rékti, klausdamas, ar galima užsukti, ar ne... Lakoniškas atsakymas *čjok* arba *jok* reiškė – ligos būta, arba ne. Išgirdę atsakymą, rinkdavomės kelią ir ieškodavome prieglaudos poilsiui.

Keliaudamas dažnai negalėjau rašyti dienoraščio ir jį tęsdavau ten, kur trumpam apsistodavome. Nutariau neaprašinėti daugelio nereikšmingų detalių, įdomių tik man, nesilaikyti chronologijos ir paminėti tik svarbiausius įvykius, kurie nutiko iki atvykimo į Paryžių.

Atvykęs į Rutsčiuką, palikau ten Žodkievičių ir janyčarą, įsakiau jiems vyti mane tik po paros ir susirasti Bukarešte. Aš pats su Denisko ėmiau ieškoti valtys persikelti per Dunojų. Šioje vietoje upė buvo labai plati, jos vandenis papildydavo nesiliaujantys lietūs ir galingi vėjo gūsiai, tad dabar ji buvo tapusi beveik neįveikiama. Tačiau negalėjome gaišti laiko, nes Rutsčiuke mus pasivijo du rusų ir austrų pasiuntiniai. Jie negalėjo mūsų pralenkti tik dėl to, jog tą dieną neįmanoma buvo persikelti per Dunojų.

¹ Kalbu apie kelią, kurį man teko įveikti, nes yra vietų, kur, nors sunkiai, bet pravažiuoja vežimai.

Sunkiai ir pavojingai plaukėme tris valandas, pagaliau pasiekėme kitą kran-
tą. Aš sėdau ant žirgo ir patraukiau į Bukareštą.

Mieste nuvykau pas generolą Karą Sen Sirą, kuriam įteikiau Obero diu
Baje laišką. Kalbėjomės ilgai, sužinojau, kad skundžiamasi Dombrovskiu ir
keliais lenkų kariškiais Moldovoje bei Valakijoje. Aš savo ruožtu paaiškinau
generolui Karai Sen Sirui keletą detalių iš savo gyvenimo Konstantinopolyje
ir pasakiau, koks mano kelionės tikslas. Sutikau apsigyventi pas Dombrovskį,
nes norėjau pats stebėti jo elgesį ir peržiūrėti jo popierius.

Kai įėjau į man paruoštą kambarį, Dombrovskis man pristatė apie ketu-
riasdešimt įvairių laipsnių lenkų karininkų ir įteikė pranešimą, iš kurio suži-
nojau, kad Moldovoje ir Valakijoje yra tūkstantis aštuoni šimtai septynias-
dešimt lenkų kariškių – karininkų ir kareivių.

Dombrovskis nežinojo mano kelionės tikslo, bet žinojo, jog esu gavęs
slaptas Prancūzijos ambasadoriaus instrukcijas. Jis sunerimo dėl mano atvy-
kimo į Bukareštą, bet sugebėjau jį nuraminti, paglosčiau jo savimeilę, leisda-
mas jam kalbėti, ir per kelias dienas sužinojau viską, ką norėjau sužinoti. Jis
galėjo nuo manęs nieko neslėpti, nes dauguma lenkų, buvusių Bukarešte,
papasakojo apie Dombrovskio blaškymąsi ir atskleidė dalį jo planų.

Sužinojau, jog įkurtas klubas, į kurį renkasi lenkai ir iš eilės pirmininkau-
ja. Atėjau į vieną susirinkimą, permečiau akimis protokolą ir pasiemiau su
savimi, kad galėčiau sudeginti. Prancūzijos ambasadoriaus vardu pareiškiau,
jog klubas turi nutraukti veiklą, o ateityje neturėtų būti šaukiami jokie pana-
šūs susirinkimai.

Dombrovskis prisipažino, jog pasiskelbė vyriausiuoju Lenkijos ir Lietu-
vos kariuomenių vadu, o aktą, suteikiantį jam šį titulą, savo bei visų Valaki-
joje ir Moldovoje esančių kariškių vardu pasirašė Bukarešte esantys karinin-
kai. Papriekaištavau už tokį poelgį, jam nepritarė nei Prancūzijos vyriausybė,
nei lenkų delegacija. Kadangi suteikiau vilčių, jog, įteikus rašto originalą Pran-
cūzijos ambasadoriui, yra vilties, kad jo veikla bus pripažinta teisėta, neprieš-
taraudamas atidavė jį man į rankas.

Tas raštas (originalas ir dabar guli tarp kitų dokumentų, kuriuos naudo-
jau rašydamas savo „Atsiminimus“) mane nustebino ir nuliūdino dėl ne-
nuoseklumo ir nelabai tinkamos leksikos, bet dar labiau nuliūdaus ir net krūp-
telėjau iš siaubo, kai perskaičiau, kokį planą rezgė Dombrovskis; apie jį pats
Dombrovskis man papasakojo po dviejų dienų. Ten buvo kalbama nei dau-
giau, nei mažiau, tik tai, jog reikia peržengti Galicijos sieną ir įsibrauti į šalį

su visais lenkų kariškiais, kuriuos tik pavyks apginkluoti. Dombrovskis iš pradžių ketino pasisavinti pinigus, kuriuos tikėjosi rasti austrų muitinėse, ir panaudoti juos tam, kad apginkluotų savo negausų būrį bei jį papildytų naujokais. Su tomis pajėgomis ketino toliau žygiuoti į Lembergą, pasiekti jį per Tris Karalius, vadinasi tuo metu, kai turtingiausieji Galicijos ir Lenkijos dvarininkai pagal tradiciją susirenka tvarkyti savo reikalų ir beveik visas provincijos kapitalas būna paleidžiamas į apyvartą. Dombrovskis be skrupulų, nedvejodamas ketino užvaldyti visus tuos turtus, o norėdamas būti tikresnis dėl savo plano sėkmės, ketino sukelti koledžo studentus, įkvėpęs juos patriotinėmis idėjomis bei apginkluoti tarnus ir jaunus darbininkus, skelbdamas jiems lygybės idėją. Be to, jis planavo atverti kalėjimų duris ir išleisti į laisvę visus piktadarius, kad jie apiplėštų miestą ir apšvarintų turtingus kapitalistus.

Sunku aprašyti siaubą, kurį patyriau dėl žmogaus, drįsusio sukurti tokį nusikalstamą planą. Siaubingesnio niekada nebūtų sukūręs net plėšikų vadas!.. Vis dėlto buvau Dombrovskiui dėkingas už tai, jog viską man papasakojo, ir kiek galėdamas slėpiau nuo jo slogų įspūdį, kurį man padarė planas, parašytas jo paties ranka; tikrai neketinau jo erzinti priekaištais, tačiau Obero diu Baje vardu uždraudžiau bet kokius žygius su lenkų kariais, pastarajam nežinant ir nedavus leidimo. Pagrasinau, jog liepsiu suimti, jei nepaklus įsakymui, ir pasiėmiau tą planą bei visus su juo susijusius dokumentus, ketindamas įmesti juos į ugnį, kad neliktų net pėdsakų, jog juos galėjo sukurti lenkas¹.

Prieš išvykdamas iš Bukarešto, sukviečiau visus lenkų karininkus ir pranešiau jiems, jog, prieš grįždamas į Konstantinopolį, ketinu nuvykti į Galiciją ir pasimatyti su keliais provincijos gyventojais. Jų paprašiau elgtis išmintingai, laikytis ramiai, nedaryti nieko be žinios generolo Kara Sen Siro, kuriam pasistengiau pranešti viską, ką sužinojau būdamas Bukarešte.

Pagalčiau iškeliavau su Denisko ir janyčaru. Ketinau vykti per Fokšanus ir aplenkti Moldovos sostinę Jasus, nes hospodarius buvo ištikimas Rusijai ir ne vienas lenkas ten buvo nukentėjęs.

Kad galėčiau keliauti greičiau, palikau žirgus Bukarešte ir sėdau į pašto karietą, bet, pasiekus Fokšanus, man buvo pasakyta, jog toliau be specialaus

¹ Tas Dombrovskis vėliau išdavė lenkų kovą, atskleidė visus pasitraukusių iš šalies tautiečių ketinimus bei atidavė visus turėtus dokumentus. Į sostą sėdus imperatoriui Pavelui, stoji tarnauti rusams ir gavo pulką. Vėl sutikau jį 1802 metais Peterburge, imperatoriaus Aleksandro valdymo pradžioje. Tuo metu jis turėjo problemų su teisėtvarka ir buvo kaltinamas sunkiais nusižengimais. Šiek tiek vėliau sužinojau, jog jis buvo pašalintas iš kariuomenės ir išsiųstas į Sibirą.

Moldovos hospodariaus leidimo negaliu keliauti, o jį galėjau gauti tik Jasuose. Nors pasisakiau, kas esąs, turėjau paklusti privalomai tvarkai, tad naktį iš lapkričio 28 į 29-ąją atvykau į Moldovos sostinę, kur prieš keletą dienų buvo sulaikyti ir išduoti rusų konsului keli lenkų kariškiai.

Vos atvykus prie miesto vartų, mane ketinta nuvesti į hospodariaus rūmus, bet janyčaras, kuris buvo prisiekęs Prancūzijos ambasadoriui, kad palydės mane be jokių kliūčių iki sienos, pasinaudojo savo teisėmis ir, norėdamas apgauti policininkus, sukėlė didelį triukšmą. Ėmė aiškinti, jog keliautojas, turintis firmaną, pasirašytą paties sultono, neprivalo prašinėti leidimo keliauti toliau. Vežėjui įsakmiai liepė važiuoti į pašto namus, užvedė mane į juos, o pats nudūmė į kunigaikščio rūmus, kur, kaip buvo kalbama, išvydus firmaną, visų sultono pavaldinių galvos žemai nusilenkė ir nė sekundės nedrįso sulaikyti prancūzų pasiuntinio.

Kol jo nebuvo, į kambarį manęs apklausti užsuko keli moldavų spatarai¹, o du jauni graikai iš pašto vaikštinėjo aplink mane ir atidžiai apžiūrinėjo, tarsi norėtų atspėti, kas aš ir koks mano kelionės tikslas. Manęs klausinėjo keliomis kalbomis, tačiau atsakinėjau tik keliais turkiškais ar vokiškais žodžiais. Pagaliau visiems nusibodo mano lakoniški atsakymai rytiečių stiliumi, taigi iš mano bosniškų drabužių bei žmogaus, įpratusio prie Konstantinopolio papročių, elgesio nustatę, kad nesu įtartinas, spatarai išėjo, dar negrįžus mano janyčarui. Pastarasis grįžo netrukus, linksmas įėjo į kambarį ir pranešė, jog niekieno netrukdomas galiu keliauti toliau.

Padėkojau dangui, kad mano vargai baigėsi ir pavyko išvengti, kaip man atrodė, neišvengiamo pavojaus. Tuo metu nenujaučiau, kokie pavojai manęs dar laukia.

Iškeliavęs iš Jasų, įveikiau atstumą tarp keturių pašto stotelių ir tada išgirdau naujieną, kad mirė imperatorė Jekaterina; jos gyvybė užgeso 1796 metų lapkričio 17 dieną. Pasiuntinys, gabenęs žinią į Konstantinopolį, buvo prajojęs keliomis dienomis anksčiau už mano sutiktąjį, su kuriuo pavakarieniauvau pašto namuose.

Pagyvenęs vyras, mandagus, kalbantis keliomis kalbomis, lydėjo kurjerį ir papasakojo man imperatorės mirties ir Pavelo atėjimo į sostą detales.

Nepaprastai nudžiugau išgirdęs, jog naujasis imperatorius pradėjo savo viešpatavimą tikrai kilniais darbais: aplankęs kalėjime Kosciušką, jį apkabino

¹ Čia autorius, matyt, turi galvoje valdininkus, nes šio žodžio reikšmė – *valdovas, kunigaikštis* (vert. past.).

ir pasakė, jog šis laisvas. Toks pat geras imperatorius Pavelas buvo Ignotui Potockiui, o visiems Peterburge laikomiems lenkų belaisviams, taip pat ir tiems, kurie buvo ištremti į Sibirą (jų buvo maždaug dvylika tūkstančių) buvo pranešta, jog jie laisvi ir gali grįžti namo.

Išgirdęs tokias naujienas, suvirpėjau iš džiaugsmo. Pamatęs tai, pasakojantysis nustebo ir paklausė, iš kokios šalies aš esu?.. Atsakiau, jog esu tas, ką jis ir mano – prancūzų pirklys, grįžtantis iš Konstantinopolio į Paryžių. Pašnekovas sutiko, kad mano džiaugsmas dėsningas, nes buvo girdėjęs, jog prancūzai domisi Lenkijos likimu. Patikino mane, kad imperatorius Pavelas labai myli prancūzų tautą, kad jis tikrai netrukus suartės su Prancūzijos vyriausybe, tada Europoje tikrai įsiviešpataus visuotinė taika.

Nedrįsau paklausti, kas jis toks ir iš kur, bet buvau įsitikinęs, kad ne rusas. Ryžausi paklausti, koks jo kelionės į Konstantinopolį tikslas. Į šį klausimą jis atsakė, kad jam pavesta užduotis yra maloni, nes jis neša taikos žodžius, skelbia, jog reikia užmiršti praeitį, atleisti, ir praneša, kad imperatorius Pavelas atleidžia ir parodys savo dosnumą ir kilnumą visiems pabėgusiems lenkams. Mane įvardijo tarp tų, kurie įrašyti į amnestuojamų sąrašą. Aš susijau-dinau ir galėjau išsiduoti, bet, laimė, tuoj pat išsiskyrėme.

Keliavau toliau, paskendęs mintyse... Be abejo, negalėjau iš karto patikėti tokia palankia žinia, kad galiu tuoj pat be baimės keliauti pas savo šeimą ir grįžti į Lenkiją, nes naujieną pranešė nepažįstamas žmogus. Bet žinia, jog naujasis į sostą sėdęs Rusijos imperatorius yra kilnus, sužadino mano širdyje šiokių tokių vilčių, kad vieną gražią dieną sugrįšiu į tėvynę!

Tačiau ar galiu tikėtis, jog pasikeitus kelių tautiečių būklei, jų padėčiai, viskas pasikeis į gera ir kitiems? Ar galiu iš karto mąstyti kitaip, keisti savo nuomonę? Ar galiu išduoti manimi pasitikėjusius žmones ir prancūzų vyriausybę, išsižadėti tikslų, kurių siekiau daugybės aukų kaina, patikėti chimeriškomis viltimis ir galvoti tik apie savo naudą?

Man įsisvajojus, vežimas sustojo prie menkos lūšnos – ji ir buvo paskutinis mūsų būstas Moldovos ir Bukovinos pasienyje. Ūkis priklausė p. Turkuliui, turtingam Galicijos dvarininkui, labai geram lenkui.

Kadangi siena tarp Moldovos ir Bukovinos eina per dvaro ribas, tai ir jis pats paklūsta dviem skirtingoms administracijoms. Šių žemių valstiečiai kasdien keliauja vieni pas kitus, o muitininkai tam nekliudo, todėl tai palengvino daugeliui lenkų kariškių galimybę patekti į Valakiją ir Moldovą, o mums suteikė galimybę garantuoti greitą, patikimą pašto ryšį tarp Konstantinopolio ir Galicijos.

Ūkio, į kurį atvykau, ūkvedys Glovackis mane labai vaišingai priėmė iki stogo sniege paskendusioje trobelėje. Čia keleiviams ir namiškiams buvo tik vienas žemas ir tamsus kambarys.

Pasiunčiau savo janyčarą į Konstantinopolį su laišku Oberui diu Baje, o pats nutariau palaukti keletą dienų ir tik tada kirsti sieną.

Namuose manęs niekas nepažinojo, bet Denisko, ten viešėjęs jau keletą kartų, nuo Glovackio nieko neslėpė ir papasakojo jam, kad esu įžymus žmogus, pasiūstas iš Konstantinopolio Prancūzijos ambasadoriaus su labai svarbia misija ir būtinai turiu patekti į Galiciją. Mūsų šeimininkas tuoj pat išvyko perspėti savo šeimininką ir pasitarti su juo, kaip man nerizikuojant kirsti sieną ir kuo greičiau pasiekti Jablonovą, kur tikrai galėsiu susitikti su didžiausiais Galicijos patriotais.

Glovackis, labai uoliai ir greitai įvykdęs mano pavedimą, grįžo parai besibaigiant. Turėjau laiko parašyti laiškus į Paryžių, Veneciją ir Konstantinopolį, įteikiau juos Denisko; jis turėjo likti prie sienos ir laukti įsakymų, kuriuos perduosiu iš Jablonovo.

Buvau ketinęs išvykti kitą dieną, bet vidurnaktį į mano kambarį užsuko apskrities inspektorius su dviem moldovų policijos pareigūnais, kurie, sužinoję, jog neperspėjęs atvyko svetimšalis, lydintas janyčaro, panorą su manimi susitikti ir mane apklausti.

Išsisukau kaip ir Jasuose, atsakinėjau lakoniškai. Kadangi jie mane rado lovoje ir dar pasiligojusį, tai pasitenkino tuo, kad nurodė kitą dieną atvykti į apskrities miestą, kur rasiu gerą gydytoją. Išgirdę mano pažadą, jie išvyko.

Netikėtas vizitas paskatino mane išvykti greičiau. Denisko apdairiai atsiavedė leitenantą Ilinskį, vieną iš lenkų kariškių, pasitraukusių į Moldovą, žinantį visus nuošalius takus, kuriais nepastebėtiems galima kirsti sieną. Antrą valandą nakties, spaudžiant penkiolikos-aštuoniolikos laipsnių šalčiui, sėdome ant žirgų. Sniego buvo labai daug, o naktis tokia tamsi, kad visai nematėme kelio. Mums reikėjo įveikti tik tris ketvirčius Ijė iki malūno, kur mūsų laukė patikimas vedlys. Tačiau, klaidžioję penkias valandas, rytui auštant buvome už ketvirčio Ijė nuo to malūno. Apsistojome valstiečio, kurį pažinojo Ilinskis, trobelėje, nes negalėjome rizikuoti kirsti sieną dieną. Niekada nebuvau praleidęs tokios siaubingos nakties: veidas ir rankos buvo apšalę, mano bendrakeleivio būseną buvo tokia pati.

Šeštą valandą vakaro sėdome ant žirgų ir, pasinaudoję sutemomis, stambiais kšniais krintančiu sniegu ir tokiu stipriu, kaip ir praeitą naktį, vėju,

apdavome austrų šaulių budrumą; tuo metu jų postai prie sienos buvo padvigubinti, nes pasklido žinia, kad Romelijoje ir Bulgarijoje prasidėjo maras.

Keliavau toliau, prisidengęs nakties tamsa, nesustojau iki pat kaimo sodybos, kur dažniausiai gyvendavo p. Turkulis; ten radome tik jo šeimą, kuri pavaišino mane priešpiečiais (jie tikrai buvo ne pro šalį), parūpino vežimą ir valstiečio arklius, kuriais turėjome įveikti tris lję.

Kadangi išvykau iš Moldovos dvidešimčia valandų anksčiau negu buvo pranešęs Glovackis, nespėta paruošti žirgų, kuriais iki Jablonovo galėtume pakeisti pavargusiųosius, todėl atsirado keblumų dėl tolimesnės kelionės. Nerimavau ir kaip žmogus, keliaujantis be paso ir gabenantis labai svarbius dokumentus.

Padėjo Ilinskis, nupirkęs iš valstiečio arklių ir rogeles. Persirengę keliavome nuošaliais keliais ir pagaliau gruodžio 10 dienos naktį pasiekėme Jablonovą.

II SKYRIUS

Buvo pažadintas grafas Dz..., šių žemių savininkas. Jam pranešė, jog atvyko Ilinskis, kurį ne kartą buvo matęs. Grafas tikėjosi išgirsti iš jo svarbių naujienų, bet koks buvo jo nustebimas, kai pamatė įeinantį ūsuotą vyrą, vilkintį avikailio kailiniais ir apdriskusiais bosnio drabužiais. Vos mane atpažino, nes buvau be galo sulysęs, ištinusiais skruostais, taigi labai pasikeitęs.

Pirmasis Dz... noras buvo pulti man ant kaklo ir pabučiuoti, bet tuoj pat prisiminė, kad man gresia didelis pavojus, beje, jam irgi, nes priėmė mane savo namuose. Tad pasistengė, kad niekas nesužinotų, kas aš esu, ir nuslėpė Ilinskio atvykimą. Laimė, visi namiškiai buvo giliai įmigę. Nemiegojo vienintelis grafo kamerdineris, atsidavęs ir ištikimas šeimininkui žmogus, tad jam pavedė užduotį pasakyti Ilinskiui, kuris sėdėjo rogėse už kelių šimtų žingsnių, kad jis gali būti laisvas, nunešti mano dokumentus, su kuriais niekada nesiskyriau, į grafo kabinetą, nuskusti man ūsus, atnešti baltinius ir drabužius, gerai paslėpti kelionės drabužius. Tada, kai išsimaudžiau, papietavau ir porą valandų numigau, atėjau į saloną ir šiuose vaišinguose namuose trumpam pamiršau visus išgyventus vargus ir rūpesčius.

Jau seniai mano kojos nevaikščiojo lenkų žeme, jau seniai nesimėgavau būsto ramybe ir gyvenimo patogumais! Dz... man pristatė savo žmoną ir dukterį Anželiką. Nuo jų jis mano vardo negalėjo nuslėpti, o namiškiams pasakė, jog esu keliaujantis muzikas Račynskis, atvykęs iš Varšuvos ir paprašytas šiek tiek pavišėti.

Pirmosios aštuonios dienas po atvykimo buvo tokios malonios, kad negaliu jų pamiršti. Mane apgyvendino grafo bibliotekoje. Šiuose namuose radau visus reikalingus patogumus. Maloniai šnekučiuodavausi su šeimininko šeima, akompanuodavau smuiku grafaitei Anželikai, nuostabiai pianistei, va-

landų valandas pasakodavau grafui apie Lenkijos problemas, apie savo gyvenimą Konstantinopolyje, apie mūsų planus ir viltis.

Kai grafas sužinojo planą, kurį parengiau kartu su Prancūzijos ambasadoriumi Oberu diu Baje, nutarė surengti mano susitikimą su Lešč..., Gž..., Rac..., Tž..., Nov..., pirmaisiais Krokuvos konfederacijos iniciatoriais, kurių žinios, uolumas ir patriotizmas jam buvo gerai žinomi. Suprato, jog toks sumanymas nelengvai įgyvendinamas, nes Galicijos civilinė valdžia nepaprastai budri ir griežta. Tačiau manė, kad pavojų galima išvengti, pasiuntus patikimus pasiuntinius pas išvardintus asmenis ir žodžiu juos pakvietus susirinkti grafo namuose.

Devintą mano viešnagės dieną, per vakarienę, mums buvo pranešta, jog iš apskrities atvyko kapitonas, kuris užsuko į saloną, lydimas sekretoriaus, ir įteikė grafui keletą jam adresuotų aplinkraščių. Juos grafas perskaitė garsiai. Viename iš jų buvo kalbama apie mane: „Grafas Mykolas Oginskis, Lietuvos išdininkas, išgarsėjęs uolumu per Lenkijos revoliuciją 1794 metais, paskui devynis mėnesius buvęs lenkų patriotų agentu Konstantinopolyje, netikėtai išvyko iš to miesto, prisidengęs prancūzo pirklio Marteno pavarde, keliauja su Prancūzijos ambasatoriaus išduotu pasu ir sultono firmanu, tikrai turi pasirodyti Galicijoje ir, kadangi būtina sukliudyti jam keliauti, reikia sugauti jį patį ir paimti turimus dokumentus. Įsakoma sekti jo judėjimą, suimti ir pasiųsti į Vieną. Už nepakankamą uolumą bus baudžiami visi civiliai tarnautojai ir kariškiai, pačios griežčiausios baudmės bus paskirtos visiems dvarininkams, suteiksiantiems jam prieglobstį savo namuose ir nepranešusiems apie jo buvimo vietą.“

Cirkuliario pabaigoje buvau aprašytas aš; aprašymas labai tikslus (bent jau pagal drabužius, kuriuos neseniai nusimečiau).

Galima įsivaizduoti, kaip aš jaudinausi, kol skaitė tą raštą. Grafas Dz... sugėbėjo nuslėpti susijaudinimą ir palydėjo kapitoną, nesukėlęs jam įtarimo. Tačiau nusprendėme, jog dabar teks elgtis labai atsargiai, tad po to beveik nuolat būdavau užsidaręs savo kambaryje.

Pagaliau Jablonove susirinko Gž..., Lešč... ir Rac. Tarėmės keletą valandų, pasakėme vieni kitiems, ką norėjome pasakyti, paskui nusprendėme:

1. Išsiskirstyti kuo greičiau, išvykti iš Dz... namų, kad nepaaiškėtų mūsų susirinkimo tikslas.

2. Nepaisant Galicijos gyventojų palankių nuotaikų ir neramumų Lenkijoje, dabar neprotinga ko nors imtis, kol turkai nepasisakė už mus, o prancū-

zų vyriausybė nenutarė imtis veiksmų. Juk Prancūzijos ambasadoriaus Konstantinopolyje nuomonė negali būti patikimas rodiklis, o tikrųjų Direkto-
rijos ketinimų nežinome.

3. Atsižvelgiant į tai, kas buvo pasakyta, man nebėra ko grįžti į Konstan-
tinopolį, reikia keliauti į Paryžių ir susitikti su lenkų delegacija, išsiaiškinti,
kaip prancūzų vyriausybė mus vertina.

4. Man pateikti raštu visą informaciją ir patvirtintą Krokuvos konfедера-
cijos akto kopiją.

5. Aš privalau parašyti Prancūzijos ambasadoriui į Konstantinopolį ir pranešti, ką nutarėme.

6. Mes privalome parašyti Dombrowskiui į Bukareštą ir griežtai uždrausti
pačiam imtis kokių nors žygių.

Štai keletas ištraukų iš mano laiško, kurį Oberui diu Baje parašiau Jablo-
nove 1796 metų gruodžio 24 dieną.

„Pilieti ambasadoriau, kadangi jus pasiekti nėra lengva, esu priverstas daug
ką nutylėti ir pranešti jums tik svarbiausias savo kelionės detales.

Esu čia su tautiečiais, kurių energija ir patriotizmas tokie, apie kokius
jums pasakojau gyvendamas Konstantinopolyje. Jie atsidavę tėvynei, jiems
sunku kęsti slegiantį jungą; ta akimirka, kai Prancūzijos vyriausybė duos ženklą
veikti, be abejo, išprovokuos visuotinį sproginimą. Tačiau nereikia stebėtis,
pilieti ambasadoriau, kad Prancūzijos vyriausybės tylėjimas dėl Lenkijos rei-
kalų, generolo Klarko kelionė į Vieną, Respublikos pagarba Berlyno dvarui
ir Europos politinės scenos pokyčiai po imperatorės Jekaterinos mirties už-
vilkins nevilties diktuojamus žygius.

Paskutinė žinia nebūtinai reiškia, kad pasikeis Rusijos ketinimai mūsų at-
žvilgiu, bet mes teisingai įvertinsime imperatoriaus Pavelo kilniaširdiškumą ir
gerus ketinimus dėl lenkų karo belaisvių, tačiau nesame tikri, kad tokius pat
jausmus jis puoselėja visai tautai. Niekas nežino, kokią įtaką Paryžiui pada-
rys to valdovo taikūs ketinimai ir asmeniniai ryšiai su Prūsijos karaliumi.

Iš patikimų šaltinių žinome, jog imperatorius Pavelas atvirai pasisakė prieš
karą, jog tvarkosi visai kitaip, nei jo motina, ir netgi ketina pasiųsti į Prancū-
ziją ambasadorių. Iš to galime daryti išvadą, jog niekas nežino, kokios gali
būti nenuspėjamos Rusijos ir Prancūzijos suartėjimo pasekmės, ir niekas negali
garantuoti, jog lenkai visiems laikams nebus pasmerkti kęsti savo nedalios!

Dar pridedu, pilieti ambasadoriau, detalų savo veiklos Galicijoje aprašy-

mą ir negausaus mūsų patriotų būrelio nutarimą. Po dešimties dienų išvyks-
tu į Paryžių ir iš ten negaišdamas jums parašysiu.

Mykolas Oginskis.“

Prieš išsiskirdami gruodžio 27 dieną susirinkome paskutinį kartą. Man
įteikė laišką, skirtą Paryžiuje susibūrusiems lenkams. Jį savo ranka parašė
Gžymala, o pasirašė Galicijos atstovai, buvę Jablonove. Kadangi laiškas
labai ilgas ir ne visas jo turinys svarbus, pasitenkinsiu pateikęs tik keletą
ištraukų. Štai jos:

„Piliečiai! Po pertraukos, kuri tęsėsi tris metus, padidinusius mūsų kan-
čias ir nelaimės, mes pirmą kartą iš tikrųjų nusiramino, sulaukę to, ku-
riam patikime šį laišką.

Šis visokeriopos pagarbos nusipelnęs pilietis mano, jog esame jo tėvynai-
niai, kurie supranta, kad negalima visko skelbti viešai, tad nereikalauja iš jo
atskleisti to, apie ką garsiai bus galima pasakoti tik vėliau ir tai ne visiems.
Mes savo ruožtu esame jam dėkingi, jog nekurstė mūsų patriotinių jausmų
fikcijomis ir nepanoro elgtis taip, kaip dažnai elgiamasi revoliucijų metu:
žadinti mūsų viltis melagingomis, niekuo nepagrįstomis kalbomis.

Nuoširdžiai išsipasakoję vieni kitiems, ką manome, nutarėme paskelbti
dvi neginčijamas tiesas:

1. Ir protas diktuoja, ir paskutinio sukilimo patirtis verčia ieškoti užsie-
nio valstybių paramos, jei norime atkurti savo nepriklausomybę. Taip pat
tos valstybės turi parodyti realią paramą, o ne tik reikšti draugiškas deklaraci-
jas, jų žodžiai neturi būti tušti, juos turi lydėti veiksmai, kurių tikimės.

2. Jei likimas būtų mums nepalankus ir ta Europą drebinanti tauta, ta
valstybė, kuriai Lenkijos nelaimė turi rūpėti labiau, nei kuriai nors kitai,
paliks mus likimo valiai, mes nebegalėsime klausyti tų, kurie maitina mus
iliuziniais pažadais, bet, vedami patriotizmo ir garbės suvokimo, turėsime
pasikliauti savo pačių jėgomis ir daryti tai, ką padiktuos neviltis.

Šiuo atveju kiekvienas lenkas, kuriam pavyks likti gyvam po kovų už
valstybės atkūrimą, nesvyruodamas galės vienodai vertinti ir despotus valdo-
vus, kurie ginkluota jėga pavergė mūsų tautą ir respubliką, kurios legionai
nušluoja visus, kurie tik jai kliudo, bet ji pati pasinaudojo mūsų silpnumu
tam, kad sustiprėtų pati, ir mūsų neatjaučia, tik žada padėti vėliau, tai yra
tada, kai patys būsime prisikėlę arba mūsų karta bus išnaikinta, ir tie, kurie
gyvens po mūsų, bus priversti nutilti visiems laikams!

Pirmuoju atveju Jūs, piliečiai, turite veikti ryžtingai, antruoju – turėsime veikti kartu.

Negalime patarti, kaip turite elgtis, – tai padiktuos jūsų išmanymas ir patriotizmas. Mūsų pasitikėjimas jumis išaugo tada, kai susipažinome su žmogumi, mums laišką perduosiančiu, kurį jūs įpareigojote atstovauti tautai tolimesniuose žygiuose. Jei esate laimingi ir turite daugiau žmonių, tokių talentingų, energingų ir išmintingų kaip jis, neįmanoma sėkmingai nebaigti to, ką taip gerai pradėjote, sėkmė apvainikuos jūsų žygi.“

Toliau laiške Paryžiuje susitelkę patriotai buvo raginami veikti išvien, neišskaidyti jėgų. Pareikštas visiškas pasitikėjimas delegacijai, nors ne visus jos narius Galicijos gyventojai asmeniškai pažinojo, bet delegacijos nuostatos ir elgesys susilaukė visuotinio pritarimo. Pageidauta, jog Prancūzijos vyriausybei nebūtų pateikti planai, kokia administravimo forma geriausiai tiktų Lenkijai, rūpintasi tik būdais, kaip ją atkurti. Pasmerkta brošiūra „Politinės pastabos...“, kuria siekta viešai aptarti, kokią naudą duotų tai, jei Prūsijos karalius atsisakytų teisių į užimtas Lenkijos provincijas, bandytų jose įkurti atskirą karalystę ir atiduotų ją valdyti kuriam nors savo šeimos princui. Pagaliau buvo patariama nekalbėti apie tai, kokia dinastija turėtų valdyti Lenkiją ir kokios turėtų būti konstitucinės monarchijos formos, svarbu užsiminti Prancūzijos vyriausybei apie Respubliką, nes jai tai labiau patiks ir atsiras daugiau Lenkijos reikalą ginančių žmonių.

Gavęs visus reikalingus dokumentus ir šiek tiek pinigų kelionei į Paryžių, ėmiau rūpintis tik savo išvykimu ir po trijų savaičių viešnagės Jablonove 1797 metų sausio 10 dieną iškeliavau. Grafas Dz... panorio palydėti mane iki Lembergo.

Visose smuklėse kabojų mano aprašymas, tačiau, laimė, šiame kelyje manęs niekas nepažinojo, o kartu buvęs grafas Dz... išsklaidydavo visus įtariamus. Pagaliau sausio 12 dieną temstant pasiekėme Lembergą. Mane įkurdino Nov... namų mansardoje. Išbuvo ten tik valandą, su niekuo nesusitikau ir išvykau iš karto, kai pašto arkliai buvo pakinkyti į roges. Mane lydėjo jaunuolis, pavarde Zymirskis; jis keliavo, kad aš jausčiausi saugesnis, ir visą tą laiką, kurį jis išbuvo su manimi, galėjau juo tik džiaugtis.

III SKYRIUS

Iš Lembergo iškeliavau turėdamas pasą, išduotą grafui Valerijanui Dz... Iki Krokuvos reikėjo įveikti penkiasdešimt vokiškų mylių ir keliauti tik per austrų provincijas. Kadangi šiame pašto kelyje mane galėjo lengvai atpažinti, nes buvau juo važiuavęs keletą kartų, neišlipau iš rogių iki pat Krokuvos, kur alkis privertė mane apsistoti „Parissot“ smuklėje. Čia užtrukau nuo antros iki ketvirtos valandos nakties¹.

Vis skubėdamas ir vis taip pat saugodamasis patraukiau keliu, vedančiu iki Silezijos sienos. Atvykęs į Tarnovičių, priklausantį prūsams, apsistojau dvidešimt keturioms valandoms, kad galėčiau šiek tiek pailsėti ir pasikeisti ekipažą, nes šiuose kraštuose sniego jau nebuvo.

Netikėtai sužinojau, kad mano brolis iš motinos pusės, grafas Feliksas Lubenskis, šiuo metu yra Lenkijos žemėse, netoli nuo Tarnovičiaus, tad pasiunčiau pas jį kelionės draugą, kad pakviestų užsukti pas mane. Susitikę visą naktį pasakojome vienas kitam naujienas. Jis papasakojo apie mūsų motiną, kurios jau niekada neturėjau laimės pamatyti. Paskui, atsisveikindami, apsikabinome, neturėdami jokios vilties kada nors susitikti, ir aš išvykau į Vroclavą.

Šiame mieste radau Lenkijos dvaro maršalką grafą Račinskį, jau kurį laiką čia gyvenusį. Jis patikino mane, jog Berlyne, susitarus su Prancūzijos vyriausybe, buvo nuspręsta atkurti Lenkijos karalystę iš provincijų, inkorporuotų į Prūsijos sudėtį, ir Lenkijos karaliumi paskirti karališkosios šeimos prinčą, bet, sėdus į sostą imperatoriui Pavelui, apie tai nebekalbama. Ši naujiena sutapo su žinia, kurią buvome gavę prieš tris mėnesius Konstantinopolyje.

Atvykęs į Drezeną, turėjau progą susitikti su keliais tautiečiais, tarp jų su

¹ Po kelerių metų man papasakojo, kad netrukus po mano išvykimo iš Krokuvos, į „Parissot“, ieškodama manęs, užgriuvo policija, ketinusi mane suimti.

Giedraičiu ir Valichovskiu, kurie daugiau klausinėjo nei pasakojo, nes po Rusijoje įvykusių pokyčių jie beveik nebeturėjo ryšio su Lenkija. Kadangi mane įspėjo Berlyne saugotis, atvykęs į tą miestą, liečiau mane vežti į Prancūzijos pasiuntinio Kajaro, su kuriuo kadaise daug bendravau Hagoje, namus. Jis išdavė pasą mano pavarde ir po kelių valandų išvykau iš Berlyno į Hamburgą, o iš ten per Briuselį į Paryžių, kur atvykau 1797 metų vasario 2 dieną.

Atvykus pirmasis ketinimas buvo asmeniškai susitikti su kiekvienu tautiečiu ir išsiaiškinti jų pažiūras, sužinoti tarp jų esančios nesantaikos priežastis ir atkurti vienybę, o tik paskui pranešti jiems tas naujienas, kurias atvežiau. Buvo malonu, jog beveik visi pasitikėjo manimi. Jie atvirai papasakojo, dėl ko nesutaria, ir pasirinko mane tarpininku ir teisėju, turinčiu atkurti harmoniją. Man tai padaryti pavyko be vargo.

Susirinko apie dešimt žmonių, tarp jų ne tik delegacijos nariai, bet ir keletas šviesių, patriotiškai nusiteikusių asmenų, aš jiems trumpai papasakojau apie savo derybas Konstantinopolyje, kelionę į Galiciją, lenkų kariškių susitelkimą Valakijoje ir Moldovoje. Jie man savo ruožtu papasakojo apie visus ryšius, užmegztus su Prancūzijos vyriausybe, bet pripažino, kad šie ėmė silpnėti po to, kai atkeliavo žinia apie imperatorės Jekaterinos mirtį. Niekas neabejojo, jog mano atvykimas į Paryžių bus naudingas, turėsime gerą progą išsiaiškinti prancūzų vyriausybės poziciją. Man pasiūlė paprašyti susitikimo su užsienio reikalų ministru Šarliu de la Krua.

Pastarąjį Oberas diu Baje jau buvo perspėjęs, kad išvykau iš Konstantinopolio ir gabenu jam daug dokumentų, tad keletą kartų klausinėjo delegacijos narių, ar dar neatvykau į Paryžių. Negaišdamas laiko pranešiau apie save ir paprašiau audiencijos. Šarlis de la Krua išlaikė mane savo kabinete keletą valandų ir daug klausinėjo. Paprašė raštu pateikti pastabas apie dabartinę padėtį Turkijoje, nes ją galėjau analizuoti gyvendamas Konstantinopolyje. Daug kalbėjo apie Lenkiją ir lenkus, bet kai paklausiau, kokie Direktorijos ketinimai mūsų atžvilgiu ir ko galime tikėtis, atsakė, jog šiandien negali patenkinti mano smalsumo, nes dar neatėjo laikas, kad būtų galima ryžtingai paremti lenkus. Vis dėlto patikino, jog Prancūzijos vyriausybė labai mums palanki, ir keletą kartų pakartojo, kad bus išnaudota kiekviena pasitaikiusi proga mums padėti ir imtis žygių Lenkijai atkurti.

Šarlis de la Krua įsileido į smulkmenas apie prancūzų kariuomenės sėkmes, bet skundėsi Prancūzijos vidaus sunkumais ir prieš vyriausybę rezgamosis intrigomis. Jis neseniai buvo gavęs žinią apie tai, jog prancūzai užėmė

Mantują, Fajencą ir Ankoną, jog Prancūzijos Respublika sudarė Tolentino taiką su popiežiumi. Neabejojo, jog prancūzų kariuomenė nugalės visuose frontuose, bet skundėsi emigrantais, kunigais ir rojalistais. Pagaliau pasiūlė vėl jį aplankyti po dviejų savaitių, kai užbaigsiu darbą, kurį atlikti jis prašė.

Išėjau iš šio susitikimo nelabai džiugiai nusiteikęs, nes Paryžiuje, kaip ir Konstantinopolyje, girdėjau tik miglotus pažadus ir raminačias kalbas, o tai negalėjo paguosti.

Antrą kartą pas pasiuntinį nuvykau nurodytu laiku. Jis prisivertė perskai-tyti labai ilgus mano užrašus apie šiandienos padėtį Turkijoje. Skaitydamas nepraleidau progos įpinti detalių, galinčių sutelkti jo dėmesį į Lenkijos rei-ka-klus. Jis atrodė patenkintas, padėkojo, bet ėmė aiškinti, jog kol kas negali nuraminti, jog vis dar reikia kantriai laukti palankių aplinkybių; toks troški-mas – kiekvieno doro prancūzo širdyje.

Nuo tos dienos užsidariau namie, beveik nieko nepriiminėjau ir neri-maudamas bei nekantraudamas laukiau, kas bus toliau, nors nieko gero nesit-ikėjau. Nebebandžiau susitikti su Šarliu de la Krua, kol pats manęs nepa-kvies. Tik V Respublikos metų žerminio 16 dieną (1797 m. balandžio 5 d.) gavau jo kvietimą apsilankyti.

Apibendrinęs visas naujienas, kurios buvo gautos iš prancūzų kariuome-nių po mūsų paskutiniojo susitikimo, jis pareiškė, jog niekas nekliudo gene-rolui Bonapartui žygiuoti į Vieną, bet jis pats mano, jog, prancūzams už-ėmus sostinę, karas su Austrija nesibaigtų, nebent imperatorius bandytų su-daryti taiką, taigi dabar palankiausias metas imti veikti Lenkijos labui, o pradėti reikia nuo Galicijos sukilimo. Parodė man vyriausybės gautas ata-skaitas apie gyventojų nuotaikas Vengrijoje, Transilvanijoje ir Dalmatijoje, kad būtų galima organizuoti sukilimą ir veikti pagal naujųjų Italijos respub-likų pavyzdį. Bet pridūrė, jog tokio masto drąsūs sumanymai pasiseks tik tada, kai jiems bus išmintingai pasiruošta ir neskubama. Pridūrė, jog Direk-torija negali kompromituoti savęs, nurodydama Galicijoje gyvenantiems len-kams sukilti prieš valdžią, kuri kadaise atėmė iš jų tėvynę. Dabar jie turi išgirsti, jog išmušė Lenkijos atgimimo valanda ir nebus tinkamesnio meto veikti, tad lenkai turi išnaudoti progą ir atlikti tai, ką jiems liepia garbė ir pareiga.

Šarlis de la Krua pasiūlė skubiai vykti į kariuomenės štabą Italijoje ir aptarti su generolu Bonapartu veiksmų planą, pagal kurį lenkai galėtų pradėti veikti, ir jų diversijos padėtų prancūzų kariuomenei Austrijos dva-

ro valdose. Paskui labai ilgai postringavo apie tai, kaip būtų galima įgyvendinti šį planą, vienu metu sukėlus Galicijos, Transilvanijos gyventojus, vengrus, kroatų ir dalmatus. Man išvykus, po kelių valandų gavau tokį laišką:

„Pilieti, vos tik jūs šį rytą išėjote iš kabineto, man kilo mintis pasiūlyti jums, taip pat ir jūsų tautiečiams, įteikti man raštu parengtą veikslių, apie kuriuos šį rytą kalbėjomės, planą ir numatomus veiksmus. Aš negaišdamas laiko perduosiu jį Direktorijai ir nekantraudamas lauksiu sprendimo, kuris duos jums veikimo laisvę. V Respublikos metų žerminio 16 diena.

Šarlis de la Krua.“

Perdaviau ką tik gautą pasiūlymą keliems savo draugams. Iš pradžių labai nudžiugome, jog prancūzų vyriausybė mums atskleidžia savo planus ir siūlo aktyviai dalyvauti įvykiuose, bet po to ėmėme mąstyti ir nutarėme paskelbti štai ką:

1. Ambasadoriaus pasiūlyme aiškėja Prancūzijos vyriausybės noras vykdyti diversijas Austrijos imperijos teritorijoje, nes tai, be abejojimo, prisidėtų prie sėkmingų prancūzų kariuomenės veiksmų, bet negarantuotų mums Lenkijos atkūrimo.

2. Mes galime ir net privalome dėti visas pastangas išlaisvinti tautiečius iš mūsų šalį pasidalinusių svetimų valstybių viešpatavimo, bet nemanome, jog tikslinga kurstyti Galicijos gyventojus sukilti ir statyti juos į pavojų, jei negalime jiems garantuoti, kad Lenkija bus atkurta ir jiems neteks kęsti austrų jungo.

3. Sukilimas, kurio vykdytojais mes turime tapti, tik paskubins taikos tarp Vienos dvaro ir Prancūzijos Respublikos sudarymą, bet Galicija netaps laisva, o dar mažesnė tikimybė, kad bus laisvos kitos Lenkijos provincijos, valdomos Rusijos ir Prūsijos.

4. Mums reikia garantijos, kad mūsų aukos, kurių prašoma Prancūzijos vyriausybės labui, užtikrins pastarosios globą, paramą ir pagalbą atkuriant mūsų šalį.

Pasiuntinys, kuriam įteikiau tuos pamąstymus, trumpai atsakė, kad mes nereikalingi Prancūzijos vyriausybei, kad jei nepasitikime ja, galime nieko nedaryti ir guostis efemeriškomis viltimis. Jis nusistebėjo mūsų išvadomis, nes, anot jo, turime aiškių įrodymų, kad Prancūzijos vyriausybė globoja lenkų pabėgėlius, kad suformuoti lenkų legionai bus kariuomenės, turėsiančios

atkovoti Lenkiją, branduolys, pagaliau, neseniai mums buvo parodytas pasiūlymas ir pasiūlytas planas, kurio vienintelis tikslas – padėti atkurti Lenkiją, todėl jis nesupranta, kodėl abejojame tuo, jog Prancūzijai rūpi mūsų likimas. Kalbą užbaigė pakartojęs, jog galime elgtis kaip tinkami, bet po trijų dienų jau bus vėlu kalbėti apie planą, kurį man pasiūlė.

Kad nereikėtų sau priekaištauti, patriotų susirinkime nutarėme, jog aš ir pilietis Vybickis parengsime planą, kurį įteiksime pasiuntiniui Šarliui de la Krua, taip pat „Kreipimąsi“ į Galicijos gyventojus. Pagal tą planą lenkų legionai, maždaug penki šeši tūkstančiai vyrų, turėjo persikelti per Adrijos jūrą į Dalmatiją ir pabandyti pakliūti į Vengriją, kur prie jų prisijungtų maždaug du tūkstančiai lenkų, esančių Valakijoje ir Moldovoje. Pastarieji turėtų žygiuoti per Transilvaniją ir patekti į Vengriją, kur, kaip tikino pasiuntinys, jie galėtų žygiuoti laisvai, nes Prancūzijos vyriausybė tose provincijose užsitikrinsi nevaržomą judėjimą. Visi susirinkę lenkų daliniai netrukus galės būti papildyti naujokais, atvykstančiais iš Galicijos ar net iš Lenkijos gilumos, bet jie neturėtų prisitarti prie pat Galicijos sienų, juo labiau žygiuoti į šios provincijos gilumą, kad nesukompromituotų gyventojų ir neišprovokuotų rusų kariuomenės invazijos, nes Austrijos imperatorius gali paprašyti jos pagalbos. Prancūzų emisarai, kuriuos Direktorija slapta pasiuntė į Vengriją, turėjo užtikrinti laisvą lenkų legionų judėjimą, prie jų būtų prijungtas penkių šešių tūkstančių prancūzų korpusas. Vos tik Direktorija pritarš šiam sumanymui, Paryžiuje esantys lenkai turės išsirinkti ir pasiųsti į Italijos kariuomenės štabą savo atstovus tartis su generolu Bonapartu dėl artimiausių veiksmų. Mes tuo pat metu turime pasiųsti į Galiciją du emisarus su „Kreipimusi“ į šios provincijos gyventojus ir jiems pranešti, ką esame nusprendę ir kurių atsargumo priemonių dera laikytis, kad jie nesukompromituotų, taip pat įpareigoti juos užmegzti ryšį su lenkų legionais ir papildyti juos žmonėmis bei pagal išgales paremti pinigais.

Per dvidešimt keturias valandas planas buvo parengtas ir perduotas užsienio reikalų ministrui. Pasirašė: Mnievskis, Wybickis, Prozoras, Barsas, Tašyckis, Šaniavskis, Valichnovskis, Podoskis ir kiti. Ministrui pranešėme, jog aš esu įpareigotas vykti į Italijos kariuomenės štabą kartu su Mnievskiu ir Prozoru, bet pastarasis negali, todėl paprašyta išduoti pasus tik man ir Mnievskiiui ir pranešta, kad esame pasirengę išvykti, vos tik planui pritarš vyriausybė.

Po kelių dienų užsienio reikalų ministras oficialiai informavo mane, jog Direktorija pritarė mūsų planui ir, nepadariusi jokių pakeitimų, jį išsiuntė

generolui Bonapartui. Buvo pasiūlyta pradėti planą įgyvendinti. Ministras taip pat pranešė, jog galiu atsiųsti žmogų pasiimti pasus, nes jie jau paruošti, ir dar šiandien man atsiųs Direktorijos rašto generolui Bonapartui kopiją bei kai kurių asmeninių generolo draugų rekomendacinius laiškus, galėsiančius man padėti.

Šį kartą neabejojau, kad teks aktyviai dalyvauti įvykiuose, tikėjau gerų šios kelionės rezultatų, bet mano džiaugsmas ir viltys netrukus išblėso, nes, ruošiantis sėsti į vežimą, iš Italijos kariuomenės atvykęs pasiuntinys atgabeno naujieną, jog 1797 metų balandžio 7 dieną pasirašyta preliminari Leobeno sutartis. Tada numačiau tai, kas, nelaimė, pasitvirtino, – nebegalėjome nieko tikėtis iš Prancūzijos, kai ji pradėjo taikos derybas su Vienos dvaru; visos ankstesnės viltys dėl prancūzų pagalbos tapo chimeromis ir iliuzijomis.

Tačiau taip manė ne visi tautiečiai. Kai kurie tvirtai tikėjo, jog, nepavykus revoliucinėms permainoms, nebūtina manyti, jog nebeliko kitų būdų pasiekti tam pačiam tikslui.

Delegacijos nariai ir visi, kurie tikėjosi, jog karas nesibaigė ir prancūzai nugalės, palaikė mano nuomonę. Jie manė, jog dabar ne laikas imtis kokių nors veiksmų, tačiau kai kurie, pavyzdžiui Barsas, Vybickis ir Prozoras, reikalavo Milane sušaukti Lenkijos Konstitucinį seimą. Jie tvirtino, jog vienas Direktorijos narys inicijavo tą projektą kaip vienintelę galimybę išsaugoti tautos atstovų branduolį. Tačiau surasti ir sukviesti žmones šiam Seimui buvo didelė problema, nes jame turėjo dirbti trijų luomų atstovai – karalius, didikai ir miestiečiai. Delegatai turėjo būti išrinkti vaivadijose ir pavietuose. Karalius buvo atsisakęs sosto ir leido savo varganas dienas Sankt Peterburge. Kalbant apie kitus du luomus, turėjome tik vieną bajorą, buvusį Gegužės 3-iosios seimo deputatą, ir vieną miestiečių atstavą.

Nusprendžiau išvykti iš Paryžiaus ir laikytis nuošaliau, palaukti kokiam nors Olandijos mieste geresnių laikų, kurie galbūt ateis, sugrįžus į Paryžių Bonapartui. Bet manęs tautiečiai labai prašė jų nepalikti ir rimtai pagalvoti apie lenkų seimo Milane sušaukimo galimybę bei pabandyti išsiaiškinti, ką apie tą planą mano Prancūzijos vyriausybė, tad nusprendžiau kelioms dienoms atidėti savo kelionę.

Atvykęs pas pasiuntinį Šarlį de la Krua, kad grąžinčiau jam Direktorijai skirtą kopiją ir laiškus, adresuotus generolui Bonapartui, radau jį ne tik nuliūdusį dėl nepavykusio mūsų plano, bet ir susirūpinusį dėl būsimų pokyčių ministerijoje – jis pats turėjo netekti vietos. Užsiminiau apie planą sušaukti Milane seimą, bet jis tik gūžtelėjo pečiais ir pasakė tik tiek, jog tai juokinga mintis.

Tačiau mano tautiečiai trūks plyš norėjo sužinoti, kokia Direktorijos nuomonė apie šį planą, jie manė, jog Šarlis de la Krua, kurį netrukus pakeis, negalės patenkinti jų smalsumo, todėl priprašė manęs gauti tikslesnių žinių iš piliečio Bono, buvusio reikalų patikėtinio, Prancūzijos generalinio konsulo Varšuvoje. Pastarąjį rusai buvo suėmę Varšuvoje ir penkiolika mėnesių laikė kalėjime. Laisvę atgavo neseniai, buvo labai gražiai sutiktas Paryžiuje, juo labai pasitikėjo keli Direktorijos nariai. Bonas karštai kalbėjo apie Lenkijos reikalus ir palaikė nuomonę sušaukti seimą Milane, tvirtino, jog tas planas yra Direktorijos numatytas. Bet viskas baigdavosi miglotomis kalbomis, kurios greičiau reprezentavo paties Bono, o ne Prancūzijos vyriausybės poziciją, tad nutarėme, jog parašysiu jam nedviprasmišką laišką, kuris paskatins jį išsiaiškinti pažįstamų Direktorijos narių nuomonę, ir mes pagaliau sužinosime ką nors patikima.

Štai laiškas, kurį jam įteikiau balandžio 28 dieną:

„Pilieti, jūs išgyvenote Lenkijoje dvidešimt penkerius metus, puikiai pažinote ir mūsų šalį, ir lenkų tautos būdą. Jūsų išmintingas elgesys pelnė jums visuotinę pagarbą ir užtraukė persekiojimus už meilę laisvei, tai galutinai iškėlė jus tėvynės akyse ir padarė doriems bei geros valios žmonėms patrauklų, vertą visų pagarbos. Tai žinodami, jums grįžus į Paryžių, jautėme neapsakomą pasitenkinimą. Jūs negalite nepakalbėti su Prancūzijos vyriausybe apie Lenkiją, jūs privalote tai padaryti, nes esate Lenkijos atstovas, geras pilietis, ginantis laisvės ir nepriklausomybės idėją...

Mums nedera skatinti Prancūzijos vyriausybę skubiai imtis žygių atkurti Lenkiją, bet norėtume žinoti, ką turime padaryti patys, kad pateisintume jos lūkesčius...

Jūs žinote, pilietiški, kad mes uolūs ir tėvynei atsidavę patriotai, jūs taip pat žinote, jog mes išsaugojome ryšius su tautiečiais Lenkijoje, tad nenustebsite, jog atkakliai prašome šį tą paaiškinti. Mums ypač svarbu sužinoti, ar planas sušaukti lenkų seimą Milane buvo pasiūlytas Prancūzijos vyriausybės. Būsime laimingi, jei tai išgirsime iš jos, kurią, kaip ir jus, pilietiški, gerbiame ir kuria pasitikime, atstovo lūpų. Ir t. t.

Mykolas Oginskis.“

Bono susirado mane po dviejų dienų ir padėkojo už malonius žodžius, už mūsų pasitikėjimą, kurio jis, beje, manė esąs nusipelnęs savo tikrai nuošir-

džiu prisirišimu prie lenkų tautos. Jis man pasakė, jog perdavė mano laišką dviem Direktorijos nariams, kurie pareiškė, jog lenkų tautinė atstovybė Milane gali būti naudinga ateityje, bet viskas priklauso nuo to, kaip klostysis įvykiai, o to numatyti neįmanoma. Bono atvirai prisipažino, kad šiandien Prancūzijoje nuomonės skiriasi, nesutaria net Direktorijos nariai, tad pokyčių reikia laukti po to, kai iš tikrųjų bus sudaryta taika su Vienos dvaru ir sugrįš generolas Bonapartas.

Kadangi nebuvo įgaliojimas atsakyti man raštu, Bono apsiribojo pokalbiu, kurį atpasakojau tautiečiams.

IV SKYRIUS

Balandžio 30 dieną gavome žinią, kad Kosciuška paleistas iš kalėjimo Sankt Peterburge ir jau yra Hamburge. Manęs paprašė Paryžiuje esančių lenkų vardu parašyti jam laišką ir pasveikinti su laisve bei pasakyti, jog esame sujaudinti to, kaip su juo pasielgė Rusijos valdovas. Parašėme, jog nuoširdžiai trokštame jį pamatyti ir tikimės, kad būtinybė atgauti jėgas ir sveikatą atves jį į Paryžių. Švelniausiais žodžiais išsakėme, ką jaučiame jam ir kad tais jausmais nuoširdžiai dalinamės su visais lenkais.

Parašiau asmeninį laišką, tą patį padarė ir Barsas. Kosciuškos atsakymo sulaukiau Briuselyje po trijų savaičių. Jis parašė ir Barsui, bet nepanoro susikompromituoti, atsakydamas į laišką, kurį pasirašė keturiasdešimt žmonių. Tik laiške man parašė, jog jį sujaudino mūsų žodžiai ir jis mums dėkoja už juos. Rašė, jog nuolat linki gero savo tautiečiams.

Išvykimo iš Paryžiaus išvakarėse manęs vėl paprašė pasistengti kaip nors suorganizuoti tautos atstovų susirinkimą Milane. Barsas jau keletą dienų žarstė vis naujus argumentus, įrodinėdamas to plano naudą. Vybickis beveik neišeidavo iš mano namų ir vis stengėsi aiškinti to susirinkimo galimą naudą. Abu buvo įsitikinę, jog mano išvykimas nesukliudys jiems tęsti sumanytą planą, įtikinti Prancūzijos vyriausybę, propaguoti tą idėją Italijoje, kur jų nuomonę palaikė generolas Dombrovskis ir keli lenkų legionų karininkai. Tačiau reikėjo parašyti ir išsiųsti aplinkraštį Lenkijoje likusiems Konstitucinio seimo nariams, todėl jie manė, jog mano parašas bus labai svarbus argumentas ir paragins juos apsispręsti bei atvykti pas mus.

Pasistengiau paaiškinti jiems, jog tas planas netikęs, jog mes sukelsime pavojų ir pražūtį garbingiems piliečiams, kurie ir taip jau daug ką paaukojo dėl savo šalies. Aš jiems labai įtikinamai paaiškinau, jog mes, represuotieji,

praradę turtus ir nebeturintys pragyvenimo šaltinių, galime patys tvarkyti savo likimą ir puoselėti chimeriškas viltis, bet būtų neprotinga, nežmoniška ir nedora skatinti taikius dvarininkus palikti savo dvarus, atplėšti šeimų tėvus nuo vaikų, kurstyti neapgalvotam, nutrūktgalviškam ir, mano nuomone, beprasmiškam žingsniui.

Mano kalbos buvo labai gyvos, kupinos įkvėpimo, tad man parodytas cirkuliaras, kurį turėjo išsiųsti į Lenkiją, pasirodė visiškai netinkamas, nes skleidė klaidingas mintis. Kelių lenkų nuomonė buvo pateikiama kaip oficialūs pasiūlymai Direktorijai.

Mane išklause, nes norėjo, jog aš pasirašyčiau. Galų gale po ilgų diskusijų sutikau. Man pavedė parašyti vieną iš laiško variantų. Sukūriau jį kiek galėdamas trumpesni. Jame paprastai išdėčiau principus, kuriais remdamiesi galėtume planuoti sukviesti Konstitucinio seimo atstovus į Milaną, bet nei skatinau jiems pritarti, nei atkalbinėjau.

Parašėme, jog Prancūzijos vyriausybė tam neprieštarauja, tačiau vis dėlto paprašėme senojo Konstitucinio seimo narių gerai apmąstyti planą ir vadovautis įsitikinimais, išmanymu ir patriotiniais jausmais.

Laišką pasirašė Mniewskis, Tašyckis, Prozoras, Wybickis, Barsas, Valichnovskis, Rajeckis, Kochanovskis, Voičinskis ir dar keli. Laiškas buvo toks santūrus, jog pasirašiau nedvejodamas. Beje, buvau tikras, kad plano autoriai kiekvienas savo ruožtu parašys asmeninius laiškus savo draugams Lenkijoje, bet tai man nerūpėjo. Maniau, jog nedera užrašyti adresatų pavardžių, jog dera įpareigoti pasiuntinį, kuris nugabens laiškus, perduoti juos žmonėms, kuriuos nurodysime žodžiu, bet kiti užsispyrė būtinai nurodyti kunigaikščio Adomo Čartoriskio, Ignacijaus Potockio ir Malachovskio bei svarbiausių Konstitucinio seimo narių pavardes, nes manė, jog, nenurodžius adresatų, laiškas kels įtarimą ir mūsų pastangos nueis niekais.

Į mano pastabas nebuvo atsižvelgta ir atsitiko tai, ką pranašavau. Narbutas, kuriam buvo pavesta nugabenti laišką, buvo sulaikytas prie sienos, sulaike ir Kochanovskį, gabenusį laišką į Galiciją. Šiame laiške neatsargiai buvo paminėti keli asmenys. Iš abiejų sulaikytųjų buvo atimti visi turėti dokumentai.

Neapgalvoto žingsnio padariniai buvo baisūs – planas žlugo, visoje šalyje prasidėjo persekiojimai.

Pagalčiau išvykau į Briuselį, nutaręs grįžti į Paryžių, kai tik generolas Bonapartas parsiras iš Italijos kampanijos.

Visas viltis dabar dėjau į Prancūzijai tarnaujančius lenkų legionus, galimybę didinti juose karių skaičių – pasiūsti tarnauti pageidaujančius lenkus, į neišvengiamus pasikeitimus Prancūzijos vyriausybėje, į tai, jog taikos sutartis su Vienos dvaru bus trumpalaikė, jog Rusija paskelbs karą, nors imperatorius Pavelas nuolat demonstravo taikius ketinimus. Bet šios paguodžiančios viltys galėjo išsipildyti tik ateityje, tad laukiau, neturėdamas vilties sugrįžti į savo šalį, buvau toli nuo šeimos, be pragyvenimo šaltinio su vieninteliu mano ginklu prieš užgriuvusias nelaimes – kantrybe; raminausi tik tikėjimu, kad atlikau tai, ką liepė pareiga.

Būtent Briuselyje gavau žinių, kurios galutinai mane prislėgė. Valakijoje ir Moldovoje buvę lenkų kariai nepaklausė protingo įsakymo, kurį buvau jiems perdavęs Obero diu Baje vardu – be leidimo nesiimti jokių veiksmų. Šimtinė karių, vadovaujamų Denisko, neatsargiai kirto Galicijos sieną. Jie tikėjosi smogti netikėtą smūgį ir už tai buvo smarkiai nubausti, nes, susidūrus su austrų kariuomenės daliniu, penkiolika karių žuvo kovoje, dvylika pakliuvo į nelaisvę ir buvo vietoje pakarti, likusieji paspruko kartu su vadu ir sugrįžo į Moldovą.

Gavau raštišką pranešimą, jog išpuolis įvykdytas po to, kai Denisko gavo iš generolo Obero diu Baje įsakymą atlikti žvalgybą Galicijoje ir išsiaiškinti šioje provincijoje esančių austrų karinių pajėgų kovinę parengtį, bet daugiau jokių paaiškinimų nesulaukiau, tad nelabai tikiu šia versija. Tiesa yra ta, kad Denisko iš Bukarešto buvo iškviestas pas Prancūzijos ambasadorių į Konstantinopolį, o sugrįžęs įvykdė drąsų išpuolį, nors žygis negalėjo atnešti jokios naudos ir labai sukompromitavo Galicijos gyventojus.

Keletas jų, sukaustyti grandinėmis, buvo nugabenti į kalėjimus Vienoje, kur su jais buvo elgiamasi labai griežtai; ten jie iškalėjo keletą metų.

Gerokai vėliau sužinojau, kad po savo žygio Denisko sugrįžo į Konstantinopolį, nuvyko pas Rusijos ambasadorių ir teisinosi, jog jo žygį išprovokavo neviltis. Gavęs iš ambasadoriaus laišką, nuvyko į Sankt Peterburgą, prisistatė imperatoriui Pavelui, buvo labai palankiai sutiktas ir gavo iš jo žemės su keliomis šimtinėmis valstiečių – atlygį už Lenkijoje prarastus dvarus.

Dombrovskis, kaip jau rašiau anksčiau, perėjo į Rusijos tarnybą, o kiti Valakijoje ir Moldovoje buvę kariai sugrįžo į tėvynę arba patraukė į Italiją, ketindami prisidėti prie lenkų legionų.

Pilietis Barsas, niekaip neišmetantis iš galvos minties dėl seimo sušaukimo Milane, atsiuntė man į Briuselį laišką, kurį buvo pasirašę daug karininkų

iš lenkų legionų, ir jame ragino mane su Vybickiu ir Mnievskiu keliauti į Lombardiją ir ten sutelkti tautos atstovų branduolį. Laiškas buvo pasirašytas mesidoro¹ 3 dieną.

Mnievskis jau buvo išvykęs iš Paryžiaus, nes norėjo būti arčiau Prūsijos sienos. Aš ketinau laukti Briuselyje, kol į Paryžių atvyks generolas Bonapartas, o tik paskui tvirtai nuspręsti, ką daryti toliau. Į Milaną išvyko vienintelis Vybickis.

Draugai pranešė, jog generolas Zajončekas paskirtas Brešos komendantu ir gavo įsakymą sutelkti šešiolikos tūkstančių vyrų nacionalinės gvardijos ir šešių tūkstančių vyrų reguliariosios kariuomenės korpusą. Man rašė, kad generolas Dombrovskis pristatė Bonapartui visus lenkų karininkus, tarnavusius legionuose Italijoje, o Bonapartas juos labai maloniai priėmė. Man buvo pranešama apie visus legiono reikalus, o mano pavardė minima tarp aukščiausio rango karininkų, tokių, kaip Zymirskis, Šamantas ir dar kelių gerai pažįstamų, kurių likimai man labai rūpėjo. Trumpos žinios, kurias apie mūsų legionus gaudavau tiesiai iš Milano arba per Paryžių, mane guodė; būtent su jomis dar siejau šiek tiek vilčių.

Gyvendamas Briuselyje sužinojau, jog Prancūzijos Respublika ir Austrijos imperatorius sudarė Kampoformijaus taikos sutartį. Ji buvo pasirašyta 1797 metų spalio 17 dieną. Šia sutartimi imperatorius sutiko su tuo, kad Prancūzijos Respublikai dabar priklauso svarbūs geografiniai objektai – Reinas, Alpės, Viduržemio jūra, Pirėnai ir Vandenynas. Jis sutiko, jog Cizalpinė respublika būtų sudaryta iš Lombardijos, Redžio, Modenos, Mirandolos kunigaikštysčių, trijų popiežiaus valdų (Bolonijos, Ferarės ir Romanijos), iš Valtelinos ir dalies Venecijos sričių dešiniajame Adidžės krante. Dar užleido Brisgau (Fryburgą), tad nuo Prancūzijos sienų nutolo feodaliųjų valstybių valdos. Dar buvo sutarta, jog svarbus Majencos koridorius Prancūzijos Respublikos kariuomenei bus atiduotas kariniu susitarimu, pasirašytu Raštade, kur susitiko prancūzų įgaliotinis ir grafas fon Kobenclis.

Bonapartas įpareigojo generolą Bertjė nuvežti Kampoformijaus sutartį į Paryžių, kartu pasiuntė ir garsųjį mokslų ir menų komisijos narį Italijoje Monžą. Direktorija nesitikėjo, jog sutartis bus sudaryta be jos, tad buvo nelabai patenkinta, net kurį laiką abejojo, ar ją ratifikuoti, tačiau visuomenės nuomonė paėmė viršų ir buvo nutarta, jog taikos su Austrija sąlygos labai

¹ 10 Respublikos kalendoriaus mėnuo, trunkantis nuo birželio antrosios pusės iki liepos vidurio (vert. past.).

palankios Prancūzijai, taigi patvirtinta viskas, ką pasirašė generolas Bonapartas.

Dar būdamas Briuselyje sužinojau, jog 1797 metų lapkričio 16 dieną mirė Prūsijos karalius Frydrichas Vilhelmas.

Neabejojau, jog, pasirašius Kampoformijaus sutartį, generolas Bonapartas tikrai sugrįš į Paryžių, arba jį iškvies Direkotorija, tad nutariau ten vykti pats, bet man išvykti sukliudė nenumatytas incidentas.

Kreipiausi į merą, prašydamas paso, bet pastarasis atsakė, jog negali jo išduoti, nes turi gauti Paryžiaus policijos leidimą. Po dviejų savaitių man pranešė, jog galiu likti Briuselyje tiek, kiek pageidausiu, bet leidimo kelionei į Paryžių neduos, kol negausiu pažymos iš kurio nors Direkotorijos nario arba Respublikos ministro – jie turėtų mane pažinoti asmeniškai.

Patekau į nepaprastai sunkią padėtį, nes lenkų delegacijos Paryžiuje nebebuvo, sostinėje tarp vyriausybės narių vyko trintis, ministerijoje daug kas pasikeitė ir aš nebežinojau, į ką galėčiau kreiptis. Mano laimei, pilietis Verninakas, senasis Prancūzijos Respublikos pasiuntinys Konstantinopolyje, buvo Paryžiuje¹. Parašiau jam laišką, atsakymą gavau tuoj pat, kartu ir pažymą:

„Aš, žemiau pasirašęs, tvirtinu piliečiui Sotenui, Respublikos policijos ministru, kad Konstantinopolyje, atlikdamas man pavestą misiją, gerai pažinojau pilietį Mykolą Oginskį, lenkų patriotą; minėtas pilietis Mykolas Oginskis pelnė savo tautiečių, Prancūzijos Respublikos draugų ir savo šalies engėjų priešų pasitikėjimą; minėtas Mykolas Oginskis paaukėjo savo šalies laisvei ir nepriklausomybei aukštą visuomeninę padėtį ir milžiniškus turtus; jis, repressuotas rusų, manau, jog tikrai yra vertas, kad Respublikos valdžios atstovai būtų jam palankūs. Paryžius, VI Respublikos metai, frimero² 10 diena.

R. Verninakas.“

Atidaviau pažymą Briuselio merui, po kelių dienų man atsiuntė pasą, su kuriuo 1797 metų gruodžio 2 dieną išvykau į Paryžių.

¹ Jis neseniai vedė prieš tai buvusio užsienio reikalų ministro Šarlo de la Krua dukterį.

² 3 Respublikos kalendoriaus mėnuo, lapkričio pabaiga – gruodžio pabaiga (vert. past.).

V SKYRIUS

Gruodžio 6 dieną, baigęs vieną puikiausių savo kampanijų Italijoje, pasirašęs šlovingą Prancūzijai sutartį, generolas Bonapartas sugrįžo į Paryžių. Visa Italija atsidūrė Prancūzijos jurisdikcijoje. Prancūzijos pavyzdžiu buvo įkurtos dvi naujos respublikos. Iš Italijos gauta daugiau nei šimtas dvidešimt milijonų kontribucijos. Nacionalinis muziejus praturtėjo iš Parmos, Florencijos ir Romos parvežtais meno šedevrais, vertais daugiau nei du šimtai milijonų. Genujoje, Livorne ir Venecijoje paimti laivai papildė Prancūzijos laivyną. Tulūzos eskadros viešpatavo Viduržemio, Adrijos jūrose ir Levanto¹ pakrantėse. Ėmė atgimti prekyba Lijone, Provanse ir Dofine, nes atsivėrė realizavimo rinkos anapus Alpių. Neįtikėtini tik dvejus metus trukusios kampanijos, išgarsėjusios daugybe puikių pergalių, rezultatai atkreipė visos Prancūzijos dėmesį į žmogų, kuriam ji turėjo būti dėkinga už sėkmę.

Tačiau Bonapartas į Paryžių atvyko labai kukliai ir apsistojo mažame namelyje Šanteren gatvėje, kurią municipalitetas skubiai pavadino Pergalės gatve.

Atvykau į Paryžių Bonaparto sugrįžimo išvakarėse ir nutariau nevengti visuomenės, kaip elgiausi per paskutinę viešnagę. Nusprendžiau daugiau bendrauti su vyriausybės nariais ir žymiausiais to meto žmonėmis. Ketinau prisistatinėti nebe kaip lenkų patriotų atstovas, bet kaip tos tautos žmogus, represuotas savo šalyje. Taigi man neberekėjo varginti niekieno ausų nuolatiniais skundais apie Lenkijos būklę, manęs nebesekė svetimų valstybių pasiuntiniai, visų šalių žmonės man buvo vienodi. Kadangi nebesistengiau sužinoti, ką kiti galvoja apie mus, manimi ėmė pasitikėti, visur, kur tik benuvykdavau, išgirsdavau pačias įvairiausias žmonių, su kuriais bendraudavau, nuomones.

¹Bendras Viduržemio jūros rytų pakrantės šalių pavadinimas (vert. past.).

Pastebėjau, kad visi prancūzai myli lenkus, mano, jog pastarųjų būdas labai panašus į prancūzų. Gyrė sugebėjimą maloniai bendrauti su kitais, ištikimybę ir meilę tėvynei. Prancūzų kariškiai negailėjo pagyrų lenkų legionams. Bet iš visų tų pagyrų negalėjau sužinoti, kokie iš tikrųjų Prancūzijos vyriausybės interesai, nes ji pati tuo metu buvo labai nestabili ir pernelyg užsiėmusi Prancūzijos vidaus reikalais, tad mumis nesidomėjo.

Prisistačiau naujam užsienio reikalų ministrui Taleiranui. Susipažinau su Barasu, Bartelemi, Pišegriu, Taljenu, Sijesu ir daugeliu prancūzų generolų, dalyvavusių Italijos kampanijoje.

Šiuos garsius žmones dažniausiai sutikdavau Lekutel de Kantele namuose; jie čia vakarieniaudavo arba vakarodavo. Čia turėjau progą sužinoti daug smulkmenų apie pagrindinius prancūzų revoliucijos etapus, pagrindinius kovos veiksmus Italijos ir Vokietijos kampanijose, ten susipažinau ir su generolu Bonapartu, kuris po to, kai mus supažindino šeimininkas, paklausė, ar seniai išvykau iš Konstantinopolio, kaip ten laikėsi Oberas diu Baje, kokie su juo buvo kariškiai, ką aš manau apie turkus. Mano atsakymai buvo tokie pat trumpi, kaip ir jo klausimai.

Vieną dieną, kai vakarieniauau pas Lekutel de Kantele, Bonapartas atsiuntė savo adjutantą, kuris paprašė rezervuoti generolui vietą prie stalo, bet jo laukti nereikia, nes turįs daug darbų ir negalįs atvykti laiku. Po vakarienės damos ėmė klausinėti, kokios žinios jį pasiekė iš Romos, nes jau pasklido gandas, jog Prancūzijos ambasadoriaus Žozefo Bonaparto rūmai apgulti, o generolas adjutantas Diufo nužudytas. Generolas Bonapartas noriai atsakinėjo visoms klausinėjančioms ponios ir papasakojo net kelias detales. Pastebėjau, jog jo balsas buvo kimus; tuo metu jis dar nemokėjo sklandžiai kalbėti, bent jau tokį įspūdį susidariau iš to pokalbio, kurį girdėjau. Papasakojo apie sapną, kurį regėjo kelios dienos prieš generolo Diufo nužudymą, bet ne viską galėjau išgirsti. Visi klausėsi atidžiai, tačiau, be abejo, mažiau stebėjosi dėl sapno, daugiau tuo, jog jį pasakoja dienos didvyris.

Kiek vėliau kelios ponios priėjo prie pianino ir paprašė manęs sugroti maršą, kurį buvau parašęs lenkų legionams. Eidamas joms iš paskos, Bonapartas aplinkiniams kalbėjo: „Nagi, paklauskime, juk kalbama apie lenkų legionus; galime drąsiai pridurti – apie drąsius lenkų legionus, nes tie lenkai kaunasi kaip pasiutę.“

Paskui pakalbėjome apie muziką, apie didžiausius Italijos kompozitorius... Bonapartas dalyvavo pokalbyje ir ypač gyrė Paizielą.

Po dviejų dienų užsienio reikalų ministras Taleiranas surengė puikų pokylį, skirtą paminėti generolo Bonaparto sugrįžimą iš šlovingos Italijos kampanijos. Buvo pakviesti visi garsūs svetimšaliai, svečių buvo daug ir pokylis pavyko¹.

Generolas Bonapartas pasirodė labai vėlai. Iki jo atvykimo visų akys nuolat kryo į duris, pro kurias jis turėjo įeiti. Tie, kurie jo dar nepažinojo, nustebė pamatę, jog į saloną įėjo neaukšto ūgio, liesas vyras, žygių sunkumų ir saulės nurudinta oda, lygiai sušukuotais, blizgančiais, iki akių krentančiais plaukais, vilkintis paprastą pilką redingotą, rimtas, bet gerai nusiteikęs.

Bonapartas apsimetė, jog nepastebi, kaip paslaugiai jį sutinka, ir elgėsi taip, lyg būtų pašalinis toje šventėje, nors ji buvo skirta tik jam vienam. Jis negalėjo išvengti pokalbių ar bent jau atsakymų tiems, kurie jį geriausiai pažinojo, bet vos pastebėdavo, jog aplink buriasi norintys jį apžiūrėti ir jo pasiklausti, jis šaltai prasiskirdavo pro minią ir nueidavo į kitą salės galą, o kartais ir į kitą patalpą, kur jį visada nusekdavo žmonės; tai tęsėsi visą tą laiką, kol Bonapartas buvo pokylyje. Gal nuvargęs, gal ėmęs nuobodžiauti, gal norėdamas užsiimti rimtesniais darbais, jis netrukus išvyko, neparodęs nei nuostabos, nei susižavėjimo dėl jam parodyto dėmesio².

Bonapartui sugrįžus į Prancūziją, visų partijų vadai atvyko pas jį, bet jis atsisakė juos priimti. Žmonės labai troško jį pamatyti. Gatvėse ir aikštėse, kur tikėtasi, jog jis pasirodys, būriuodavosi minios, bet jis niekada nepasirodydavo ten, kur spiedavosi smalsuoliai.

Direktorija jam rodė daug dėmesio. Kai prireikdavo jo patarimų, įpareigodavo kurį nors ministrą pakviesti jį į pasitarimą. Išbraukus Karno, laisva vieta Institute buvo pasiūlyta Bonapartui. Vyriausybė, norėdama parodyti Respublikos dėkingumą Italijos kariuomenės vadui, surengė jam nuostabią puotą; pretekstas – Kompoformijaus sutarties įteikimas. Liuksemburgo sode buvo pastatyti pastoliai, o po penkių Direktorių kojomis piramidėmis sustatytos nugalėtos Italijos vėliavos. Ta proga Bonapartas pasakė kalbą. Štai jos fragmentas:

¹ Pakvietimuose atvykstančių į pokylį buvo prašoma nesisėgti jokio anglų manufaktūrose pagaminto papuošalo.

² Tuo metu, kai Bonapartas įėjo į salę, vienas deputatas iš Šveicarijos (manau, jog tai buvo Ochsas) stvėrė greta stovinčią poniją už rankos, parodė į generolą ir entuziastingai tarė: „Pažiūrėkite, ponija, tai generolas Bonapartas!..“ „Pati gerai žinau, – atsakė ši, – tai mano vyras.“ Ta ponija iš tikrųjų buvo našlė Boharnė, ištekėjusi už Bonaparto, vėliau ji tapo imperatore Žozefina.

„Prancūzų tauta, norėdama būti laisva, turėjo nugalėti karalius, sukurti protingą Konstituciją, turėjo įveikti aštuoniolika amžių trukusius prietarus: religija, feodalizmas, despotizmas paėiliui valdė Europą, tačiau dabar, nuo jūsų sutarties pasirašymo momento, prasideda tautoms atstovaujančių vyriausybių epocha. Įteikiu jums Kampoformijaus sutartį, kurią ratifikavo imperatorius; ši sutartis garantuoja laisvę, klestėjimą ir šlovę Respublikai. Kai prancūzų tautos laimė bus grindžiama geriausiaisiais įstatymais, visa Europa taps laisva ir t. t.“

Sulkovskis, su kuriuo dažnai susitikdavau, buvo vienas Bonaparto adjutantų ir beveik niekada su juo nesiskirdavo. Jis man pasakojo, jog Bonapartas dažniausiai būna tylus, niūrus, užsisvajojęs, užsiėmęs darbais, žmonės niekada nematė jo besišypsancio. Tačiau pridūrė, jog nedidelėje draugijoje, kuri kartais susirinkdavo pas Lekutel de Kantele, arba ten, kur nebūdavo jį varžančių žmonių, generolas noriai plepėdavo, mielai dalyvaudavo pokalbiuose. Kalbėdamas su Sulkovskiu *tžte-a-tžte*, jis atvirai ir nieko neslėpdamas pasakojo apie savo planus, dažnai net nuoširdžiai juokdavosi iš kokios nors skandalingos istorijos, kurią jam papasakodavo apie kokią nors pažįstamą moterį. Beje, Sulkovskis garantavo, jog Bonapartas, sugrįžęs į Paryžių, apsigyveno nedideliame, labai kukliai apstatytame bute ir didesnę dienos dalį praleisdavo tarp žemėlapių, kuriuos pasitiesdavo ant kilimo savo kabinete. Vaikštinėdamas nuo vieno prie kito su skriestuvu ir pieštuku rankoje, jis braižydavo kampanijų planus, kurdavo projektus, kaip išsilaipinti Anglijoje arba kaip surengti ekspediciją į Egiptą. Iš namų išeidavo retai, susitikdavo tik su vienu kitu žmogumi, kartais nuvykdavo į teatrą, kur sėdėdavo grotomis aptvertoje ložėje, dažniausiai grįždavo namo devintą valandą vakaro ir prie lempos šviesos skaitydavo ar mokydavosi iki antros, trečios valandos ryto.

Nors Direkto­rija vaizdavo esanti palanki Bonapartui, nesunku buvo pastebėti, jog ji jam pavydi šlovės, autoriteto ir populiarumo. Į Prancūziją grįžtantys pulkai entuziastingai juo žavėjosi. Tačiau nesutarimai tarp vyriausybės narių blogino vidaus padėtį ir neatitiko liaudies lūkesčių. Skundai plaukė iš visų pusių, visi žmonės dėjo viltis į Italijos nugalėtoją.

Gyvenau Paryžiuje keletą mėnesių ir mačiau visuotinį bruzdėjimą bei grupotes, draskančias Prancūziją, ir visa tai be naudos. Maniau, jog vyriausybėje neišvengiamos permainos ir postų perskirstymas, tačiau nežinojau, kada tai įvyks. Bet aiškiai supratau, kad šiandien lenkai negali nieko tikėtis iš Prancūzijos ir jiems nelieka nieko kito, tik apsišarvuoti kantrybe ir laukti.

Prieš išvykdamas iš Paryžiaus, aplankiau užsienio reikalų ministrą Taleiraną. Jis patvirtino, kad manęs nuojauta neapgauna. Turiu pripažinti, kad jis pirmas kalbėjo su manimi atvirai, nekurstė chimeriškų vilčių, siūlė lenkams susilaikyti nuo prašymų Prancūzijos vyriausybei. Sutiko, jog visi jo tautiečiai labai domisi lenkų tautos likimu, neprieštaravo, jog vieną dieną jie galės ir norės prisidėti prie Lenkijos atkūrimo, bet pakartojo, jog šiuo metu apie tai nėra ko nė galvoti. Kalbėdamas apie mane, pasakė, jog šeimą turinčiam žmogui nedera aukoti savo turto ir atsisakyti bandymų grįžti į gimtinę. Jis žinojo, jog Rusijoje paskelbtas dekretas apie tai, kad esu ištremiamas iš šalies, bet manė, kad Prūsijoje su lenkų emigrantais būtų elgiamasi taip pat griežtai. Patarė man keliauti tiesiai į Berlyną ir kreiptis į Prūsijos karalių, kuris yra Prancūzijos Respublikos sąjungininkas ir savo elgesiu įrodė ištikimybę tai sąjungai. Patikino, jog galiu tikėtis Berlyno vyriausybės palankumo, nes ten mane gintų Prancūzijos Respublikos pasiuntinys, jei man tos pagalbos prireiktų.

Padėkojau Taleiranui už parodytą dėmesį, pasakiau, jog neišdrįsiu iš karto važiuoti į Berlyną, kol neišsiaiškinau padėties, bet ketinu važiuoti arčiau Prūsijos ir palaukti Hamburge. Paprašiau rekomendacinio laiško Roberžo, Prancūzijos pasiuntiniui Hanzos miestuose, ir kitą dieną juos man paslaugiai įteikė Užsienio reikalų ministerijos kanceliarijos vedėjas Diuranas.

VI SKYRIUS

1798 metų balandžio mėnesio pabaigoje, išvykdamas iš Paryžiaus, nepasiėmiau jokių mane galinčių sukompromituoti raštų. Širdies gilumoje buvau įsitikinęs, ir ta nuojauta niekad manęs neapleido, jog Lenkija atgims, bet šiandien nei aš, nei tie, su kuriais iki šiol dirbau, negalėjome paveikti šio proceso. Įsivaizdavau, kad išsigelbėjimą atneš Apvaizda, palankiai ateityje susiklostysią įvykiai bei lenkų legionai – tikras nacionalinių jėgų branduolys.

Gyvendamas Hamburge turėjau labai saugotis, nes mane stebėjo ir sekė Rusijos ir Anglijos agentai. Vengiau bet kokių kontaktų su nesantūriais, įtartinais žmonėmis, susirašinėjau tik su tautiečiais Drezdene, Venecijoje ir Paryžiuje, tad prikibti prie manęs nebuvo dėl ko. Kartais susitikdavau su generolu Diumurjė, kunigaikščiu de Liankuru ir Aleksandru Lame, daug dažniau su generolu Valansu, kuris, atrodo, norėjo artimiau susipažinti ir bendrauti. Kasdien aplankydavau Rivarolį; naudingi, įdomūs pokalbiai su jais man padėjo maloniai praleisti laiką. Ypač malonu buvo Rivaroliui skaityti straipsnius iš jo paties prancūzų kalbos žodyno, kurio dėl įgimtos tinginystės neužbaigė. Kartu skaitydavome Horacijų, kurį jis labai įdomiai aiškino ir komentavo.

Hamburge iš spaudos pranešimų sužinojau apie prancūzų ekspediciją į Egiptą. Jos planą jau anksčiau buvo parengęs generolas Bonapartas. Dėl Prancūzijos viduje viešpataujančių nesutarimų ir susiskaldymo jis jautė, jog dar negali imtis vadovauti vyriausybei, tad bent jau norėjo būti mažiau priklausomas nuo Direktorijos ir vykti į ekspediciją – į tolimas šalis, kur niekas nevaržys jo veiksmų, kur, būdamas toli nuo visų partijų ir grupuočių, galės skinti naujus laurus. Visuomenei buvo aiškinama, kad rengiamasi išsilaipinti Anglijoje, vyriausybė bauginama telkiant prancūzų pulkus Normandijoje, Pikardijoje ir Belgijoje. Kai generolas Bonapartas trumpam atvykdavo į tuos

kraštus, inspektuodavo įkurdintos kariuomenės dalinius ir kurstydavo gandas apie ekspediciją į Angliją. Tulone buvo telkiamos didžiulės pajėgos, o keturiasdešimt tūkstančių gerai parengtos kariuomenės buvo dislokuota Viduržemio jūros uostuose.

Trylika linijinių laivų, keturiolika fregatų, keturi šimtai transporto laivų buvo pasirengę priimti ir perkelti kariuomenę, kurios įžymiausieji generolai buvo Bertjė, Kafarelis, Kleberas, Dezė, Renjė, Lanas, Diuma, Miuratas, Andreosi, Beljaras, Menu ir Zajončekas. Generaliniame štabe generolo Bonaparto adjutantai buvo brolis Liudvikas Bonapartas, Diurokas, Eugenijus Boharnė ir Sulkovskis. Į ekspedicijos, kuri buvo slepiama po didžiausia paslapties skraiste, dalyvių sąrašus buvo įtraukta apie šimtas mokslo ir meno komisijos narių.

1798 metų gegužės 18 dieną Hamburge sužinojau, jog šiai ekspedicijai skirtas laivynas, vadovaujamas viceadmirolo Briujė, išplaukė iš Tulono. Birželio 13 dieną prancūzai užėmė Maltos salą, liepos 1 dieną išsilaipino Egipte ir užėmė Aleksandriją.

Europoje neįtikėtinai greitai plito žinios apie mūsų Egipte. Visi jie baigdavosi prancūzų kariuomenės pergale. Pagaliau išgirdome, kaip pasibaigė Abukiro jūrų kautynės, kad prancūzų laivynas sutriuškintas, ir po to ėmėme galvoti, jog Egipto ekspedicija žlugs, nepaisant visų kariuomenės pergalių sausumoje.

Visi žino, kas vyko po Egipto ir Sirijos kompanijų iki Bonaparto sugrįžimo į Prancūziją. Kadangi ta kampanija neturėjo nieko bendro su Lenkija, net nebūčiau apie ją rašęs, jei daugelis tautiečių, tarnavusių prancūzų kariuomenėje, savo žygiais ir doru elgesiu nebūtų pelnę šlovės. Biuleteniuose ir laikraščiuose buvo aprašyti garbingi generolo Zajončeko žygiai. Jis pasižymėjo visose jam patikėtose ekspedicijose. Taip pat svarbi brigados vado, vyriausiojo vado adjutanto Sulkovskio šlovingos karjeros pabaiga prie Kairo vartų 1798 metų rugsėjo 21 dieną.

Vėl grįžtu į Hamburgą, kur slinko liūdnos dienos, be pinigų, galimybės jų gauti ir vilties, nes nepavyko pasiekti savo šeimos prūsų Lenkijoje. Pagaliau rugsėjo pabaigoje sužinojau, jog Prūsijos karalius ir karalienė, atvykę į Varšuvą, klausinėjo mano žmonos apie mane, kad ji pasinaudojo proga paprašyti leidimo man grįžti į tėvynę. Po to man į Hamburgą buvo išsiųstas pasas ir tuo pat metu iš kunigaikščio Vilhelmo Oraniečio, karaliaus svainio¹,

¹ Šiandien jis – Olandijos karalius.

gavau labai malonų laišką, kuriame jis rašė, „jog jam didelis malonumas, kad galėjo padėti man gauti leidimą grįžti į tėvynę ir pamatyti savo šeimą.“

Sunku aprašyti, koks ypatingas jausmas apėmė mane artėjant prie Lenkijos sienų. Mano motina buvo mirusi prieš kelis mėnesius, gyvenimą užbaigė nemažai senų draugų, kiti nuo manęs buvo atskirti sienų, kurių negalėjau įveikti, nes man buvo draudžiama įvažiuoti į Rusijos ir Austrijos teritorijas. Tik Prūsijos karalius suteikė man prieglobstį Lenkijos provincijose, esančiose jo valdose, bet, praradęs Lenkijoje visus dvarus, glaustis galėjau tik netoli Varšuvos, dvare, priklausančiame mano žmonos tėvui.

Ten kamavausi keturias savaites, nežinodamas, ką darysiu toliau ir koks likimas manęs laukia. Mane apėmė giliausia melancholija, bet nelaukta pasklido žinia, jog Lenkijoje prasidėjo areštai ir policijai duotas įsakymas padvigubinti dėmesį ir atidžiau sekti kai kuriuos įžymius žmones, tarp jų buvo paminėti Ignotas Potockis, Malachovskis ir Soltykas. Maniau, jog privalau tuoj pat vykti į Berlyną, padėkoti karaliui už duotą leidimą grįžti į jo valstybę ir išsklaidyti visus įtarimus dėl mano įsitikinimų, jei jų kam nors kilo.

Atvykau į Berlyną 1798 metų lapkričio 15 dieną. Negaliu apsaityti ir niekada nepamiršiu, kaip maloniai ir palankiai mane priėmė karalius, karalienė ir visa karališkoji šeima, bet kitą dieną po mano vizito gavau savo draugo, Olandijos pasiuntinio, barono de Rėdės laiškėlį, kuriame jis pranešė, kad, kol buvau labai maloniai priimtas dvare ir, sekdami monarcho pavyzdžiu, visi man rodė pagarbą, policijos ministrui buvo pranešta, jog esu įtartinas, pavojingas, per vakarienę pas grafą fon Šulemburgą mane vadino jakobinu ir stebėjosi, kad karalius davė leidimą sugrįžti. Baronas de Rėdė patikino, jog tai neturės pasekmių ir nepalanki nuomonė apie mane išsisklaidys, kai imsiu lankytis pas Berlyno kilminguosius. Tačiau patarė negaišti laiko ir pačiam nuvykti pas užsienio reikalų ministrą grafą fon Haugvicą ir policijos ministrą grafą fon Šulemburgą.

Paklausiau patarimo ir jau kitą dieną aplankiau abu ministrus. Galėjau tik pasidžiaugti, kaip jie mane priėmė ir kaip jie po to visą laiką su manimi elgėsi. Abu, kiekvienas atskirai, pasakė tą patį ir beveik tokiais pačiais žodžiais: jiems žinoma, jog dalyvavau 1794 metų sukilime, ir niekas dėl to negali priekaištauti, nes kiekvienas pilietis privalo ginti savo šalį, žinoma apie mano kelionę į Veneciją, Konstantonopolį ir Paryžių, taip pat apie visus mano žygius po sukilimo, bet dėl viso to negaliu būti kaltinamas, nes turėjau teisę vadovautis savo noru ir įsitikinimais. Dabar, kai sugrįžau, niekas neabejoja,

jog būsiu protingas ir lojalus, tad man garantuojama vyriausybės globa, garantuojama, jog galėsiu taikiai ir ramiai gyventi visoje Jo Didenybės Prūsijos karaliaus valstybėje.

Berlyne praleidau maždaug keturis mėnesius ir apmaščiau visas galimybes gauti leidimą grįžti į Rusiją, bet nė vienas būdas netiko, nes Sankt Peterburge neturėjau nieko, kas manimi pasirūpintų, o Lietuvoje buvo daug nepageidaujančių, jog grįžčiau, ir jie labai nusiviltų, jei tai nutiktų.

Karalius manęs daug kartų klausinėjo, už ką buvau išstremtas iš Rusijos ir kodėl konfiskuotos mano žemės. Paskui per grafą Haugvicą patarė parašyti imperatoriui Pavelui, o laišką perduoti per Prūsijos pasiuntinį Sankt Peterburge. Pasiuntiniui buvo duoti nurodymai veikti mano naudai ir karaliaus vardu paremti mano prašymą.

Šitas veiksmas, kuris, kaip tada maniau, duos gerų rezultatų, visiškai nepasiteisino, nes imperatorius Pavelas išžeidė, jog senas rusų valdinys paprašė kitos valstybės dvaro pagalbos, užuot patikliai kreipėsis tiesiai į jį patį. Atsakymas buvo grafo Rostopčino laiškas, parašytas 1799 metų kovo 29 dieną. Turinys maždaug toks:

„Pone grafe, Jo Didenybė imperatorius gavo jūsų laišką, parašytą šio mėnesio dvyliktą dieną, ir nusprendė jūsų prašymo nepatenkinti bei įpareigojo mane jums apie tai pranešti.

Turiu garbės ir t. t.

Pasirašo Rostopčinas.“

Vėliau sužinojau, jog, be tos priežasties, kurią jau nurodžiau, ir kuri, manoma, buvo motyvas nepatenkinti mano prašymo, buvo dar viena, manau, svarbi: neseniai Hamburgo laikraštyje buvo pasirodžiusi žinutė, kurioje buvo kalbama apie mano gyvenimą Konstantinopolyje, dažnus pokalbius su Oberu diu Baje ir mano žygius į Direktoriją Paryžiuje, tad tai sukėlė blogų minčių, ir imperatoriui Pavelui apie mane buvo perduota bloga nuomonė.

Išvykau iš Berlyno, ketindamas grįžti į šeimą. Gyvenau kaime, užsidaręs, pasyvus, skursdamas. Mano privataus gyvenimo detalės iki 1802 metų visiškai nežinomos. Dar du kartus nuvykau į Berlyną, čia visada mane užjausdavo, globodavo ir maloniai priimdavo karalius. Parašiau imperatoriui Pavelui antrą laišką, bet atsakymo nesulaukiau. Paskui, 1801 metų kovo 24 dieną, išgirdome apie jo mirtį.

Tada parašiau keletą žodžių jį pakeitusiam imperatoriui Aleksandriui. Labai tikėjau jo kilnumu ir dosnumu, todėl buvau įsitikinęs, jog gausiu palankų atsakymą. Tačiau ar dėl to, jog mano laišakai nepasiekė Sankt Peterburgo, ar dėl to, jog mano konfiskuotų žemių valdytojai bei keli asmeniniai priešai stengėsi sukliudyti man grįžti, vilčių išsipildymo laukti teko ilgai.

Prūsijoje buvo lengva sužinoti naujienas iš Prancūzijos, nes apie tai rašė laikraščiai, tad bent jau suvokiau, kokie politiniai procesai vyksta Europoje, ir man tai buvo didelė pagalba. Išvykus iš Hamburgo, vienas po kito pasipylė svarbūs įvykiai. Paskutinė naujiena, kuri mane pasiekė ten begyvenant, buvo Abukiro jūrų mūšis.

Kol Bonaparto vadovaujama Prancūzijos kariuomenė užkariavo Egiptą ir grasino Sirijai, generolas Žuberas užėmė Turiną, Šampione įžengė į Neapolį ir ten paskelbė Partenopėjos Respubliką, visa Italija pakluso Prancūzijai. Tačiau, nepaisant visų laimėjimų, Prancūzijos vidaus gyvenime niekas nepasikeitė. Visur viešpatavo susiskaldymas, nepasitenkinimas ir krizė.

Kol Respublikos įgaliotiniai Raštade sudarinėjo taiką su Imperija, ėmė veikti antroji koalicija; išskyrus Prūsiją ir Ispaniją, joje dalyvavo visos Europos valstybės. Galų gale į ją įsijungė ir Rusija, nepaisant iki tol imperatoriaus Pavelo skelbtų taikių ketinimų, dėl to, jog buvo įsiveržta į Egiptą, taip pat Porta ir Šiaurės Afrikos valstybės. Koalicija pranoko Prancūziją savo pajėgomis ir puolė iš karto trimis kryptimis – Italijoje, Šveicarijoje ir Olandijoje. Jos sėkmė sukėlė nerimą sostinėje ir galutinai sukiršino visas partijas.

Sijsas, neseniai buvęs ambasadoriumi Berlyne, buvo atšauktas į Paryžių ir Direktorijoje pakeitė Revbelį. Jis bandė panaikinti III Respublikos metų Konstituciją ir ją pakeisti kita, nuosaikesne, kurią uoliai rengė.

Generolai Masena, Briunas, Žuberas, kuris žuvo kautynėse prie Novio, ir Šampione visose pusėse smarkiai pasipriešino sąjungininkų pajėgoms, bet nesutarimai tarp vyriausybės narių ir kova tarp įvairių partijų gerokai sukomplikavo Respublikos padėtį.

Tuo metu generolas Bonapartas, žinojęs viską, kas vyksta Prancūzijoje, fregata išplaukė iš Egipto, įveikė Viduržemio jūrą, kurioje knibždėjo anglų laivų, ir 1799 metų spalio 9 dieną išlipo Frežiuse. Keliaujantį į Paryžių visoje Prancūzijoje jį džiaugsmingai sutikdavo. Atvykus į sostinę, generolai, direktoriai, deputatai ir net ultrarespublikonai panorą jį pamatyti ir išklausti jo nuomonės. Jam rengė šventes ir pokylius. Tuo metu jis visą laiką buvo rim-

tas, santūrus, nelabai malonus, visus stebėjo, tačiau laukdamas rezgė planą, kurį netrukus įgyvendino.

Generolas Bonapartas susitarė su Sijesu, kuris, kiek paabejojęs, nepabūgo šio susitarimo, nes manė, jog tik Napoleonas galės padėti įgyvendinti jo paties planus. Abu nutarė, jog panaikins III Respublikos metų Konstituciją ir pagal gerai parengtą planą, kuriam įgyvendinti Sijesas panaudojo visą savo apsukrumą, o Bonapartas visą įtaką kariškiams, tautos susirinkimas buvo paleistas VIII metų briumero 18 dieną (1799 metų lapkričio 10-ąją). Buvo sudaryta laikinoji vyriausybė iš trijų konsulų: Bonaparto, Sijeso ir Rožė Diuko, taip pat dvi įstatymų leidžiamosios komisijos, kurioms buvo pavesta parengti Konstituciją ir kitus įstatymus.

Prancūzijoje visos partijos buvo taip pavargusios nuo kivirčų, kad beveik vieningai pritarė naujam valdymo tvarkai.

1799 metų gruodžio 24 dieną buvo paskelbta VIII metų Konstitucija, kuri visiškai skyrėsi nuo tos, kurią rengė Sijesas. Bonapartas stėjo vyriausybės priekyje kaip pirmasis konsulas, jo pagalbininkai buvo du konsulai su patariamąjo balso teise, bet abu tik dėl vaizdo, taip pat pasiskyrė sau du pavaduotojus – Kambasėrą ir Lebreną. Morui pavedė vadovauti Reino kariuomenei, o pats patraukė į Italiją. Iš Paryžiaus išvyko 1800 metų gegužės 6 dieną. Puiki kampanija truko tik keturiasdešimt dienų ir išgarsėjo daugeliu pergalių. Viena iš garsiausių – prie Marengo.

Bonaparto sugrįžimas Paryžiuje buvo atšvėstas labai triukšmingai, nes dabar tikėtasi taikos. Tarp Marengo mūšio ir taip karštai trokštamos taikos Bonapartas pasirodė labai dosnus visiems, kurie reiškė jam ištikimybę, ir labai griežtas nepaklusniesiems.

Pagaliau 1801 metų vasario 9 dieną Liunevilyje buvo pasirašyta garsioji sutartis, kuri ne tik pakartojo Kampoformijaus sąlygas, bet dar ir atidavė Prancūzijai visas kairiojo Reino kranto vokiečių valstybes, o austrų sieną nustatė Adidžės upe. Imperatorius pripažino Batavijos Respubliką¹, Helvecijos Respubliką², Ligūrijos³ ir Cizalpinės⁴ respublikas, sutiko, kad Toskana būtų prijungta prie Prancūzijos ir atiduota valdyti Parmos kunigaikščiui. Pagaliau, pasirašius Florencijos sutartį, susitaikyta su Neapolio karaliumi, su Mad-

¹ Olandiją (vert. past.).

² Šveicariją (vert. past.).

³ Lombardiją (vert. past.).

⁴ Genują (vert. past.).

ridu ir Portugalija. Paryžius susitaikė su Rusijos imperatoriumi, pagaliau pasirašytos ir išankstinės taikos sąlygos su Otomanų Porta.

Karas su Anglija nebevyko ir, kad sukliudytų tai valstybei pakenkti visuotiniam susitaikymui, Bulonės ir jos apylinkėse esančioje stovykloje buvo sutelkta dviejų šimtų tūkstančių vyrų kariuomenė, Anglijai pagrasinta desantu, o šiaurės Prancūzijos uostuose surinkta daugybė plokščiadugnių laivų, turėjusių nuplukdyti prancūzų kariuomenę iki Temzės krantų.

Visos šios naujienos man buvo įdomios todėl, kad mūsųose už Prancūziją narsiai kovėsi lenkų legionai. Kariuomenės biuleteniuose juos dažnai deramai pagerbdavo – Dombrovskio, Zajončekio, Kniazevičiaus, Sokolnickio, Rymkievičiaus ir daugelio kitų drąsių lenkų pavardės nuolat kartodavosi laikraščių puslapiuose. Gaila, jog neatsirado nė vieno tautiečio, kuris būtų tiksliai aprašęs lenkų žygius per Italijos, Vokietijos, Egipto kampanijas, paskui per ekspedicijas į San Domingą, Ispaniją, Prūsiją ir Rusiją.

Pagaliau 1801 metų rugsėjo pabaigoje gavau atsakymą iš Sankt Peterburgo. Kunigaikštis Adomas Čartoriskis, kuriuo tuo metu visiškai pasitikėjo imperatorius Aleksandras, o jis tuo pasitikėjimu naudojosi tik norėdamas būti naudingas tautiečiams, pažadėjo išrūpinti man leidimą grįžti ir jį atsiuntė. Gavau jį Baltstogėje, Krokuvos ponios, velionio karaliaus Stanislovo sėdės, pilyje, kur praleidau keletą savaitių netoli Lenkijos–Rusijos sienos. Ta garbinga ponija buvo man labai gera; ten paskutinį kartą mačiau kunigaikštį Juozapą Poniatovskį.

Lietuvos generalgubernatorius Benigenas atsiuntė man pasą, kad galėčiau pereiti sieną. Gardine daviau ištikimybės priesaiką ir 1802 metų vasario 5 dieną atvykau į Sankt Peterburgą.

MYKOLO KLEOPO
OGINSKIO
ATSIMINIMAI

Aštunta knyga

I SKYRIUS

Įvykius kruopščiai fiksuojau iki šios dienos, tačiau, sugrįžęs į Rusiją po aštuonerių metų emigracijos, maniau, jog atsiminimų daugiau nebersiūsiu. Praradau bet kokią viltį būti naudingas savo šaliai ir tautiečiams, tad nusprendžiau, kad visiems laikams atsisakysiu visuomeninės veiklos ir likusias dienas leisiu atsiskyręs, niekur nesikišdamas.

Nenumatytos aplinkybės po kelerių metų privertė mane pakeisti poziciją ir aš vėl paėmiau plunksną į rankas, ketindamas aprašyti įvykius nuo 1810 iki 1815 metų pabaigos, nes jie buvo labai reikšmingi lenkams, o aš nenorėjau, jog mano „Atsiminimuose“ liktų aštuonerių metų tarpas. Šioje knygoje ketinu trumpai aprašyti tai, kas įvyko nuo 1802 iki 1810 metų pabaigos, ir papasakoti smulkmenas iš savo asmeninio gyvenimo.

Kitame tome aprašysiu svarbiausius paskutiniųjų penkerių metų įvykius, nes po to daugiau nieko nebersiūsiu.

Niekada nebuvo nei padlaižys, nei pataikūnas, tad tikrai ne dėl asmeninio suinteresuotumo ar ambicijų papasakosiu, ką manau apie imperatorių Aleksandrą, nes, kai rašau šias eilutes, jo jau nebėra tarp gyvųjų ir visa Europa gedi dėl šios netekties¹. Tačiau privalau pasakyti tiesą ir atskleisti, ką jaučiu, todėl negaliu nutylėti, kokius jausmus jis sukėlė mano širdyje (tas įspūdis niekada neišblėso) per pirmąjį susitikimą su juo Sankt Peterburge.

Jis maloniai elgėsi su manimi, parodė pasitikėjimą, aukštino mano poelgius kiekvieną kartą, kai tik pasitaikydavo proga, taip buvo visada, iki to paskutinio karto, kai turėjau garbės jį pamatyti 1817 metais. Gražūs priėmimai, dėmesijimas mano paties ir mano šeimos likimu yra pakankami moty-

¹ Rašyta Florencijoje 1826 metų sausio mėnesį.

vai, kad būčiau prie jo prisirišęs... Ar ne jam, aš, kaip lenkas, skolingas už tai, jog globojo mano tautiečius, pasitikėjo jais, gerbė ir žavėjosi, skatino tautinį švietimą Rusijai priklausančiose Lenkijos provincijose ir dar daugiau... – atgaivino Lenkiją?

Susižavėjimas pernelyg greitai nukėlė mane į laikus, apie kuriuos kalbėsiu vėliau (turiu galvoje tuos tryliką metų po sugrįžimo į tėvynę). Taigi grįžtu prie pirmojo susitikimo su imperatoriumi Aleksandru Sankt Peterburge 1802 metų vasario 15 dieną.

Imperatorius priėmė mane maloniai ir mandagiai, kaip buvo įpratęs elgtis su visais. Labai domėjosi mano padėtimi ir patirtomis nelaimėmis, pirmajam prokurorui ponui Bekleševui įsakė atsiųsti mano prašymą ir padaryti mano labui viską, kas bus teisėta ir teisinga, bei duoti palankų atsakymą.

Turiu pripažinti, jog tas darbas buvo patikėtas ministrui, mielai sutikusiam įgyvendinti geranorišką imperatoriaus ketinimą, o aš galiu tik pasidžiaugti pono Bekleševo veiksmais, nes jis – vienas aršiausių mano persekiotojų tuo metu, kai buvo pietinių Rusijos provincijų generalgubernatorius, o aš – emigracijoje – po to, kai susipažinome Sankt Peterburge, tapo vienu iš uoliausių mano globėjų ir draugų.

Buvusioje Lenkijoje nebeturėjau jokio turto ir negalėjau reikalauti grąžinti dvarus, nes jie buvo konfiskuoti ir išdalinti. Neatgavau visiškai nieko iš to, ką turėjau iki 1794 metų revoliucijos, bet paprašiau sudaryti komisiją, kuri išnagrinėtų mano turtinius išsipareigojimus ir likviduotų skolas bei patenkintų kreditorių reikalavimus, ir imperatorius įsakė visa tai atlikti. Atgavau teises į paveldėjimą, kurį norėta iš manęs atimti, kol buvau tremtyje. Pagaliau man buvo paskirta vienos seniūnijos renta iki gyvos galvos. To pakako mano ir šeimos pragyvenimui.

Man viešint Sankt Peterburge, atėjo žinia, jog Prancūzija ir Anglija sudarė taikos sutartį, kurią pasirašė Amjene 1802 metų kovo 25 dieną. Ta sutartimi Anglija sutiko su visais Prancūzijos Respublikos nukariavimais žemyne, grąžino kolonijas ir pripažino visų jai pavaldžių ir jos įkurtų respublikų teisėtumą. Europoje įsivyravo taika.

Vilčių, kad Lenkija bus atkurta, liko vis mažiau ir mažiau, bet slapta nuojauta sakė, kad vieną dieną galbūt tai padarys imperatorius Aleksandras. Pasiakliaudamas tik juo, 1802 metų balandžio 28 dieną išvykau iš Sankt Peterburgo – ketinau visiems laikams su šeima pasitraukti į kaimą netoli Vilniaus, ten gyventi savarankiškai ir rūpintis tik savo šeima.

Po kelių savaitių sužinojau, jog imperatorius Aleksandras lankysis Minsko gubernijoje ir Baltojoje Rusioje. Maniau, jog dera jį pasveikinti šiuose kraštuose, kuriuose jo globos ir malonės dėka galėjau ramiai gyventi.

Ta kelionė mano širdyje visiems laikams paliko negęstančios meilės ir atsidavimo jausmus (tuos jausmus įkvėpė Aleksandras, ir aš jų niekada neišsivadėsiu).

Imperatorių lydėjo adjutantai: grafas fon Lyvenas ir kunigaikštis Volkonskis, taip pat grafas Kočiubėjus ir ponas Novosilcevas. Minske buvau pristatytas kartu su žymiausiais gubernijos gyventojais. Kai padėkojau už galimybę pasveikinti imperatorių savo šalyje, kurioje nebuvo per aštuonerius emigracijos metus, jis man nepaprastai jautriai, netgi su ašaromis akyse pasakė: „Kaip? Jūs aštuonerius metus praleidote toli nuo tėvynės!..“ Ir jo veidą nušvietė džiaugsmas, jog tautiečiams ir šeimai grąžino žmogų, kurį politiniai įvykiai buvo ilgam nuo jų atskyre.

Per vakarienę Minsko gubernatoriaus rūmuose, kuriuose apsistojo imperatorius, kalbėjome apie mokslo įstaigas Anglijoje, didžiausias Europos astronomines observatorijas, garsiausius mokslininkus ir menininkus. Imperatoriaus pastabos rodė, jog jam nesvetimos mokslo ir meno sritys.

Kalba pasisuko apie užsienio pasiuntinių rūmų Romoje, kur prieglobstį rasdavo policijos persekiojami piktadariai, neliečiamybę. Imperatorius piktinosi tokiomis privilegijomis ir pabrėžė, jog tai prieštarauja moralės ir teisingumo principams. Pridūrė, jog nepakęstų, jei koks nors jo pasiuntinys taip elgtųsi svetimoje šalyje.

Kai kalbėjome apie Konstantinopolį, grafas Kočiubėjus, matydamas, jog imperatorius gerai nusiteikęs ir palankus man, paklausė, ar jis žino, jog gyvenau tame mieste svetima pavarde kaip lenkų patriotų įgaliotinis tuo metu, kai jis pats buvo ten Rusijos ambasadoriumi?.. Imperatorius, žiūrėdamas į mane ir šypsodamasis, atsakė, jog tai jam žinoma, ir paklausė, kur aš keliau, išvykęs iš Konstantinopolio... Atsakiau, jog patraukiau į Paryžių, norėdamas savo akimis pamatyti tai, apie ką skaičiau laikraščiuose, buvau girdėjęs giriant ir kuo tikėjau. Tada gėrėjaisi viskuo, kas dėjos Prancūzijoje po to, kai neliko teroro. Tikėjau visais pasiekimais, kuriuos žmonijai davė prancūzų revoliucija... Tačiau pridūriau, kad, atvykęs į Prancūziją, įsitikinau, jog žiūrėdamas iš toli gali apie viską susidaryti labai klaidingą nuomonę, ir prisipažinau, jog 1797 metų Paryžius buvo visai kitoks, negu aš įsivaizdavau.

Imperatorius surimtėjo ir tarė:

– Jūs teisus, sakydamas, kad žmogus dažnai klysta, viską vertindamas kitų žmonių akimis ir nebandydamas pats ką nors panagrinėti iš esmės. Bet negalima daryti dar vienos klaidos ir smerkti visko, kas nepavykdavo. Reikia mokytis iš kitų klaidų ir stengtis jų išvengti, bet reikia visada matyti tai, kas gali atnešti naudą.

Tai išgirdęs, be galo nustebau, netgi susižavėjau, nes tai liudijo Aleksandro sielos didybę ir kilnumą.

Per pokylį, suorganizuotą jo garbei, jis daug šoko su visomis damomis, paskui priejo prie manęs ir tarė: „Man malonu matyti, jog šioje šalyje ima nykti prietarai ir miestietės dalyvauja pokylyje kartu su aukštos kilmės damomis. Mano vokiškose provincijose, – pridūrė, – taip daroma jau seniai, bet man malonu matyti, jog Minsko gubernijoje civilizacija žengia pirmyn, nes čia, kaip ir visoje šalyje, dar labai gajūs senieji prietarai.“

Tai, ką mačiau ir girdėjau, man pasirodė sapnas, buvau priverstas pripažinti, kad nė vienas valdovas negali geriau, negu Aleksandras, garantuoti valdiniam laimę ir būti mylimas.

Važiavau kartu su imperatoriumi į Mogiliavą ir Vitebską, vakarieniau su juo abiejuose miestuose, dalyvavau jo garbei rengiamuose pokyliuose ir šventėse, mačiau, kad juo žavisi visų sluoksnių atstovai.

Išvykdamas iš Vitebsko, imperatorius į savo karietą pakvietė pėstininkų generolą ir karinį Baltosios Rusios gubernatorių Korsakovą-Rimskį, kuris jį palydėjo iki pirmosios pašto stotelės. Grįžęs generolas pasikvietė mane ir pasakė, jog imperatorius daug kalbėjo apie mane, ir, beje, labai palankiai. Taigi generolas, kuris tikrai puoselėjo man draugiškus jausmus, patarė keliauti į Sankt Peterburgą ir garantavo, jog ten netrukus gausiu aukštą postą ir naudosisi visišku imperatoriaus pasitikėjimu.

Generolo dėmesys mane sujaudino, bet buvau nutaręs visiškai pasitraukti nuo viešųjų reikalų, kurie man neatrodė patrauklūs, nes nebeturėjau tėvynės, kuriai galėčiau tarnauti. Tad grįžau į savo kaimą ir išvažiavau iš jo tik baigiantis 1806 metams.

Per šiuos ketverius metus vėl atsinaujino karas, kuris buvo nutrūkęs per paliaubas, ir toliau niokojo Europą. Pokyčiai Prancūzijos valdymo sistemoje palaipsniui ardė visų vyriausybių politinį pamatą.

Bonapartas, suprasdamas, kaip svarbu neprarasti San Domingo salos, kuri nusimetė Prancūzijos Respublikos jungą, išlaipino ten trisdešimties tūkstančių vyrų kariuomenę, vadovaujamą generolo Leklerko, kad ją sutramdy-

tų. Tarp šių karių buvo ir keli tūkstančiai lenkų. Ekspedicijos rezultatai buvo apgailėtini, nes kenksmingas klimatas išguldė beveik visą kariuomenę. Gyvybę prarado ir daug mano tautiečių. Labiausiai apgailėjau generolą Jablonovskį, apie kurį anksčiau turėjau progos daug kartų rašyti.

1802 metais, Tribunatui pasiūlius, senatus-konsulta¹ Bonapartą paskyrė konsulu dešimčiai metų. Tų pačių metų rugpjūčio 2 dieną Senatas, remdamasis Tribunato ir Įstatymų leidžiamojo korpuso pasiūlymu, liaudžiai sutikus (daryta apklausa), jį paskyrė konsulu iki gyvos galvos.

1802 metų rugpjūčio 26 dieną Bonapartas prijungė prie Prancūzijos Elbės salą, rugsėjo 11-ąją – Pjemontą, spalio 9 dieną užėmė Parmos kunigaikštystę, o 21 dieną į Šveicariją įvedė trisdešimties tūkstančių vyrų kariuomenę.

Po šių žygių nutrūko santykiai su Anglija, kurios ambasadorius Vitvortas išvyko iš Paryžiaus 1803 metų gegužės 13 dieną. Po metų, tai yra 1804 metų gegužės 18 dieną, Napoleonas Bonapartas buvo paskelbtas imperatoriumi ir gruodžio 2 dieną popiežius Pijus VII atvyko į Paryžių jo karūnuoti.

Vienas iš pirmųjų Napoleono rūpesčių buvo pagal imperijos modelį sutvarkyti naująsias respublikas. Pradėjo nuo Italijos. Priėmė Cizalpinės Respublikos, kuri nusprendė atkurti paveldimą monarchiją naujojo Prancūzijos imperatoriaus naudai, delegaciją ir prisijungė šią karalystę. 1805 metų gegužės 26 dieną gavo karūną Milane ir Italijos vicekaraliumi paskelbė savo posūnį Eugenijų Boharnė.

Nutrūkus santykiams su Londono dvaru, jis vėl prisiminė ketinimą išsilaipinti Anglijoje. Buvo atkurta Bulonės stovykla. Prancūzijos šiaurinėse pakrantėse knibždėjo ekspedicijai rengiamų laivų, bet tada susiformavo trečioji koalicija. Sąjungos sutartis tarp Britanijos ir Sankt Peterburgo vyriausybių buvo pasirašyta 1805 metų balandžio 11 dieną, o Austrija prie jos prisijungė rugpjūčio 9-ąją.

Napoleonas paliko Bulonės stovyklą ir paskubomis nudūmė į Paryžių. Rugsėjo 23 dieną jis gavo Senato leidimą pašaukti į kariuomenę aštuoniasdešimt tūkstančių karių ir kitą dieną išvyko organizuoti kampaniją, spalio 1 dieną persikėlė per Reiną, įžengė į Miuncheną Ulme, privertė generolą Maką kapituliuoti, lapkričio 3 dieną užėmė Vieną ir tų pačių 1805 metų gruodžio 2 dieną prie Austerlico stoji į kautynes su rusų ir austrų kariuomenėmis.

¹ Pirmasis konsulas galėjo pateikti savo įstatymo projektą tiesiog Senatui, kurio išleistas įstatymas vadindavosi „senatus-konsulta“ (vert. past.).

Pergalės prie Ulmo ir Austerlico įgalino pasirašyti Presburgo taikos sutartį – tai įvyko gruodžio 26 dieną. Šia sutartimi Austrija pripažino Napoleoną Italijos karaliumi, perleido jam Venecijos sritį, Dalmatiją ir Albaniją.

1806 metų kovo 30 dieną Napoleonas paskelbė savo brolių Juozapą Bonapartą Dviejų Sicilijų¹ karaliumi. Tų pačių metų birželio 3 dieną Olandiją paskelbė karalyste ir joje įkurdino savo brolių Liudviką.

1806 metų liepos 12 dieną susirinko keturiolika pietų ir vakarų Vokietijos kunigaikščių ir įkūrė Reino konfederaciją, o imperatorių Napoleoną paskelbė protektoriumi. Rugpjūčio 1-ąją Regensburgo susirinkime jie atsiskyrė nuo germaniškų teritorijų, Vokiečių imperija nustojo gyvavusi, o Pranciškus II atsisakė imperatoriaus titulo. Įvykiai klostėsi labai greitai, Napoleono galia nuolat augo, tad buvo suformuota ketvirtoji koalicija. Nuo Bazelio sutarties laikų Prūsija laikėsi nuošalyje ir greičiausiai būtų prisijungusi prie naujosios koalicijos, jei ne prancūzų kariuomenės skubūs veiksmai, dėl kurių dėka karas baigėsi daug greičiau, negu to buvo galima tikėtis. Šį kartą Prūsija buvo suartėjusi su Rusija ir ketino išvyti prancūzus iš Vokietijos – jos gausi, gerai parengta kariuomenė grasino Napoleonui nutraukti taiką ir pradėti kovos veiksmus, jei jis neatitrauks kariuomenės anapus Reino.

Tuo metu, kai rusų kariuomenė patraukė sienos link ir visi Prūsijos veiksmai rodė, jog ji ketina nutraukti santykius su Prancūzija, aš palikau savo prieglobstį ir iškeliavau praleisti 1806 metų žiemos į Vilnių.

Nors ir domėjausi įvykiais, kurių veiksmų teatras artėjo prie Rusijos sienos, maniau, jog bus išmintingiau pagyventi Lietuvos sostinėje, negu provincijoje tapti kalbų, kurios neišvengiamos, kai tu esi nemažai padirbėjęs savo šalies labui, objektu. Saugojaisi jų kiek galėjau, nes jau kurį laiką slapti Napoleono agentai važinėjo po Lenkijos provincijas Rusijos teritorijoje ir kai kurie jų nediskretiškai ir neatsargiai siuntinėjo man laiškus, galinčius mane sukompromituoti.

¹ 1442 m. buvo sujungtos Neapolio bei Sicilijos karalystės ir pavadintos Dviejų Sicilijų vardu (vert. past.).

II SKYRIUS

Atvykęs į Vilnių, sužinojau, kad kampanijos, prasidėjusios 1806 metų spalio mėnesį, pradžioje prūsų kariuomenė buvo sutriuškinta. Spalio 14 dieną, nugalėjęs Jenos ir Aueršteto kautynėse, paskui užėmęs Erfurtą, Leipcigą ir kitas vietas netoli Berlyno, Napoleonas įžengė į Prūsijos sostinę to paties mėnesio 27 dieną.

Lapkričio 1 dieną generolas Dombrovskis ir Vybickis Napoleono įsakyму kreipėsi į lenkų tautą. Tautiečiams jie pranešė, jog netrukus atvyks Kosciūška, ir visi kartu, vadovaujami ir globojami prancūzų imperatoriaus, kausis už Lenkijos išlaisvinimą. Tie atsišaukimai pažadino lenkų entuziazmą ir atgaivino pastaruoju metu beveik išblėsusias viltis. Būtent tai planavo ir to tikėjosi Napoleonas, nes buvo tikras, jog lenkai labai aktyviai jį parems būsimame kare su Prūsija ir Rusija.

Prieš išvykdamas iš Paryžiaus, jis žarstė gundančius pažadus, bandė užverbuoti Kosciūšką vykti kartu su juo į kampaniją ir ragino kreiptis į lenkų tautą savo ranka pasirašytais atsišaukimais. Napoleonas žinojo, kokį pasitikėjimą šis garbingas žmogus įkvepia lenkams ir kaip jį myli tautiečiai, tačiau Kosciūška nepasitikėjo Napoleono pažadais ir netikėjo, jog jis atkurs Lenkiją, o ypač laisvą ir nepriklausomą, tad nenorėjo apgaudinėti lenkų viltimis, kuriomis netikėjo pats.

Pasitraukęs į kaimą prie Fontenblo, Kosciūška matė visus pokyčius Prancūzijos valdymo sistemoje, visada buvo abejingas supančiai aplinkai ir skausmingai prisimindavo prancūzų nenorą pasirūpinti Lenkijos likimu, nors jie būtų galėję sustabdyti dalybas ir labiau paremti lenkus per 1794 metų sukilimą. Jis pripažino Napoleono karinį talentą, bet jo asmenyje matė ambicijų kamuojamą nukariautoją ir despotą, o tai nesiderino su jo paties principais, tad negalėjo būti nė kalbos apie pasitikėjimą.

Napoleonas labai nusivylė, kai Kosciuška, aiškindamas, jog negali vykti kartu dėl blogos sveikatos, atsisakė, tačiau vis dėlto pats kreipėsi į lenkus ir pažadėjo, jog jie ateityje galės kovoti, vadovaujami savo dievinamo vado.

Viltis sulaukti Kosciuškos, atsišaukimai, apie kuriuos jau kalbėjau, pasitikėjimas, kurį įkvėpė iki tol buvęs nenugalimas Napoleonas, jo naujausios pergalės Prūsijoje, lenkų kariškiams rodoma pagarba ir per emisarus uoliai kurstomos viltys atkurti Lenkiją. Visa tai greitai įelektrino lenkiškų provincijų, esančių Prūsijos valdžioje, gyventojus.

Savanoriai iš visų pusių plūdo po šlovingomis prancūzų vėliavomis, o jų įžengimas į Varšuvą buvo tikras triumfas. Lapkričio 16 dieną generolas Dombrowskis Poznanėje jau buvo suformavęs keturis naujokų pulkus.

Lenkų džiaugsmas pasiekė kulminaciją, kai Napoleonas Poznanėje įkūrė savo generalinį štabą. Buvo nugirsti keli jam išsprūdę sakiniai apie senąją Lenkijos valstybę. Tie žodžiai buvo godžiai išklaudyti, greitai perpasakoti ir suprasti taip, kaip norėta. Netrukus juos pradėta kartoti visoje prūsų Lenkijoje. Tačiau Paryžiuje išspausdintas biuletenis šiek tiek atvėsino pirmąsias aistras; jis atspindėjo lenkų norus, bet jame net nebuvo užsiminta apie Napoleono ketinimus. Ten buvo ir tokie žodžiai:

„Tėvynės meilė, patriotinis tautinis jausmas ne tik išliko lenkų širdyse, bet jį dar labiau užgrūdino nelaimė: pirmasis tautos siekis, pirmasis troškimas yra vėl tapti nacija. Patys turtingiausieji palieka savo pilis ir garsiai reikalauja atkurti karalystę, jie siūlo savo vaikus, turtą, galią. Toks vaizdas jaudina. Visi vėl rengiasi senoviškai, prisimena senuosius papročius.

Ar bus atkurtas Lenkijos sostas, ar ši didi nacija vėl taps laisva ir nepriklausoma? Ar ji prisikels gyvenimui iš kapo gelmių? Vienas Dievas, laikantis savo rankose visų likimus, gali išspręsti šią svarbią politinę problemą, bet svarbesnės problemos tikrai niekada nebuvo.“

Biuletenis¹ sukėlė įvairiausių kalbų: vieni manė, jog jis visai nereikšmingas, kiti įžvelgė tik diplomatinę kalbą, skirtą prieš Europos vadovus užmaskuoti Napoleono planus dėl Lenkijos ir teigė, jog reikia pasikliauti Prancūzijos imperatoriaus pažadais bei laukti karo veiksmų atomazgos, o laisvės mylėtojai klausė, ar Lenkijos Respublikos atgaivinimo galima tikėtis iš žmo-

¹Tai trisdešimt septintasis *Biuletenis*, išspausdintas generaliniame štabe Poznanėje 1806 metų gruodžio 1 dieną ir to paties mėnesio 12 dieną perspausdintas „Moniteur“.

gaus, kuris sunaikino laisvę savo paties šalyje. Išmintingiausiasiji bijojo, kad Napoleonas lenkų entuziazmo nepanaudotų kaip priemonės gauti žmonių ir pinigų savo planams įgyvendinti.

Tačiau daugelis nelinkusių mąstyti piliečių viltingai laukė prasidėsiančio sukilimo, o drąsieji kariškiai, paklūstantys garbės supratimui ir pareigai klausyti vadų, tik ir laukė progos pelnyti šlovę būsimose kautynėse, pateisinti savo patriotizmą ir įrodyti, jog jie visada buvo drąsūs.

Rusų kariuomenė, vadovaujama generolo Beningseno, lapkričio mėnesį užėmė prūsų valdomą Lenkijos dalį ir užvaldė Varšuvą, bet iš jos pasitraukė artėjant prancūzų kariuomenei. Napoleonas išvyko iš Berlyno lapkričio 25 dieną ir, kaip jau rašiau anksčiau, įkūrė štabą Poznanėje. Ten, kol įvairūs prancūzų kariuomenės daliniai vienas po kito kėlėsi per Vyslą, o Varšuva buvo įtvirtinama, 1806 m. gruodžio 11 dieną jis pasirašė taikos sutartį su Saksonija, kurią pavertė karalyste, prieš tai po paskutinės kampanijos jau pripažinęs Bavarijos ir Viurtembergo karalius.

Pultusko ir Golymino kautynės gruodžio 26 dieną privertė rusų kariuomenę pasitraukti iš visos prūsų Lenkijos teritorijos.

1807 metų pradžioje generolas Beningsenas, pastiprinimui gavęs iš Moldovos atvykusį generolo Eseno korpusą, pradėjo puolimą. Įvyko keli nedideli susirėmimai, paskui, 1807 m. vasario 8 dieną, – kruvinos kautynės prie Eilau, kuriose, tai pripažino net ir patys prancūzai, rusai kovėsi karžygiškai. Abi pusės savinosi pergalę. Beningseno ketinimas traukti į Torūnę ir apeiti didžiosios kariuomenės kairįjį sparną žlugo. Prancūzai grįžo į žiemos stovyklą. Maršalui Lefebriui buvo įsakyta žygiuoti į Gdanską. Jis apgulė šį svarbų miestą, ir jo įgula kapituliavo gegužės 26 dieną. Heilsbergo mūšiu, vėliau, birželio 14 dieną, Frydlando kautynėmis ir baigėsi kampanija. Rusijos imperatorius ir Prūsijos karalius susitiko Tilžėje. Rusų generolai Bagrationas ir Beningsenas paprašė paliaubų, kurios buvo sudarytos birželio 22 dieną. 25 dieną įvyko pirmasis abiejų imperatorių, Aleksandro ir Napoleono, susitikimas Nemuno viduryje, ant didelio plausto su paviljonu. Napoleonas, lydimas Miurato, Bertjė, Besjero, Diuroko ir Kolenkūro, priplaukė iš vienos pusės. Tuo pat metu Aleksandras su didžiuoju kunigaikščiu Konstantinu, Beningsenu, Uvarovu, Labanovu ir Lyvenu priplaukė iš kitos. Abu laivai priplaukė vienu metu, imperatoriai suėjo į paviljoną ir tarėsi dvi valandas. Prūsijos karalius dalyvavo antrajame susitikime, kuris įvyko kitą dieną, ir 1807 metų liepos 8 dieną buvo pasirašyta Tilžės sutartis.

Žinoma, kad, Napoleonui pradėjus 1806 metų kampaniją, Lietuvoje ir visose lenkiškose Rusijai priklausančiose provincijose kilo didelis susidomėjimas. Žmonės godžiai skaitė Napoleono pagyras lenkams, Dombrovskio ir Wybickio atsišaukimus, platinamus Varšuvoje, bei laiškus, kuriuose buvo žinių apie vilčių teikiantį ketinimą atkurti Lenkiją. Nuovokesni piliečiai suprato, kad:

1. Kosciuška atmetė visus meilikaujančio Napoleono pasiūlymus, nepanoro nei vykti su juo, nei siųsti lenkams savo ranka pasirašytų atsišaukimų, o tai labai sumenkino Varšuvoje platintų, turėjusių sukelti gyventojų pasitikėjimą atsišaukimų poveikį;

2. Napoleonas negalėjo turėti ketinimų atkurti galingą ir nepriklausomą Lenkiją, tokią, kokia ji buvo anksčiau, nes tai nesutapo su jo planais ir kuriamą imperija;

3. Nors imperatorius Aleksandras sutinka su esama padėtimi ir mąsto apie taiką, Napoleonas dėl svarbesnių dalykų paaukos lenkus.

Aš pritariau šiam požiūriui, o besidomintiems tais dalykais bei mano nuomone dar pridurdavau, kad net jei Napoleonui pavyktų užimti Voluinę ir Lietuvą, jis ten įkurtų savarankiškas kunigaikštystes, taip pat pasielgtų su lenkiškomis provincijomis, atimtomis iš Prūsijos, ir jas pavadintų Mozūrų arba Varšuvos kunigaikštystėmis, bet niekada – Lenkijos kunigaikštyste arba karalyste.

Kadangi mano nuomonė buvo tvirta, supykdyčiau keletą tėvynainių, kurie tikėjo tik Napoleonu. Labai greitai mano spėjimai pasitvirtino.

Iš tikrųjų daug žmonių Vilniuje mąstė taip, kaip ir aš, o savo nuomone grindė tuo, jog Kosciuška labai atvirai demonstravo netikėjimą jokiais Napoleono pažadais. Vis dėlto negalima paneigti fakto, jog dvylika tūkstančių Voluinės ir Lietuvos vyrų peržengė sieną, kad galėtų prisijungti prie lenkų legionų. Jei prancūzų kariuomenė būtų persikėlus per Nemuną ir ketinusi įsiveržti į Lietuvą, tuo metu būtų galėję atsitikti taip, jog visi, galintys laikyti ginklą rankose, būtų skubiai prie jos prisidėję.

Buvo laukiama nežinia kaip pasibaigsiančios kampanijos rezultatų, bet pagaliau kurjeris į Vilnių atgabeno žinią, jog pasirašyta Tilžės taika. Sužinojome, jog Napoleonas, patenkintas, kad Aleksandras pripažino jį imperatoriumi, ir tuo, jog, suartėdamas su šiuo valdovu, kuris vienintelis žemyne galėjo kelti jam baimę, kuriam jautė pagarbą, beje, ją dabar visur demonstruodavo, skubėjo naikinti kliūtis, galinčias užvilkti taikos sudarymą. Net

nedvejodamas Varšuvą ir prūsų Lenkiją pasiūlė prijungti prie Rusijos imperijos. Nors visi Napoleono šalininkai abejojo, ar tokio pasiūlymo būta, aš neabejoju, nes vėliau savo akimis mačiau autentišką patvirtinimą.

Tuo pat metu sužinojome, jog imperatorius Aleksandras atsisakė Napoleono pasiūlymo, tad pastarasis įkūrė Varšuvos kunigaikštystę, kurią prijungė prie Saksonijos, o dalį užkariautų, jo valdžioje esančių lenkiškų provincijų atėmė iš Prūsijos, įkūrė Baltstogės apskritį su keliais šimtais tūkstančių gyventojų ir perleido ją Rusijos imperatoriui, lyg norėdamas konstatuoti, jog tikrai neketina iš jo pagrobtį Lietuvos ir prijungti jos prie Lenkijos, bet mielai atiduotų jam dalį buvusios Lenkijos ir net užleistų visą Varšuvos kunigaikštystę, jei tik Aleksandras pritartų ketinimams dėl būsimos tvarkos žemyne.

Tos naujienos sukėlė nuostabą Vilniuje ir lenkiškose Rusijai priklausančiose provincijose, tuo pasibaisėjo nelobalios rusams šeimos. Daug jaunuolių, kurie paskubėjo išvykti iš Lietuvos bei Voluinės ir stojo į lenkų kariuomenę, dabar kėlė pavojų tėvams ir draugams, kuriems grėsė tardymai ir persekiojimai. Visi, kurie tik ir laukė, kol Napoleonas duos įsakymą keltis per Nemuną, pasijuto apvilti. Tilžės taika buvo vertinama kaip visų Lenkijos atkūrimo vilčių kapas; nuo tada visose Rusijos valdžioje esančiose lenkiškose provincijose labai sumažėjo pasitikėjimas gerais Napoleono ketinimais lenkų atžvilgiu.

Dar blogiau pasidarė, kai po Tilžės sutarties Erfurte susitikę abu imperatoriai dar labiau suartėjo – tuo laikotarpiu pasiuntiniai, vienu metu pasiūsti į Paryžių ir Peterburgą, užmezgė draugiškus santykius ir ėmė dalintis informacija, abu dvarai, nieko neslėpdami, vieni kitiems pranešinėjo apie šalių saugumui būtinas priemones. Daug Voluinės ir Lietuvos gyventojų buvo įskūsti tų pačių žmonių, kurie juos ragino neapgalvotai pasielgti!

Laimė, imperatorius Aleksandras neketino jų griežtai bausti ar imtis kokių nors poveikio priemonių. Bet kuo labiau aiškėjo tokio kilnaus elgesio kaina, tuo mažiau norėta, dar vienai progai pasitaikius, leistis suviliojamiems tų, kurie tave aukoja, kai tampi nebereikalingas.

Varšuvos kunigaikštystė, sukurta Tilžės sutartimi, visiškai neatitiko lenkų, ką tik išvadotų iš Prūsijos karaliaus globos, lūkesčių. Napoleonas panaudojo savo šalininkus ir emisarus, kad sukeltų viltis, jog vėliau bus galima padaryti tai, ko nepavyko dabar. Atidavęs Varšuvos kunigaikštystę savo ištikimam sąjungininkui – Saksonijos karaliui, jis norėjo pamaloninti lenkus, kurie jau 1791 metais kvietė tą valdovą užimti Lenkijos sostą, kai Gegužės

3-iosios konstitucija uždraudė rinkti karalių. Napoleono įsakymu sudaryta komisija buvo įpareigota parengti naująją Varšuvos kunigaikštystės Konstituciją. Projektas buvo pristatytas Drezdene, imperatorius jam pritarė ir pasirašė liepos 22 dieną.

Naujojoje Konstitucijoje katalikų tikėjimas buvo paskelbtas valstybine religija. Buvo užtikrinta tikėjimo laisvė ir pripažinta visų lygybė prieš įstatymus. Baudžiava panaikinta. Seimeliai sudaromi nauju principu: kartu dirbo ir pavietų gyventojų susirinkimai, Seimą turėjo sudaryti dveji rūmai. Karalius turėjo teisę siūlyti naujus įstatymus, galėjo skirti senatorius, seimelių ir pavietų susirinkimų pirmininkus. Jis taip pat galėjo steigti civilines ir karines pareigybes. Jo ministrai sudarė Valstybės tarybą, galėjo paleisti Seimą, tvarkė jurisdikcijos reikalus, teisėjai ėjo pareigas iki gyvos galvos.

Varšuvos kunigaikštystė užėmė aštuoniolikos šimtų kvadratinių lėjų plotą ir buvo padalinta į šešias apskritis: Poznanės, Kališo, Plocko, Varšuvos, Lomžos ir Bydgoščiaus. Gyventojų buvo apie keturi milijonai.

Varšuvos kunigaikštystės gyventojai buvo patenkinti, kad turi valdovą, pelniusį jų pagarbą ir pasitikėjimą, kad garbingi piliečiai užima pirmąsias vietas valstybėje, o šaunusis kunigaikštis Juozapas Poniatovskis vadovauja karo ministerijai, bet netrukus ta naujoji kunigaikštystė, nepakankamai galinga, kad galėtų apsiginti nuo Rusijos ir Austrijos, pajuto visą naujos realybės našta: teko išlaikyti gausią kariuomenę, apmokėti administracijos, pernelyg gausios nedidelei ir nedaug gyventojų turinčiai šaliai, išlaikymą, būti valdomai Saksų karaliaus, kuris šiaip jau buvo mylimas ir gerbiamas, bet jo ribota valdžia negalėjo būti atsvara prieš karinės Napoleono valdžios savivalę. Pagaliau slėgė mokesčių, kuriuos po kiek laiko galėjo sumokėti tik parda-
vę savo dvarus ar perdavę juos valdyti valstybės išdui, našta.

Be to, nesunku buvo numatyti, kad vos tik pablogės Prancūzijos santykiai su Rusija ir Austrija, kunigaikštystė neišvengiamai taps karo veiksmų teatru. Tačiau pasitikėjimas, kurį Napoleonas sugebėjo įteigti lenkų kariškiams, buvo nepaprastai didelis, o Varšuvos kunigaikštystės gyventojams dalintų pažadų, jog ketinąs atkurti buvusią Lenkiją, poveikis labai magiškas, tad visi kantriai mokėjo mokesčius, kentė naujokų šaukimą į kariuomenę, visokias naujoves ir pažeminimus, nes tikėjo, jog tokias aukas būtina iškęsti, jei viliamasi atkurti tėvynę.

III SKYRIUS

Netrukus po to, kai buvo sudaryta Tilžės sutartis, gavau imperatoriaus Aleksandro leidimą nuvežti į Italiją savo žmoną, kurios sveikata dėl atšiauraus klimato labai pablogėjo. Pasakoju apie tą kelionę tik todėl, jog paskui vykau į Paryžių. Būtent tada ir prasidėjo įvykiai, dėl kurių buvau priverstas vėl imtis veiklos, atsisakytos prieš keletą metų.

Išvažiavau iš Vilniaus 1807 metų rugsėjo mėnesį. Keliavau per Vieną, ketindamas pirmiausia pasiekti Veneciją, į kurią tik dėl atsitiktinumo atvykau pirmojo Napoleono apsilankymo šiame mieste išvakarėse, jam užvaldžius šį miestą. Priėmimui pasirengti buvo išleista labai daug pinigų, o kadangi aš nenorėjau praleisti progos pamatyti Napoleonui rengiamų priėmimų, užsirašiau į svetimšalių, prašančių, kad juos pristatytų imperatoriui, sąrašą. Italijos užsienio reikalų ministras Mareskalki, į kurią kreipiausi, pranešė, kad imperatorius mielai priims mane priėmimų dieną, o šambelionas Karletis informavo, jog tai įvyks rytoj, devintą valandą ryto.

Negaišdamas tiksliai nurodytą valandą atvykau į rūmus, kuriuose buvo apsisojęs Napoleonas. Prieškambaryje radau Italijos vicekaralių – kunigaikštį Eugenijų, Kadoro kunigaikštį Šampanje ir dar keletą žmonių iš imperatoriaus palydos. Netrukus atsivėrė durys ir buvo garsiai pakviesti užėti imperatoriaus dvariškiai... Visi suėjo į kabinetą, bet užtruko ten labai neilgai, nes tuoj pat sulėjo svetimšalius ir italus, kuriems buvo skirta audiencija.

Kai šambelionas ištarė mano pavardę, imperatorius, šildęsis prie skaisčiai liepsnojančio židinio, priėjo prie manęs ir itališkai tarė: „Ah! Bravo, č un Polacco¹.“ Paskui pridūrė prancūziškai: „Juk jūs tikrai lenkas?“ „Taip, sir, –

¹ Itališkai – *O, puiku, štai ir lenkas* (vert. past.).

atsakiau, – gyvenu Lenkijos provincijose, kurios priklauso Rusijai.“ Paklausė manęs, ar seniai aš Venecijoje. Atsakiau, jog atvykau tik prieš dvi dienas, labai skubėjau, nes norėjau pamatyti iškilmes ir linksmybes, kuriomis Venecijos gyventojai ketino švęsti jų valdovo atvykimą. Tada jis maloniai atsakė, jog dėkoja už tai.

Paskui pasiteiravo, ar ketinu šiek tiek paviešėti Venecijoje. Atsakiau, kad užsukau tik pakeliui, nes vykstau į Florenciją ir Italijos pietus. „Jūs teisus, – tarė man imperatorius, – jog pasirinkote kelionei šią šalį, žinau, kad lenkai labai mėgsta meną, o šiuo požiūriu nėra geresnės šalies už Italiją.“

Po kelių nereikšmingų klausimų apžiūrėjo mano mėlyną juostą ir palietė prie uniformos prisegtą auksinį ženklą. „Ar tai ne Lenkijos Baltojo Erelio ordinas?“ Nelaukdamas, kol atsakysiu, pridūrė: „Stebiuosi, jog imperatorius Aleksandras leido juos nešioti savo valstybėje.“ Atsakiau, kad tai vienintelis mums likęs prisiminimas apie Lenkijos politinį egzistavimą, kad imperatorius Aleksandras nepanoro jo iš mūsų atimti, nes ieškojo progos pamaloninti lenkus, palengvinti jų dalį ir norėjo, jog šie jį pamiltų.

Napoleonas susiraukė, skubiai pasitraukė, kreipėsi į kunigaikštį V..., stovėjusį greta manęs, ir sausai paklausė: „Jūs rusas? Teisingai padarėte, kad atvykote į Italiją ieškoti saulės, nes jūsų kraštuose jos nematote.“ Nelaukęs atsakymo, nuėjo tolyn ir iš eilės kalbėjosi su visais pakviestaisiais. Atrodė, jog jis supyko dėl mano nuomonės apie imperatorių Aleksandrą. Keletas netoliese buvusių žmonių tai pastebėjo iš jo šiurkščios kalbos ir jiems skirtų nelabai meilių žodžių.

Kadangi jis tolo nuo manęs, negalėjau išgirsti, ko jis klausinėjo kitų, bet paskui keliuose Venecijos namuose man buvo tvirtinama, kad, pamatęs italų sinjorą su juodu kaspinu prie skrybėlės, jam tarė: „Jūs gedite... Dėl savo žmonos... Ji gerai padarė, kad numirė, nes buvo intrigantė.“ Aš negirdėjau to sakinio ir negaliu patvirtinti, kad Napoleonas būtent taip ir kalbėjo, bet tiesa yra ta, jog prieš pat atsisveikindamas su mumis, jis priėjo prie žydų (turingiausių Venecijos miesto pirklių) delegacijos, šie jį pasveikino, o jis griežtai itališkai atsakė: „Jūs žydai ir esate pakenčiami mano valstybėje, nes aš toleruoju visas religijas, bet saugokitės, nelupikaukite, aš nekenčiu lupikautojų, aš juos kariu.“¹ Paskui atsisuko į mane: „Žydų sutinku visur, bet niekur jų nėra tiek daug, kiek Lenkijoje.“ Ir nurimo, lyg norėdamas išpirkti

¹ Man papasakojo, kad Venecijos žydai neseniai buvo davę milijoną vietinių livrų, kad būtų galima padengti milžiniškas išlaidas imperatoriaus Napoleono priėmimui.

šurkštumą. Atsisveikino labai mandagiai, pridūrė, jog aš, be abejo, dalyvausiu visuose jo garbei rengiamuose pokyliuose.

Napoleonas Venecijoje liko dar keletą dienų. Buvau priverstas čia užsibūti ilgiau nei tris mėnesius, nes susirgau. Pagaliau išvykau į Florenciją, atvykau ten pirmomis 1808 metų vasario mėnesio dienomis, čia ketinau apsistoti su šeima tiek laiko, kiek leis aplinkybės.

Toskaną radau gerokai pasikeitusią, lyginant su tuo, kokia ji buvo, kai čia lankiausi prieš dvylika metų. Kadaisė dėl gamybos apimties ir prekybos klestėjęs kraštas naudojosi tėviškos valdovų Leopoldo ir Ferdinando globos privalumais. Ramus gyventojų būdas, puoselėjamas žemės ūkis ir pramonės šakos, laisvė, kuria ten mėgavosi užsieniečiai, išvystytas mokslas ir menas – štai kas į šį kraštą labiau nei į kitas Italijos vietas traukė žmones.

1808 metų pradžioje atvykau čia antrą kartą, kai kraštą valdė prancūzai. Kadaisė vien tik Florencijoje dvylika tūkstančių žmonių vertėsi šilko verpimu. Dabar jie buvo tapę elgetomis. Dideli mokesčiai vynui, aliejui, druskai, tabakui ir kitiems produktams pablogino liaudies būklę ir žemdirbiai ėmė murmėti, bet vis dėlto visi nusilenkė jėgai. Kaip atsitinka užkariautuose kraštuose, liaudies sąskaita turtėjo prancūzų valdininkai, o negausus vietinių gyventojų sluoksnius, ištikimas prancūzams bei dirbantis valdžios administracijoje, dosniai apmokamas valdžios, kuriai tarnavo, krovėsi sau turtus.

Man atvykus, Došy Toskanoje organizavo naują administraciją. Šiek tiek vėliau ją pakeitė generolas Menu. Jis įsikūrė Piti rūmuose ir, gavęs Toskanos generalgubernatoriaus titulą, turėdamas daug didesnius įgaliojimus, ėmėsi valdyti kraštą.

Administracija – keli iš Paryžiaus atsiųsti žmonės – baigė organizuoti Toskanos valdymą kaip tik prieš atvykstant Napoleono seseriai, kunigaikščio Bakčioki žmonai Elizai. Ji atvyko į Florenciją 1809 metų viduryje ir tuoj pat sutelkė apie save garbės palydą ir prašmatnų dvarą iš kilmingiausių krašto žmonių.

Tuo metu vėl atsinaujino karas tarp Prancūzijos ir Austrijos, tad svetimšaliams gyvenimas Florencijoje tapo daug sudėtingesnis. Austrų kariuomenės judėjimas prie Italijos sienų kampanijos pradžioje sukėlė daug nerimo prancūzų valdininkams Toskanoje, nes iš miesto buvo išvesta visa kariuomenė, ją nusiuntė į Italijos pasienį. Kunigaikštienė Eliza iškvietė šimtinę karių iš Lukos įgulos ir jais pakeitė iš Florencijos išvykusius prancūzus.

Senosios tvarkos šalininkai, mieste sudarę daugumą, garsiai murmėjo ir

troško bei tikėjosi, jog austrai vėl atsiims Toskaną. Keletas darbininkų ir pirklių, besižavinčių prancūzais, buvo bado mi pirštais ir vadinami jakobiniais, tačiau reikia pripažinti (garbė vietos valdžios išmintingumui ir tvirtumui bei ramiam florentiečių būdui), kad mieste nekilo jokių neramumų, nors visos karinės pajėgos buvo vos šimtinė karių iš Lukos ir keli invalidai prancūzai, negalėję prisijungti prie kariuomenės.

Florencijoje viskas apsiribojo burnojimu prieš prancūzus ir linkėjimu, kad austrų kariuomenei pasisektų. Kaimuose padėtis buvo kitokia, nes į neviltį puolę žemdirbiai nekantriai laukė karo veiksmų atomazgos ir teisėto valdovo sugrįžimo.

Toskaniečių viltims nebuvo lemta išsipildyti – prancūzų kariuomenė veikė ryžtingai, o Napoleonas skynė pergales, nes fortūna vis dar buvo jam palanki ir jis nuolat įveikdavo iškilusias kliūtis.

Po susitikimo su imperatoriumi Aleksandru Erfurte, 1808 metų rugsėjo 27 dieną su aštuoniasdešimčia tūkstančių patyrusių, iš Vokietijos atvykusių kareivių Napoleonas patraukė į Ispaniją, pasiekė daugybę pergalių, užvaldė daugumą ispanų provincijų ir įžengė į Madridą. Ten išgirdo, jog Austrija pasinaudojo tuo, kad jis su kariuomene išvykęs, ir 1809 metų pavasarį pradėjo naują kampaniją.

Sukilo Tirolis, vestfaliečiai išvijo karalių Jeronimą; Italija svyravo, o Prūsija tik ir laukė Napoleono nesėkmės, kad vėl galėtų griebtis ginklo.

Napoleonas skubiai parlėkė iš Madrido, jo kariuomenė forsuotu žygiu pasiekė dešinįjį Reino krantą. Šį kartą Austrija buvo pasirengusi karui su Prancūzija ir puikiai apsiginklavusi. Austrų kariuomenė persikėlė per Ino upę ir užėmė Bavariją. 1809 metų balandžio 17 dieną prancūzų generalinis štabas buvo Donaverte. Pagrindiniai kampanijos Vokietijoje karo veiksmai buvo Egmiūlio ir Eslingo mūšiai, Vienos paėmimas gegužės 11 dieną ir Vagramo kautynės liepos 6 dieną. Kampanija užtruko keletą mėnesių ir baigėsi Vienos taikos sutartimi, pasirašyta 1809 metų spalio 14 dieną.

Greitos prancūzų pergalės privertė austrus atsisakyti ketinimo įsibrauti į Italiją, kur jie būtų radę daug šalininkų, ypač Toskanoje.

Varšuvos kunigaikštystė, palikta likimo valiai, gynybai turėjo tik negausias pajėgas, nes dauguma lenkų dalinių buvo Ispanijoje arba išskirstyti po įgulas Prūsijoje, tad netrukus ją užpuolė erchercogas Ferdinandas, įsiveržęs su keturiasdešimt tūkstančių vyrų kariuomene, ir patraukė tiesiai į Varšuvą.

Kunigaikštis Juozapas Poniatovskis, turėdamas ne daugiau kaip aštuonis

ar dešimt tūkstančių lenkų, balandžio 19 dieną ryžtingai pasipriešino prie Rašyno, paskui pasitraukė iš Varšuvos, norėdamas išsaugoti miestą ir nesukelti pavojaus gyventojams. Su erchercogu Ferdinandu pasirašius kapituliacijos aktą, 1809 metų balandžio 21 dieną į sostinę įžengė austrų kariuomenė.

Kunigaikštis Poniatovskis neabejojo, jog jį džiugiai sutiks lenkų provincijos, esančios austrų valdžioje, buvo tikras, jog taip pat galės sustiprinti savo negausią kariuomenę naujokais bei atlikti prancūzų kariuomenei naudingą diversiją, todėl patraukė į Galiciją.

Gegužės 14 dieną jis jau buvo Liubline. Po trijų šturmų 19 dieną pasidavė Sandomiras. Prieš lenkų kariuomenės narsą neatsilaikė Jaroslavas ir Zamoskas. Ji visur buvo sutinkama su didžiausiu entuziazmu, pasipildė daugybe savanorių, gavo maisto ir kitokios būtinos paramos.

Naktį iš birželio 1-osios į 2-ąją austrai pasitraukė iš Varšuvos. Liepos 15 dieną kunigaikštis Poniatovskis keturiolikos tūkstančių lenkų priekyje įžengė į Krokuvą. Šioje kampanijoje pasižymėjo daug karininkų, tarp jų Vladimiras Potockis, Sokolnickis, Kaminskis, Godebskis, Roznieckis, Kosinskis, Vaisenhofas ir kt.

Po Šenbruno arba Vienos sutarties Varšuvos kunigaikštystė padidėjo devyniais šimtais kvadratinių ljė, ji buvo padalinta į keturias apskritis: Krokuvos, Radomo, Liublino ir Siedlcų. Veličkos druskos kasyklos buvo paskelbtos Austrijos ir Varšuvos kunigaikštystės nuosavybe. Jarnopolio ir Zbarazo apskritys, iki to laiko priklausiusios Galicijai, buvo perleistos Rusijai. Prancūzija, šia taikos sutartimi gavusi naujų žemių savo sąjungininkams ir Italijai, pasiėmė Ilyriją ir Istriją.

Prasidėjus kampanijai, labai sutriko ryšiai su Rusija, o prancūzų kariuomenei užėmus Vieną, ryšius su Rusija prarado buvusieji Italijoje. Siunčiau laiškus per Paryžių, iš čia kunigaikštis Rusijos ambasadorius Aleksandras Kurakinas įsipareigojo persiųsti juos į Lietuvą, bet Florencijoje negavau nė vieno atsakymo, ir tai mane erzino, juo labiau, kad negalėjau grįžti į savo šalį, kol nesibaigs karas. Kunigaikštis Kurakinas labai atkakliai ragino mane su šeima atvažiuoti į Paryžių, kur, kaip jis sakė, mes būsime saugesni, o ryšiai su Rusija sklandūs, tad nusprendžiau keliauti ir ten praleisti 1809 metų žiemą.

Kol kariuomenės kovėsi mūšiuose, kai kuriose Italijos žemėse kelius užplūdo plėšikai. Marodieriai, austrų dezertyrai ir net nuskurdę kaimų gyventojai susivienydavo ir drumsdavo viešąją rimtį, apiplėšinėdavo keliautojus.

Kai kurios plėšikų gaujos, išsibarsčiusios įvairiose vietose, išdrįsdavo prisiartinti prie miestų, kuriuose nebuvo įgulų, vartų. Vienas gana gausus būrys nusiaubė Bolonijos apylinkes ir atsidūrė prie jos sienų. Jis tikriausiai būtų bandęs apiplėšti miestą, jei tik vartai keletą savaičių nebūtų buvę uždaryti ir užbarikaduoti.

Senas lenkų karys Grabinskis, prancūzų kariuomenėje kariavęs visose kampanijose iki 1809 metų, dabar gyveno nuošaliai ūkyje, kurį buvo nusipirkęs netoli Bolonijos. Miesto gyventojai jo paprašė imtis vadovauti keliems prancūzų kariams ir trisdešimčiai savanorių, nuvyti plėšikus ir neleisti jiems siaubti apylinkių ar net grasinti miestui, neturinčiam pakankamai jėgų pasipriešinti. Grabinskis mielai sutiko ir ėmė veikti labai energingai ir drąsiai. Jis buvo plėšikų užpultas ir sužeistas kaime, savo paties namuose, bet vėliau įbaugino plėšikus tiek, kad tie nebedrįso rodytis prie Bolonijos vartų.

Man išvykstant iš Florencijos, jau buvo pasirašyta Vienos sutartis, tačiau plėšikavimai nesiliovė daugelyje kraštų, o ypač Apeninų apylinkėse. Atvykę į Boloniją, sužinojome, kad maždaug šimto penkiasdešimties vyrų būrys traukia keliu, vedančiu iš šio miesto į Modeną. Prefektas, kurio ėmiau klausinėti, ar mano šeimai nebus pavojinga, jei tęsiu kelionę į Paryžių, atsakė, jog nieko negali žadėti, nes dar negavo naujų pranešimų apie paskutinius plėšikų antpuolius, nors, beje, nebūtų keista, jei jie pasirodytų Bolonijos apylinkėse, nes niekada nuo jų nebuvo toli pasitraukę. Jis man patarė palaukti naujų žinių, kurių netrukus turėjome gauti.

Tą patį vakarą pašto vežikas, kurį buvau pasiuntęs į Samodžiją, pranešė, kad plėšikai, maždaug šimtas penkiasdešimt vyrų, atsibastė iki tos pašto stotelės, esančios pusiaukelėje tarp Bolonijos ir Modenos, padegė didelį šieno sandėlį ir keletą namų bei nužudė beveik visus ten buvusius prancūzų žandarus, po to skubiai pasitraukė į kalnus, tad kitos dienos ryte patraukėme toliau.

Kai sustojome Samodžijos kaime pasikeisti arklių, greta kelio ir netoli tilto, kuriuo keliamasi per Samodžijos upę, pamatėme gulinčius dvidešimt du lavonus. Taip pat matėme sudegintus ir dar rusenančius namus.

Į Paryžių keliavome per Modeną, Parmą, Milaną, Turiną, Šamberi ir Lijoną. Į Paryžių atvykome 1809 metų lapkričio 14 dieną.

IV SKYRIUS

Sudaręs taiką, Napoleonas jau buvo grįžęs į Fontenblo. Čia jam mane pristatė Rusijos ambasadorius. Po kurio laiko dvaras persikraustė į Paryžių, kur ištisas savaites Tiuilri rūmuose rinkdavosi diplomatai, kiekvieną sekmadienį imperatoriaus koplyčioje būdavo laikomos Mišios, kiekvieną ketvirtadienį vaidinami spektakliai ir kartais, bet gana retai, būdavo vakarėliai su pokyliais, į kuriuos kviesdavo visus imperatoriui pristatytus svetimšalius.

Paryžiuje lankiausi septintą kartą. Mačiau sostinę labai skirtingais laikais, bandžiau atgaivinti prisiminimus ir palyginti su tuo, ką matau dabar.

Turiu pripažinti, jog tas stulbinantis miestas, kurio žavesys taip gundo svetimšalius, be kitų privalumų turi dar tą, kad keleiviai nepastebi jokių pokyčių jo materialiam gyvenime, kad ir kiek laiko ten praleistų, kad ir kas bevaldytų miestą ar kokia valdymo forma bebūtų.

Kiek kartų lankiausi Paryžiuje, jis visada buvo pilnas žmonių ir visuose miesto kvartaluose virė gyvenimas. Mieste visada telkėsi geriausi Europos mokslininkai, garsiausi rašytojai ir menininkai. Net per revoliuciją mokslo įstaigos buvo rūpestingai prižiūrimos. Su kitais svetimšaliais lankiausi viešosiose bibliotekose, klausėmės įvairiausių paskaitų, girdėjome geriausią Europos orkestrą, matėme dailininkų dirbtuves, pilnas gražių paveikslų, gėrėjomės scenoje vaidinančiais Fleri, Talma, panelėmis Rokur ir Diušenua. Mus stebino dekoracijų puošnumas, žavėjomės baletu šokėjais ir šokėjomis. Pale Ruajalio parduotuvės buvo pilnos gražių prabangos prekių. Visuose susibūrimuose žmonės buvo elegantiškai apsirengę, per šventes bulvaruose pilna žmonių, restoranai ir kavinės niekada nebuvo tušti, gatvėmis važinėjo prabangūs elegantiški ekipažai. Prisimenu, kad 1797 metais į šventę Lonšane suvažiavo apie tris tūkstančius ekipažų.

1809 metais, pirmosiomis viešnagės Paryžiuje dienomis, nepastebėjau jokio skirtumo. Tą skirtumą būčiau galėjęs pamatyti tik Tiulri rūmuose, apžiūrinėdamas ten susirinkusius ir stebėdamas labai subtilų dvaro etiketą, o Paryžiaus liaudis, kuri ten nesilankė, nebuvo pasikeitusi.

Po paskutiniojo apsilankymo tikėjau rasti daug naujų pastatų ir gražesni miestą, bet mano lūkesčiai neišsipildė. Dėmesį patraukė tik milijonus kainavusi Triumfo arka, kurios keturi paausuotos bronzos žirgai, nuimti nuo Venecijos Švento Morkaus bažnyčios, buvo gražiausia puošmena. Keletas namų naujoje Rivoli gatvėje; geležinių pinučių tvora aplink Tiulri rūmus ir restauruotas Luvras. Man pasakojo apie daugelį projektų miestui gražinti, mačiau įvairiausių planų ir paruoštų įrengimų, bet visa tai turėjo būti įgyvendinta ateityje.

Apsilankiau Muziejuje, kurio puošniose salėse buvo sukaupta meno šedevrų iš visos Europos.

Tikėjau, jog susižavėsiu dvaro teatru, tačiau nors ten vaidino geriausi aktoriai ir grojo geriausi muzikantai, pamačiau tikrai ne tokį vaizdą, kokio tikėjau.

Prabanga, puošnumas, turtai, kuriuos visi demonstravo Tiulri rūmuose, prabangūs išsiuvinėjimai ant kariškių uniformų ir dvariškių drabužių, įvairiausių apdovanojimų ir visų šalių ordinų gausa, daugybė perlų ir deimantų, puošiančių prašmatniausias ponių brangenybes, negalėjo padaryti didelio įspūdžio žmogui, mačiusiam beveik visus Europos dvarus, bet buvo dalykų, į kuriuos negalėjau žiūrėti abejingai ir kurie įstrigo į mano atmintį – tai kariniai paradai, vykę beveik kiekvieną sekmadienį Tiulri rūmų aikštėje, ir vienu metu Paryžiuje susitelkusių karūnuotų asmenų gausybė.

Spektaklis buvo tikrai įdomus: priešais Napoleoną paradine rikiuote žygiuodavo prancūzų, italų, lenkų, olandų, portugalų, ispanų daliniai ir visi žavėjosi paradą priimančiu žmogumi. Ne mažiau stebėjau, pamatęs šešis karalius ir keletą karalienių; tuo metu jie gyveno Paryžiuje ir suteikė daug spindesio naujam imperatoriškajam dvarui¹.

Nekalbėsiu apie pokylius, kurie vyko per imperatoriaus Napoleono ir princesės Marijos Luizos vestuves, nes, dar nesulaukęs tų įvykių, buvau priverstas išvykti iš Paryžiaus ir keliauti į Sankt Peterburgą tvarkyti šeimos reikalų.

¹Tuo metu Paryžiuje mačiau Saksonijos, Viurtembergo, Bavarijos, Ispanijos, Neapolio ir Vestfalijos karalius, taip pat Bavarijos, Ispanijos, Neapolio, Vestfalijos ir Olandijos karalienes.

Gegužės mėnesio pabaigoje, keliaudamas per Vilnių, radau ten susirinkusius bajorus, rengiančius planą, kaip įteikti imperatoriui Aleksandrui skundą dėl visokiausių neteisybių, daromų Lietuvoje. Kreiptis tiesiai į imperatorių nebuvo galima, nes egzistavo nustatyta tvarka, kaip perduoti skriaudžiamų gyventojų prašymus, nesvarbu, kokioje gubernijoje jie gyventų. Negalima pasiūsti į Sankt Peterburgą delegacijos su skundais ar prašymais be vietinio karo gubernatoriaus žinios ir sutikimo. Laimė, Lietuvos gubernatorius generolas Rimskis-Korsakovas tikrai neketino kliudyti Vilniaus gyventojams kreiptis į valdovą, juo labiau, kad jis nebuvo kaltinamas nė vienu piktnaudžiavimu, dėl kurių buvo skundžiamasi. Išymiausieji bajorai kreipėsi į mane ir labai atkakliai prašė per tas kelias savaites, kurias ketinau praleisti Sankt Peterburge tvarkydamas asmeninius reikalus, apginti tautiečius, užtarti juos prieš Jo Didenybę. Dvi dienas nesutikau imtis šio darbo, motyvuodamas tuo, kad jau seniai atsisakiau bet kokios visuomeninės veiklos, bet manęs prašė taip atkakliai ir įtikinamai, kad pagaliau pažadėjau pakalbėti su imperatoriumi ir net, jei prireiks, jam parašyti laišką ir išdėstyti pateiktus faktus. Iškėliau tik dvi sąlygas:

1. Man gali būti perduotas tik labai svarbus prašymas, susijęs su visų provincijos gyventojų gerove, neturintis jokių asmeninių interesų;

2. Vykdydamas įsipareigojimą, Sankt Peterburge aš neužtruksiu ilgiau nei keturias savaites.

Pridūriau, jog mielai žengsiu pirmuosius žingsnius, bet nesitikiu, jog greitai gausiu atsakymą, todėl pasiūliau, jog Vilniaus gubernijos maršalka atvyktų į Sankt Peterburgą manęs pakeisti ir atsivežtų visus dokumentus, kurių gali prireikti, kad būtų įmanoma paaiškinti bylos detales. Maršalka taip pat turėjo palaukti, kol imperatorius teiks duoti atsakymą.

Atvykau į Sankt Peterburgą 1810 metų birželio 24 dieną. Jau kitą dieną buvau pakviestas vakarienės pas imperatorių. Jis mane priėmė kaip įprasta maloniai, paaiškinau, jog į Sankt Peterburgą mane atvedė ne tik šeimos reikalai, turiu ir kitų pavedimų, kad juos prašė išspręsti tautiečiai ir apie juos esu įgaliotas pranešti Jo Didenybei. Imperatoriui buvo smagu, kad Lietuvos gyventojai man patiki savo reikalus, todėl liepė tuoj pat parengti tą pranešimą ir įteikti Jo Didenybei tiesiai į rankas. Po trijų dienų imperatorius mane pakvietė vakarienės antrą kartą. Stalas buvo padengtas aštuoniems asmenims. Dalyvavo imperatorienė, imperijos kancleris grafas Romancevas, feldmaršalas grafas Tolstojus ir budintys adjutantai. Po vakarienės imperatorius man

paskyrė maždaug dviejų valandų audienciją. Taigi pakako laiko įteikti prašymą nuo Lietuvos gyventojų, papasakoti apie visus tos provincijos administracijos piktnaudžiavimus. Taigi labai nesunkiai įvykdžiau pavedimą. Imperatorius ėmė mane smulkiai klausinėti apie įvairiausių dalykus. Atsakydamas jam, aš galėjau pasikliauti tik savo atmintimi. Pagaliau jis baigė, prisipažindamas, jog nebuvo girdėjęs apie daugelį jam papasakotų piktnaudžiavimų, pažadėjo juos pašalinti bei išpildyti visus Lietuvos gyventojų prašymus, kiek tai bus įmanoma. Man liepė susirasti imperijos sekretorių poną Speranskį ir jam įteikti savo raštą, o jis parengs teigiamą atsakymą.

Perspėjau imperatorių, jog nenoriu pasilikti Sankt Peterburge ilgiau nei keturias savaites, kad gubernijos maršalka Sulistrovskis pakeis mane ir paaiškins viską, ko prireiks. Imperatorius pažadėjo jį palankiai priimti.

Kai ėjau iš imperatoriaus kabineto, jis mane sustabdė norėdamas parodyti laikraštį iš Paryžiaus, kuriame buvo straipsnis apie kunigaikščio Adomo Čartoriskio tėvą; straipsnis jam labai nepatiko. Manė, kad tai slaptos Napoleono mintys, kuris, maitindamas lenkus pažadais, jog atkurs jų tėvynę, kurstė šių nepasitikėjimą rusais. Imperatorius kalbėjo visiškai atvirai, jis skundėsi savo pavaldinių lenkų nepastovumu, nes jie neištikimi ir nekenčia rusų. Sakė, jog jis niekuo dėtas dėl Lenkijos padalijimo ir sielos gilumoje visada jį smerkė, o jei kalbėsime apie rusus, tai dabartiniai rusai nėra kalti dėl kadaise lenkų patirtų nelaimių.

Pasinaudojęs tuo, kad Aleksandras atvėrė širdį, pastebėjau, jog jis pamiršta, kad ir aš esu lenkas, kad koviausi už tėvynę 1794 metų sukilime, o, sugrįžęs į Rusiją, imperatoriui pasakiau, kad niekas negali pakeisti mano jausmų tėvynei ir tautiečiams... „Aš nepamiršau, – atsakė jis, – žinau visus jūsų nuopelnus tėvynei ir labai jus gerbiu... Nekalbėčiau su jumis taip atvirai, jei nepasitikėčiau... Žmogus, ištikimai tarnavęs savo šaliai, negalės neatlikti pareigos... Napoleonas nori patraukti lenkus, todėl maitins juos gražiomis viltimis, o aš visada gerbiau jūsų tautą ir tikiuosi, jog vieną dieną tai įrodysiu.“ Imperatorius mane tuoj pat paleido ir paliepė aplankyti jį prieš išvykstant iš Sankt Peterburgo. Pažadėjo nurodyti ponui Speranskiui, kad šis kiek įmanoma greičiau duotų atsakymą, kuris nuramintų Lietuvos gyventojus iki tol, kol bus nagrinėjamos, aptariamoms ir sprendžiamoms mano rašte išdėstytos problemos, dėl kurių reikia kuo rimčiausiai išsiaiškinti su atvyksiančiu gubernijos maršalka.

1810 metų liepos 7 dieną gavau oficialų privataus patarėjo ir imperijos

sekretoriaus pono Speranskio laišką, išsiųstą imperatoriaus įsakymu. Štai kelios ištraukos:

„Pone grafe, Jo Imperatoriškoji Didenybė įteikė Jūsų Ekscelencijos laišką Lietuvos bajorų vardu ir nurodė jums pranešti, kad imperatorius labai patenkintas jame pareikštais bajorų pasitikėjimo ir dėkingumo jausmais.

Visada trokšdamas gerinti savo tautų gerovę, Jo Imperatoriškoji Didenybė rodo gerumą, nes trokšta visais būdais sužinoti jų poreikius ir tinkamai spręsti jų problemas.

Būtent taip imperatorius įvertino Jūsų Ekscelencijos laiške išdėstytus pageidavimus ir prašymus. Ir t. t., ir t. t.“

Toliau laiške buvo aptarti visi Lietuvos gyventojų prašymai ir pranešta, jog imperatorius pažada išnagrinėti jų prašymus ir užkirsti kelią piktnaudžiavimams, dėl kurių skundžiamasi. Ponas Speranskis užbaigė tokiais žodžiais:

„Tokie yra išankstiniai nurodymai, kuriuos Jo Imperatoriškoji Didenybė davė dėl kelių jūsų laiške išdėstytų faktų. Paskui bus priimti galutiniai sprendimai, jie Lietuvos bajorams bus naujas įrodymas, kad Jo Imperatoriškoji Didenybė rūpinasi viskuo, kas gali užtikrinti šios šalies gerovę.

Turiu garbės ir t. t.“

Niekada joks sprendimas nebuvo priimtas greičiau negu šis. Man buvo malonu, jaučiau dėkingumą, jog pavyko užtarti Lietuvos bajorus.

Imperatorius leido man grįžti į Paryžių pas artimuosius ir pabūti ten dar keletą mėnesių. Labai maloniai pasakė, jog nori įrodyti, kad pasitiki manimi, nori pranešti Lietuvos gyventojams, kad pritaria, jog jie pasirinko mane savo interesų gynėju ir tarpininku. Mane paskyrė savo privačiu patarėju ir senatoriumi ir labai maloniai pridūrė, jog tai mane suartins su juo, taip pat suteiks galimybę dažniau jį matyti ir ginti tautiečių interesus.

Nors tie žodžiai glostė mano savimeilę, nusiminiau, pagalvojęs, jog prarasiu ramybę ir nepriklausomybę, kuria jau mėgavausi, bet negalėjau atsakyti to, ką imperatorius taip puikiai sugebėjo pateikti kaip malonę.

Niekada nepuoselėjau ambicijų, net jei galėjau jų turėti jaunystėje, tai gyvenimas tikrai mane išgydė ir patirtis įrodė, jog nemalonumai visada lydi tuos, kurie užima aukščiausius postus.

Beje, garbės man pakako, nes, būdamas dvidešimt dvejų metų amžiaus, gavau mėlyną Baltojo Erelio juostą, o tokį apdovanojimą įteikdavo tik

turintiems generolo leitenanto laipsnį. Paskutiniaisiais Lenkijos gyvavimo metais užėmiau aukščiausias postus šalyje.

Vienintelė viltis, jog nebūsiu verčiamas nuolat gyventi Sankt Peterburge, šiek tiek ramino, nes imperatorius tai pažadėjo, todėl, grįžęs į tarnybą, galėsiu būti naudingas savo provincijos gyventojams ir kreiptis dėl jų raštu tiesiai į imperatorių, nes jis taip tiksliai nurodė.

Grįždamas iš Sankt Peterburgo ir keliaudamas per Lietuvą, visur girdėjau laiminant Aleksandro vardą. Atvykęs į Vilnių, pamačiau, jog miestas džiūgauja dėl imperatoriaus ir nuoširdžiai reiškia jam dėkingumą bei žavisi juo.

Keliavau toliau į Paryžių, kur ambasadorius kunigaikštis Kurakinas Napoleonui pristatė mane kaip Rusijos senatorių.

V SKYRIUS

Napoleonas mane priėmė daug šalčiau nei pirmą kartą ir lyg tarp kita ko tarstelėjo: „Jūs – Rusijos senatorius, bet jūs lenkas, ar ne?“ Nelaukdamas atsakymo, nuėjo bendrauti su diplomatais. Ilgokai kalbėjosi su grafu Dzialynskiu, Varšuvos Didžiosios Kunigaikštystės senatoriumi. Pasidomėjo, kokios naujienos iš Poznanės, ir dar paklausinėjo apie Varšuvą. Kalbėjo garsiau, taip, kad jį visi girdėtų, nes norėjo parodyti, jog labai domisi kunigaikštystės gyventojais.

Po kelių dienų mane pristatė imperatorei Marijai-Luizai, aš, kaip ir pirmosios viešnagės metu, ėmiau lankytis visuose dvaro pobūviuose, į kuriuos kviečiami kitataučiai. Netrukus pastebėjau, jog reikalai gerokai pasikeitė nuo tada, kai išvažiavau iš Paryžiaus.

Nors, kaip atrodė, Napoleonas skyrė dvigubai daugiau dėmesio ir pagarbos ambasadoriui kunigaikščiui Kurakinui, nors ministrai ir dvariškiai rūpinosi visais Rusijos pasiuntinybės žmonėmis, nors imperatoriaus Aleksandro adjutantą Černyševą, atsiųstą į Paryžių su specialia misija, Napoleonas ypatingai gerbė ir, vos pasitaikius progai, vis pabrėždavo draugiškus jausmus Rusijos imperatoriui, niekas neabejojo, kad visa tai nenuoširdu ir santyčiai tarp Prancūzijos ir Rusijos neišvengiamai nutrūks.

Paryžiuje gyvenantys lenkai tuo buvo įsitikinę ir to labai troško, nes tikėjosi, jog, karui pasibaigus, Lenkija neišvengiamai bus atkurta. Tuo metu lenkams visi stengėsi suteikti kuo daugiau vilčių. Napoleonas visur gyrė lenkų drąsą ir taip lenkė juos į savo pusę. Jis padidino senųjų legionų skaičių ir suformavo naujus, jau pasižymėjusius 1809 metų kampanijoje. Suformavo lenkų ulonų korpusą savo gvardijoje ir rodė jam ypatingą dėmesį.

Iš tikrųjų jis tik davė Varšuvos Didžiosios Kunigaikštystės vardą Lenkijos provincijai, kuri po Tilžės taikos buvo atimta iš Prūsijos karaliaus, tačiau ta

didžioji kunigaikštystė turėjo labai didelę jos teritorijai kariuomenę, finansus, senatą, visas reikalingas ministerijas, tautos atstovų susirinkimus arba seimus, kaip ir buvusioje Lenkijoje. Dėl to buvo spėjama, kad imperatorius Napoleonas, sukūręs didžiąją kunigaikštystę, neproporcingai didelę pagal gyventojų skaičių ir krašto plotą, puoselėjo daug didesnius, lenkams naudingesnius planus ir tik laukė palankių aplinkybių, kad galėtų juos įgyvendinti.

Vis dėlto žinoma, jog Tilžės derybose Napoleonas imperatoriui Aleksandrui siūlė prijungti prie Rusijos Varšuvos Didžiąją Kunigaikštystę tokiomis sąlygomis, kurios buvo atmestos, bet tada pasidarė aišku, kad Napoleonui daug labiau rūpi jo planai sunaikinti Anglijos prekybą, uždarius jai visus žemyno uostus, o ne atkurti Lenkiją.

Taip pat buvo aišku, kad, įkūrus Varšuvos Didžiąją Kunigaikštystę, kai visur pasklido gandai, jog Napoleonas ketina atkurti Lenkiją, Sankt Peterburgo ministerija pareikalavo dėl to pasiaiškinti. Užsienio reikalų ministras ponas de Šampinji imperijos didžiajam kancleriui grafiui Romancevui parašė oficialų laišką ir paneigė naujieną, kurią pats platino, taip pat garantavo, jog imperatorius nė neketina atkurti Lenkijos. Galiu patvirtinti, jog tai tiesa, nes vėliau Sankt Peterburge skaičiau laiško originalą.

Bet šiuo metu, kai rašau apie savo gyvenimą Paryžiuje, atsitiko vienas dalykas, išmušęs iš vėžių lenkus, kurie dėl Napoleono jiems skiriamos dėmesio tikėjosi, jog jis atkurs jų tėvynę. Vidaus reikalų ministras Montalivė kalboje apie padėtį Prancūzijoje (ta kalba buvo išspausdinta visuose laikraščiuose), pareiškė, jog imperatorius Napoleonas niekada neketino atkurti Lenkijos. Lenkai sunerimo, bet nerimas truko neilgai, nes Napoleonas, sužinojęs apie blogą įspūdį, kurį paliko Montalivė kalba, liepė maršalui Diurokui nuraminti Paryžiuje esančius lenkus, pasiųsti į Varšuvą kurjerį ir per jį perduoti vyriausybei, jog tai buvo tik flirtas su Rusijos ambasadoriumi.

Pakako kelių dienų, kad dėl šio atsitikimo kilęs tautiečių nerimas ir sujudimas aprimtų. Jie dar labiau žavėjosi Napoleonu, o jų viltys augo, tikintis jog kils naujas karas su Rusija.

Prisipažįstu, jog visiškai palaikiau lenkų norą sulaukti atkurtos Lenkijos, nes to visada troškiau, bet nemaniau, jog tokie ketinimai gali būti įgyvendinti. Pirmiausia dėl Rusijos geografinės padėties ir jos atšiauraus klimato, didelės imperijos resursų ir jos ginkluotųjų pajėgų. Be to, niekada nemaniau, jog Napoleonas tikrai ketina atkurti Lenkiją. Buvau tikras, jog tai nėra jo svarbiausias planas ir jis apie jį kalbės tik dėl to, jog tai galinga priemonė patraukti į savo pusę lenkus. Neabejojau, jog jis pasinaudos drąsia tauta kaip baubu

prieš Rusiją. Bet širdyje tikrai tikėjau, jog jis visai nepuoseleja planų atgaivinti Lenkiją tokią, kokia ji buvo, bet savo planus vis dėlto įgyvendins. Dar mažiau tikėjau, kad jis nori matyti Lenkiją galingą ir nepriklausomą, nes tai prieštaravo jo politiniams ketinimams ir įsitikinimams.

Neslėpiau savo minčių nuo tautiečių, su kuriais turėjau glaudesnių giminytės ar draugystės ryšių. Vėliau jie pripažino, kad mano pastebėjimai buvo teisingi, nes viską pasakiau ne po įvykių, o prieš juos, ir tai galima patikrinti mano „Atsiminimuose“, kuriuos 1811 metų gegužės mėnesį įteikiau imperatoriui Aleksandriui. „Atsiminimai“ yra vienas iš pateisinamų dokumentų; juos pateiksiu vėliau.

Negaliu priskirti sau nuopelno, jog nujaučiau ir atspėjau Napoleono ketinimus, nepasinaudojęs iš Paryžiaus gautomis žiniomis. Keletas tų, kuriais jis visiškai pasitikėjo ir kurie nuolat būdavo greta, greičiausiai gavo savo šeiminko įsakymą išsiaiškinti mano pažiūras, paklausinėti apie paskutines 1794 metų sukilimo dienas, apie mano ankstesnes keliones į Paryžių, misiją Konstantinopolyje ir padėtį Lenkijos provincijose, esančiose Rusijos valdžioje.

Maršalas Diurokas, kurį vieną dieną sutikau pas ponią Valevską, pasakė, jog jam labai nemalonu, kad sutikau būti Rusijos senatoriumi... Kai paklausiau, kodėl, atsakė, jog būčiau galėjęs pelnyti daugiau garbės, jei būčiau likęs lenku ir tarnavęs tėvynei.

Įskaudintas tokios pastabos, atkirtau, kad joks titulas, jokia tarnyba ir jokios aplinkybės neprivers manęs pamiršti, jog gimiau lenku... Pridūriau, kad turėjau laimę tarnauti tėvynei iki jos gyvavimo paskutinių akimirkų ir dabar galėčiau jai viską paaukoti, jei ji gyvuotų. Tačiau nebematau galimybės būti jai naudingas, tad bent jau džiaugsiuosi galėdamas šiek tiek padėti tautiečiams, prieš imperatorių Aleksandrą užtardamas tuos, kurie gyvena jo valdomose provincijose. Maršalas Diurokas atsakė, jog tai labai pagirtina, bet turėčiau sekti daugybės kitų lenkų, kurie prisidėjo prie Napoleono, o jis apipylė juos malonėmis, dėmesiu. Pridūrė, jog Napoleonas iš tikrųjų myli šaunius lenkų karius ir tai neginčijamai įrodė juos globodamas ir domėdamasis jų likimu, įkūrė Varšuvos kunigaikštystę ir davė jiems Saksonijos karalių, prie kurio jie visada buvo prisirišę.

Nekeisdamas tono atsakiau, kad man tai niekada nerūpėjo, aš atsisakiau viso savo turto, saugodamas garbę ir norėdamas atlikti pareigą tėvynei, niekada neketinau vaikytis abejotinos sėkmės dėl to, kad turėčiau naudos, beje, pas imperatorių Aleksandrą radau tai, ko troškau sau ir savo šeimai. Pridūriau, jog mano amžius nebetinka siekti kariškio karjeros, kad vėl imtis ginklo apsi-

spreščiau tik dėl tokio žmogaus, kuris atkurtų vieningą Lenkiją su nepriklausoma vyriausybe. Tačiau nematau tokios galimybės ir Varšuvos kunigaikštystę vertinu kaip paklūstančią Napoleono įstatymams, nors ir turinčią savo vyriausybę... Baigdamas pridūriau, jog jei nesi tikras, kad Lenkija bus atkurta, o lenkų vardas vėl skambės, geriau būk lietuvis, o ne Varšuvos kunigaikštystės gyventojas, ir imperatoriaus Aleksandro, o ne Napoleono pavaldinys.

Paprašiau, kad maršalas Diurokas nepyktų ant manęs dėl tokio atvirumo, kurį pats išprovokavo, kad privalau pakartoti: jei būčiau matęs galimybę atgauti Lenkiją tokią, kokios noriu, niekas manęs nebūtų sustabdęs, ir aš būčiau mielai praliejęs paskutinį kraujo lašą už galimybę matyti savo vaikus laisvus ir laimingus, kokie buvo jų protėviai.

Diuroką sujaudino mano karšti paskutiniai žodžiai, bet jis atsakė, jog *nepriklausomos* Lenkijos atkūrimo planas tėra chimera, svajonė, kuri negali išsipildyti, nes Lenkija niekada tokia nebuvo, ji ilgai dejavo slegiama anarchijos, tariama laisvė, kuria girtasi, buvo tik karštose kalbose, kurias kilmingieji turėjo teisę sakyti Seimo posėdžiuose. Valstiečių baudžiava visada buvo kliūtis normaliam valstybės gyvenimui, pagaliau lenkai buvo pernelyg susiskaldę dėl skirtingų pažiūrų, o kilmingieji pernelyg įsikibę savo teisių, kad būtų galima girtis, jog Lenkija kada nors sugrįš į Europos valstybių gretas.

Labai nudžiugau, kai įsiterpė tarnas, imperatoriaus įsakymu atėjęs pakviesti maršalo, nes pagaliau baigėsi gana nemalonus pokalbis, iš kurio paaiškėjo tikrieji Napoleono ketinimai lenkų atžvilgiu, nes jis lenkus vertino kaip gerus karius, bet nesugebančius tvarkytis savo šalyje.

Kai maršalas Diurokas išėjo, ponja Valevska paklausė, apie ką mes taip ilgai ir taip gyvai kalbėjomės. Maniau, jog nedera pasakoti detalių, pasitenkinau atsakęs – apie Lenkiją... Ponja Valevska negirdėjo nė vieno mūsų pokalbio žodžio, tad džiaugsmingai pareiškė, jog sužavėta dėl to, kad išsiaiškinau su maršalu Diuroku, nes Napoleonas juo visiškai pasitiki, ir Diurokas būtinai tiksliai papasakos imperatoriui apie ką mes kalbėjomės. Pridūrė, jog Napoleonas labai myli lenkus, o pastaruoju metu dar labiau nei bet kada anksčiau.

Taigi nebeliko abejonių, jog maršalas Diurokas papasakojo apie mano pažiūras Napoleonui, nes pastarasis tapo dar šaltesnis ir santūresnis, bendraudamas su manimi, beveik niekada neištardavo žodžio ir dažnai stengdavosi praeiti nepasisveikinęs.

Stengiausi niekam nepasakoti smulkmenų apie netikėtą pokalbį su maršalu Diuroku, bet daug apie jį mažčiau, kol priėmiau galutinį sprendimą.

Alternatyva viena: arba su tautiečiais, vedamas juos įkvepiančios vilties,

kuria pats netikiu, patrauksiu su Napoleono vadovaujama didžiule kariuomene atkariauti tėvynės, kuri nuolat buvo mano širdyje ir mintyse, arba pasikliausiu imperatoriaus Aleksandro kilnumu, nes jis lenkams parodė gerų ketinimų, o jo planas atkurti Lenkiją buvo žinomas jau seniai.

Ketinau nuvykti pas jį ir paraginti pasinaudoti situacija: pasiskelbti Lenkijos karaliumi, prie paties valdomų lenkų provincijų prijungti Varšuvos kunigaikštystę – taip nepalikti Napoleonui laiko baigti ruoštis karui ir priartėti prie Rusijos sienų.

Dabar išvardinsiu motyvus, dėl kurių pasirinkau antrąją išeitį:

1. Imperatorius Napoleonas su visomis turimomis jungtinėmis pajėgomis neįveiks milžiniškos Rusijos imperijos galybės, pasipriešins ne tik ginkluotosios pajėgos, bet iškilis ir kitokių kliūčių: tai ir didžiuliai atstumai, juos teks įveikti atšiauraus klimato, prie kurio Napoleono kareiviai neįpratę, sąlygomis, ir rusų tautos fanatiškas atsidavimas religijai, tėvynei ir valdovui.

2. Napoleonas negalėtų tikėtis Švedijos arba Turkijos paramos, kurios, tiesą sakant, galėtų gerokai padėti. Bet pirmoji pernelyg silpna, jog galėtų nebijoti Rusijos, o jos valdovas pernelyg išmintingas ir atsargus, kad pradėtų karą, kuriam pats nepritaria. Kita vertus, Turkija, pavargusi ir nusilpusi per ankstesnius ir dabartinį karą su Rusija, tikrai priims taiką, vos tik Rusija pasiūlys.

3. Jei imperatoriui Napoleonui pavyktų nustumti rusus iki Dauguvos ir Dnepro, ir jis sustotų prie Rusijos sienų bei pasitenkintų Lenkija, nereikalaudamas kitų nuolaidų, kad būtų galima sudaryti taikos sutartį su Rusija, tada jo plano sėkmė nekeltų abejonų, bet ambicijos ves jį toliau, jis norės priversti Rusiją uždaryti savo uostus Anglijai ir veršis į senąsias Rusijos žemes. Jis norės pasiekti abiejų jos sostinių vartus ir, toldamas nuo Paryžiaus, neteks daug žmonių, klaidžios po nepažįstamą šalį, kiekviename žingsnyje sutiks pasipriešinimą, kiekvienas sutiktas rusas bus priešas, jam trūks maisto, kariuomenė išseks iš nuovargio, pagaliau, jai grės pražūtis, artėjant ankstyvai žiemai, ir net genijus nesugalvos, kaip įveikti žiemos atšiaurumą.

4. Net jei tikėsime, jog Napoleonas sustos prie senosios Lenkijos sienų ir panorės ją išlaisvinti, tikrai niekada neatkurs visos valstybės ir neleis jos valdyti teisėtai, gyventojams atstovaujančiai vyriausybei. Jis nenorės pyktis su Austrijos imperatoriumi, kuriam bus priverstas atiduoti Galiciją. Jis, neįgyvendinęs pagrindinio plano, bandys kompensuoti neteislingai pradėto karo išlaidas ir uždės kontribuciją visoms Lenkijos provincijoms, kurias pavyks atplėšti nuo Rusijos.

5. Jei Napoleonas pageidavo užbaigti pirmąją kampaniją Lenkijos nuka-

riavimu ir ruošiasi antrajai kitais metais, reikia tikėtis, kad, be kontribucijų, kurias gautų iš Lenkijos karo išlaidoms padengti, jis paskelbtų visuotinį lenkų naujokų, galinčių išlaikyti ginklą, šaukimą, rekvizuotų visus arklius, pareikalautų maisto ir visokių mažiausiai dviejų šimtų tūkstančių vyrų kariuomenei reikalingų dalykų, o mokėti tektų šaliai, nors jis galėtų vėl pradėti karą, kada tik panorėjęs.

6. Jei manysime, jog Napoleonas neketins vėliau kautis prieš Rusiją ir per antrąją kampaniją leis lenkams patiems ginti šalį, tada nereikės palikti šalyje tokios gausios kariuomenės. Bet ar galima tikėtis, jog imperatorius Aleksandras, nors jo ketinimai taikūs, leis prarasti tai, ką užkariavo jo senolis, ir neišnaudos pirmos pasitaikiusios progos atsirevanšuoti? Ar galima abejoti, jog keturių šimtų tūkstančių vyrų kariuomenė galės įsiveržti į Lenkiją kada tik panorėjusi, nes šalis atvira iš visų pusių ir net neturi tvirtovių, taigi menkai tegalėtų pasipriešinti, bet turėtų pakankamai išteklių tai kariuomenei išlaikyti? Jei tokiu atveju norėtų ir galėtų grįžti bei paremti lenkus, šalis taptų karo veiksmų teatru, jos miestai ir kaimai būtų sudeginti ir apiplėšti, visų sluoksnių gyventojai paleisti elgetomis, o Lenkija bet kuriuo atveju taptų rusiška arba prancūziška, bet niekada negyventų pagal savo įstatymus ir nebūtų nepriklausoma.

7. Kadangi toks buvo mano įsitikinimas, maniau, jog, užuot palikus šalį karo baisumams ir niokojimams, geriau pasinaudoti proga ir pasiūlyti imperatoriui Aleksandrui pasinaudoti galimybe sujungti Varšuvos kunigaikštystę su jo valdomomis Lenkijos provincijomis. Reikia jam išaiškinti, kad Rusijai būtų naudinga, jei prie imperijos prijungta gerai sutvarkyta šalis taptų galingu skydu prieš bet kokį įsiveržimą iš vakarų. Pagaliau reikia priminti jo senus ketinimus ir paaiškinti, jog jis pelnys nemirtingą šlovę, priėmęs Lenkijos karaliaus titulą ir dvylikai milijonų gyventojų davęs teisėtą vyriausybę. Tada jie pamirštų senas skriaudas ir tėvynės atgaivintojui jaustų tik ištikimybę ir dėkingumą.

1812 metų kampanija, jos rezultatai ir Aleksandro ketinimai lenkų atžvilgiu patvirtino mano spėjones, nuojautą ir tai, jog tuo metu elgiausi teisingai.

ANTRO TOMO PABAIGA